

ISSN 2414-5858 (Print)

ISSN 2414-5866 (Online)

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

**ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

Серія "Державне управління"

Збірник наукових праць

Випуск 2 (17)

Харків 2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної ради – Садковий В.П., д-р. наук держ. упр., проф.

Головний редактор – Домбровська С.М., д-р. наук держ. упр., проф.

Відповідальний секретар – Помаза-Пономаренко А.Л., д-р. наук держ. упр., с.д.

Члени редакційної колегії:

Дегтяр А.О., д-р. наук держ. упр., проф.

Древаль Ю.Д., д-р. наук держ. упр., проф.

Іваницька О.М., д-р. наук держ. упр., проф.

Куц Ю.О., д-р. наук держ. упр., проф.

Майстро С.В., д-р. наук держ. упр., проф.

Маліков В.В., д-р. наук держ. упр., проф.

Мороз В.М., д-р. наук держ. упр., проф.

Ромін А.В., д-р. наук держ. упр., проф.

Сиченко В.В., д-р. наук держ. упр., проф.

Стрельцов В.Ю., д-р. наук держ. упр., проф.

Кучабський Олександр, д-р. габіліт., проф. (Польща)

Міхальські Томаш, д-р. габіліт., проф. (Польща)

Урбанек Анджей, д-р. габіліт., проф. (Польща)

Засновник:

Національний університет цивільного захисту України

Свідectво Державної реєстраційної служби України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 21020-10820р від 15.10.2014 р.

Вісник НУЦЗУ включено до Переліку наукових фахових видань України групи «Б» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 775 від 16.07.2018 р.).

ISSN 2414-5858 (Print).

ISSN 2414-5866 (Online)

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2

УДК 351

ББК 67.99(2)116 Ф 43

Друкується за рішенням вченої ради НУЦЗУ. Протокол № 7 від 16.12.2022 р.

Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2022. – Вип. 2 (17). – 382 с. – (Серія "Державне управління").

У статтях наукового збірника, згрупованих у тематичні розділи, висвітлено проблеми розвитку системи державного регулювання економічних і соціальних процесів, а також реагування на надзвичайні ситуації.

Призначений для науковців, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, а також усіх, хто цікавиться сучасними проблемами державного управління.

The articles of the scientific journal are grouped in thematic sections; the problems of the state regulation system of economic and social processes are enlightened, as well as response to emergencies.

For scientists, civil servants, local government officials, and anyone who is interested in modern problems of public administration.

Вісник НУЦЗУ включено:

1. У 2016 р. до міжнародної бібліографічної бази даних *RePEc* (США) і міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus* (Польща).

2. У 2017 р. до міжнародної бібліографічної бази даних *Ulrich's Periodicals Directory*.

3. У 2018 р. до міжнародних індексаційних баз даних *Eurasian Scientific Journal Index* (Казахстан) і *ResearchBib* (Японія).

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-1

УДК 351/354:37

*Вітовецький В., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2821-9931*

*Vitovetskyi V., researcher of Training Research and Production Center of
the National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv*

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТАТУСНО-РОЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА КРИТЕРІЇ ПРЕСТИЖНОСТІ

HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: STATUS-ROLE DIFFERENTIATION AND PRESTIGE CRITERIA

У статті розглядаються основні питання статусно-рольової диференціації та критерії престижності освіти в Україні. Вивчено фактичний стан престижності освіти, сильні та слабкі сторони в українській освіті. Аналізуються основні питання, що можуть негативно впливати на престижність української освіти. Вивчено закордонний досвід підвищення якості та престижності освіти різних держав, та вироблено пропозиції щодо впровадження корисного закордонного досвіду в українську освіту зокрема, а також визначено напрями модернізації.

Ключові слова: *реформування освіти, моделі реформування освіти, престижність освіти, вища освіта в Україні, публічне управління освітнім процесом, освіта.*

The article examines the main issues of status-role differentiation and criteria for the prestige of education in Ukraine. The actual state of the prestige of education, strengths and weaknesses in Ukrainian education have been studied. The main issues that can negatively affect the prestige of Ukrainian education are analyzed. The foreign experience of improving the quality and prestige of education of various states was studied, and proposals were made for the introduction of useful foreign experience into Ukrainian education in particular, and the directions of modernization were also determined.

Keywords: *education reform, models of education reform, prestige of education, higher education in Ukraine, public management of the educational process, education.*

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань в українській освіті та питань підвищення її престижності на сучасному етапі реформування, важливе питання, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом реформування освітньої системи. Сучасний світ демонструє ефективну систему освіти, та необхідність підвищення рівня освіти в Україні, тому необхідне проведення аналізу закордонного досвіду, вивчення проблемних питань в системі української освіти та вироблення конкретних пропозицій щодо удосконалення освітньої системи, з конкретним напрямом щодо престижності української освіти що в свою чергу надасть змогу зменшити відтік кадрів, які продовжують виїжджати у пошуках більш престижної освіти за кордоном. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для реформування освітньої системи в Україні, а також факторів, що на неї впливають, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення критеріїв престижності освіти в Україні та механізмів її підвищення безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань та основних етапів реформування освітньої системи в Україні для підвищення її престижності. Проаналізувати закордонний досвід для визначення основних напрямів реформування української освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. В результаті аналізу еволюції системи освіти, ми переконалися, що вона, залежно від історичного контексту, завжди була особливим каналом, з якого здійснювалося формування тієї чи іншої стратифікаційної структури суспільства. Канал соціальної мобільності можна розглядати як соціальну практику, пов'язану із зміною соціального стану. А інститут соціальної мобільності - це особливий різновид соціального інституту, що включає серед інших один або кілька каналів соціальної мобільності або інституціональних практик, пов'язаних зі зміною соціального становища.

Можна сказати, що система освіти «консервувала» ієрархічну будову соціуму. Зрозуміло, і сьогодні інститут освіти відображає структуру суспільства; відтворює відображену ним структуру суспільства і впливає на формування структури суспільства. Але, оскільки нас цікавить перспектива розвитку української дійсності в соціальному контексті через призму освіти, фокус наших інтересів зміщується до розгляду освіти як фактора, що визначає соціальну нерівність та інтенсифікацію процесів диференціації. А це означає що в центрі уваги – функція інституту освіти, яку визначено як соціальний ліфт, вона відбиває здатність освіти виступати каналом вертикаль-

ної мобільності. Хоча невід'ємною характеристикою освітньої системи також виступають функції передачі цінностей та знань, а також здійснення соціального контролю [3].

Будь-які інституціональні зв'язки, що характеризуються наявністю стійкої соціальної диференціації як по горизонталі, так і по вертикалі. Інститут української освіти, звісно не є винятком. Хоча освіту можна визначити як формальний процес, на основі якого суспільство передає цінності, навички та знання від однієї людини чи групи іншим, вона також є незамінним функціональним елементом суспільної гіперсистеми, його роль та значимість у стратифікації вже тривалий час є темою для наукової полеміки. Хоча твердження, що у сучасних суспільствах освіта стає найважливішим ресурсом, визначальним соціальним статусом індивіда, рівень його прибутку і можливості кар'єрного зростання цілком логічне, адекватно тенденціям дійсності і поширене, воно неодноразово вже знаходило спростування.

Сьогодні український соціум є поляризованою і складною структурою. Формування його нинішнього образу почалося 1990-ті рр., коли українське суспільство після розпаду СРСР вступило на стадію пошуку нових форм соціальної організації та ціннісних орієнтацій життєдіяльності. Настання ринкової економіки, зміна пріоритетів, моральна і ціннісно-духовна кризи перевернули українське суспільство. Було б помилково вважати, що радянське суспільство було однорідним, але в міру поглиблення трансформаційних процесів на пострадянському просторі його вигляд кардинально змінився. Наприклад, підвищився загальний рівень життя. З'явилися нові престижні високооплачувані види діяльності, пов'язані насамперед з інноваційними, фінансовими, комерційними видами діяльності, значно зміцнив свої позиції підприємницький шар. Еліта українського суспільства, що представляє вищий клас ієрархічної піраміди, зсередини зазнала сильної диференціації - відбулося не лише розшарування за видами діяльності (політична, наукова, економічна), але переплетення кількох напрямків. Незважаючи на суттєвий розрив із Заходом при оцінці за світовими критеріями (як правило, показник річного доходу), виходячи з власних методів розрахунку середнього шару (наприклад, оцінка прожиткового мінімального або «самоідентифікації» громадян), його кількість має тенденцію до зростання в порівнянні з попередніми періодами. [5]

Отже, ми з'ясували, що сучасне українське суспільство має дві основні типотворчі риси. По-перше, воно є пострадянським, оскільки народилося внаслідок краху радянської системи. По-друге, це суспільство, що трансформується, переживає період якісної зміни основних соціетальних характеристик.

У зв'язку з цим змінилися вимоги до структури та функцій соціальних інститутів. Кардинально змінилася парадигма сприйняття особистості людини, її права і свобода зажадали нового інституційного простору. Система

освіти стала винятком - переорієнтація функціонального ядра відповідно до нових вимог соціуму стала однією з відправних точок у трансформаційних процесах українського суспільства. А саме – система вищої освіти повертає собі роль «соціального ліфта» на шляху до досягнення соціального статусу. За всієї неоднорідності радянського суспільства ідея рівності громадян підтримувалася через освітній канал. Спроба штучно формувати соціальну структуру: стримувати природні процеси вертикальної мобільності, нівелювати стратові відмінності вирізняла інститут освіти тієї епохи. Такі заходи у ЗВО, розподільча система працевлаштування випускників, заміщення культурних цінностей ідеологічними принципами, складно оцінити однозначно, хоча вони впливали як на якість освіти, так і на рівень індивідуального інтелектуального потенціалу. Крім того, «проломи в монолітності освіти» з'являлися регулярно, спроба контролю та стримування стала перманентним станом. Відповідно, «фільтруюча» функція системи освіти була латентною, періодично переходячи у явну форму.[1] Таке явище можна назвати мінливим ефектом, воно характеризується постійною присутністю в суспільстві тієї чи іншої функції, але залежить від того, наскільки суспільство усвідомлює (або хотіло б усвідомити) її дію. Усвідомлення і визнання «фільтруючої» функції як явної відбулось у зв'язку зі змінами в соціумі після розпаду СРСР і сьогодні щонайменше не заперечується.[7]

Сучасна Україна – суспільство, що динамічно розвивається. Набута «відкритість», можливість виступати повноправним учасником глобальних світових процесів, широкість зовнішніх економічних та політичних зв'язків зумовлюють і внутрішню активність працездатного населення. Український соціум можна охарактеризувати як стратифікаційну структуру з достатньо високим рівнем, як горизонтальної так і вертикальної мобільності. Важливим показником рухливості структури суспільства є те, що відбувається поглиблення процесу диференціації самої системи вищої освіти. На сьогоднішній день практично кожен український випускник школи має можливість вступити до ЗВО.

Як критерії престижності закладів вищої освіти виступають найчастіше: висока репутація, якість освіти, рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу, технічна та матеріальна оснащеність, можливість отримання високооплачуваної та конкурентоспроможної професії та інше. Одним із головних та ключових критеріїв варто визнати якісну складову. Проблема зниження рівня освіти в суспільстві досить тривалий час залишається актуальною і має на увазі: зниження рівня підготовки абітурієнтів, професійної компетенції викладачів, матеріально-технічного забезпечення учнів та інше.[2]

Поряд з вітчизняною престижною освітою особливий статус мають європейські та американські навчальні заклади. Навчання там традиційно сприймається в Україні як високоякісне й елітарне. Отримана за кордоном

освіта асоціюється з успішним працевлаштуванням та конкурентоспроможністю не лише на внутрішньому, але насамперед на зовнішньому ринку праці. Подібна ситуація з одного боку, результат зниженого престижу вітчизняної освіти, а також стереотипізованих уявлень про те, що в Європі більш сприятливі умови для життєдіяльності. З іншого боку, ідея єдиного світового освітнього процесу як наслідок входження до Болонського процесу культивується державою як закономірний план інтеграції та універсалізації.

Споживча позиція зрозуміла тим, що в період вибору молоддю людиною закладу вищої освіти та профілю навчання, йому складно орієнтуватися та знайти баланс між своїми уподобаннями та прагненням реалізувати себе. Слід зазначити, що частка іноземних студентів в українських ЗВО невелика і становить приблизно 3% від загальної чисельності іноземних студентів, які навчаються у світових освітніх установах, а «експорт українських освітніх послуг падає і становить менше 1 відсотка загальносвітового ринку експорту освітніх послуг». Такі дані можуть ілюструвати низький рівень якості, отже, і престижу, чи об'єктивну невідповідність світовим освітнім стандартам.[4] Хоча ці показники один одного не виключають, найактуальнішим і важливішим залишається перший.

Повертаючись до думки про рівні умови, в яких опиняються абітурієнти різних соціально-економічних статусів, розглянемо можливі варіанти вертикальної чи горизонтальної мобільності цих позицій. Вступаючи до українського престижного вузу з метою підвищити свій соціальний статус, абітурієнт із сім'ї середнього чи низького шару, ймовірно, спочатку має обмежені можливості для реалізації здобутої освіти, навіть у тому випадку, якщо вона має необхідні знання, вміння та навички. Без наявності інших ресурсів та засобів досягнення крім освіти, пересування ієрархічними сходами значно ускладнюється. Відбувається це тому, що абітурієнт з високим аскриптивним статусом навіть за наявності низьких інтелектуальних здібностей має можливість залишитися у своїй страті або піднятися ще на щабель. Крім того, такому абітурієнту є пріоритет навчання за кордоном, що також збільшує його шанси на успіх і зберігає високий соціальний статус. В даному випадку визначального значення набуває соціальне середовище та оточення індивіда. Принаймні освіта дає нам атестати або дипломи, необхідні для занять багатьма видами діяльності. Простеження життєвого шляху учнів середніх шкіл Вісконсіна, обраних навмання, виявило високу взаємозалежність між рівнем освіти, чи кількістю років, проведених у навчальному закладі, та успіхом у роботі.[6] Проте водночас виявилось, що у досягненні у роботі впливають інші чинники, наприклад розумові здібності людини, соціально-економічний статус його батьків та вплив інших людей.

Паралельним взаємозалежним процесом стає поглиблення комерціалізації та бюрократизації системи української освіти. Це, в свою чергу, впливає як якісна складова, а й створює сприятливі умови для легітимації цього

явища. Наприклад, «за останні 15 років частка «платників» у державних ЗВО збільшилася з 23 до 57%, а якщо брати абсолютні цифри, то отримаємо їх шестикратне збільшення». Таким чином, ті, хто навчається, не орієнтовані на здобуття знань і навичок, залишаються на вершині ієрархічних сходів. Відрахування таких студентів, як правило, не здійснюється, оскільки спричиняє економічну недоцільність для закладів освіти. В результаті, зважаючи на зниження вимог до інтелектуальних здібностей та компетенцій, знижується і загальний рівень професійної підготовки на виході.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, ми приходимо до висновку, що різноманіття можливостей створює умови для високої соціальної рухливості молодих людей. Пересування по вертикалі знаходяться у прямій залежності від аскриптивного статусу та соціально-економічного середовища, в якому знаходиться індивід. Вибір престижного закладу освіти певною мірою сприяє руху нагору. Важливе значення набуває наявність знань, умінь та навичок, оскільки якісній освіті, властива орієнтація на здійснення відбору найбільш обдарованих та здібних. Це одне з основних завдань інституту освіти, закладає принцип його функціонування. Причому важливим моментом є інституціоналізація культурного капіталу, тобто присудження індивіду академічних кваліфікацій.

Не зважаючи на актуальність питання якості освіти неможливо суперечити, що освіта – це «соціальний ліфт». Але стратифікація в освіті та відтворення нерівності у вигляді освіти можливі лише у поєднанні з іншими аспектами, а саме, високий аскриптивний статус, наявність зв'язків, матеріальний добробут, успіх та особисті якості.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н. Сучасне студентство у контексті формування національної еліти України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 14. С. 30–32.
2. Алексієвець М., Алексієвець Л. Наука у системі реформування вищої школи в контексті Закону України «Про вищу освіту». Україна-ЄвропаСвіт. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: : Історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 14. С. 33–40.
3. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»; Нац. акад. держ. упр. При Президентові України ; Львівськ. рег. ін-т держ. управління. Львів, 2007. 21 с.
4. Бурачек І. В., Кравчук К. М. Глобалізація вищої освіти та її наслідки для України. Державне управління економічними процесами. 2015. № 3.

5. Вербицька А. В. Удосконалення державної політики в сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до Європейського освітньо-наукового простору: дис. ...канд. наук з державного управління : 25.00.02. Чернігів, 2017. 234 с.

6. Гаращук О. В., Куценко В. І. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти в Україні: концептуальні основи. Економіка і регіон. 2014. № 1. С. 135–143.

7. Довбня О., Сич Д. Вища освіта Великої Британії. Студентський історико-педагогічний альманах. Вип. 2. Історія університетської освіти: виникнення, становлення, розвиток: збірн. наук. праць молодих дослідн. За ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 90–96.

References:

1. Aver'ianova N. Suchasne studentstvo u konteksti formuvannia natsionalnoi elity Ukrainy. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2010. № 14. S. 30–32.

2. Aleksiievets M., Aleksiievets L. Nauka u systemi reformuvannia vyshchoi shkoly v konteksti Zakonu Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». Ukraina-YevropaSvit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: : Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny. 2014. Vyp. 14. S. 33–40.

3. Andreichuk S. K. Derzhavne upravlinnia reformuvanniam vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti Bolonskoho protsesu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upravlinnia: spets. 25.00.01 «Teoriiia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia»; Nats. akad. derzh. upr. Pry Prezydentovi Ukrainy ; Lvivsk. reh. in-t derzh. upravlinnia. Lviv, 2007. 21 s.

4. Burachek I. V., Kravchuk K. M. Hlobalizatsiia vyshchoi osvity ta yii naslidky dlia Ukrainy. Derzhavne upravlinnia ekonomichnymy protsesamy. 2015. № 3.

5. Verbytska A. V. Udoskonalennia derzhavnoi polityky v sferi vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvitho-naukovoho prostoru: dys. ...kand. nauk z derzhavnoho upravlinnia : 25.00.02. Chernihiv, 2017. 234 s.

6. Harashchuk O. V., Kutsenko V. I. Innovatsiinyi shliakh rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini: kontseptualni osnovy. Ekonomika i rehion. 2014. № 1. S. 135–143.

7. Dovbnia O., Sych D. Vyshcha osvita Velykoi Brytanii. Studentskyi istoryko-pedahohichniy almanakh. Vyp. 2. Istoriiia universytetskoï osvity: vynyknennia, stanovlennia, rozvytok: zbirn. nauk. prats molodykh doslidn. Za red. O.Ie. Antonovoi, V.V. Pavlenko. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2013. S. 90–96.

*Ляшевська О.І., к.н. держ.упр., доц., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-1469-4141*

Liashevskia O., PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and organization in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

THEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC ADMINISTRATIVE DECISION-MAKING

У статті розглянуто питання, щодо ефективності і якості державного управління та прийняття державно-управлінських рішень, які можна досягти лише, якщо дотримуватися певного порядку при їх підготовці, прийнятті та реалізації. Проведено аналіз попередніх наукових досліджень щодо механізмів державного управління з прийняття державно-управлінських рішень у кризових умовах, встановлено відсутність єдиної думки в учених із зазначеного актуального питання та нагальну потребу в проведенні дослідження із цієї проблеми.

Визначено сутність механізмів державного управління щодо прийняття державно-управлінських рішень, а саме: організаційного – у встановленні раціональної послідовності дій органів державного управління під час прийняття обґрунтованого рішення, структурно-функціонального – у визначенні оптимальної структури рішення відповідно до функцій і завдань органів управління, що спільно з іншими механізмами відіграють вагомую роль у забезпеченні прийняття обґрунтованого рішення органами державного управління в кризових умовах.

Запропоновано шляхи забезпечення прийняття обґрунтованого державно-управлінського рішення в кризових умовах завдяки вдосконаленню механізмів державного управління.

***Ключові слова:** державно-управлінські рішення, кризові умови, органи державного управління, організаційний і структурно-функціональний механізми державного управління.*

The article deals with the question of the efficiency and quality of public administration and the adoption of public administrative decisions, which can be achieved only if a certain order is followed in their preparation, adoption and implementation. An analysis of previous scientific studies on the mechanisms of public administration for making public-administrative decisions in crisis conditions was carried out, it was established that there is no consensus among scientists on the specified topical issue and the urgent need to conduct research on this problem. The essence of the mechanisms of

state administration regarding the adoption of state-administrative decisions is determined, namely: organizational - in establishing a rational sequence of actions of state administration bodies during the adoption of a reasoned decision, structural-functional - in determining the optimal structure of the decision in accordance with the functions and tasks of the administration bodies, which together with other mechanisms play an important role in ensuring the adoption of a reasoned decision by state administration bodies in crisis conditions. Ways to ensure the adoption of a well-founded public management decision in crisis conditions thanks to the improvement of public management mechanisms are proposed.

Keywords: *state management decisions, crisis conditions, state administration bodies, organizational and structural and functional mechanisms of state administration.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вдосконалення механізмів державного управління щодо забезпечення державної безпеки є актуальним науковим завданням. Інноваційний характер управління в наш час представлений новими зв'язками, новими управлінськими інструментами, організаційними схемами і суспільними процесами. Потреби управлінських інновацій викликають появу новітніх цілей та управлінських задач, функцій та інструментів, через які вони здійснюються, зумовлюють необхідність у цілеспрямованості управлінської діяльності, спрямованої на кращі результати, які відбуваються у процесах та мають керовані системи. Вивчення способів розвитку управлінських систем, їх методологічний та організаційний супровід для того, щоб проводити належну інноваційну модернізацію чинних чи побудову новітніх управлінських систем, варто розуміти як пріоритетні напрями управлінської діяльності у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз учених в галузі науки державного управління приділяють достатню увагу дослідженню проблемних питань щодо механізмів державного управління загалом. Наприклад, В. Бакуменко вважає, що будь-яка соціальна система складається з багаторівневої логічної моделі базових елементів процесу управління, а саме: управлінська проблема → управлінська функція → структура управління управлінське завдання → управлінське рішення → управлінський вплив → управлінська оцінка.

Ця модель, на думку вченого, є ієрархією базових елементів управління, стратифікаційним відображенням якої може бути відповідне дерево базових елементів управління [1, с. 125].

В. Бакуменко наводить основні фактори впливу на формування та реалізацію управлінських рішень, а саме: урахування цілей і параметрів об'єкта управління та його поведінки в часі; якість параметрів системи комунікацій, що доводить рішення до об'єкта управління, а також здійснення управлінських функцій; чіткість постановки завдань; достатність і висока якість релевантної інформації, необхідної для прийняття рішень; вибір методу форму-

вання управлінських рішень; наявність та ефективність механізмів реалізації рішень; організація контролю [1, с. 168–169]. Тобто науковець розглядає управлінське рішення як складову частину процесу управління, а механізм його реалізації – вагомим фактором досягнення цілей управління.

До проблем безпеки людини в широкому розумінні П. Волянський пропонує підходити комплексно, системно. Він зазначає, що немає окремо екологічної, економічної, техногенної, соціальної чи якоїсь іншої безпеки, є єдина безпека життєдіяльності, яка містить у собі процес забезпечення безпеки людини [4, с. 104]. Вчений обґрунтував нагальну потребу у створенні в системі цивільного захисту населення мобільних медичних формувань, що дасть змогу посилити медичний захист населення України наближенням невідкладної медичної допомоги постраждалим до осередків надзвичайної ситуації, оптимізувати матеріальні, фінансові та медичні ресурси державної системи медицини катастроф, удосконалити координацію установ і закладів зазначеної системи з безпековими структурами інших відомств [4, с. 106].

Напрями вдосконалення організаційного механізму державного управління, що пов'язано з послідовністю роботи керівника органу державного управління та прийняттям управлінських рішень, обґрунтовано [5, с. 264]. Автори розробили модель порівняння альтернативних методів роботи керівника, що забезпечує прийняття обґрунтованого управлінського рішення в кризових умовах. Одним із напрямів удосконалення організаційного механізму державного управління запропоновано застосування ситуаційного методу роботи керівника [5, с. 271].

О. Карагодін запропонував науково-методичний підхід до формування умов для розвитку механізмів прийняття й реалізації управлінських рішень у системі державного управління, сутність якого полягає в удосконаленні організаційно-інформаційного забезпечення якості управлінських рішень, розвитку процесів моделювання як інструменту підтримки прийняття державно-управлінських рішень, а також у виборі показників ефективності для оцінювання варіантів державно-управлінських рішень [3, с. 6].

У системі управлінського процесу О. Коврига виділяє модель раціонального ухвалення рішень, що в найбільш узагальненому вигляді містить такі блоки: підготовку до розроблення управлінського рішення, його розроблення й ухвалення [4, с. 67]. Реалізація управлінського впливу, уважає вчений, передбачає певні дії суб'єктів впливу щодо об'єктів, що забезпечуються механізмами, зокрема політичним, економічним, соціальним, гуманітарним, екологічним, правовим, організаційним, ресурсним, у межах певних термінів і простору впливу [4, с. 70]. На нашу думку, указане наукове завдання потребує окремого наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності теоретичних аспектів державного управління та прийняття державно-управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження вважаємо за необхідне визначити поняття «державно-управлінські рішення». Поняття «державно-управлінські рішення» – це результат діяльності його суб'єктів, спрямований на розв'язання певних проблем державного рівня, які, своєю чергою, асоціюються з відповідними управлінськими ситуаціями, прийняттям управлінських рішень та вибору однієї з альтернатив.

Учений Г. Ситник розглядає прийняття управлінських рішень як процес виконавчо-розпорядчої діяльності, спрямований на встановлення певних правил поведінки органів, організацій, посадових осіб і громадян [2, с. 213].

В Енциклопедичному словнику з державного управління державно-управлінські рішення трактуються як акти соціального управління, за допомогою яких держава визначає підстави виникнення, зміни або припинення суспільних відносин, що регулюються [5, с. 164].

Тобто «державно-управлінське рішення» як результат вибору суб'єктом управління оптимальної альтернативи управлінського впливу на об'єкт управління, зокрема механізму його реалізації, спрямованого на досягнення цілей суб'єкту управління.

Поняття «державно-управлінські рішення» тісно пов'язане з процесом державного управління та є його основоположною складовою частиною. З метою уточнення зазначеного поняття щодо сутності та значущості механізмів державного управління, що забезпечують прийняття обґрунтованих державно-управлінських рішень, розглянемо процес управління та дії керівного складу органу державного управління щодо забезпечення державної безпеки в кризових умовах на прикладі Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС).

Відповідно до Положення про ДСНС, основним її завданням є такі: реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення й територій від надзвичайних ситуацій; запобігання їх виникненню; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій; рятувальна справа; гасіння пожеж; пожежна та техногенна безпека; організація діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності. ДСНС, відповідно до покладених на неї завдань, виконує визначені заходи, зокрема, шляхом залучення підрозділів пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб ЦОВВ, МОВВ та координації їхньої діяльності в кризових умовах, організації проведення пошуково-рятувальних робіт і контролю за їх проведенням, забезпечення гасіння пожеж, рятування людей, надання допомоги в ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха й інших видів небезпечних подій, що становлять загрозу життю або здоров'ю людей [6].

Зазначені функції та завдання органи державного управління ДСНС у межах повноважень інших органів державного управління сектору безпеки та оборони України проваджують шляхом прийняття державно-управлінських рішень, базисом яких є законодавство у сферах державної

безпеки та цивільного захисту, відповідно до встановленої послідовності дій органів державного управління (організаційний механізм державного управління), структури, функцій і завдань органів державного управління, що визначені в положеннях про ДСНС і ЄДСЦЗ щодо їхніх функцій і завдань у зазначених сферах (структурно-функціональний механізм державного управління).

Державно-управлінські рішення є вагомим елементом системи державного управління, за допомогою якого досягається мета дій. Початком процесу державного управління є зміна безпекових умов функціонування або розвитку об'єкту управління, зокрема ЄДСЦЗ. Відповідно до Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 № 223, виникнення конкретної кризової ситуації призводить до необхідності коригування плану реагування на надзвичайну ситуацію, уточнення державно-управлінського рішення щодо завдань і складу сил і засобів, необхідних для реагування, що відповідають умовам зазначеної кризової ситуації [7].

Погоджуємося з рекомендаціями та висновками В. Бакуменка, який розглядає подібну ситуацію як частину державно-управлінського процесу щодо реагування на кризові ситуації за етапами: виявлення та діагностування кризової ситуації; визначення критеріїв оцінювання й обмежень щодо дій органів державного управління в кризовій ситуації; розробка альтернатив рішення; оцінювання зазначених альтернатив; вибір найкращої з них або такої, що загалом задовольняє цілі управління [1, с. 128].

Відповідно до керівних документів щодо дій сил цивільного захисту основними завданнями управління є: підтримання постійної готовності до виконання завдань за призначенням; завчасне планування дій; отримання та вивчення даних про обставини в районі надзвичайної ситуації; своєчасне прийняття рішень і доведення їх до підрозділів; організація та забезпечення безперервної взаємодії органів управління й підпорядкованих їм сил цивільного захисту; підготовка підрозділів до дій, організація всебічного забезпечення тощо [8]. Розглянемо зміст державно-управлінського рішення керівника органу державного управління в кризових умовах. Рішення включає основні заходи, що забезпечуються відповідними механізмами, зокрема, організаційним (заходами, що передбачені рішенням), структурно-функціональним (розподілом завдань між підрозділами відповідно до їхнього функціоналу) механізмами державного управління щодо забезпечення державної безпеки в кризових умовах, а саме: 1) висновки з оцінки обставин (основні дані про характер і масштаби надзвичайної ситуації, обсяг робіт, що необхідно виконати, умови їх проведення, наявність і можливості сил і засобів); 2) порядок проведення аварійних і відновлювальних робіт і завдання підпорядкованим структурам (район проведення робіт, розрахунок сил і засобів, послідовність і строки їх проведення, об'єкти зосередження основ-

них зусиль, порядок використання технічних засобів); 3) організацію взаємодії між силами цивільного захисту; 4) забезпечення дій підрозділів; 5) дотримання заходів безпеки; 6) організацію управління та зв'язку [8].

Отже, державно-управлінське рішення в кризових умовах забезпечується, зокрема, організаційним і структурно-функціональним механізмами державного управління. У дослідженні не розглядаються інші механізми, що, вочевидь, також забезпечують прийняття й реалізацію державно-управлінських рішень у кризових умовах щодо забезпечення державної безпеки, наприклад, політичний, інформаційний, ресурсний тощо.

Висновки. Мету статті щодо визначення сутності теоретичних аспектів та прийняття державно-управлінських рішень досягнуто. В її межах отримано такі результати:

1. Проведено аналіз попередніх наукових досліджень щодо державного управління та прийняття державно-управлінських рішень, який засвідчив відсутність єдиної думки в учених із зазначеного актуального питання, яке потребує подальших досліджень і вдосконалення.

2. Запропоновано загальне визначення поняття «державно-управлінське рішення» як результат вибору суб'єктом управління найкращої альтернативи управлінського впливу на об'єкт управління, зокрема механізму його реалізації, спрямованого на досягнення цілей суб'єкта управління.

3. Визначено сутність механізмів державного управління щодо прийняття державно-управлінських рішень у сфері державної безпеки, а саме: організаційного – у встановленні раціональної послідовності дій органів державного управління під час прийняття обґрунтованого рішення, структурно-функціонального – у визначенні оптимальної структури рішення відповідно до функцій і завдань органів управління щодо забезпечення державної безпеки, що спільно з іншими механізмами відіграють вагомий роль у забезпеченні прийняття обґрунтованого рішення органами державного управління як у повсякденній діяльності, так і в кризових умовах.

4. Виокремлено в узагальненому вигляді основні елементи державно-управлінського рішення, зокрема задум дій (спрямування зосередження основних зусиль, послідовність і способи досягнення мети дій за частковими завданнями, районами й термінами), завдання безпековим структурам, організація взаємодії між ними, організація управління та забезпечення їхніх дій у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
2. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник / НАДУ. Київ, 2012. 544 с.
3. Коврига О.С. Процес прийняття управлінських рішень у публічному управлінні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Державне управ-

ління». 2009. Т. 30 (69) № 4. С. 67–72.

4. Нікіфоренко В.С. Особливості прийняття державно-управлінських рішень у сфері при- кордонної безпеки. Прикарпатський юридичний вісник : зб. наук. пр. Одеса : Гельветика, 2018. Вип. 2 (23) Т. 3. С. 194–198.

5. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна ; НАДУ. Київ, 2010. 820 с.

6. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова КМУ від 16.12.2015 № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>.

7. Про затвердження Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня: Постанова КМУ від 14.03.2018 № 223. База даних «Законодавство України» / із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 456 від 23.02.2022.

8. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж : Наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z080118> Text.

References:

1. Bakumenko V.D. Formuvannja derzhavno-upravlins'kih rishen': Problemi teorii, metodologii, praktiki: monografija. Kiïv : Vid-vo UADU, 2000. 328 s.

2. Sitnik G.P. Derzhavne upravlinnja u sferi nacional'noï bezpeki (konceptual'ni ta organizacijno-pravovi zasadi): pidruchnik / NADU. Kiyv, 2012. 544 s.

3. Kovriga O.S. Proces prijnattja upravlins'kih rishen' u publicnomu upravlinni. Vcheni zapiski TNU imeni V.I. Vernads'kogo. Serija «Derzhavne upravlinnja». 2009. Т. 30 (69) № 4. С. 67–72.

4. Nikiforenko V.S. Osoblivosti prijnattja derzhavno-upravlins'kih rishen' u sferi pri- kordonnoï bezpeki. Prikarpats'kij juridichnij visnik : zb. nauk. pr. Odessa : Gel'vetika, 2018. Vip. 2 (23) Т. 3. С. 194–198.

5. Enciklopedichnij slovník z derzhavnogo upravlinnja / za red. Ju.V. Kovbasjuka, V.P. Troshhins'kogo, Ju.P. Surmina ; NADU. Kiïv, 2010. 820 s.

6. Polozhennja pro Derzhavnu sluzhbu Ukraïni z nadzvichajnih situacij : Postanova KМУ vid 16.12.2015 № 1052. Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayni». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF> (data zvernennja: 06.05.2021).

7. Pro zatverdzhennja Planu reaguvannja na nadzvichajni situacii derzhavnogo rivnja: Postanova KМУ vid 14.03.2018 № 223. Baza danih «Zakonodavstvo Ukrayni» / iz zminami, vnesenimi zgidno z Postanovami KM № 456 vid 23.02.2022

8. Pro zatverdzhennja Statutu dij u nadzvichajnih situacijah organiv upravlinnja ta pidrozdiliv Operativno-rjatuval'noï sluzhbi civil'nogo zahistu ta Statutu dij organiv upravlinnja ta pidrozdiliv Operativno-rjatuval'noï sluzhbi civil'nogo zahistu pid chas gasinnja pozhezh : Nakaz MVS Ukraïni vid 26.04.2018 № 340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z080118> Text (data zvernennja: 06.05.2021).

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-3

УДК 35.975(477)

*Помаза-Пономаренко А.Л., д.держ.упр., с.д., ННВЦ НУЦЗУ,
м. Харків, ORCID: 0000-0001-5666-9350,*

*Батир Ю.Г., к.е.н., доц., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-5282-3680,*

*Лопатченко І.М., к.держ.упр., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-4838-2154*

Pomaza-Ponomarenko A., Doctor in Public Administration, Senior Researcher, Head of the Scientific Department for State Security Problems of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Batyr Yu., PhD of Economic Sciences, associate professor, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv,

Lopatchenko I., PhD of Public Administration, Lecturer of the Department of Public Administration in the sphere of Civil Defense of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ (ЧАСТИНА 1)

PLAN FOR THE RECOVERY OF UKRAINE (PART 1)

У статті аналізуються напрямки та заходи з відновлення у післявоєнний період різних країн світу (США, Німеччини, Японії, Південної Кореї й Ізраїлю), які стикнулися з такою проблемою. Визначено першочергові заходи для відновлення України та стабілізації соціально-економічної ситуації в ній.

***Ключові слова:** план; відновлення; напрямки; заходи; Україна; за кордоном.*

The article analyzes directions and measures for recovery in the post-war period of various countries of the world (USA, Germany, Japan, South Korea and Israel), which faced such a problem and solved it successfully. The priority measures for the restoration of Ukraine and the stabilization of the socio-economic situation in it have been identified.

***Key words:** plan; restoration; directions; activities; Ukraine; abroad.*

Постановка проблеми. Зовнішня військова агресія завдала багато збитків населенню України та державі загалом. Війна завжди супроводжується величезними руйнуваннями та масовим знищенням капіталу як

виробничого, так й інфраструктури життєзабезпечення людей.

З початку війни ворожі сили сконцентрували зусилля на тотальному руйнуванні окупованих територій, тому актуалізуються наукові дискусії з напрямів відновлення економіки України. Дослідники називають це «планом Маршалла для України» [1; 2, с. 74]. Така аналогія відсилає нас до відновлення низки держав Європи, які увійшли до сфери впливу США після Другої світової війни. З огляду на це доцільно розглянути особливості такого закордонного досвіду з післявоєнного відновлення, що може становити приклади можливого відновлення України після завершення війни проти неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення розвитку соціального-економічної сфери у воєнний і післявоєнний періоди є предметом як вітчизняних, так і зарубіжних учених О. Борисенко, В. Воротіна, С. Домбровської, О. Дулгерової, Т. Кришталь, Г. Ортіної, В. Чубань, А. Шинкарьова та ін. [1–3]. Разом із тим з 24.02.2022 р. зовнішня агресія набула таких масштабів, що загрожують не тільки територіальній цілісності України, а й соціальній, адже майже 10 млн українців були змушені виїхати за кордон. Зважаючи на це, важливим є дослідження тенденцій щодо можливих, першочергових і пріоритетних напрямків відновлення України, а також засобів врегулювання позасистемних факторів і переведення їх в ранг контрольованих.

Постановка завдання. Метою статті є визначення можливого плану відновлення України.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Воротіна та А. Шинкарьова [2, с. 66] важливою умовою процесу переходу на ефективну економіку тилу є розробка сучасних систем управління, зокрема з допомогою країн членів ЄС. Основними особливостями сучасної системи управління сьогодні є такі: консолідація даних і знань; розвиток логістичних мереж воєнного стану; персональна відповідальність; різноманітність заходів управління; баланс міста і села [там само].

У рамках публічної економічної політики 21.04.2022 р. Указом Президента України було створено Національну раду з питань відбудови України з наслідків війни. Її ключовими напрямками роботи є такі: 1) розробка плану заходів щодо післявоєнної відбудови та розвитку України; 2) промислова інфраструктура та житло; 3) енергетична інфраструктура; 4) зв'язок; 5) військова інфраструктура та військово-промисловий комплекс; 6) структурна модернізація та перезапуск економіки; 7) заходи щодо подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, незахищених верств населення, осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації внаслідок війни; 8) реставрації та збереження пам'яток культури; 9) визначення та розробка пропозицій щодо першочергових реформ, прийняття та впровадження їх необхідних у воєнний та повоєнний період; 10) підготовка стратегічних

ініціатив, проектів нормативно-правових актів, їх прийняття та реалізація необхідні для ефективної діяльності та відбудови України у воєнний та повоєнний період [там само, с. 73].

Існує також Урядовий план післявоєнного відновлення України, який передбачає таке:

- вступ України до ЄС у 2024 році та повний доступ до ринків G7 та ЄС із скасуванням усіх квот та імпорتنних мит;

- досягнення енергетичної залежності за рахунок збільшення енергетичних потужностей за рахунок будівництва нових атомних електростанцій та виробництва чистої енергії, самозабезпечення за 3-5 років, зниження енергоспоживання за рахунок термомодернізації, будівництва установок для забезпечення попиту на паливо)

- перехід від експорту сировини до переробки (переробки) кукурудзи на біоетанол, спирт, крохмаль;

- виробництво готових металевих виробів;

- розвиток військової техніки, необхідної для формування потужного військово-промислового комплексу [там само].

Очевидно, що для цього потрібні партнерські відносини з європейцями й американцями у сфері передачі технологій та доступу до фінансових ресурсів, зокрема урядів-партнерів, які надають державні гарантії своїм компаніям для залучення коштів для інвестицій в Україну, які покритимуть ризики країни та дозволять інвестувати у великі промислові проекти [там само]. Проте перед тим потрібно дослідити закордонний досвід щодо забезпечення сталого розвитку в країні, яка пройшла шлях з відновлення після війни. Це не означає, що саме таким чином відновлюватиметься наша країна. У той же час, такий досвід може бути скомбінований, або взагалі вироблений свій унікальний варіант відновлення економіки, придатний тільки для України. Відтак, зупинимось на більш детальному розгляді такого закордонного досвіду.

1. Відновлення Європи та «план Маршалла» (1948-1953 рр.)

Через масштабні військові дії в Європі були значні руйнування інфраструктури та промисловості. Виробництво агропромислового комплексу становило 83% рівня в 1938 р., промисловості 88%, експорт становив лише 59% у цей період. Через II Світову війну були розірвані всі економічні зв'язки, а також зруйновано 5 мільйонів будинків, мільйони людей не доїдали та ін.

Одним із інструментів відродження стали фінансові вливання з боку США щодо «Програми відновлення Європи» (або «план Маршалла»), яку почали реалізовувати 1948 року. За 4 роки було освоєно понад 17 млрд дол., що за сучасних цін близько становить 210 млрд дол. Дешеві кредити становили 20% від загальної суми фінансових вливань, а 80% були передані у вигляді безоплатної фінансової допомоги [1].

«План Маршалла» був спрямований, насамперед, на відновлення промисловості. На відновлення інфраструктури Європа окремо отримала 14 млрд дол. з 1945 до 1947 рр. Ці кошти не входили до «Плану Маршалла».

Як відомо, відповідно до плану було передбачено фінансування 16 держав Європи. Проте основними одержувачами допомоги стали Англія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди. На ці 4 країни припало 2/3 усіх виділених коштів. Гроші не надходили до бюджетів європейських країн безпосередньо, а виділялися на цільове придбання усього необхідного для промислової сфери та виробництва сільськогосподарської продукції.

Сам механізм дії «плану Маршалла» передбачав таке: Уряд США постачав країнам-реципієнтам товари та послуги, видаючи кредит у доларах. Потім уряди продавали товари підприємствам і приватним особам. Доларова вартість товарів оплачувалася у місцевій валюті. Далі отримані кошти використовувалися на потреби країн. Більшість коштів було витрачено на такі товари із США:

- 3,4 млрд дол. на імпорт сировини та напівфабрикатів;
- 3,2 млрд дол. на продукти харчування, корми та добрива;
- 1,9 млрд дол. на транспортні засоби й обладнання;
- 1,6 млрд дол. на паливо [там само].

Погоджуємося з науковцями В. Воротіним і А. Шинкарьовим, які стверджують, що для України наразі та найближчим часом також буде актуальним вирішення питань їжі, палива та експорт власної продукції [2].

Згідно з «Планом Маршалла» контроль використання коштів було покладено на фонди під спільним управлінням органів влади країн-реципієнтів і США. Ці фонди акумулювали та розподіляли кошти, а також вели облік потреб країни та контролювали витрати. Власне, План був взаємовигідним. Інтерес США полягав у підтримці та поширенні своєї фінансової системи за рахунок нової сфери впливу у Західній Європі. Країни-реципієнти отримали значний імпульс розвитку, відновлення якого могло тривати десятиліттями без допомоги США. Через війну економіка країн-реципієнтів зросла на 30% проти довоєнним часом.

2. Економічний зліт Західної Німеччини (1948-1960 рр.)

Німеччина після війни знаходилася у руїнах. Виробництво на її теренах скоротилося у 7 разів, у порівнянні з довоєнним рівнем. Зруйновано було 25% житла, 20% промислових об'єктів, 40% транспортної інфраструктури тощо. Кожен другий мешканець Німеччини виявився безробітним. Фінансова система зазнала колапсу через величезну інфляцію та державний борг.

Підвалини для розвитку заклав Людвіг Ерхард, який ще 1946 року,

будучи міністром економіки Баварії, активно просував проведення реформ. Реформи було оголошено 18.06.1948 року, під час яких Л. Ерхард здійснив свої дії з лібералізації німецької економіки. Крім того, Л. Ерхард одночасно з цим скасував державне планування й централізоване ціноутворення на більшу частину товарів. Це надало німецьким підприємствам повну свободу діяльності. Власне кажучи, основи післявоєнного відновлення Німеччини передбачали таке:

1. Промисловість. В основі економічного зростання знаходилася переорієнтація військових підприємств на легку, харчову, текстильну промисловість, виробництво побутової техніки й автомобілів. США дозволили відновити заборонене на той час виробництво алюмінію та верстатів. США також розгорнули постачання товарів на суму 3,8 млрд дол., з яких 1,5 млрд дол. у межах «Плану Маршалла». Ці кошти прямували у спеціальні фонди та банки в розвитку економіки нашої країни.

2. Фінанси. У фінансовій сфері Німеччини, навпаки, лібералізму не було. Валютні обмеження знімали поступово. Під випуск держоблігацій здійснювалася підтримка підприємств. Велику роль відіграли прямі іноземні інвестиції. За період 1950-57 рр. обсяг інвестицій у Німеччині збільшився на 81%. Крім того, було використано метод прискореної амортизації виробничих приміщень. У перші два роки можна було списати 50% їхньої вартості.

4. Податки. Для стимулювання експорту Уряд Німеччини давав податкові пільги та фінансування під великі контракти. Упроваджено прогресивну шкалу оподаткування. Фізичні особи, доходи яких були нижче 2400 марок на рік, платили 18% податку, а ставку податку на доходи понад 250 тис. марок на рік підняли до 95%. Крім того, було знижено податки на доходи за цінними паперами.

5. Будівництво. Відіграла важливу роль у відновленні економіки розруха та 12 млн біженців зі східних земель, що вимагали якогось житла. З огляду на це було впроваджено окрему програму стимулювання для будівництва житлової та комерційної нерухомості, яка включала як податкові стимули, так і можливості спільного фінансування з державою.

Як результат, у 1962 р. рівень промислового виробництва у Західній Німеччині перевищив довоєнні показники втричі. До цього року ФРН займала 2 місце за величиною золотовалютних резервів, 3 місце (після США й Англії) за обсягом промислового виробництва. Середньорічні темпи економічного зростання 1950-66 гг. становили близько 9,2% [1].

3. Економічна експансія Японії (1948-1962 рр.)

Японія не просто програла війну, вона була знищена. Її становище, у порівнянні з Німеччиною й Італією, було взагалі катастрофічним. Рівень промислового виробництва становив 20% показників 1939 року. 70% усіх промислових потужностей були зруйновані. Країна втратила всі території,

де бралася сировина, паливо та продовольство.

Японія з 1945 по 1952 перебувала під повним контролем США. Це дозволило провести непопулярні, але важливі ліберальні зміни. Японія також стала для США головним геополітичним союзником у регіоні. Тому США надавали максимальну допомогу, зокрема за рахунок втрати низки своїх позицій. На створення сильного успішного партнера в Азії США виділили понад 3 млрд дол. До речі, більшість країн Європи отримали набагато менше фінансової допомоги. Єдиною сферою, яка була під обмеженням розвитку, – військово-промисловий комплекс (ВПК) [там само].

Відновлення Японії відбулося на стику ліберальної, планової й японської самобутньої економіки. Схід японського економічного дива проходив у два етапи, а саме:

Перший етап «Демілітаризація та лібералізація» (1945-1952 рр.). У 1945 році вийшов закон про ліквідацію промислових картелів (дзайбацу). Вони зосередили у своїх руках акції найбільших компаній ВПК, які були основою японської економіки до війни. Таким чином, США умовно встановили антимонопольний контроль за ВПК.

У 1949 р. США обмежило імпорт іноземних авто до Японії, здійснивши таким чином як протекціоністський крок. Корейська війна 1950-1953 рр. дуже допомогла промисловості Японії, оскільки США почали робити великі замовлення у японських заводів.

У цей же період було проведено податкову реформу, що передбачала зниження корпоративних податків. Натомість було збільшено оподаткування населення, якого раніше практично не було.

Крім того, було зреалізовано аграрну реформу. Держава конфіскувала сільськогосподарські землі у довоєнних землевласників і за вельми пільговими цінами продала їх фермерам, які раніше працювали на цій землі. Сільськогосподарські землі становлять лише 15% території країни, тому наголос було зроблено на ефективності та продуктивності використання японських земель. З'явилися заможні аграрії, які почали вкладатися у банківську систему та нові технології. Було прибрано обмеження на переїзд до міст.

Дещо пізніше (у 1950 р.) було проведено бюджетну реформу. Вона передбачала зупинення компенсації військовим заводам та безоплатні субсидії збитковим підприємствам. Японці вирішили не відновлювати зруйновану промисловість, а будувати її з нуля. У цьому проявилася особливість японців: витратити мало та зекономлене вкладати у банки чи купували акції промислових підприємств [1].

Другий етап «Японська модель» (1952-1962 рр.). Після відходу США японці почали знову вільно керувати країною і привносити в управлінські процеси особливості свого світогляду, приступаючи до побудови планової

японської економіки. Національні особливості виявлялися в тому, що хоч державне планування мало індикативний та рекомендаційний характер, його наслідувала вся країна. У складанні планів беруть активну участь представники фінансових груп та корпорацій. Ключовим елементом успішного відновлення економіки країни стала ставка на високотехнологічне виробництво. Якщо у середині 1950-х р. це були металургія, енергетика та суднобудування, то вже у 1960-х р. їх замінили електроніка й автомобілебудування.

Однією із ключових особливостей стало визначення пріоритетних галузей. Компанії із пріоритетних галузей отримували максимальну державну підтримку, а саме: субсидії, пільгові кредити, високі мита на імпортованої конкуруючої продукції, обмеження іноземних інвестицій та відверті демпінгові інструменти.

Розуміючи обмеженість своїх природних ресурсів, японці почали інвестувати у технології й активно скуповували патенти по всьому світу. У 1950-60 рр. японські компанії придбали понад 30 тис. патентів на суму близько 1 млрд дол. На науково-технічні розробки витрачалося понад 3% ВВП. У результаті виготовляли технологічну продукцію. Такий підхід дозволив Японії швидко захопити світовий ринок споживчої електроніки. У результаті 1956 р. показник ВВП душу населення перевищив довоєнний рівень. У період відновлення середній річний приріст ВВП душу населення японців становив 7,1%. Ще через 20 років, у 1969 р. Японія вийшла на друге місце у світі за обсягом ВВП та промислового виробництва. Її економіка стала хрестоматійним прикладом успішного відновлення після війни [там само].

4. Південнокорейське економічне диво (1945-1980 рр.)

Після Корейської війни 1950-53 рр. країна виявилася повністю зруйнована і поділена на дві частини. ВВП душу населення 1961 року становив лише 80 дол., що було менше, ніж у багатьох країн Африки. У містах був електрики, а основна промисловість залишилася у Північній Кореї. В історії Південної Кореї головним фактором зростання стало фінансування із США. З 1945 по 1976 рр. Південна Корея отримала понад 12,6 млрд дол. Більше із союзників США отримав лише Ізраїль.

Проте до 1960-х Південна Корея була антиприкладом ефективності використання фінансових коштів. Основну інфраструктуру було відновлено, але в іншому фінанси США активно розкрадала політична еліта країни. В економіці влада намагалася проводити політику «імпортозаміщення». Вона виявилася провальною, оскільки в країні не було достатніх обсягів природних ресурсів та внутрішнього ринку. У результаті промисловий розвиток був незначним, але породив великі промислові клани. Економіка ж спрямовувалася на імпортованих за рахунок фіндопомоги, грошей, витрачених американськими солдатами, і чорний ринок товарів, що процвітає, орієнто-

ваний на американські війська.

До 1957 р. більшу частину бюджету Південної Кореї наповнював продаж товарів, які країна отримувала у межах допомоги США, а уряд допустив значної емісії. Унаслідок такої політики економічного зростання не відбулося. У 1956 р. експорт становив лише 25 млн дол., тоді як імпорт 389 млн дол. Дефіцит торговельного балансу теж покривався з допомогою фінансових вливань США. У період 1945-60 рр. єдині фундаментальні реформи, які були проведені в Японії, – це земельна реформа та масова освіта.

У результаті США скоротили фінансування та змусили Південну Корею змінити державну політику. З приходом 1961 р. диктатури військового уряду генерала Пак Чон Хі Південна Корея стала орієнтованою експорту економікою. Імпортне мито також було знижено, але бізнес, який виконував установлені експортні квоти, отримував доступ до субсидованих кредитів та інших фінансових бонусів. У країні активно впроваджувалися податкові канікули та спрощення процесу інвестування в країну [1].

У країні ефективно використовувалися також і неринкові методи: п'ятирічне планування, націоналізація банків та державні завдання великих промислових конгломератів – чеболів. У 1970-х економіка Південної Кореї повністю перестала бути сировинною та перейшла на виробництво технологічних продуктів. Почався розвиток важкої та хімічної промисловості, але до повоєнного відновлення це вже не мало відношення.

У 1960-80 рр. Південна Корея стабільно росла в середньому на 8% на рік. У 1963-69 рр. середній щорічний приріст ВВП взагалі сягав 35%. Це зростання заклало підґрунтя для того, щоб Південна Корея стала однією з провідних світових економік уже до 2000 року [там само].

5. Становлення Ізраїлю (1948-1962 рр.). Територія країни зруйнована війною за незалежність, економіка перевантажена величезним, близько 800 тисяч, напливом емігрантів. Витрати армії становили 40% від усіх витрат країни. Сільське господарство забезпечувало лише близько 50% потреб у харчових продуктах, а доходи від експорту покривали не більше 30% витрат на імпорт [1].

Становлення Ізраїлю за умов постійної війни з країнами Арабської ліги, багато в чому зумовлено кредитами та грантами із США. Вагоме фінансове вливання було забезпечене за рахунок державних облігацій («Позика незалежності»), які розміщувалися в інших країнах. Ізраїль став єдиною країною, якій США для повоєнного відновлення дозволили розмістити свої облігації. Ресурсом стали також репарації від Західної Німеччини (112 млрд дол.).

Однак із 1952 р. Ізраїль почав упроваджувати «Нову економічну політику», у межах якої скасовано розподільчу систему та державне регу-

лювання цін. Водночас країна запустила великі інфраструктурні проєкти як будівництво Національного ізраїльського водопроводу, енергетичних заводів та портів. Значні інвестиції держави йшли в аграрний сектор та легку промисловість.

Головна схожість України та Ізраїлю проявляється у тому, що обидві країни мають дуже недружніх сусідів. Тому висока частка видатків на ВПК неминуча. Дві війни («Шестиденна війна» (1967 р.) та «Війна судного дня» (1973 р.)) дали важливий імпульс для розвитку ВПК Ізраїлю. Військова промисловість стала головним роботодавцем, а країна лідером військової промисловості. Експорт озброєння став важливим джерелом бюджету Ізраїлю. У результаті за десятиліття 1954-64 рр. ВВП Ізраїлю зросло на рівні 10% (трохи менше темпів зростання економіки Японії). Споживання на душу населення зросло на 221%, країна практично досягла нульового безробіття. За цей період Ізраїль залучив інвестиції та зміг закласти основи своєї промисловості.

Отже, перспективи післявоєнного відновлення залежать від закордонної фінансової підтримки. Загалом іноземні партнери пообіцяли надати Україні майже 34 млрд доларів фінансової підтримки у формі грантів, кредитів та кредитних гарантій. 12,7 млрд доларів з цієї суми вже надійшло до державного бюджету України (рис. 1).

Тільки третина обіцяного фінансування є грантовою, тобто такою, яку нам не доведеться повертати у майбутньому. Гранти не збільшують наш борговий тягар та є найбільш ефективною фінансовою підтримкою України.

Найбільшими фінансовими донорами України є Європейський Союз та Сполучені Штати, які разом пообіцяли Україні надати фінансову підтримку більше ніж на 10 млрд доларів кожен. Однак структура цієї підтримки є різною: якщо допомога США на 90% є грантовою, то практично всі обіцяні ЄС гроші є кредитними [там само].

Отже, варто розуміти, що всю іншу допомогу Україні таки доведеться повертати. І думати про те, як це зробити, потрібно було ще «вчора». За таких складних умов є декілька необхідних кроків, що дозволять дещо стабілізувати ситуацію, а саме:

- по-перше – реструктурувати борг України, а також державних компаній і банків. Якщо переговори щодо відтермінування виплат за державним боргом України завершуються успішно, то це дозволяє зекономити 5 млрд доларів в державному бюджеті на інші потреби;

- по-друге – слід максимально ефективно використовувати держбюджет. Уряд України має витратити кожен гривню з розумом, а суспільство має цього вимагати, постійно контролюючи цей процес;

- по-третє – варто забезпечити поживлення економіки. У цьому можуть допомогти абсолютно всі (представники особливо малого та середнь-

ого бізнесу, пересічні громадяни та ін.), адже кожна витрачена гривня в Україні різною мірою підтримує економіку, бюджет, армію та суспільство, від якого виходить безпека або, навпаки, хаос, апатія, невдоволення, збурення тощо.

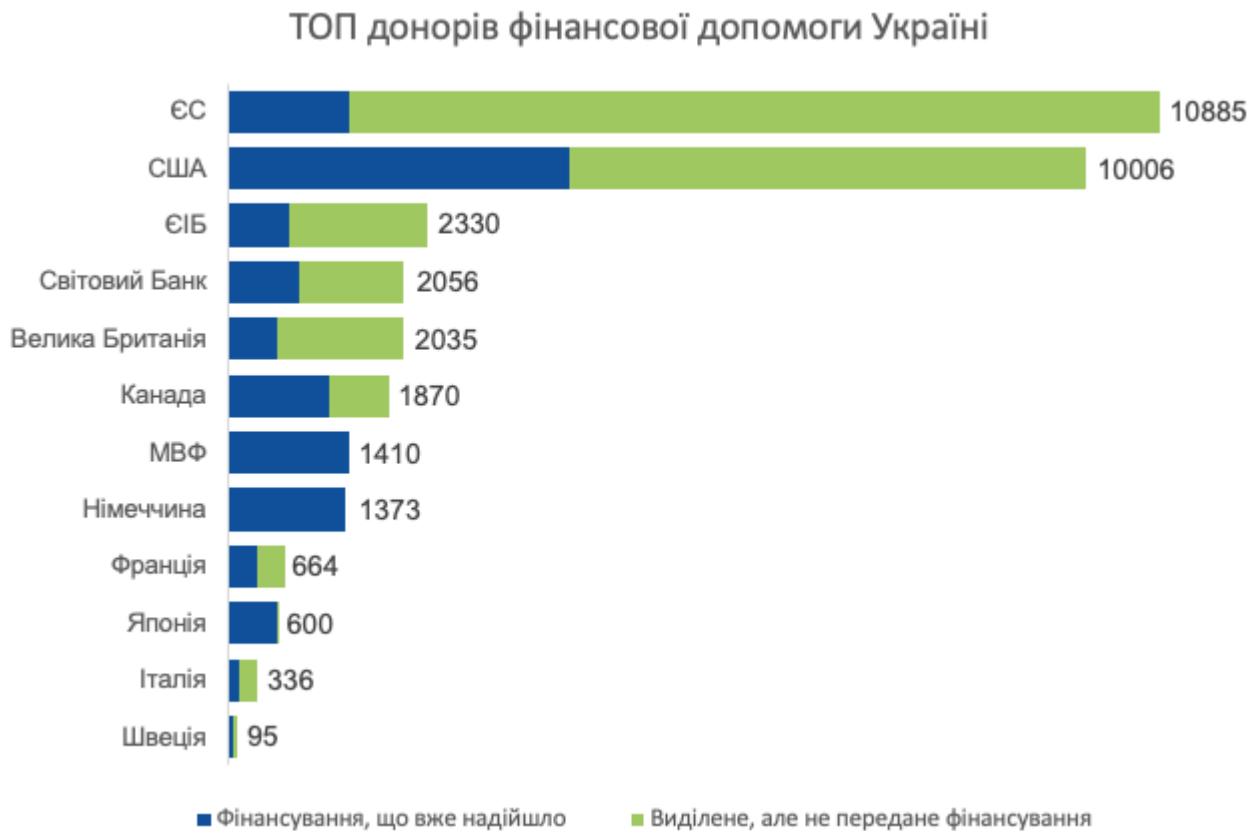

Рис. 1. Країни-донори фінансової підтримки
Джерело: складено на підставі [4]

Безперечно, необхідно працювати й над нарощенням обсягів іноземної фінансової допомоги, оскільки без неї в Україні залишиться лише одне джерело фінансування воєнних видатків – це безконтрольний друк грошей. Це, зрозуміло, зрештою зумовить гіперінфляцію, дефолт та низку інших небажаних негативних явищ.

На наше переконання, відновлення України має відбуватися в таких основних напрямках: 1) урбаністика та розвиток територій; 2) поведінкова та покровова економіка; 3) дослідження пам'яті й унеможливлення суспільно-політичних конфліктів (що становлять загрозу для України, як показала практика їхнього синусоїдного виникнення у 2004 і 2014 роках); 4) визначення та впровадження національної ідеї щодо збільшення чисельності середнього класу українців.

Висновки. Отже, план відновлення після війни в кожній країні є різним і залежить від її економічних, геополітичних і навіть культурних особ-

ливостей у довоєнний період. Проте аналіз закордонного досвіду з післявоєнного відновлення дозволяє стверджувати про те, що є низка загальних інструментів для успішного відновлення, а саме: 1) створення великої кількості робочих місць державою; 2) розвиток високотехнологічних галузей, зокрема розвиток ВПК та значне вливання фінансових ресурсів. У той же час, навіть за найсприятливішої повоєнної кон'юнктури, важливо ефективно використовувати отриманий ресурс. Від цього залежить зростання економічної сили, яка є основою всіх соціальних процесів. Предмет наших подальших розвідок буде становити наукове обґрунтування етапів відновлення України в основних напрямках визначених у статті.

Список використаних джерел:

1. Відродження після війни. Світовий досвід економічного успіху для України. URL: <https://thepage.ua/news/kakie-varianty-vostanovleniya-ukrainy-imeyutsya-v-poslevoennoe-vremya>.
2. Воротін В.Є., Шинкарьов А.М. Публічна економічна політика України: виклики воєнного стану // Вісник НУЦЗУ. 2022. Вип. 1. С. 66–75.
3. Кришталь Т.М., Дулгерова О.М., Чубань В.С. Державне регулювання підходів щодо оцінки економічних збитків, завданих Україні внаслідок війни // Вісник НУЦЗУ. 2022. Вип. 1. С. 90–99.
4. Самі не впораємося. Чи достатньо фінансової допомоги отримує Україна. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/3/689940/>.

Referances:

1. Revival after the war. World experience of economic success for Ukraine [Vidrodzhennya pislya viyny. Svitovyy dosvid ekonomichnoho uspiyku dlya Ukrayiny]. URL: <https://thepage.ua/news/kakie-varianty-vostanovleniya-ukrainy-imeyutsya-v-poslevoennoe-vremya>.
2. Vorotin V.E., Shinkarev A.M. Public economic policy of Ukraine: the challenges of martial law [Publichna ekonomichna polityka Ukrayiny: vyklyky voyennoho stanu] // Bulletin of NUTSZU. 2022. Issue 1. P. 66–75. Print.
3. Krystal T.M., Dulgerova O.M., Chuban V.S. State regulation of approaches to the assessment of economic losses caused to Ukraine as a result of the war [Derzhavne rehulyuvannya pidkhodiv shchodo otsinky ekonomichnykh zbytkiv, zavdanykh Ukrayini vnaslidok viyny] // Visnyk NUTSZU. 2022. Issue 1. P. 90–99. Print.
4. We can't handle it ourselves. Does Ukraine receive enough financial aid? [Sami ne vporayemosya. Chy dostatn'o finansovoyi dopomohy otrymuje Ukrayina]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/3/689940/>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-4

УДК 351.82:338.24

Сиченко В.В., д.держ.упр., проф., ректор, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, Дніпро, ORCID: 0000-0001-9655-2317,

Мареніченко В.В., к.держ.упр., КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, Дніпро, ORCID: 0000-0002-0183-1354,

Рибкіна С.О., доктор філософії зі спеціальності Публічне управління та адміністрування, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, м. Дніпро, ORCID: 0000-0002-1063-6462

Sychenko V., rector, doctor of science in public administration, professor, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro,

Marenichenko V., associate professor of the department of public management and law, PhD in public administration, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro,

Rybkina S., associate professor of the department of public management and law, PhD in public administration, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

STATE REGULATION OF COMPETENT APPROACH DEVELOPMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

Визначено сутність понять «компетентність» та «компетентний підхід». Проаналізовано основні ідеї компетентного підходу. Зокрема, підхід характеризується формуванням системи освіти в залежності від пропонованих вимог суспільства, тобто від очікуваного результату. У зміст ключових компетентностей входять не тільки знання, а й готовність застосовувати знання в різних ситуаціях. Таким чином, компетентнісний підхід дозволяє в процесі освіти формувати готовність і здатність людини самостійно і відповідально вирішувати професійні та особистісні задачі, пов'язані з вмінням добувати і якісно використовувати знання, застосовуючи їх в реальних ситуаціях. Визначено сучасні механізми реалізації компетентного підходу в системі освіти. Зокрема, виділено механізми надання освітніх можливостей для саморозвитку особистості. Визначено ключові компетентності та охарактеризовано їх основні особливості. Зокрема, розглянуто ключові компетентності в Концепції Нової української школи, Законі України «Про освіту» для системи навчання впродовж життя. Дослі-

дження виявило, що найважливішими критеріями формування компетентностей є: відповідність змісту освіти соціально-економічним змінам суспільства; соціальне впорядкування суспільства для підготовки конкурентоспроможного фахівця; рівень розвитку педагогічної науки. Застосування компетентнісного підходу в освіті має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики України. Розвиток цього підходу дозволить реконструювати та збагачувати зміст освіти, результатом якого є практична діяльність, діяльність на основі знань, що посилить взаємодію освітніх структур з ринками праці та допоможе вирішити економічні, політичні та соціальні виклики, що стоять перед суспільством в епоху переходу до цифрової економіки.

Ключові слова: державне регулювання, компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, освіта, розвиток.

The essence and evolutionary approaches to the concepts of «competence» and «competent approach» are defined. In particular, it is determined that in science there are different approaches to the definition of these concepts. One opinion, there is based on the difference of these concepts, the other on their identification. The basic ideas of the competent approach are analyzed. In particular, it is determined that competent is not opposed to knowledge, skills, but it does not contain them, although it is not their simple sum. Modern mechanisms in implementation of the competent approach in the education system have been identified. In particular, mechanisms for providing clients with educational opportunities for self-development should be highlighted. Key competences are identified and their main characteristics are characterized. In particular, the key competencies in the Concept of the New Ukrainian School, the Law of Ukraine «Pro osvitu» for life-long learning are considered. The study found that the most important criteria for the formation of competencies are the following: relevance of education content to social and economic changes of society; social ordering of society for the preparation of a competitive specialist; level of development of pedagogical science. Applying a competent approach to education should become one of the priority directions of Ukraine's state policy in the field of education. The development of this approach will allow us to reconstruct and enrich the content of education, which should result in practical activities, knowledge-based activities, which will strengthen the interaction of educational structures with the labor markets and will help solve the economic, political and social challenges facing society in the era of transition to the digital economy.

Key words: state regulation, competent approach, competence, education, development.

Постановка проблеми. Сьогодні компетентнісний підхід вносить принципові зміни в організацію навчальної діяльності в усіх ланках системи освіти. Тим не менш, застосування даного підходу поставило перед науковцями ряд нових викликів та завдань, серед яких є дослідження компетентностей, якими мають володіти як ті, хто навчає, так і ті, хто навчається.

Найбільш поширена (і діюча в нашій країні в даний час) освітня модель націлена на засвоєння суб'єктом навчання інформації у вигляді теоретичних положень і практичних умінь, оволодіння якими дозволить бути професійно успішним протягом усього життя. Тим не менш, сучасний ринок праці висуває все вищі і вищі вимоги не тільки до знань, умінь і навичок, а й до компетентності працівника.

Перед владою, науковим товариством, бізнесом та суспільством виникають завдання консолідації зусиль, що направлені на розвиток компетентнісного підходу, який має вектор на поглиблену теоретико-прикладну підготовку із використанням багатоканальної, варіативної моделі проектування підготовки кадрів, системи незалежної оцінки якості сформованих компетентностей, а також їх мережеву взаємодію.

Аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних досліджень. Питанням еволюції наукової думки в ракурсі компетентнісного підходу, державного регулювання розвитку системи освіти, пошуку механізмів розвитку професіоналізму кадрів присвячено наукові праці таких вчених, як І. Білодід, С. Бондар, О. Глузман, М. Дубова, О. Жук, С. Караванський, Я. Кодлюк, І. Мединцева, Дж. Равен, Ш. Таубаєва, М. Урбан, Г. Халаш, А. Хомський, С. Шишов та інших.

Задача підвищення ефективності якості освіти, в цілому, і педагогічного процесу, що реалізується в різних ланках, обумовлена наявністю ряду дуже істотних, іноді суперечливих факторів. З одного боку, інтенсивно зростає потік інформації та виникає новий вимір багатозадачності, які повинен сприйняти споживач освітніх послуг. З іншого боку, в силу багатьох причин, споживач освітніх послуг часто має дуже низьку мотивацію до засвоєння інформації та виконання декількох задач одночасно. Це призводить до того, що виникає необхідність отримання не просто знань та умінь, а можливість їх адаптації до сучасного постійно змінного середовища. Людині необхідно чітко уявляти інформаційну картину світу в цілому, у всьому її різноманітті і взаємозв'язку різних процесів і явищ. Очевидно, що для формування освіченого громадянина необхідно розвивати сучасну систему освіти на новій методологічній основі.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямів державного регулювання розвитку компетентнісного підходу в системі освіти України.

В рамках зазначеної мети поставлено наступні завдання:

- визначити сутність понять «компетенція» та «компетентність»;
- проаналізувати основні ідеї компетентнісного підходу;
- визначити сучасні механізми в реалізації компетентнісного підходу в системі освіти;
- виділити ключові компетентності та охарактеризувати головні їх

ознаки.

Виклад основного матеріалу. Визначальними категоріями компетентнісного підходу є «компетенція» і «компетентність» у їхньому співвідношенні одна до одної. Велике розмаїття трактувань цих понять вказує на певні відмінності щодо їх розуміння, у зв'язку з цим виникає необхідність розглянути визначення цих дефініцій у науковій літературі.

Як стверджує Г. Єльнікова, компетенція – це поняття, що стосується роботи і характеризує сферу професійної діяльності, у якій працівник є компетентним, натомість, компетентність – це поняття, що стосується людини, розкриває аспекти її поведінки й забезпечує професійно якісне виконання роботи [7].

Так О. Лебедев визначає компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії. А. Савченко під компетентністю теж розуміє інтегральну якість особистості, що говорить про готовність до діяльності в конкретній галузі. С. Бондар вважає, що «компетенції – це здатність вирішувати проблеми, що забезпечується не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів» [2].

У розумінні Н. Бібік поняття «компетенція» є похідним від поняття «компетентність». Науковець визначає «компетенцію» як соціально закріплений освітній результат, а «компетентність» – як оцінну категорію, що характеризує особистість як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої професійні повноваження.

Угорський вчений Г. Халаш стверджує, що компетентність охоплює широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, підґрунтям яких виступають знання та досвід, цінності, сформовані у процесі навчання. Він підкреслює, що компетентність – це реальна здатність застосувати знання [8].

Як зазначено в Програмі «DeSeCo» (Definition and Selection of Competencies), компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність заснована на поєднанні взаємопов'язаних знань, умінь і практичних навичок, ставлень та цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активної дії.

Словник професійної освіти визначає компетентність (від. лат. *compro* – відповідний) як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [6].

Наприклад, у «Словнику української мови» визначено: компетентний, по-перше, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-

небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; по-друге – який має певні повноваження; повноправний, повновладний. В контексті сучасного розвитку суспільства привертають увагу слова «добре обізнаний», «кваліфікований» [1].

У Практичному словнику синонімів української мови С. Караванського наявний такий синонімічний ряд: компетентний, (знавець) обізнаний, тямущий; (майстер) кваліфікований; (урядовець) повноправний, повноважний, повновладний [4].

Враховуючи ґрунтовний аналіз дефініцій термінів «компетенції» та «компетентності» слід детальніше охарактеризувати поняття «компетентнісного підходу». Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційно-насиченого простору. Розглядаючи досвід застосування компетентнісного підходу в Україні, слід звернути увагу, в першу чергу, на реалізацію Концепції Нової Української Школи.

Концепція враховує світову практику визначення ефективності освіти у зв'язку із реалізацією компетентнісного підходу. Компетентність часто ототожнюють з поняттями: «готовність до...», «здатність до...», «знання в дії», «комплекс умінь», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція», «спроможність» та ін. Слід відмітити, що компетентність, згідно концепції, є багатогранною, коли окремо знання, вміння чи досвід діяльності не є компетентністю, тільки спільно. Компетентність дає можливість усунути суперечності між теорією та практикою, а саме:

- розрізняти об'єкти, властивості та ознаки;
- проводити аналіз, а також пояснювати причини та наслідки подій, явищ та вчинків;
- створювати вироби, тексти та проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків;
- оцінювати різноманітні моделі поведінки.

В рамках Концепції ключові компетентності мають ознаки поліфункціональності, надпредметності, міждисциплінарності, багатокомпонентності. «У Концепції викладено ключові компетентності, визначені Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя (від 18 грудня 2006 р.) та їх взаємозв'язок з вміннями у вигляді канви розвитку учня» [5].

Крім Концепції Нової Української Школи, питання розвитку системи освіти та компетентностей в ній розкрито в Законі України «Про освіту».

Зокрема, «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3].

Для досягнення мети освіти передбачено оволодіння компетентностями, які необхідні кожній сучасній людині, зокрема, які проявляються у:

- вільному володінні державною мовою;
- здатності до спілкування рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математичній компетентності;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційності;
- екологічній компетентності;
- інформаційно-комунікаційній компетентності;
- навчанні впродовж життя;
- громадянських та соціальних компетентностях, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурній компетентності;
- підприємливості та фінансовій грамотності;
- інших компетентностях, передбачених стандартом освіти.

Спільними для всіх компетентностей є вміння, що проявляються у:

- читанні з розумінням;
- висловлюванні власної думки усно та письмово;
- критичному та системному мисленні;
- здатності логічно обґрунтовувати позицію;
- творчості;
- ініціативності;
- конструктивному керуванні емоціями;
- оцінці ризиків;
- прийнятті рішень;
- розв'язуванні проблем;

- здатності співпрацювати з іншими людьми [5, 9, 10].

Сьогодні в освіті необхідна радикальна зміна цілей діяльності, а разом з тим і технологій роботи. Змінюються вимоги у зміні виду і характеру праці, а також швидкість сучасних процесів. Коли молода людина вперше займає робоче місце, в неї просто не буде часу на адаптацію вивченого. Для бізнесу потрібні фахівці, які ефективно працюють з першого дня, здатні створювати нові підходи, а не відтворювати старі. Іншими словами, як результат освіти, потрібні не окремі знання та вміння, а компетентнісний фахівець, готовий діяти в умовах змінного середовища. Внаслідок цього з'явилася і стала розвиватися ідея компетентнісного підходу, який став безперебільшення новою парадигмою освіти.

Висновки. У результаті дослідження було визначено, що найважливішими критеріями формування компетентностей є наступні: відповідність змісту освіти соціальним і економічним змінам суспільства; соціальне замовлення суспільства на підготовку конкурентоспроможного фахівця; рівень розвитку педагогічної науки.

Застосування компетентнісного підходу в навчанні має стати одним з пріоритетних напрямів державної політики України у сфері освіти. Розвиток даного підходу дозволить переконструювати і збагатити зміст освіти, результатом якого має стати практична діяльність, забезпечена знаннями, що посилять взаємодію освітніх структур з ринками праці і допоможе вирішенню економічних, політичних і соціальних завдань, що стоять перед суспільством в епоху переходу до цифрової економіки. Невід'ємною складовою цього процесу має стати використання нових методів, інноваційних технологій, організаційних форм, які активізують пізнавальну діяльність споживачів освітніх послуг і сприятимуть прискоренню їх професійного становлення.

Список використаних джерел:

1. Білодід І. К. Словник української мови в 11 томах. – Том 4. – Київ. : «Наукова думка», 1973. – 840 с.
2. Бондар С. М. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. Біологія і хімія в школі. 2003. № 2. С. 8–9.
3. Закон України «Про освіту». (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380).
4. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови. – 2-ге видання. – Київ. : «Українська книга», 2000. – 480 с.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. — Київ : Літера ЛТД, 2018. – 160 с.
6. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад С.У.Гончаренко

[та ін.]; за ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.

7. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / [Г.В.Єльнікова, О.І.Зайченко, В.І.Маслов та ін.]; за ред. Г.В.Єльнікової. – К.; Чернівці: Книги-XXI, 2010. – 460 с.

8. Халаш Г. Индивидуальные компетентности и запросы общества. Ключевые компетентности для Европы: материалы симпозиума. Страсбург, 1996. – С. 280.

9. Hymes D. Inequality in language: Taking for granted // Working Papers in Educational Linguistics. 1992. – Vol. 8. № 1. – P. 1-30

10. Perrenoud P. L'approche par compétences: une réponse à l'échec scolaire? // Réussir au collégial / Association québécoise de pédagogie collégiale. Actes du 20e colloque de l'AQPC (2000. Laval, Québec).

References:

1. Bilodid I. K. Slovník ukrajyns'koyi movy v 11 tomakh. – Tom 4. – Kyiv. : «Naukova dumka», 1973. – 840 s.

2. Bondar S. M. Kompetentnist' osobystosti – intehrovanyy komponent navchal'nykh dosyahnen' uchniv. Biolohiya i khimiya v shkoli. 2003. № 2. S. 8–9.

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2017, № 38-39, st.380).

4. Karavans'ky S. Y. Praktychnyy slovník synonymiv ukrajyns'koyi movy. – 2-he vydannya. – Kyiv. : «Ukrayins'ka knyha», 2000. – 480 s.

5. Nova ukrajyns'ka shkola: poradnyk dlya vchytelya / za zah. red. N. M. Bibik. — Kyiv : Litera LTD, 2018. – 160 s.

6. Profesiyna osvita: slovník: navch. posib. / uklad S.U.Honcharenko [та ін.]; за ред. Н.Н. Ничкало. – К.: Vyshcha shkola, 2000. – 380 s.

7. Teoretychni i metodychni zasady modelyuvannya fakhovoyi kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity: monohrafiya / [H.V.Yel'nykova, O.I.Zaychenko, V.I.Maslov ta in.]; за ред. H.V.Yel'nykovoyi. – К.; Chernivtsi: Knyhy-KHKHI, 2010. – 460 s.

8. Khalash H. Yndyvydual'nye kompetentnosti y zaprosy obshchestva. Klyuchevye kompetentnosti dlya Evropy: materyaly sympozyuma. Strasburh, 1996. – S. 280.

9. Hymes D. Inequality in language: Taking for granted // Working Papers in Educational Linguistics. 1992. – Vol. 8. № 1. – P. 1-30.

10. Perrenoud P. L'approche par compétences: une réponse à l'échec scolaire? // Réussir au collégial / Association québécoise de pédagogie collégiale. Actes du 20e colloque de l'AQPC (2000. Laval, Québec).

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-5

УДК 351.82:620.91

*Тресков А.В., к.держ.упр., докторант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-9495-4806*

Treskov A., PhD of Public Administration, doctoral student of Training Research and Production Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

СУЧАСНИЙ СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК ОБ'ЄКТУ ДЕРЖАВНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

THE CURRENT STATE OF NATIONAL ENERGY AS AN OBJECT OF STATE ENERGY POLICY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

У статті охарактеризовано сучасний стан національної енергетики в умовах російської військової агресії в Україні. Розглянуто особливості формування та реалізації державної енергетичної політики в умовах воєнного стану в Україні. Окреслено напрями удосконалення державної енергетичної політики з метою забезпечення енергетичних потреб країни в умовах російської військової агресії в Україні.

Ключові слова: *публічне управління та адміністрування, механізми державного управління, державна енергетична політика, енергетика, енергетична інфраструктура, російська військова агресія, воєнний стан.*

The article describes the current state of national energy in the conditions of russian military aggression in Ukraine. The peculiarities of the formation and implementation of the state energy policy in the conditions of the martial law in Ukraine are considered. The directions for improving the state energy policy with the aim of ensuring the country's energy needs in the conditions of russian military aggression in Ukraine are outlined.

Key words: *public management and administration, state management mechanisms, state energy policy, energy, energy infrastructure, russian military aggression, martial law.*

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України в довгостроковій перспективі, передбачається, в тому числі, шляхом забезпеченням доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії [6; 7; 9].

На жаль, цього практично неможливо досягти в умовах російської

військової агресії проти України, що вже триває вісім місяців і супроводжується руйнуванням критичної інфраструктури країни, в тому числі енергетичної. Внаслідок ворожих бомбардувань системи життєзабезпечення усіх регіонів країни зазнають катастрофічних руйнувань, війною завдано колосальних збитків енергетичній сфері, які постійно зростають. В районах ведення активних бойових дій енергетична інфраструктура практично знищена, тисячі підприємств критичної інфраструктури (в тому числі енергетичної) втрачають активи, а через відсутність електроенергії страждають мільйони українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду особливостей формування та реалізації державної енергетичної політики України присвятили свої наукові публікації такі вчені, як Віннічук Ю., Замулко А., Майстро С., Москалюк С., Семанишина А., Шеремет А. та інші [3; 6; 7; 12].

Однак чимало питань стосовно обґрунтування напрямів удосконалення державної енергетичної політики з метою забезпечення енергетичних потреб країни в умовах воєнного стану в Україні залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення державної енергетичної політики з метою забезпечення енергетичних потреб країни в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ворог, який відступає і не може конкурувати на полі бою зі Збройними силами України, цинічно атакує цивільну енергетичну інфраструктуру нашої держави.

Так, наприклад, за повідомленням Міністерства енергетики, 11 вересня 2022 р. російські військові здійснили один з наймасованіших обстрілів енергетичної інфраструктури України – обстріляна Зміївська ТЕС та три підстанції високої напруги, знеструмлено 40 підстанцій різної напруги, відключено 2 повітряні лінії 750 кВ, 5 повітряних ліній 330 кВ, без світла залишилися сотні тисяч українців на Полтавщині, Дніпропетровщині, Харківщині, Сумщині, Донеччині, а саме: через пошкодження, обумовлені бойовими діями, залишилося знеструмленими 817 населених пунктів і 7978 трансформаторні підстанції, загалом близько 667,6 тис. споживачів. При цьому, у деяких районах аварійно-відновлювальні роботи були або ускладнені або унеможливлені через активізацію бойових дій, виконання робіт з розмінування та виникнення нових пошкоджень в електромережах [4].

Починаючи з 10 жовтня 2022 р. російські війська вже більш інтенсивно знищують українську енергосистему масованими ракетними ударами, застосовуючи крилаті ракети «Калібр» і Х-101, балістичі, гіперзвукові ракети «Кинжал» а також іранські дрони-камікадзе «Шахід». Як результат, станом на кінець жовтня 2022 р., ракетними ударами пошкоджено близько 40% енергетичної інфраструктури України [3].

В першу чергу, російськими військами наносяться удари по балансу-

ючій тепловій генерації, за допомогою якої виробляється приблизно третина електроенергії в Україні. Балансуюча генерація, яка може швидко збільшувати і зменшувати обсяги виробництва, допомагає задовольняти різке зростання попиту споживачів на електроенергію зранку та ввечері (натомість АЕС, які виробляють більше половини електроенергії в Україні, працюють рівним графіком).

Тільки за період з 10 по 19 жовтня 2022 р. було завдано російських ударів по тепловим електростанціям Трипільська ТЕС, Зміївська ТЕС, Київська ТЕЦ, Центренерго, по великим теплоелектроцентралям інших міст. 19 жовтня 2022 р. росіяни вдруде вдарили по трьом великим українським ТЕС: Бурштинській (Івано-Франківська область), Ладижинській (Вінницька область), Криворізькій (Дніпровська область), а 18 жовтня 2022 р. було уражено київські ТЕЦ.

В основному ракетні удари на ТЕС та ТЕЦ спрямовуються на розподільчі трансформаторні підстанції, які з'єднують електростанцію з енергомережею. Трансформатори, які наповнені великою кількістю мастила, майже неможливо загасити після влучання. Водночас виробництво нового блочно-го трансформатора може тривати більше року. Окрім того, на деяких ТЕС і ТЕЦ були пошкоджені і самі приміщення, де знаходяться енергоблоки. Слід зазначити, що ще раніше з енергосистеми країни «випали» найбільші АЕС та ТЕС – Запорізька і Луганська ТЕС, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях [3].

Також російські війська пошкодили та знищили низку великих розподільних трансформаторних підстанцій класом напруги 750 кіловатт, які об'єднують енергосистему України великим кільцем. Мережева інфраструктура України складається з підстанцій «Укренерго» напругою 750 кВ та підстанцій 330 кВ, а також підстанцій операторів систем розподілу (обленерго). На підстанції 750 кВ подається електроенергія з атомних електростанцій та з великих ТЕС. З них йде розподіл на підстанції 330 кВ, далі на підстанції 110 кВ тощо. Знищуючи мережеву інфраструктуру агресор намагається розділити енергосистему України на кілька ізольованих частин, щоб позбавити можливості передавати електроенергію з енергопрофіцитних регіонів – в енергодефіцитні. Адже коли виходять з ладу вузлові підстанції «Укренерго» на 750 кВ, які пов'язують регіони, де знаходиться генерація, а ключові – це атомні станції, то в одному регіоні країни спостерігається профіцит електроенергії, а в іншому – дефіцит. В результаті дефіциту потужностей в енергосистемі з 20 жовтня 2022 р. по всій Україні застосовуються обмеження споживання електроенергії – контрольовані прораховані обмеження споживачів з метою збалансування енергосистеми країни. Відключення є почерговими, а тривалість черги визначають обленерго (але не більше 4 годин). Причина енергообмежень – дефіцит потужності в енергосистемі, і не виключено, що з настанням холодів обмеження будуть посилюватися.

В цілому, з 10 жовтня 2022 р. українська енергосистема зазнала атак ворога більших, ніж за 8 місяців війни [3].

В цілому, країна-терорист з початку повномасштабного вторгнення (станом на 24 жовтня 2022 р.) здійснила 85 атак на об'єкти електроенергетики України, з них 51 – у жовтні. Найбільше ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури було зафіксовано: у Дніпропетровській області – 8; Львівській – 6; Вінницькій – 5; Сумській – 4; Харківській – 4; у Києві – 4 ракетні удари (рис. 1).

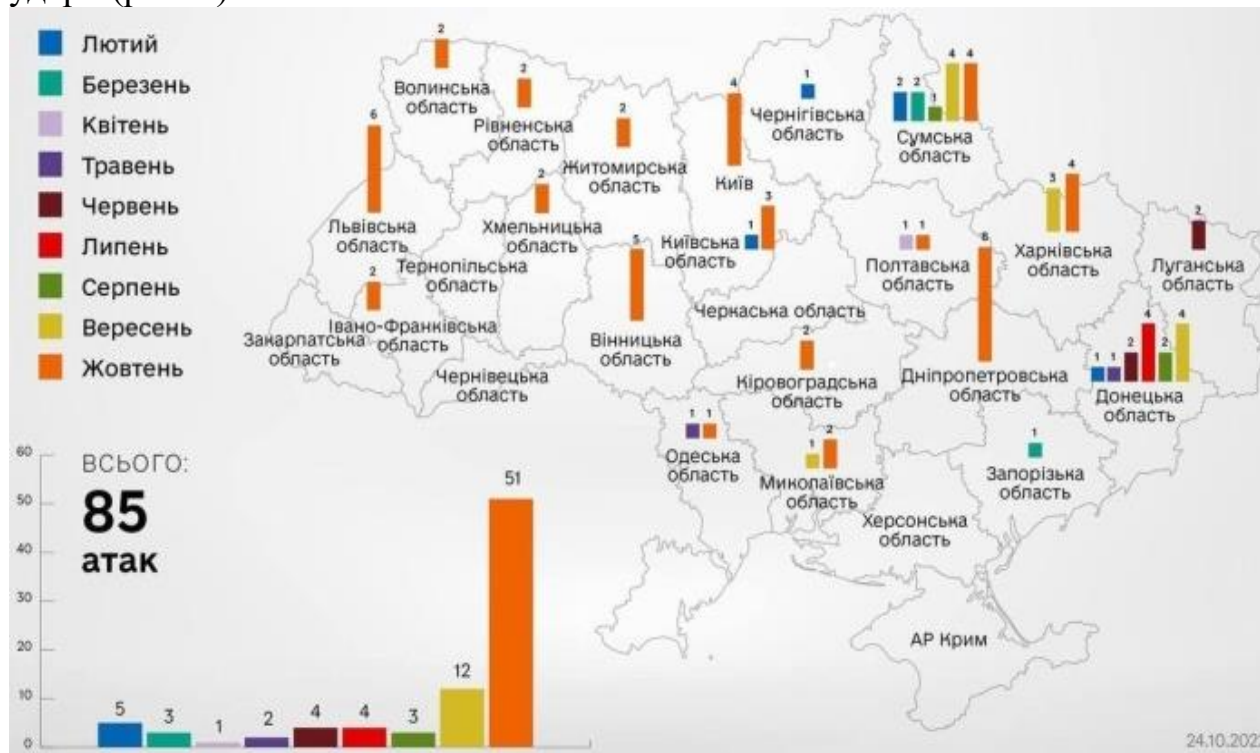

Рис. 1. Військові удари російських військ по об'єктах енергетики України (лютий-жовтень 2022 р.) [12].

Як наслідок, доступ, приміром, до електромереж від початку війни втрачали на певний час понад 5 млн. споживачів в Україні. Майже третину українців агресор на різні періоди позбавляв можливості користуватися електроенергією.

Газотранспортна інфраструктура країни також зазнала значних пошкоджень. Зокрема, 101 газорозподільну станцію із 1395 у п'яти регіонах України було зупинено. Від початку російського вторгнення понад 4 тис. км газорозподільних мереж було зруйновано. За перші сім місяців війни знищено або пошкоджено 1301 газорозподільний пункт, 1322 шафових газорегулювальних пункти та понад 28 тис. комбінованих регуляторів тиску. Збитки операторів газорозподільних мереж внаслідок російської агресії ще наприкінці травня 2022 р. сягнули 9,2 млрд грн. [3].

Станом на 9 серпня 2022 р. по всій країні було пошкоджено та зруйновано у сфері теплопостачання 327 об'єктів критичної інфраструктури, у водопровідно-каналізаційному господарстві – 1039 км мереж та 293 об'єкти, у галузі поводження з побутовими відходами – тисячі одиниць техніки та комплексів. Зокрема, постраждало 316 котельних та 11 ТЕЦ і ТЕС, три біогазові установки, 154 водопровідних та каналізаційних очисних і насосних станцій, 819 км водопроводів, 30 свердловин води, 15 полігонів побутових відходів, майже 19 тис. контейнерів для збирання відходів та багато інших інфраструктурних систем. Велика частка з них – повністю зруйновані і відновленню не підлягають. Наразі, відновлення об'єктів критичної інфраструктури відбувається за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством [4].

Розмір збитків, заподіяних російською військовою агресією національній енергетичній інфраструктурі, сягає сотні мільярдів доларів США. І зазначена цифра постійно зростає, про що свідчать оцінки уряду та незалежних дослідницьких організацій.

Так, обсяг безпосередньо фізичних руйнувань у країні станом на середину червня 2022 р. сягав \$95,5 млрд., з яких втрати у сфері критичної інфраструктури (в першу чергу енергетичної) становили приблизно 33% [4].

Через масовані атаки російських військ на критичну інфраструктуру в Україні було введено режим тотальної економії електроенергії. Поки фахівці ліквідують наслідки ударів по енергосистемі, українцям доводиться пристосовуватися до перебоїв зі світлом. Повного «блекауту» вдалося уникнути, однак в регіонах було запроваджено віялові відключення електроенергії. Для збалансування навантаження на енергосистему до закінчення відновлювальних робіт «Укренерго» запровадило планові відключення електроенергії для споживачів. Окрім того, українців закликали мінімізувати використання електроприладів у пікові години споживання вранці та ввечері (з 7:00 год. до 11:00 год. та з 17:00 год. до 23:00 год.) та було рекомендовано обмежити енергоспоживання промисловості та бізнесу [1].

Так, наприклад, у м. Києві для економії електроенергії в супермаркетах, магазинах ТРЦ відмовилися від вуличної підсвітки, обмежили освітлення вітрин усередині залів. У деяких ресторанах та кафе обслуговують клієнтів при свічках.

У м. Львові та області було заборонено підсвітку фасадів будинків та роботу фонтанів. Під час комендантської години відключається зовнішнє освітлення на вулицях, крім дорожнього та об'єктів критичної інфраструктури. Також заборонено зовнішню рекламу, підсвічування вивісок закладів громадського харчування, магазинів, офісів після закінчення робочого часу.

У м. Кривому Розі, Полтавській та Тернопільській областях поліцейський патруль штрафує підприємців-порушників режиму економії електроенергії.

У м. Дніпрі, за рішенням міськради, було зменшено кількість міського електротранспорту, а підприємцям заборонили включати вивіски, рекламні борди, підсвічувати фасади будівель з 17:00 год. до закінчення комендантської години.

У м. Житомирі тролейбуси та трамваї не виходили на лінії до 26 жовтня 2022 р., а потім цей вид транспорту залучався на маршрути тільки в години міжпікових навантажень. Також у місті відключено вуличне освітлення.

У м. Харкові призупинено роботу частини ескалаторів метро, обмежено освітлення на станціях, а потяги курсують з більшим інтервалом часу.

Мер м. Черкас закликав підприємців перенести виробництво на другу зміну або працювати в нічний час. Міський транспорт курсує у режимі «вихідного дня», а кількість тролейбусів на маршрутах скоротилася вдвічі [1].

Терор російських військ створив українським енергетикам надзвичайно складні умови, які вони змушені долати з метою забезпечення потреб держави в енергії. Працівники енергогалузі, рятувальники, ремонтні бригади, представники місцевого самоврядування, приватні компанії працюють самовіддано та максимально ефективно, щоб попри всі існуючі загрози зберегти стабільність національної енергосистеми.

На наш погляд, для послаблення наслідків енергокризи в країні доцільно активно використовувати існуючий механізм експорту-імпорту електроенергії.

Тому логічним є те, що вже з 11 жовтня 2022 р. після масованих російських ракетних ударів по енергетичній інфраструктурі, Україна припинила експорт електроенергії для стабілізації національної енергосистеми. До речі, електроенергія, яку Україна експортувала (після відповідної синхронізації сторонами своїх енергомереж) до ЄС, а також окремими лініями до Молдови та Польщі, допомагала євроспільноті заміщати російський газ та підтримувала стабільність європейської енергосистеми [11].

Окрім того, існує технічна можливість запровадження імпорту електроенергії в Україну з Європи, яку необхідно реалізовувати, як ще один інструмент стабілізації роботи національної енергосистеми в умовах російської військової агресії.

Так, з 27 жовтня 2022 р. державний трейдер «Енергетична компанія України» здійснив перший в історії тестовий імпорт електроенергії з Європи, а саме зі Словаччини, потужність якого склала 1 МВт. Право на імпорт «Енергетична компанія України» отримала в результаті відкритого аукціону з доступу до міждержавних електромереж [10].

Слід зазначити, що Україна та ЄС єдині у протистоянні російській військовій агресії. За 8 місяців війни (лютий – жовтень 2022 р.) ЄС вдалося досягти значного прогресу у боротьбі з країною-агресором в енергетичній сфері, що надзвичайно важливо для України.

Так, ЄС та інші країни запровадили низку антиросійських енергетичних

санкцій, а саме: заборона імпорту російського вугілля, відмова від російської нафти, запровадження стабілізаційних заходів щодо газопостачання, планування спільних закупівель газу, будівництво нових LNG-терміналів для диверсифікації поставок енергоресурсів. Це стало можливим лише завдяки солідарності та співпраці держав Європи, адже солідарність європейських країн також стала вирішальною для допомоги українському енергетичному сектору. За підтримки Європейської Комісії, Енергетичного Співтовариства від європейських урядів і приватного сектору допомога почала надходити в Україну вже через кілька днів після вторгнення – трансформатори, генератори, кабелі, ремкомплекти. Водночас, напередодні опалювального сезону українські енергетики потребують додаткового обладнання та матеріалів, зважаючи на те, що обстріли, на жаль, продовжуються практично щодня [8].

Тому, Уряди та приватні компанії Європейського Союзу мають сприяти та допомогати енергетичному сектору України фінансовими ресурсами та відповідним обладнанням та технологіями. Адже російські ракетні обстріли України були спрямовані проти енергетичної інфраструктури й спричинили значні руйнування, а саме: 30% українського обладнання, як-то трансформатори, запобіжники й лінії електропередач, було знищено, що призвело до масових відключень електроенергії.

До речі, Європейським Союзом раніше вже було створено фонд підтримки енергосистеми України, в який було спрямовано 20,5 млн. євро, а ще 10 млн. євро допомоги до зазначеного фонду надали європейські приватні компанії [2].

Водночас, ситуація показала, що електричні мережі залишаються дуже вразливими для ракетних ударів. Тому Україна має зробити національні системи енергозабезпечення більш захищеними (наприклад, пришвидшення темпів поставок західних систем протиповітряної оборони, зокрема американсько-норвезьких комплексів NASAMS та німецьких IRIS-T) з метою посилення енергетичної безпеки в цілому та балансової надійності національної енергосистеми зокрема.

А вже повоєнне відновлення та розвиток енергетичного сектору мають бути оперативними та орієнтуватися на: інноваційні енерготехнології; розвиток гідроенергетики, як маневрових потужностей для балансування системи; розвиток відновлюваної енергетики (вітрової та сонячної), який має супроводжуватись встановленням накопичувачів електроенергії; розвиток біоенергетики, зокрема, будівництво ТЕЦ на біомасі в контексті поступового заміщення вугільної генерації [5].

Тому Україна разом зі своїми міжнародними партнерами і бізнесом вже зараз мають готувати проєкти з відновлення та відбудови енергетичного сектору України, співпрацювати з регіонами, щоб одразу після завершення війни розпочати їх реалізацію.

Отже, українська енергетична система зазнає значних ушкоджень вна-

слідок масованих російських обстрілів. Ніколи раніше енергетична інфраструктура жодної країни не страждала від таких атак, як Україна. Масовані російські обстріли енергетичних об'єктів України призвели до обмежень в електропостачанні споживачів, проте швидке їх відновлення свідчить про наявність потужної системи електричних мереж в Україні. Війна продемонструвала, що українська енергосистема є стійкою, адже навіть під час таких масштабних атак забезпечується належна частота, оперативно відбуваються ремонтні роботи, швидко відновлюється енергопостачання споживачам.

Вищезазначені реалії сьогодення передбачають необхідність економного споживання електроенергії, а саме потрібне свідоме споживання енергії українцями у всіх сферах життя і дотримання вибраної схеми обмеження споживання електроенергії допоки в загальній енергосистемі країни буде спостерігатися дефіцит енергії. Особливо це важливо для забезпечення захисту і добробуту людей із вразливих груп населення, дітей і літніх людей в умовах холодного періоду, що наближається.

Висновки. Таким чином, формування та реалізація державної енергетичної політики в умовах воєнного стану в країні є важливою складовою забезпечення національної безпеки України та її незалежності. Тому врахування існуючих викликів сьогодення, пов'язаних з російською військовою агресією має бути обов'язковим чинником при обґрунтуванні напрямів трансформації державної енергетичної політики України, відбудови та модернізації національної енергетики в повоєнний період, як важливої складової забезпечення сталого розвитку країни в довгостроковій перспективі, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Березіна А. Тотальна економія світла в Україні: які заходи вживають по областях. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/totalna-ekonomiya-svitla-ukrayini-ki-zahodi-1666871306.html>.

2. Браславський Д. Єврокомісія закликає європейський бізнес підтримати енергетичний сектор України. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/evrokomisiya-zaklikae-evropeyskiy-biznes-1666723517.html>.

3. Віннічук Ю. РФ пошкодила 40% енергосистеми України. План знищення допомагали складати російські енергетики. URL: https://biz.censor.net/resonance/3374955/rf_poshkodyla_40_energosityemy_ukrayiny_plan_znyschennya_dopomagaly_skladaty_rosiyiski_energetyky.

4. Давайте вже після війни: стан енергетичної інфраструктури України та майбутнє галузі. URL: <https://delo.ua/energetics/davaite-vze-pislya-viini-stan-energeticnoyi-infrastrukturi-ukrayini-ta-maibutnje-galuzi-404840/>.

5. Демченков Я. Повоєнна відбудова енергосектору України передбачатиме розширення доступу споживачів до чистої енергії. URL: <https://www.mev.gov.ua/novyna/povoyenna-vidbudova-enerhosektoru-ukrayiny-perebachtyme-rozshyrennya-dostupu-spozhyvachiv>.

6. Майстро С.В., Москалюк С.В. Механізми реалізації держав-

ної енергетичної політики : теоретико-методичні засади // Ефективність державного управління : збірник наукових праць. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Вип. 2(59) / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 96–107.

7. Семанишина А.В., Замулко А.І. Управління ризиками в умовах реформування енергетичної галузі України. Сталий розвиток енергетики, 2013. С. 100-106.

8. Солідарність Європи є вирішальною для підтримки України. URL: <https://www.mev.gov.ua/novyna/solidarnist-yevropy-ye-vyrishalnoyu-dlya-pidtrymky-ukrayiny-yaroslav-demchenkov>.

9. Указ Президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJEnsk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU.

10. Україна вперше в історії імпортувала електроенергію з Європи. URL: <https://24.kyiv.media/news/ukrayina-vpershe-v-istoriyi-importovala-elektroenergiyu-z-yevropy>.

11. Україна припиняє експорт електроенергії: в Міненерго дали пояснення. URL: <https://sprotyv.info/ekonomica/ukra%dl%97na-pripinya%dl%94-eksport-elektroenergi%dl%97-v-minenergo-dali-poyasnennya/>.

12. Шеремет А. Росія з початку війни зробила 85 атак на енергетичну інфраструктуру України, 51 з них – у жовтні. URL: <https://babel.ua/news/86088-rosiya-z-pochatku-viyni-zrobila-85-atak-na-energetichnu-infrastrukturu-ukrajini-51-z-nih-u-zhovtni>.

References:

1. Berezina A. Total saving of light in Ukraine: what measures are taken by regions. [Total'na ekonomiya svitla v Ukrayini: yaki zakhody vzhlyvayut' po oblastiakh]. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/totalna-ekonomiya-svitla-ukrayini-ki-zahodi-1666871306.html>. [in Ukrainian].

2. Braslavskiy D. The European Commission calls on European business to support the energy sector of Ukraine. [Yevrokomisiya zaklykaye yevropeys'kyu biznes pidtrymaty enerhetychnyy sektor Ukrayiny]. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/evrokomisiya-zaklikae-evropeyskiy-biznes-1666723517.html>. [in Ukrainian].

3. Vinnichuk Y. The RF damaged 40% of Ukraine's energy system. The destruction plan was helped by Russian energy experts. [RF poshkodyla 40% enerhosystemy Ukrayiny. Plan znyschennya dopomahaly skladaty rosiys'ki enerhetyky]. URL: https://biz.censor.net/resonance/3374955/rf_poshkodyla_40_energosityemy_ukrayiny_plan_znyschennya_dopomagaly_skladaty_rosiyiski_energetyky. [in Ukrainian].

4. Let's go after the war: the state of Ukraine's energy infrastructure and the future of the industry. [Davayte vzhe pislya viyny: stan enerhetychnoyi infrastruktury Ukrayiny ta maybutnye haluzi]. URL: <https://delo.ua/energetics/davaite-vze-pislya-44>

viini-stan-energeticnoyi-infrastrukturi-ukrayini-ta-maibutnje-galuzi-404840/. [in Ukrainian].

5. Demchenkov Y. The post-war reconstruction of Ukraine's energy sector will involve expanding consumers' access to clean energy. [Povoyenna vidbudova enerhosektoru Ukrayiny peredbachatyme rozshyrennya dostupu spozhyvachiv do chystoyi enerhiyi]. URL: <https://www.mev.gov.ua/novyna/povoyenna-vidbudova-enerhosektoru-ukrayiny-peredbachatyme-rozshyrennya-dostupu-spozhyvachiv>. [in Ukrainian].

6. Maistro S., Moskalyuk S. Mechanisms of implementation of state energy policy: theoretical and methodological foundations. [Mekhanizmy realizatsiyi derzhavnoyi enerhetychnoyi polityky : teoretyko-metodychni zasady]. Effectiveness of state management: coll. of science Ave. of the Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Issue 2(59) / in general ed. member-cor. National Academy of Sciences of Ukraine V. Zahorskyi, Assoc. A. Lipentseva. Lviv: LRIDU NADU, 2019. P. 9 –107. [in Ukrainian].

7. Semanishina A., Zamulko A. Risk management in the conditions of reforming the energy sector of Ukraine. [Upravlinnya ryzykamy v umovakh reformuvannya enerhetychnoyi haluzi Ukrayiny]. Sustainable development of energy, 2013. P. 100-106. [in Ukrainian].

8. European solidarity is crucial for supporting Ukraine. [Solidarnist' Yevropy ye vyrishal'noyu dlya pidtrymky Ukrayiny]. URL: <https://www.mev.gov.ua/novyna/solidarnist-yevropy-ye-vyrishalnoyu-dlya-pidtrymky-ukrayiny-yaroslav-demchenkov>. [in Ukrainian].

9. Decree of the President of Ukraine №722 / 2019 "On the Goals of Sustainable Development of Ukraine for the period up to 2030". [Ukaz Prezydenta Ukrayiny №722/2019 «Pro Tsili staloho rozvytku Ukrayiny na period do 2030 roku»]. URL.: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825?fbclid=IwAR0yINFdPa3CiGUmWs0ZJensk5w3G7VhM_uluvh4eTxfSkuTlsQKmq-45YU [in Ukrainian].

10. For the first time in history, Ukraine imported electricity from Europe. [Ukrayina vpershe v istoriyi importovala elektroenerhiyu z Yevropy]. URL: <https://24.kyiv.media/news/ukrayina-vpershe-v-istoriyi-importovala-elektroenergiyu-z-yevropy>. [in Ukrainian].

11. Ukraine stops exporting electricity: the Ministry of Energy gave an explanation. [Ukrayina prypynyaye eksport elektroenerhiyi: v Minenerho dali poyasnennya]. URL: <https://sprotyv.info/ekonomika/ukra%20na-pripinya%2094-eksport-elektroenergi%2097-v-minenergo-dali-poyasnennya/>. [in Ukrainian].

12. Sheremet A. Since the beginning of the war, Russia has made 85 attacks on the energy infrastructure of Ukraine, 51 of them in October. [Rosiya z pochatku viyny zrobyla 85 atak na enerhetychnu infrastrukturu Ukrayiny, 51 z nykh – u zhovtni]. URL: <https://babel.ua/news/86088-rosiya-z-pochatku-viyni-zrobyla-85-atak-na-energetichnu-infrastrukturu-ukrajini-51-z-nih-u-zhovtni>. [in Ukrainian].

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-6

УДК 351.82:379.85

Тюріна Д.М., к.пед.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків,

ORCID: 0000-0002-1506-5849

*Tiurina D., PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Management,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv*

МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

MODELS OF STATE MANAGEMENT IN THE TOURISM INDUSTRY

У статті розглянуто основні організаційні моделі державного регулювання туристичної галузі за кордоном, а саме в тих країнах, що посідають перші чотири місця за міжнародними туристськими прибуттями (Франція, Іспанія, Італія, США). Подано характеристику ролі держави в діяльності індустрії туризму та приватно-підприємницької сфери, яка посідає підлегле положення щодо держави. Наголошено, що туристична сфера ефективно розвивається в тих країнах, державне керівництво яких розглядає її як галузь економіки. Вивчення досвіду різних країн показує, що розвиток туризму достатнім чином залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь. Будь-яка держава для того, щоб отримувати від туристичної індустрії доходи до бюджету, повинна спочатку вкладати кошти в розвиток інфраструктури, підготовку програм розвитку туризму на різних територіях, навчання кадрів для роботи у сфері туризму, а також займатися організацією національного турпродукту на різних ринках. Зазначено, що державна влада самостійно визначає пріоритетні напрями розвитку туристичної діяльності з метою внесення країни до сфери інтересів міжнародного туризму.

Слід зауважити, що світова практика свідчить, що ідеальної моделі, яка б дала можливість державі створити оптимальну структуру управління туристичною сферою, не існує.

***Ключові слова:** сфера туризму, моделі державного управління, державне регулювання, туристичні підприємства.*

The article discusses the main organizational models of state regulation of the tourism industry abroad, namely in those countries that occupy the first four places in terms of international tourist arrivals (France, Spain, Italy, USA). The role of both the state in the activities of the tourism industry and the private business sector, which occupies a subordinate position against the state, is characterized. It is noted that the tourism area is effectively developing in those countries whose government authorities consider it as a branch of the economy. The study of the experience of different countries shows that the development of tourism depends on how the industry is perceived at the state level. Any state, in order to receive budget revenues from the tourism industry, must first invest in the development of infrastructure, the preparation of tourism devel-

opment programs in different territories, the training of personnel to work in the tourism sector, and also organize the national tourism product in different markets. The state power independently determines the priority directions for the development of tourism activities in order to include the country in the sphere of interests of international tourism.

It should be noted that world practice shows that there is no ideal model that allows the state to create an optimal structure for managing the tourism sector.

Key words: *tourism, models of public administration, government regulation, tourism enterprises.*

Постановка проблеми. Активний розвиток туристичної сфери дає можливість країнам світу отримувати кошти до державного бюджету, підвищувати доходи суміжних галузей економіки, покращувати стан інфраструктури туристичних місць і підприємств. У більшості країн чималий вплив туристичної сфери на економіку регулюється спеціально створеним центральним органом виконавчої влади. Проте ступінь державного управління туристичним сектором країнами світу є неоднорідною й залежить від рівня їх економічного розвитку. Ця обставина є причиною виникнення кількох основних моделей державного управління сферою туризму, виходячи з дослідження яких можна простежити певні закономірності в створенні туристичного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці досліджень державного управління туризму, теоретичним питанням туристичної політики, інноваційному потенціалу регіонального розвитку туризму присвячено наукові праці сучасних зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких Алексеева Ю. В., Аніщенко А. П., Близнюк А. М., Головашенко О. В., Давиденко Л. І., Дзюбіна А. В., Коніщева Н. Й., Кривега Л. Д., Сисоєва С. І., Ткаченко Т. І. та інші науковці.

Виділення невирішених проблем. Слід зауважити, що існує чимало досліджень щодо такого популярного напрямку, як туристична сфера, цій темі присвячено наукові праці великої кількості вчених. Але водночас не до кінця висвітлено роль державного управління у сфері туризму. Досвід різних країн показує, що успіх розвитку туризму залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона має державну підтримку. Хоча необхідність державного управління у сфері туризму є очевидною, реалізація його потребує особливого підходу та визначення певних моделей управління.

Постановка завдання. Завданням рукопису є визначення ролі державного управління в туристичній сфері, а також виділення основних моделей державного управління на світовому туристичному ринку.

Виклад основного матеріалу. Роль державного управління у сфері туризму – це дії органів державної влади, що спрямовані на формування

умов залучення туристів на територію держави, створення можливостей організації привабливого відпочинку для іноземних громадян і навіть налагодження міжнародних зв'язків щодо реалізації групових поїздок туристів у державу або реалізація населенням країни туристичних поїздок до інших країн.

Щороку рейтинг країн на туристичному ринку змінюється, проте позиція Франції як лідера залишається незмінною протягом тривалого часу. Чимала кількість туристів приїжджає на відпочинок (в основному у весняний період) саме до Франції. Це пояснюється великою кількістю пам'яток на будь-який смак, миловидністю пейзажів, особливостями історичного й художнього надбання, помірним кліматом і чудовою транспортною розв'язкою, а також високим рівнем обслуговування туристів (готельно-ресторанна справа, парки атракціонів) і транспортними інфраструктурами [1]. Також великий потік туристів, за різними статистичними даними, спостерігається в такі країни, як Іспанія, Італія та США.

Слід зауважити, що прибутковість туристичної галузі та держави туризму на найвищому рівні спостерігається в тих невеликих країнах, які зробили основну ставку на розвиток туристичної діяльності.

Державна влада самостійно визначає пріоритетні напрями розвитку туристичної діяльності з метою внесення країни до сфери інтересів міжнародного туризму. Наприклад, пріоритетними напрямками розвитку туристичної галузі в Угорщині вважається проведення маркетингових досліджень, організація просування туристичного продукту на зарубіжних ринках, організація інформаційного забезпечення туристів, упровадження в туристичну галузь сучасних інформаційних технологій, розробка й реалізація заходів зі стимулювання щодо в'їзного туризму. Франція пріоритетними напрямками розвитку туристичної діяльності вважає реалізацію заходів щодо стимулювання соціального туризму, а також здійснення заходів охорони довкілля.

Розвиток туристичної діяльності здійснюється за рахунок заходів, спрямованих на стимулювання збуту туристичного продукту, ознайомлення з природними та іншими об'єктами туристичного призначення мешканців інших країн. На жаль, у нашій країні не приділяли достатньої уваги до розвитку туристичної галузі, роблячи акцент на формуванні нормативно-правової бази здійснення туристичної діяльності. Хоча варто зауважити, що українська культура й традиції, місця відпочинку приваблюють іноземних громадян.

Державне управління сфери туризму покликане забезпечити реалізацію таких функцій:

- 1) нормативно-правове регулювання туристичної діяльності, що формує основу забезпечення конкуренції на туристичному ринку та основу захисту споживчих інтересів, податкових кордонів функціонування туристичної галузі;

- 2) здійснення координації розвитку туристичної галузі;
- 3) стимулювання міжнародного обміну з допомогою спрощення туристичних формальностей, формування сприятливих умов, що забезпечують розвиток туризму;
- 4) гарантування безпеки у сфері туризму, зокрема охорони довкілля;
- 5) інформаційне забезпечення туризму, що полягає в збиранні й обробці статистичних даних, випуску та поширенні інформаційних рекламних матеріалів, проведенні досліджень наукового характеру у сфері туризму;
- 6) просування національного туризму на міжнародному ринку;
- 7) здійснення підготовки кадрів у сфері туризму [2].

Основними інструменти державного управління сфери туризму є:

- 1) розробка нормативно-правової бази, що забезпечує регламентування основних питань розвитку туристичної галузі, зокрема економічного стимулювання розвитку перспективних туристичних напрямків і видів;
- 2) розробка правил діяльності суб'єктів господарювання, зайнятих у туристичній сфері;
- 3) розробка антикризових заходів, що дозволяють пом'якшити несприятливий вплив світової економіки на розвиток туристичної сфери. Для туристичної галузі характерна висока стійкість в умовах кризових ситуацій, проте тривалий негативний вплив економічних подій і пандемії суттєво негативно вплинули на туризм;
- 4) формування умов, що забезпечують залучення інвестиційних ресурсів у туристичну сферу;
- 5) координація темпів розвитку туризму й суміжних з ним галузей;
- 6) регулювання туристичних потоків за рахунок забезпечення попиту й розширення пропозицій у сфері туризму [2].

Державне регулювання сфери міжнародного туризму обумовлено низкою причин, до яких можна віднести такі:

- 1) туризм є складним багатокомпонентним комплексом, що містить засоби розміщення, сферу громадського харчування, культурні чинники, туроператорів і турагентів тощо. З погляду державного управління туристична сфера має горизонтальну побудову;
- 2) країни, розвинені туристично, мають сильні органи державного регулювання, відповідальні за розвиток туристичної галузі й стимулювання просування туристичного продукту держави [3].

Таким чином, як показує державне управління різних країн, розвинена система туристичної сфери багато в чому залежить від того, як державна влада сприймає цю галузь, наскільки вона має державну підтримку. Хоча необхідність державного управління у сфері туризму очевидна, через особливості цієї сфери державне управління має регулювати її також з особливим підходом. З одного боку, туристична галузь як складний багатокомпонентний комплекс потребує координації своєї господарської діяльності на-

багато більше, ніж будь-яка інша; з іншого боку, надмірне державне регулювання й регламентація стримує прояв підприємницької ініціативи, що є основою становлення та розвитку ринкових відносин.

Світова практика свідчить, що ідеальної моделі, яка б дала можливість державі створити оптимальну структуру управління туристичною сферою, не існує. Вивчаючи принципи державного регулювання туристичної діяльності, можемо побачити на рис. 1 кілька характерних позицій, наявних на світовому туристичному ринку.

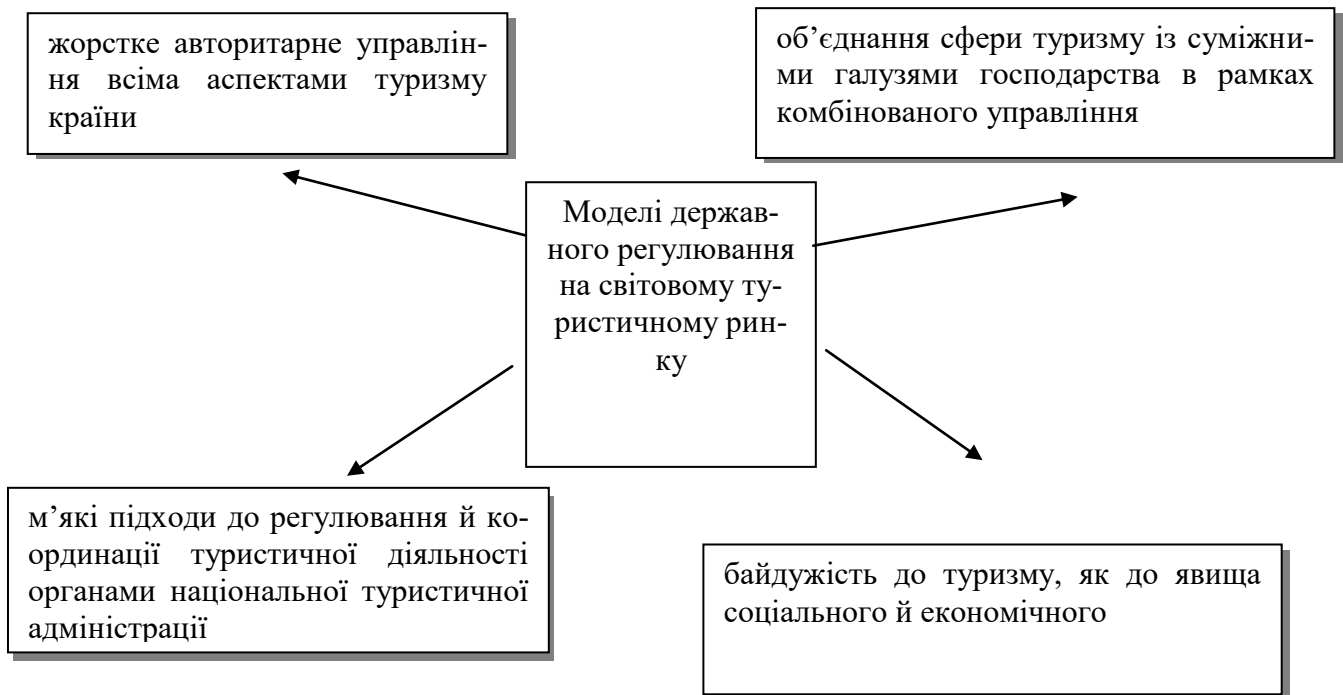

Рис. 1. Моделі державного регулювання на світовому туристичному ринку [5]

Таким чином, зараз існують різні організаційні системи управління туризмом – від самостійних чи комбінованого управління до національних адміністрацій, що безпосередньо підпорядковані уряду. Крім того, деякі країни світу здійснюють управління туристичною діяльністю лише на рівні регіональних органів державної влади, інші – не мають державних важелів впливу на сферу туризму взагалі.

Різноманітність цих форм пояснюється специфікою соціально-економічних і політичних умов розвитку окремих держав, ступенем значущості туризму в національній економіці, рівнем розвитку ринкових відносин, масштабами туризму в різних країнах [4]. Слід відзначити, що для виконання своїх функцій державна структура в галузі туризму має встановлювати відносини з міністерствами економіки, фінансів, торгівлі, культури,

освіти, сільського господарства, транспорту тощо. При цьому в туристичному секторі економіки дуже складно досягти компромісу між організацією ефективної міжланкової взаємодії та необхідним рівнем децентралізації.

У країнах із розвинутою економікою державне регулювання туристичної галузі може бути мінімальним. Країнам, що розвиваються (сюди ж належить і наша держава), і країнам з перехідною економікою, навпаки, необхідна підвищена увага на державному рівні до розвитку сфери туризму. Повне відсторонення держави від проблем розвитку туризму може згубно позначитися на всіх учасниках туристичної діяльності.

Висновки. Таким чином, функції влади з управління туристичною сферою можуть здійснюватися за допомогою державно-приватного партнерства й повинні містити:

1) визначення основних пріоритетів, цілей, завдань і принципів державно-приватного партнерства у сфері туризму;

2) комплексний аналіз рівня соціально-економічного й екологічного розвитку кожного регіону України та туристичної галузі зокрема, виявлення факторів, що впливають на розвиток;

3) інтеграцію програм інвестиційного й інноваційного розвитку регіону з цілями та заходами туристичних підприємств;

4) формування й реалізацію програм покращення інфраструктури регіонів з метою створення умов, що сприяють ефективному розвитку туристичної галузі;

5) мотивацію туристичних підприємств щодо проведення заходів, спрямованих на розвиток нашої країни.

Світова практика свідчить, що ідеальної моделі, яка б дала можливість державі створити оптимальну структуру управління туристичною сферою, не існує. Тому можна виділити як мінімум чотири моделі державного регулювання на світовому туристичному ринку, серед яких:

1) жорстке авторитарне управління;

2) об'єднання сфери туризму з суміжними галузями господарства (комбінований тип);

3) м'які підходи до регулювання й координації;

4) байдужість до туристичної сфери.

Список використаних джерел:

1. Алексеева, Ю.В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis_64.exe?.2.

2. Близнюк, А.М. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність і шляхи удосконалення. *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація і управління підприємствами (у туристичній сфері)*. 2007. № 11. С. 76-84.

3. Захарова, О.В. Регіональний розвиток туристичної інфраструктури в Україні. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/suchasni_tekhnologiji_upravlinnja_turistichnim_ta_.pdf.
4. Іноземний досвід регулювання діяльності туристичної сфери та його використання в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/solovjov.htm.
5. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bartoshuk.htm.
6. Сисоєва, С.І. Механізми управління туристичним бізнесом в Україні. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/2/08.pdf>.
7. Ткаченко, Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний ун-т, 2016. 537 с.

References:

1. Aliksieieva, Yu.V. Derzhavne rehuliuвання rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy v konteksti dosvidu Frantsii [State regulation of the development of the tourism industry of Ukraine in the context of the French experience]. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis_64.exe?.2.
2. Blyzniuk, A.M. Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання sfery turyzmu: sutnist i shliakhy udoskonalennia [Mechanisms of state regulation of tourism: the essence and ways to improve]. *Visnyk DITB. Serii: Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy (u turystychnii sferi)*. 2007. No. 11. pp. 76-84.
3. Zakharova, O.V. Rehionalnyi rozvytok turystychnoi infrastruktury v Ukraini [Regional development of tourist infrastructure in Ukraine]. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/suchasni_tekhnologiji_upravlinnja_turistichnim_ta_.pdf.
4. Inozemnyi dosvid rehuliuвання diialnosti turystychnoi sfery ta yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in regulating the activities of the tourism sector and its use in Ukraine]. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/solovjov.htm.
5. Modeli rozvytku industrii turyzmu (zarubizhnyi dosvid) [Models of development of the tourism industry (foreign experience)]. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bartoshuk.htm.
6. Sysoieva, S.I. Mekhanizmy upravlinnia turystychnym biznesom v Ukraini [Mechanisms of tourism business management in Ukraine]. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/2/08.pdf>.
7. Tkachenko, T.I. Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2016. 537 p.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-7

УДК 351:378

Вавренюк С.А., д. держ. упр., професор кафедри пожежної і техногенної безпеки об'єктів та технологій, НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-6396-9906

Vavreniuk S., Doctor of Sciences (Public Administration), Professor of the department of fire and technogenic safety of facilities and technologies, National University of Civil Defense of Ukraine

СКЛАДОВІ МОДЕЛІ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

COMPONENT MODELS OF MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Дана стаття присвячена аналізу та удосконаленню складових моделей публічного управління розвитком фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти. Стратегічна мета системи публічного управління фізичною культурою і спортом полягає в підтриманні належного рівня функціонування галузі, забезпеченні достатніх умов для її поступального розвитку на основі врахування перспективних запитів та потреб суспільства. Динамізм, зміна соціально-значущих пріоритетів щодо діяльності галузі висуває комплекс вимог до публічного управління розвитком галузі фізичної культури і спорту, зокрема до його організаційної структури.

Автор приходить до висновку, що одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення деяких аспектів теоретичних та практичних заходів публічного управління фізичною культурою і спортом є вузівське системне проектування. Впровадження в теорію і практику фізичної культури моделі системно-викладацького проектування готовності до розвитку фізичної культури і спорту у здобувачів закладів вищої освіти є потребою сучасних умов соціуму, пов'язаних з накопиченням у науці даних, що дозволяють на більш якісному рівні вирішувати завдання побудови навчального процесу і управління.

Ключові слова: система вищої освіти, складові моделі, фізична культура і спорт, публічне управління, заклади вищої освіти.

This article is devoted to the analysis of the component models of public management of the development of physical culture and sports in institutions of higher edu-

cation. The strategic goal of the system of public management of physical culture and sports is to maintain the proper level of functioning of the industry, to ensure sufficient conditions for its progressive development based on taking into account prospective requests and needs of society. The dynamism, the change of socially significant priorities regarding the activity of the industry puts forward a set of requirements for the public management of the development of the field of physical culture and sports, in particular for its organizational structure.

The author comes to the conclusion that one of the most promising directions for improving some aspects of theoretical and practical measures of public management of physical culture and sports is university system design. The introduction into the theory and practice of physical culture of the system-teaching design model of readiness for the development of physical culture and sports among students of institutions of higher education is a need of modern social conditions associated with the accumulation of data in science, which allow solving the task of building the educational process at a higher quality level and management.

Key words: *system of higher education, component models, physical culture and sports, public administration, institutions of higher education.*

Постановка проблеми. Керівництво процесом фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчою та спортивною роботою в закладах вищої освіти здійснюється Міністерством освіти і науки України та Міністерством молоді та спорту України, не враховуючи галузевих ЗВО, які підпорядковані відповідним профільним міністерствам, управліннями обласних державних адміністрацій, відділами райдержадміністрацій, комітетами фізичного виховання учнівської та студентської молоді при міністерстві освіти і науки, та міністерстві молоді та спорту України, обласними та районними управліннями освіти. Слід зазначити, що серед учнівсько-студентського контингенту широко проводять роботу відділи фізичної культури і спорту виконавчих органів місцевого самоврядування, особливо в частині організації та проведення змагань за видами спорту між освітніми закладами. Безпосередня зона управлінського впливу є чітко обмеженою кількістю навчальних закладів та контингентом студентів та учнів, чого не можна сказати про органи управління цією підсистемою галузі. Дублювання, перехрещення функціональних зв'язків управлінського впливу призводить до відсутності чіткого розмежування владних повноважень, значного збільшення управлінського апарату, наслідком чого є неефективне використання коштів, відсутність відповідальності за певний напрямок роботи, проведення подвійного обліку та заліку одних і тих же показників результатів роботи управліннями різного підвідомчого підпорядкування, а основним негативним явищем такого «розпорошення» структури управління є низькі показники рівня здоров'я молоді, невідповідність матеріально-технічної бази вимогам щодо організації процесу фізичного виховання.

На сучасному етапі переходу закладів вищої освіти України на нову систему освіти гостро постала проблема пошуку нових нетрадиційних підходів, що дозволяють підвищити її ефективність. У Законі України «Про освіту» надаються широкі можливості для переосмислення цінностей фізичної культури для здобувачів вищої освіти. Цей Закон визначає зміст фізичної культури студентів як самостійну сферу діяльності в українському соціокультурному просторі, виділяючи при цьому її освітні пріоритети. Зокрема, перед студентською молоддю сьогодні суспільством поставлено глобальне соціально економічне завдання по інтеграції вітчизняного культурного потенціалу у світову спільноту. Проте її реалізація під силу фахівцям нової формації, що відповідають не лише професійним якостям, але і високими фізичними кондиціями і працездатністю, фізичною культурою. Стратегія розвитку, що намітилася сьогодні, фізичної культури і спорту студентів є гарантом формування фахівця нової формації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічна мета системи публічного управління фізичною культурою і спортом полягає в підтриманні належного рівня функціонування галузі, забезпеченні достатніх умов для її поступального розвитку на основі врахування перспективних запитів та потреб суспільства. Динамізм, зміна соціально-значущих пріоритетів щодо діяльності галузі висуває комплекс вимог до публічного управління розвитком галузі фізичної культури і спорту, зокрема до його організаційної структури. У численних працях теоретики та практики в галузях менеджменту, теорії організацій, публічного управління сходяться на думці, що під організаційною структурою управління слід розуміти форму організації системи управління, яка в залежності від стратегічної мети, завдань, функціонального призначення конкретної системи, характеризується певною комбінаторикою окремих її управлінських ланок і, як наслідок, утворює сукупність стійких поліфункціональних зв'язків, що забезпечують тотожність системи управління самій собі, її цілісність та стійкість, адаптивність, гомеостазис у динамічних умовах функціонування під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення актуальних підходів до удосконалення складових моделей механізмів публічного управління розвитком фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Система формування в закладах вищої освіти готовності студентів до розвитку фізичної культури включає багатокомпонентну структуру і критерії оцінки її інтегрованих і диференційованих показників, функціональну модель отримання інтегрального показника сформованості рівня готовності до розвитку фізичної культури студентів і чотирьохрівневу модель формування готовності студентів до розвитку фізичної культури в процесі навчання у закладі вищої освіти, а також системний моніторинг рівнів готовності до розвитку фізичної куль-

тури у студентів.

На нашу думку, під організаційною структурою публічного управління розвитком фізичної культури і спорту слід розуміти сукупність відносин між ланками апарату публічного управління, організаційних зв'язків між ними, які перебувають у такій декомпозиції, яка забезпечує найоптимальнішу взаємодію та координацію між ними і спроможна забезпечити позитивну динаміку розвитку галузі та повсякденне функціонування. Ефективність публічного управління розвитком фізичної культури і спорту значною мірою залежить від збалансованості, оптимальності, належної функціональності, гнучкості, економності, стійкості, оперативності організаційних структур управління. Аналіз наукової літератури засвідчив, що набуття організаційною структурою всіх зазначених вище якостей можливе лише за умови дотримання таких основних положень:

- організаційна структура має відповідати стратегічній меті та функціям, які вона покликана виконувати;

- мають бути чітко виокремлені керовані системи, об'єкти управління та регламентовані засоби управлінського впливу;

- бути забезпеченою достатнім за кількістю та професійною підготовкою кадровим корпусом, адже важко не погодитись із думкою С. Андрейчука про те, що низький рівень та недостатня компетентність управлінських кадрів створює умови, за яких виникає необхідність компенсації непрофесіоналізму управлінців шляхом введення додаткових штатних одиниць, ланок управління, що призводить до ускладнення організаційної структури управління, дублювання одних і тих самих функцій і, як наслідок, породжує відсутність відповідальності, неспроможність прийняття своєчасних управлінських рішень та їх практичну реалізацію;

- інформаційне забезпечення організаційної структури управління розвитком галузі має бути побудованим таким чином, щоб комплексно і на належному оперативному рівні забезпечити передачу інформації взаємозворотніми каналами зв'язку від суб'єкта управління до об'єкта управління і, навпаки, про стан, динаміку, напрям, хід практичної реалізації завдань та функцій управління, адекватно відобразити потреби та інтереси об'єктів управління;

- має бути здатною до своєчасного виявлення суспільних потреб у галузі фізичної культури і спорту, подальшого їх моніторингу, бути відкритою до запитів суспільства, визначати рівень їх задоволення з метою встановлення рівня суспільної корисності від практичної реалізації управлінських функцій.

На наш погляд, будь-яка система може виникнути і бути реалізованою лише за наявності фахівців, що володіють цілою сумою інформації. Іншими словами, фахівці, здатні працювати в умовах інновацій, є обов'язковим компонентом системи.

Аналіз структури публічного управління дозволяє виокремити п'ять елементів у загальній структурі управління фізичною культурою і спортом: стратегічний аспект, лінію середньої ланки, програмно-технологічну структуру, функціонально-допоміжну структуру, операційне ядро.

Проблема управління систем формування фізичної культури студентів розглядається нами на прикладі закладів вищої освіти. У системі формування фізичної культури здобувачів закладів вищої освіти сконцентрований цілий спектр соціальних, дидактичних, регіонально-територіальних, кліматичних, соціокультурних та інших проблем. Ця система орієнтована на таке:

- підтримку і розвиток фізкультурної освіти молоді, формування стійкої мотивації ведення здорового способу життя;
- стимуляцію навчально-пізнавальної активності та інтелектуально-творчого динамізму здобувачів, що припускають вищий рівень соціальної захищеності та конкурентоздатності особи в умовах ринкових стосунків;
- підготовку з числа абітурієнтів майбутніх випускників з досить високими показниками фізичного здоров'я, фізкультурною писемністю і мотивацією до регулярних занять різними видами фізичної культури;
- інноваційну формуючу діяльність здобувачів закладів вищої освіти; науково обґрунтовану і глибшу спортивно орієнтовану діяльність у ЗВО.

Відмічаючи цінність даних положень, ми вважаємо, що проблема проектування системи готовності здобувачів до розвитку фізичної культури у закладах вищої освіти може бути вирішена за допомогою «системної» освіти, адже система фізичної культури є соціальною системою. Виходячи з цього принципового положення, нами запропоновано основні етапи проектування системи викладання, що засновані на системоутворюючих і системо-розвиваючих принципах. Проте система фізичної культури, як і будь-яка інша система, розвивається за певними об'єктивними законами. Нині ні для кого не секрет, що ефективність національної системи фізичної культури надзвичайно низька і головна її функція - оздоровлення нації виконується незадовільно.

Головним механізмом нової моделі системи формування фізичної культури студентів в закладах вищої освіти є формування їх готовності до самовизначення, саморозвитку і самовдосконалення в системі фізичної культури. Метою запропонованої системи є формування готовності до розвитку фізичної культури студентів з урахуванням регіональних особливостей.

У процесі її реалізації вирішувалися такі завдання:

1. Отримати інформацію про можливість реалізації студентами своїх потреб і запитів у сфері фізичної культури.
2. Сформуванню у студента стійку мотивацію до предметної діяльно-

сті з дисципліни «Фізична культура» і заняттям різними видами фізичної культури.

3. Окреслити шляхи формування фізкультурної освіти напрацювання студентами інтеграційних знань з історії, теорії і методики фізичної культури, спорту, фізичної рекреації та реабілітації й визначити дієву систему комплексного контролю якості освіти, включаючи оперативний, поточний і підсумковий тренінг-контроль з наступним їх аналізом і корекції.

4. Розглянути при формуванні фізичного здоров'я дію різних засобів фізичної культури на морфо-функціональний розвиток організму, фізичну підготовленість і працездатність студентів.

Передбачалося, що вирішення поставлених завдань за допомогою інноваційних технологій та особово-орієнтованого підходу до тих, хто навчається, дозволить швидше сформуванню інтереси, мотиви і потреби у студентів до занять фізичною культурою і вивести навчальний процес з дисципліни «Фізична культура» на якісно новий рівень через реалізацію дидактичного принципу свідомості та активності, що дозволяє здійснити студентами самовизначення, самовдосконалення і саморозвиток у сфері фізичної культури.

Згідно з системоутворюючими принципами, основною формулою системи формування готовності студентів до розвитку фізичної культури повинен стати наступний причинно-наслідковий зв'язок: функція + структура + організація і управління = якість. Враховуючи, що структурність системи готовності студентів до розвитку фізичної культури обумовлюється метою, в нашій роботі функцією системи фізичної культури повинне стати забезпечення умов для самовизначення, самовдосконалення і саморозвитку особи у фізкультурно-оздоровчій і спортивній діяльності. Ми визнали можливим виділити в пропонованій системі, на наш погляд, найбільш значущі: структурний, функціональний і організаційно-управлінський компоненти.

Структурний компонент включає мотиваційно-цільовий, інформаційний, процесуальний, діагностичний і результативний блоки.

Функціональний – проектувальний, конструктивний і комунікативний блоки.

Організаційно-управлінський компонент складається з двох напрямів. До першого – організаційного – входять: матеріально-технічні спортивні бази, організаційні і педагогічні технології, підбір творчих викладацьких кадрів і раціональні форми організації навчального і спортивного процесу. Другий – управлінський – складається з управління якістю освітнього процесу в інформаційному полі моніторингу і управлінського комплексного контролю.

Діяльність профільних міністерств та служб в галузі торкається обмеженого кола питань і лише у разі їх впливу на реалізацію основних фун-

кціональних завдань, тому її необхідно вважати як опосередковану. Ці елементи функціонально-допоміжної структури є замкнутими із своєю внутрішньою структурною організацією і можуть мати своє операційне ядро, працюють в галузі фізичної культури і спорту більш незалежно від стратегічного аспекту. Між стратегічним аспектом, лінією середньої ланки та функціонально-допоміжною структурою переважають горизонтальні функціональні зв'язки, відбувається координація роботи лише в межах функціональних інтересів її елементів.

У зв'язку з цим розробка системних освітніх моделей у процесі багаторівневої, безперервної фізкультурної освіти, на нашу думку, має бути заснована на таких принципових позиціях:

- особово-орієнтованої фізкультурної освіти, що забезпечує гуманістичну спрямованість становлення особи, що відповідає соціальному замовленню суспільства;

- широкою інформатизацією процесу навчання з дисципліни та в освітньому напрямі «Фізична культура» і розвиток мережі інформаційно-комунікаційних технологій;

- створення соціально-організаційних і психолого-педагогічних умов для випереджаючої фізкультурної освіти з урахуванням регіональних особливостей територій України;

- активної пошуково-дослідницької роботи студентів на всіх щаблях фізкультурної освіти, що забезпечує творчу спрямованість особи, її подальше вдосконалення і саморозвиток у фізкультурно-спортивній діяльності;

- реалізації педагогічних технологій з урахуванням специфічних особливостей освітнього процесу у сфері фізичної культури і спорту, спрямованих на формування системних знань та оптимізації освітнього процесу.

Реалізація цих принципів дозволить забезпечити формування ролі фізичної культури і спорту для молоді, а також перехід від системи загальної фізкультурної освіти до системи професійної.

Практична реалізація особово-орієнтованої технології підготовки фахівця передбачає зближення професійної і навчальної діяльності та забезпечує успішне формування як загальної, так і професійної культури в процесі безперервної багаторівневої підготовки.

Використання особово-діяльних технологій у системі багаторівневої підготовки фахівців дозволить будувати освітній процес так, щоб його суб'єкти, переходячи від одного ступеня освіти до іншого, чітко орієнтувалися в наданих їм освітніх можливостях. При цьому він враховуватиме особливості учасників навчального процесу, відбиватиме основні зв'язки як між компонентами інтегрованих викладацьких технологій, так і соціально-економічним замовленням суспільства на фахівця та запроваджуватиме зв'язки з наукою і виробництвом.

Оскільки центром усієї освітньої системи є індивідуальність, то методичну основу повинні складати індивідуалізація і диференціація навчального процесу. Ці процеси дозволяють фіксувати вибірковість пізнавальних і рухових переваг студентів, стійкість їх проявів, активність і самостійність цілей, в реалізації завдань за напрямом підготовки «Фізична культура».

В останні десятиліття проблемі підготовки фахівців з фізкультурно-спортивної діяльності приділяється все більше уваги. У сфері фізичної культури і спорту значення державної політики та підтримки незмірно зростає, а людина в системі фізичної культури і спорту є не лише об'єктом, на який спрямована дія всієї системи, але і тим основним кінцевим чинником, який реалізує всі досягнення цієї системи, сприяє його зростанню і розвитку. Роль фахівця в системі фізичної культури і спорту визначається і тією обставиною, що його діяльність нерідко проходить в екстремальних умовах, що знаходяться на піку фізичних і психічних можливостей.

Проведений нами порівняльний аналіз різних підходів до вирішення проблеми формування готовності студентів до розвитку фізичної культури і спорту та підготовки майбутніх фахівців показав, що жодна з відомих педагогічних систем не дозволяє повною мірою врахувати специфіку навчання в закладах вищої освіти і забезпечити високий (60 %) рівень сформованості готовності до розвитку фізичної культури студентів відповідно до сучасних вимог вищої освіти і принципів його реформування.

У зв'язку з цим запропонована інноваційна система дозволить, на наш погляд, реалізувати ідею формування готовності до розвитку фізичної культури студентів. Узагальнений алгоритм проектування освітньої системи формування та розвитку фізичної культури студентів складається з трьох частин:

- перша частина припускає постановку дидактичного завдання;
- друга – проектування апріорної (теоретично можливою) наукової системи;
- третя – створення реальної (призначеною для практичної реалізації) освітньої системи.

Постановка дидактичного завдання включає в себе:

- ретельний аналіз глобальної мети навчання і оперативних цілей суб'єктів навчальної діяльності. При цьому мета має бути сформульована як уміння, що діагностується, і бути включеною в загальну систему цілей навчання вищого ієрархічного порядку;
- відбір, структуризація операційного компонента адекватного глобальною і оперативним цілям навчання студентів;
- завдання необхідних рівнів (виявлення критеріїв) сформованості компонентів готовності студентів до розвитку фізичної культури;
- визначення початкового рівня сформованості компонентів готов-

ності студентів до розвитку фізичної культури і спорту;

– аналіз обмежень, що накладаються на організаційну сторону процесу формування готовності студентів до розвитку фізичної культури в досліджуваній освітній системі і на можливості використання наукової і навчально-спортивної бази.

Формування механізмів публічного управління університетської системи базується на апріорній системі. Завдання полягає в тому, щоб названі в апріорній системі теоретично можливі підсистеми перетворити на діючі, «змусивши працювати» в реальному освітньому процесі. Іншими словами, тут передбачається проектування технологічного конструкта, що дозволяє створити систему носіїв навчальної інформації, сформувати систему навчальних занять, у рамках якої вивчатиметься певна смислова доза і, відповідно, відбуватися процес інтенсифікації формування готовності студентів до розвитку фізичної культури і спорту в заломленні на специфічні особливості досліджуваного освітнього мікросередовища.

У характеристиці динаміки розвитку зазначеної системи формування готовності до розвитку фізичної культури студентів розрізняють дві сторони: процесуальну і результативну. Перша – це процес формування і функціонування компонентів системи; друга – досягнення деякого рівня підготовленості, про яку ми судимо за мірою сформованості компонентів системи.

Мотиви навчальної і спортивної діяльності студентів ми класифікуємо на дві великі групи:

– безпосередні – мотиви, включені в процес навчальної діяльності.

Це навчально-пізнавальні мотиви розвитку особистості;

– опосередковані – пов'язані з цілями та цінностями, що лежать у зовні самої навчально-пізнавальної діяльності, та задовольняють її цілі. До цієї групи увійшли соціальні, стимулюючи мотиви досягнення.

Рівень сформованості мотиваційно-цільового компонента напряму пов'язаний з інформаційною підсистемою університетської системи формування готовності студентів до розвитку фізичної культури, яка, у свою чергу, детермінує розвиток змістовного компонента. Метою даного етапу є самовизначення у виборі занять різними видами фізичної культури і формування позитивної мотивації до навчальної діяльності з фізичної культури, на основі релевантної інформації про запити, потреби і можливості суб'єктів і об'єктів освітнього процесу. Наші спостереження дозволяють вважати, що позитивна мотивація студентів до саморозвитку в системі фізичної культури формується через зміну якісного і кількісного складу знань, умінь і навичок. Сюди входять основні елементи динаміки підготовленості студентів: фізичний розвиток, функціональний стан систем організму, фізична працездатність і підготовленість, володіння передовими технологіями, а саме:

- організаційно-управлінськими (проблемно-модульна, система тренінг-контролю, рейтингова система оцінки);
- теоретичні (лекційний курс з мультимедійним супроводом, комп'ютерне програмоване опитування);
- психологічні (формування індивідуально-психологічних характеристик особи, спрямованих на формування стійкості до стрес-факторів навчальної діяльності й фізичних навантажень, через систему оргдіяльнісних ігор, діяльність змагання).

Представлена сукупність основних елементів підготовки студентів дозволить оптимальним чином організувати навчальну діяльність відповідно до потреб особи і соціальним замовленням до підготовки професіонала, що забезпечить успішне засвоєння знань.

Третім компонентом (підсистемою) системи готовності студентів до розвитку фізичної культури і спорту є процесуальна підсистема. За нашими спостереженнями, в цій підсистемі особливе місце займають міжособистісні стосунки між суб'єктами освітньої діяльності.

Здобувач, як суб'єкт діяльності виявляється в саморегуляції, яка забезпечує актуалізацію психічних можливостей, компенсацію недоліків, регуляцію індивідуальних станів у зв'язку із завданням і подіями навчальної діяльності. Необхідно відмітити, що в закладі вищої освіти відбувається переорієнтація на суб'єктно-об'єктивні стосунки між викладачем і студентами, а об'єктом докладання спільних зусиль стає нова інформація і оволодіння видами і способами її переробки і засвоєння.

В університетську систему формування готовності до розвитку фізичної культури у студентів як основний компонент ми включили діагностичну підсистему, що відповідає за адекватну сформованість операційно-функціонального і рефлексії компонентів готовності до саморозвитку. Ця підсистема дозволить контролювати рівень сформованості компонентів готовності студентів до розвитку фізичної культури і спорту в ЗВО, визначити їх зміст і специфіку функціонування. Результати багаторічних спостережень дозволяють згрупувати основні діагностичні показники студентів з фізичної культури в закладах вищої освіти, основними з яких є:

- знання законодавства у сфері фізичної культури і спорту, теорії та методики різних видів фізичної культури;
- уміння і навички по застосуванню у своїй фізкультурно-спортивній діяльності оздоровчих систем, спортивно орієнтованих технологій, інформаційних технологій;
- індивідуально-психологічні особливості особи, необхідні для здійснення успішною теоретичною і практичною навчально-тренувальною й науковою діяльністю;
- соціально-психологічні характеристики особи, необхідні для здійснення успішної колективної навчально-тренувальною діяльністю;

- фізичне здоров'я студентів;
- здатність до рефлексії.

Основними методами проведення діагностичних процедур являється: анкетування, проведення комплексного дослідження здоров'я, фізичного стану, тренінг-контроль теоретичних знань, контроль відвідуваності змагань, навчальних занять, елективного курсу, рейтингова система оцінки інтегрального показника готовності.

Результативна підсистема є завершальною ланкою структурного компонента запропонованої нами системи. Ця підсистема дозволяє виробляти оцінку засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, визначати рівні сформованої готовності, проектувати найближчі та перспективні цілі і завдання навчання. Вона включає в себе:

- результати лікарсько-викладацького контролю;
- виступи на змаганнях;
- успішність з теорії, методико-практичному, практичному розділам;
- оволодіння навичками організаторської, науково-дослідною діяльності.

Висновки. Таким чином, одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення деяких аспектів теоретичних та практичних заходів публічного управління фізичною культурою і спортом є університетське системне проектування. Впровадження в теорію і практику фізичної культури моделі системно-викладацького проектування готовності до розвитку фізичної культури і спорту у здобувачів закладів вищої освіти є потребою сучасних умов соціуму, пов'язаних з накопиченням у науці даних, що дозволяють на більш якісному рівні вирішувати завдання побудови навчального процесу і управління.

Дана система формування в установах вищої освіти готовності студентів до розвитку фізичної культури включає багатокомпонентну структуру і критерії оцінки її інтегрованих і диференційованих показників, функціональну модель отримання інтегрального показника сформованості рівня готовності до розвитку фізичної культури студентів і чотирьохрівневу модель формування готовності студентів до розвитку фізичної культури в процесі навчання в закладі вищої освіти, а також системний моніторинг рівнів готовності до розвитку фізичної культури у студентів.

Тому університетська технологія – це науково-обґрунтований вибір характеру дії в процесі організованого викладачем спілкування із студентами, що виробляється в цілях максимального розвитку особистості як суб'єкта навколишньої дійсності. Стосовно нашої проблеми, університетська технологія є проекцією теорії і методики різних видів фізичної культури на її практику, індивідуалізовану через щонайширше різноманіття персональних особливостей особи викладача і студента.

Список використаних джерел:

1. Вавренюк С.А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні : монографія / С.А. Вавренюк. – Харків : НУЦЗУ, 2020. – 284 с.
2. Садковий В.П., Домбровська С.М., Шведун В.О., Вавренюк С.А. Державне управління виховним процесом в закладах вищої освіти України : монографія / В.П. Садковий, С.М. Домбровська, В.О. Шведун, С.А. Вавренюк. – Харків : НУЦЗУ, 2019. – 352 с.
3. Вавренюк С.А., Домбровська С.М., Палюх В.В. Державне регулювання фізичної культури та спорту в Україні : монографія / С.А. Вавренюк, С.М. Домбровська, В.В. Палюх. – Харків : НУЦЗУ, 2020. – 307 с.
4. Вавренюк С.А. Шляхи удосконалення системи навчання фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України / С.А. Вавренюк // Публічне урядування : зб. наук. праць. К. : Вид-во ДП «Виробничий дім «Персонал», 2018. – Вип. 2 (12). – С. 85-94.
5. Вавренюк С.А. Удосконалення форм і методів мотивації студентів до занять фізичною культурою та спортом під час навчання у ЗВО / С.А. Вавренюк // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук пр. – Х : Вид-во НУЦЗУ, 2018. – Вип. 1 (8). – 542 с.

References:

1. Vavreniuk, S.A. (2020). State Administration of Higher Education Reform in Ukraine [Derzhavne upravlinnya reformuvannyam vy`shhoiy osvity` v Ukrayini]. Xarkiv : NUCzZU.284 p.
2. Sadkovy V.P., Dombrovska S.M., Shvedun V.O., Vavreniuk S.A. (2019). State management of the educational process in higher education institutions of Ukraine [Derzhavne upravlinnya vy`hovny`m procesom v zakladaх vy`shhoiy osvity` Ukrayiny`] :Xarkiv : NUCzZU.352 p.
3. Vavreniuk S.A., Dombrovska S.M., Palyukh V.V.(2020) State regulation of physical culture and sports in Ukraine [Derzhavne regulyuvannya fizy`chnoyi kul`tury` ta sportu v Ukrayini] : Xarkiv : NUCzZU.307 p.
4. Vavreniuk S.A. (2018) Ways to improve the system of teaching physical culture and sports in higher educational institutions of Ukraine [Shlyaxy` udoskonalennya sy`stemy` navchannya fizy`chnoyi kul`tury` i sportu u vy`shhy`x navchal`ny`x zakladaх Ukrayiny`]: Public administration: coll. of science works K.: Publication of SE "Manufacturing House "Personal".pp. 85-94.
5. Vavreniuk S.A. (2018) Improvement of the forms and methods of motivating students to engage in physical education and sports during their studies at higher education institutions [Udoskonalennya form i metodiv moty`vaciyi studentiv do zanyat` fizy`chnoyu kul`turoyu ta sportom pid chas navchannya u ZVO]: Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine: coll. Nauk pr. – Kh.: Publishing House of NUZZU. 542 p. (Series "Public Administration").

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-8

УДК 351.82:338.431

*Головко В.В., ад'юнкт YYDW YEWPE, м. Харків,
ORCID 0000-0002-5596-3221*

*Golovko V., Adjunct of the Educational, Research and Production Center,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv.*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИ- СТУ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE STATE POLICY OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

У статті визначено особливості формування та реалізації державної політики соціального захисту населення в Україні. Виокремлено проблемні аспекти та суперечності державної політики соціального захисту населення в сучасних умовах. Обґрунтовано напрями трансформації державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: *публічне управління та адміністрування, державна політика, державна соціальна політика, соціальний захист населення, воєнний стан.*

The article defines the peculiarities of the formation and implementation of the state policy of social protection of the population in Ukraine. Problematic aspects and contradictions of the state policy of social protection of the population in modern conditions are singled out. The directions of transformation of the state policy of social protection of the population in the conditions of martial law in Ukraine are substantiated.

Key words: *public management and administration, state policy, state social policy, social protection of the population, martial law.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні, запровадженого внаслідок повномасштабної збройної російської агресії, значна кількість населення перебуває у стані активних пошуків нових місць роботи, а постійні джерела їхніх доходів значно скоротились. Адже біля половини підприємств виявились закритими, а інша половина зазнає економічних труднощів. Як наслідок, сотні тисяч людей втратили доходи та не мають належних заощаджень. Природньо, що за цих умов має бути посилено державну підтримку українців, а тому питання соціального захисту населення набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо особливостей державної політики соціального захисту населення присвятили свої публікації такі вчені, як Балабанова Н.В., Жуков В.І., Новікова Т.В., Палій О.М., Пилипенко В.Є., Скуратівський В.А. та інші [2; 5; 7; 9]. Однак чимало питань стосовно обґрунтування напрямів трансформації державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямів трансформації державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне російське вторгнення в Україну, запровадження воєнного стану в країні стало величезним викликом для системи соціального захисту. Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись. Шкода (психологічна, матеріальна, фізична), що завдана війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією територій є одним із чинників, який негативно впливає на життя людей, сімей (особливо сімей з дітьми), тому сьогодні більшість громадян України потребують допомоги держави через соціальних працівників у питаннях забезпечення необхідного рівня їх соціального захисту.

Міністерство соціальної політики України постійно проводить моніторинг функціонування закладів соціального захисту населення в умовах воєнного стану, зокрема тих, що надають соціальні послуги населенню.

Слід зазначити, що в мирний довоєнний час (станом на 01.01.2022 р.) у системі соціального захисту населення в Україні функціонувало:

- 282 будинки-інтернати для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, психоневрологічних інтернатів, де проживало 43,3 тис. осіб, у тому числі 1,5 тис. осіб діти;
- 369 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і 618 центрів надання соціальних послуг, якими обслуговувалося понад 879,3 тис. осіб;
- 260 центрів соціальних служб;
- 73 заклади для бездомних осіб (з них 61 заклад комунальної форми власності), в яких протягом 2021 р. перебувало на обслуговуванні 32,6 тис. осіб, у тому числі: 25 будинків (відділень) нічного перебування, потужністю 1,0 тис. ліжко-місць; 16 центрів (відділень) реінтеграції; 7 відділень соціальних готелів, потужністю 155 ліжко-місць; 63 центри (відділення) обліку бездомних осіб; 15 спеціалізованих установ для звільнених осіб; 56 закладів соціальної підтримки сімей, дітей та молоді (соціальні центри матері та дитини, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціально-психологічної допомоги) [4].

Наразі, станом на 26 травня 2022 р. 15 закладів соціального захисту

населення, які знаходяться на підконтрольній Україні території (Донецька, Київська, Харківська, Чернігівська області та місто Київ), зазнали різного ступеню руйнувань, спричинених проведенням бойових дій на території України [4].

Ситуація щодо закладів соціального захисту населення на тимчасово окупованих територіях України взагалі є катастрофічною.

В цілому, соціальна робота та надання соціальних послуг – це професійна діяльність, яка передбачає необхідність виваженого підходу до прийняття рішень про надання соціальних послуг, потребує ґрунтовного вивчення ситуацію кожної людини, її проблем і можливостей, передбачає роботу лише в тісному контакті з кожним громадянином, в тому числі, з метою максимального його залучення до вирішення власних проблем [2; 5; 9].

Надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і за терміном займає до 10 робочих днів (в мирний час). Рішення про надання соціальних послуг приймають структурні підрозділи з питань соціального захисту населення виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, а також обласних державних адміністрацій щодо надання стаціонарного догляду. Крім того, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад може бути прийнято рішення про призначення та виплату компенсації фізичним особам, які доглядають за своїми рідними. Надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Це довгий алгоритм дій, на який в умовах воєнного стану не має часу. Адже кожен день, кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Наприклад, вдома самотніми залишились громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребують допомоги соціальних працівників [10].

Саме тому, Президентом України 26 квітня 2022 р. було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях».

Прийнятим законом вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема [8; 10]:

- визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено раніше. Це дасть можливість запровадити електронний обмін даними, зокрема з Держа-

вною податковою службою, щодо доходів громадян;

- розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

- визначається, що ведення випадку не застосовується для прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, а соціальні послуги надаються екстрено (кризово), що дозволить приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі заяви або повідомлення про потребу у послугах та складати акт про надання цих послуг;

- надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

- встановлюється, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією всі соціальні послуги надаються безоплатно;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної / комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- розширюються повноваження військових адміністрацій в частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг.

Реалізація зазначеного закону дозволить забезпечити оперативне надання соціальних послуг громадяном, які постраждали в умовах введення на території України воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я [10].

Окрім того, Уряду України доручено привести свої нормативно-правові акти у відповідність із вищезазначеним Законом, у тому числі щодо використання гуманітарної допомоги, що надійшла у вигляді коштів у національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, на цілі, визначені цим Законом [3].

На підставі прийнятого закону, для належної організації роботи з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Міністерство соціальної

політики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг. За механізмом екстрено (кризово) можуть надаватись різні соціальні послуги – догляд вдома та стаціонарний догляд, надання притулку, консультування, соціальний супровід сімей з дітьми, натуральна допомога тощо.

Крім того, рекомендовано місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання соціальних послуг безпосередньо надавачам, що також скорочує строки з надання допомоги. У подальшому надавачі соціальних послуг інформують про надані соціальні послуги. Для цього Мінсоцполітики України розроблено відповідну форму акта, де описується ситуацію, в якій опинилась людина, основні проблемні питання, у розв'язанні яких вона потребує допомоги, соціальні послуги, яких вона потребує і які їй було надано, та строк надання зазначених послуг.

Також Урядом України було спрощено процедуру прийняття рішення надання соціальної послуги стаціонарного догляду, що надається інтернатними закладами соціального захисту населення, стаціонарними відділеннями територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центрів надання соціальних послуг.

Наразі рішення приймається за однією заявою громадянина і вже після влаштування до закладу, соціальні працівники допомагають, якщо потрібно, відновити документи, що посвідчують особу, та вирішити інші проблемні питання людини. Головне, що людина має притулок, у неї задоволені первинні базові потреби (їжа, вода, одяг), забезпечено та здійснюється догляд, надається психологічна підтримка. Станом на 29 квітня 2022 р. за спрощеною процедурою до інтернатних закладів було влаштовано близько 4 тис. осіб і ця кількість постійно зростає [10].

На наш погляд, враховуючи внесення вищезазначених законодавчих змін, є необхідним проведення на центральному, регіональному та місцевому рівнях навчальних семінарів для державних службовців – працівників місцевих органів виконавчої влади та посадових осіб місцевого самоврядування щодо особливостей соціального захисту та організації і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану із залученням представників Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) тощо.

Проведенню зазначених навчальних семінарів мають передувати опитування щодо навчальних потреб фахівців служб у справах дітей, органів соціального захисту населення, центрів соціальних служб / центрів надання соціальних послуг, що виникають в умовах воєнного стану.

Зазначені навчальні семінари мають сприяти ознайомленню їх учасників з особливостями організації соціального захисту, надання та фінансування соціальних послуг в умовах воєнного стану, а саме:

- організація надання соціальних послуг в умовах воєнного стану в частині запроваджених новацій законодавства;
- послуги, що можуть надаватися екстрено (кризово) та порядок їх надання;
- особливості застосування критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг та державних стандартів соціальних послуг в умовах воєнного стану;
- визначення потреб населення територіальних громад в соціальних послугах в умовах воєнного стану;
- особливості проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг соціального супроводу осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах в умовах воєнного стану, тощо [6];
- реалізація державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- актуальні питання забезпечення прав громадян України інструментами Міжнародного гуманітарного права;
- соціальна підтримка населення: стан, регіональні особливості, основні напрями реалізації;
- подолання стресу в умовах кризової ситуації: практичні поради [1].

За результатами навчання учасники професійного навчання мають підвищити рівень знань та покращити уміння та навички щодо:

- основних положень чинного законодавства, що регламентує діяльність органів соціального захисту населення щодо надання населенню соціальних послуг;
- ключових положень Міжнародного гуманітарного права;
- застосовування нормативно-правових актів, що регулюють сферу професійної діяльності;
- комунікації з особливо вразливими верствами населення, що потребують соціальної підтримки;
- оформлення і видачі довідок про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб;
- роботи з Єдиною інформаційною базою даних про внутрішньо переміщених осіб;
- надання самопомічі в стресових ситуаціях за результатами самодіагностики [1].

Отже, загальною метою проведення зазначених семінарів є поглиблення знань учасників професійного навчання (державних службовців –

працівників місцевих органів виконавчої влади та посадових осіб місцевого самоврядування) щодо застосування інструментів Міжнародного гуманітарного права, реалізації державної політики соціального захисту населення на регіональному та місцевому рівнях, а також удосконалення їх професійних навичок та умінь роботи з внутрішньо переміщеними особами щодо забезпечення їх прав і свобод, надання психологічної підтримки в умовах воєнного стану в Україні.

В умовах запровадженого в країні воєнного стану це надзвичайно актуально ще й через стрімке зростання рівня бідності населення.

Так, регіональний директор Світового банку у Східній Європі А. Банерджі оцінює зростання рівня бідності в Україні в десятикратному розмірі, а російські удари по критичній інфраструктурі тільки ускладнюють економічну (і, як наслідок, соціальну) ситуацію. За його словами, до кінця 2022 р. 25% населення України житимуть у бідності, порівняно з трохи більше ніж 2% до війни, а до кінця 2023 р. зазначений показник може збільшитися до 55% (зимовий період може стати особливо важким для українців, адже зруйновані будинки та критична інфраструктура можуть спричинити ще одну хвилю внутрішньої міграції у цей період) [7].

Більше того, за оцінками Міністерства економіки України за підсумками перших трьох кварталів 2022 р. падіння ВВП країни склало 30%, що призвело до того, що вже скорочено бюджетні плани до мінімуму, а кошти виділяються тільки на фінансування зарплат, пенсій, військових витрат і обслуговування внутрішнього боргу. Тому Україна потребує близько 55 млрд. дол. США міжнародної донорської допомоги, а саме: 38 млрд. для покриття дефіциту бюджету, а також 17 млрд. дол. США для того, щоб розпочати відновлення критичної інфраструктури, включаючи школи, житло та енергетичні об'єкти [7].

Якщо Україна не заручиться достатньою міжнародною підтримкою, їй доведеться або друкувати більше грошей, що негативно вплине на рівень інфляції (інфляція в Україні у вересні 2022 р. відносно серпня зросла на 1,9% а у річному вимірі збільшилася до 24,6%) або доведеться ще більше скорочувати соціальні витрати, що призведе до подальшого зниження рівня соціального захисту населення [7].

Тому в умовах запровадженого воєнного стану в Україні має бути посилено підтримку населення, в тому числі шляхом перерозподілу коштів бюджетів всіх рівнів, спрямування додаткових призначень на посилення соціального захисту окремих категорій осіб, які проживають в країні. Необхідно також намагатися вчасно та в повному обсязі проводити нарахування та виплати всіх видів державних соціальних допомог, пільг та субсидій, навіть незважаючи на існуючі суттєві проблеми з наповненням бюджетів всіх рівнів.

Отже, соціальний захист населення, надання допомоги постраждалим

в умовах воєнного стану в Україні є надзвичайно важливою функцією держави. А одним з головних завдань формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту має стати забезпечення громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою (наскільки це можливо в умовах воєнного стану) та побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик в повоєнний період.

Висновки. Таким чином, ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка забезпечить скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні. Державна політика соціального захисту населення в умовах воєнного стану має також всебічно сприяти забезпеченню обороноздатності та економічного розвитку країни та подальшої повоєнної її відбудови, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання соціального захисту населення в умовах воєнного стану. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/aktualni-pytannia-sotsialnoho-zakhystu-naseleattia-v-umovakh-voiennoho-stanu>.
2. Балабанова Н.В. Жуков В.І., Пилипенко В.Є. Соціальний діалог. Соціальне партнерство. Соціальна держава. К. : Вид-во Академії праці та соціальних відносин, 2002. 189 с.
3. Визначено особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://auc.org.ua/novyna/vyznacheno-osoblyvosti-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu>.
4. В умовах воєнного стану в Україні комунальні заклади продовжують надавати соціальні послуги вразливим верствам населення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini-komunalni-zakladi-prodovzhuyut-nadavati-socialni-poslugi-vrazlivim-verstvam-naseleattia>.
5. Новікова Т.В. Соціально-економічна захищеність населення як об'єктивна необхідність становлення соціальної держави // Актуальні проблеми економіки. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. № 3(57). С. 165 – 168.
6. Організація і забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/content/>.
7. Пилипів І. Через війну рівень бідності в Україні зріс вдсятеро – Світовий банк. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/16/692679/>.
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.
9. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 200 с.
10. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні

зміни у цій сфері. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>.

References:

1. Current issues of social protection of the population under martial law. [Aktual'ni pytannya sotsial'noho zakhystu naseleння v umovakh voyennoho stanu]. URL.: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/aktualni-pytannia-sotsialnoho-zakhystu-naseleння-v-umovakh-voiennoho-stanu>. [in Ukrainian].

2. Balabanova N.V. Zhukov V.I., Pylypenko V.E. Social dialogue. Social partnership. Social state. [Sotsial'nyy dialoh. Sotsial'ne partnerstvo. Sotsial'na derzhava]: K.: Edition of the Academy of Labor and Social Relations, 2002. 189 p. [in Ukrainian].

3. The peculiarities of the provision of social services in the conditions of martial law have been determined. [Vyznachenno osoblyvosti nadannya sotsial'nykh posluh v umovakh voyennoho stanu]. URL : <https://auc.org.ua/novyna/vyznachenno-osoblyvosti-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo-stanu>. [in Ukrainian].

4. In the conditions of martial law in Ukraine, communal institutions continue to provide social services to vulnerable sections of the population. [V umovakh voyennoho stanu v Ukrayini komunal'ni zaklady prodovzhuyut' nadavaty sotsial'ni posluhy vrazlyvym verstvam naseleння]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini-komunalni-zakladi-prodovzhuyut-nadavati-socialni-poslugi-vrazlivim-verstvam-naseleння>. [in Ukrainian].

5. Novikova T.V. Socio-economic security of the population as an objective necessity for the establishment of a social state. [Sotsial'no-ekonomichna zakhyshchenist' naseleння yak ob'yektivna neobkhidnist' stanovleння sotsial'noyi derzhavy]. Aktual'ni problemy ekonomiky. KH.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2006. № 3(57). S. 165 – 168. [in Ukrainian].

6. Organization and provision of social services under martial law. [Orhanizatsiya i zabezpechennya nadannya sotsial'nykh posluh v umovakh voyennoho stanu]. URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/content/>. [in Ukrainian].

7. Pylypiv I. Due to the war, the level of poverty in Ukraine increased tenfold - World Bank. [Cherez viynu riven' bidnosti v Ukrayini zris vdesyatero – Svitovyy bank]. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/16/692679/>. [in Ukrainian].

8. On the legal regime of martial law. [Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu] : Law of Ukraine of May 12, 2015 № 389-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>. [in Ukrainian].

9. Skurativskiy V.A., Palii O.M. Basics of social policy. [Osnovy sotsial'noyi polityky]. Education. manual K.: MAUP, 2002. 200 p. [in Ukrainian].

10. Social services provided during martial law and recent changes in this area. [Cotsial'ni posluhy, yaki nadayut'sya pid chas voyennoho stanu ta ostanni zminy u tsiy sferi]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>. [in Ukrainian].

*Гринько Ю.М., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0003-1957-025X*

*Hrynko Y., researcher of Training Research and Production Center of
the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ У РІШЕННІ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

THE EXPERIENCE OF FOREIGN STATES IN SOLUTION OF THE PROBLEM OF FORMING PATRIOTISM IN MODERN YOUTH

У статті проаналізовано зарубіжний досвід патріотичного виховання населення, досліджуються практичні підходи до формування патріотичної свідомості. Визначаються основні напрями державної політики в сфері патріотичного виховання в Україні і визначаються їх завдання. Обґрунтовуються можливості адаптації позитивного досвіду у вітчизняну практику.

Ключові слова: *управлінські механізми, державне політика, патріотизм, виховання, особистість, державна влада, громадянськість, безпека, ідеологія, політика, освіта.*

The article analyzes the foreign experience of patriotic education of the population, investigates practical approaches to the formation of patriotic consciousness. The main directions of state policy in the field of patriotic education in Ukraine are determined and their tasks are defined. The possibilities of adapting positive experience into domestic practice are substantiated.

Keywords: *management mechanisms, state policy, patriotism, education, personality, state power, citizenship, security, ideology, politics, education.*

Постановка проблеми. Питання патріотичного виховання і громадянського становлення підрастаючого покоління сьогодні стало одним з актуальних завдань держави і суспільства. Необхідність у патріотизмі особливо велика в сучасній Україні, яка знаходиться на крутому історичному переломі. Саме в умовах сучасного розвитку ідея патріотизму може і повинна стати тим стрижнем, навколо якого сформується високі, значущі відчуття, переконання, позиції, прагнення кожної людини, її готовність і

здібність до активних дій для блага країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі обґрунтовується актуальність потреби вивчення досвіду патріотичного виховання окремих провідних країн світу, аналізуються особливості функціонування сфер патріотичного виховання. Певною мірою ці питання висвітлюються в роботах Г. Берченко, О. Діденка, В. Гарнійчук, Ю. Кальниша, В. Трощинського, Т. Безверхої та у доробках інших дослідників. Сучасний стан національно-патріотичного виховання в Україні теж покликаний враховувати зарубіжний досвід формування патріотичної свідомості у зв'язку із викликами для національної безпеки.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду патріотичного виховання громадян.

Виклад основного матеріалу. Одним з первинних завдань, що стоять перед Україною, є формування системи вищих традиційних цінностей, базисом для яких повинна стати ідея патріотизму. Як показують опитування громадської думки, проведені в молодіжному середовищі на тему патріотизму, ситуація в країні за останні роки стала проблематичнішою. На жаль, такі поняття як «патріотизм» і «громадянськість» так і не набули свого сенсу серед покоління, народженого на початку 90-х. Радикальна трансформація ціннісних орієнтацій української молоді за останні 30 років йде переважно у напрямі витіснення суспільно значимих цінностей суто індивідуалістичними і прагматичними, позбавленими духовного сенсу.

Молодь є великою громадською групою, що має специфічні соціальні, психологічні і інші риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їх соціально-економічне, суспільно-політичне положення, духовний світ, субкультура знаходяться в стані становлення, формування. Молодь – це той соціальний шар, який є носієм нових протиріч, оптимальних, життєво необхідних властивостей, що розвиваються, видозмінних від покоління до покоління. Молодь є найбільш мобільною частиною суспільства, що чинить активну дію на динаміку соціальної структури, зміни класового і шарового складу населення. Ось чому так важливо розуміння значення її потенціалу у формуванні «здорового» громадянського суспільства майбутньої України.

Цілеспрямована державна політика в зарубіжних країнах відносно молоді почала розвиватися на рубежі 50-60-х років ХХ століття. Стимулом для розвитку молодіжної політики послужила активізація протестного потенціалу молоді, «молодіжні бунти», «студентські революції», що прокотилися по низці країн Європи і США, що заявили про молодь як дієву силу громадського перевлаштування. Об'єднуючим чинником в державній молодіжній політиці зарубіжних країн є орієнтація на прийняті на міжнародному рівні документи, що визначають тенденції, принципи, підходи і напрями реалізації молодіжної політики. Документи ООН, Міжнародної ор-

ганізації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, ЮНЕСКО, Ради Європи, поза сумнівом, мають значний вплив на розвиток молодіжної політики в країнах Євросоюзу, але, у той же час, кожна з європейських країн має своє молодіжне законодавство, особливості формування і реалізації молодіжної політики, обумовлені соціально-економічними, історико-культурними і іншими особливостями держави [4].

Молодіжна політика Німеччини, Франції, Великобританії, Швеції, Фінляндії спирається на нормативно-правові документи міжнародного рівня, основні державні закони і підзаконні акти, а також на спеціальні закони, що регулюють стосунки в молодіжній сфері, взаємодію молодого покоління і держави, громадських інститутів і так далі. Однією з країн з найбільш розвинутою законодавчою базою державної молодіжної політики являється Німеччина, що має давні традиції законотворчості в інтересах молоді. Німеччина - одна з перших країн, в яких була прийнята серія законодавчих актів захисту дітей і молоді.

У сучасній об'єднаній Німеччині на рішення проблем молоді спрямовані ратифіковані міжнародні акти, загальні закони країни - Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Федеральний закон про соціальну допомогу, Закон про сприяння працевлаштуванню. А також ряд законів, що стосуються особливих проблемних ситуацій дітей і молоді:

1) Закон про допомогу дітям і молоді;

2) Закон про поширення небезпечних для молоді письмових творів і змісту в засобах інформації;

3) Закон про захист молоді в громадських місцях;

4) Закон про охорону праці неповнолітніх;

5) Закон про сприяння працевлаштуванню;

6) Закон про цивільну (альтернативною) службу тощо.

Зокрема, в Німеччині діє ряд програм, серед них:

- Програма дій з поліпшення ситуації соціально обділених дітей і молоді: розвиток і шанси молоді у вогнищах соціальних проблем. У рамках програми здійснюється співпраця німецького Федерального фонду дітей і молоді з організаціями усіх сфер. Численні молодіжно-політичні організації і структури формують загальний пакет для ліквідації пропусків в мережі пропозицій для соціально обділених молодих громадян. Програма підтримує молодих громадян у стані соціальних проблем як в містах, так і в малорозвинених сільських районах. У рамках програми активуються разом з федеральними і інші грошові кошти, наприклад, засобу Європейського соціального фонду, відомств по праці і муніципалітетів [1].

- Програма дій проти витіснення і дискримінації на ринку праці і в суспільстві Ксенос. Ксенос - життя і робота в різноманітті. Програма фінансується із засобів Європейського соціального фонду (ЕБР). Діяльність Ксенос спрямована на координацію заходів, спрямованих проти виті-

снення і дискримінації, за допомогою методів боротьби проти ворожості до усього чужого, нетерпимості, расизму, та патріотизму.

У Франції державою і громадськими структурами реалізується великий пакет різноспрямованих молодіжних програм, у тому числі:

- «Проект М» (молодь у віці від 13 до 25 років) і «Виклик молодих» (від 15 до 28 років), які спрямовані на підтримку молодіжних ініціатив, що дозволяють підліткам і молоді активно брати участь в житті місцевих співтовариств, на підвищення соціальної стабільності, професійну і соціальну інтеграцію, підвищення рівня довіри молоді до влади;

- Програма «Нові послуги, нові робочі місця» спрямована на надання молодим людям, що не мають трудового досвіду, постійного місця роботи і можливості зробити кар'єру, а також на задоволення попиту на робочу силу в таких секторах, як додаткова освіта, захист довкілля, культура, забезпечення громадської безпеки, підвищення якості життя та ін.

Необхідно відмітити, що в Німеччині і Франції розвиненіша система державного регулювання економічних і соціальних процесів, і провідна роль у визначенні пріоритетів, здійсненні молодіжної політики відводиться державі, тоді як у Великобританії, Швеції держава формулює загальні підходи в молодіжній політиці, її цілі і пріоритети, основна ж роль в здійсненні конкретних молодіжних програм відводиться громадськості. Одним з механізмів підтримки молодіжних програм і проектів є надання державою допомоги у вигляді субсидій. Всі ці дії, які розраховані на підтримку молоді допомагають сформувати у молодого покоління почуття гідності та любові до своєї Батьківщини [3].

Так, у Фінляндії, згідно із законом про молодь, державні субсидії національним організаціям і їх регіональним відділенням розміщуються на основі фактичної роботи з урахуванням соціальної значущості діяльності і потреби в субсидії. Критерії виконання роботи: якість, об'єм і співвідношення витрат і ефективності діяльності.

Загальна субсидія не виділяється молодіжній організації, чією основною місією є проведення занять тільки в одній області освіти, дослідження і тому подібне; що переважно займається тред-юніонізмом; діяльність або субсидії яких регламентуються різними законодавчими актами або державні субсидії для яких поступають із спеціально виділених асигнувань в державному бюджеті.

У Франції склалася і функціонує система рад молоді, діюча на різних рівнях :

- Національна рада молоді - розглядає питання, пов'язані з молодіжною політикою, ініціює розгляд молодіжних проблем в уряді, представляє і захищає інтереси молоді. У структуру Національної ради молоді входять комісії, діяльність яких охоплює великий спектр молодіжних проблем: професійна зайнятість і здоров'я, залучення молоді в місцеве самов-

рядування та формування почуття національного патріотизму та відповідальності, розвиток молодіжних ЗМІ, дискримінація молоді та ін.;

- Рада молоді департаменту - взаємодія з префектурою в рішенні проблем молоді, обговорення питань, що цікавлять молодь, розробка і представлення пропозицій за рішенням молодіжних проблем;

- Місцеві ради молоді (на рівні муніципалітетів) представляють інтереси молоді на рівні місцевої влади, сприяють розвитку взаємодії молоді і місцевої влади, активізації цивільної свідомості молоді.

Оцінка положення молоді робиться і на міжнародному рівні. Так в опублікованій доповіді ООН сучасне покоління молоді розглядається як найосвіченіше покоління в історії людства, проте головною перешкодою при вступі в доросле життя залишається бідність і труднощі у пошуках гідної роботи.

У США, на відміну від Європи, велика увага приділяється військово-патріотичному вихованню. «Владні структури докладають значних зусиль, щоб в якості одного з аспектів патріотизму в цій країні визначити прямий зв'язок між любов'ю до батьківщини і схваленням (у тому числі і дією) усіх військових акцій, що проводяться збройними силами і спецслужбами США».

У США безпосередньо такі педагогічні терміни як «патріотичне виховання», «військово-патріотичне виховання» не застосовуються. Як правило, ці виховні процеси позначаються такими категоріями як «політичне утворення», «формування морального духу» і так далі. Процес вирощення патріотів і озброєння їх патріотичними якостями в США доцільно розглядати не як «процес дії» (це занадто вузько), а як цілеспрямовану, умисну діяльність державних і громадських організацій, різних соціальних інститутів по формуванню і розвитку особистості як громадянина-патріота своєї країни і спонуканню його до самоудосконалення.

До найважливіших умов виховання патріотизму у молоді США відносяться:

- формування якнайповнішого збігу інтересів: США як держави; Збройних сил США, безпосередньо кожного громадянина США в надійній національній безпеці своєї держави;

- наявність цілеспрямованої державної політики, що проявляється в повсякденній турботі і контролі з боку державних органів по формуванню у молоді високих патріотичних якостей.

Тому головною метою виховання в США є формування і розвиток особистості і як громадянина-патріота, і як професіонала, який постійно самоудосконалюється. І цей підхід створює великий план по вибору і ухваленню різних державних рішень, форм, методів виховання американської молоді [2].

В Україні у сучасному молодіжному середовищі, багато в чому від-

чуженому від істинної духовності і моральності, слабо розвинена культура відповідальної цивільної поведінки, самоорганізації, недостатньо висока мотивація до участі в громадській діяльності. Причина цього не лише у відсутності загальної стратегії і різкому послабленні управління найважливішими ланками і механізмами в процесі організації діяльності по духовно-моральному і патріотичному вихованню молоді. Важливішим і, мабуть, головнішим негативним чинником є те, що упродовж вже багатьох років не здолана дискредитація практики інтелектуально-морального, культурно-історичного, патріотичного і військово-патріотичного виховання, що не лише існувала десятиліттями, але і самої ідеї формування і розвитку особистості громадянина-патріота.

У зв'язку з цим усе більш невідкладним стає рішення цілого комплексу проблем, що накопичилися у патріотичному вихованні молоді як основного системотворного компоненту виховання в цілому. Це вимагає глибокого вивчення і усебічного аналізу усіх змін, що відбуваються в українському суспільстві, тенденцій розвитку з урахуванням існуючих проблем і протиріч, що народжуються. Величезного значення набуває пошук і розробка принципово нових управлінських механізмів по створенню якісно інших основ діяльності по формуванню підростаючого покоління, що враховують систему його цінностей, потреб і інтересів, а також головні тенденції громадського розвитку.

Патріотичне виховання дітей і молоді є запорукою побудови і розвитку життєздатної, соціально стійкої і динамічно такої, що розвивається цивілізованої правової держави в умовах світу, вкорінення історичної і культурної спадкоємності поколінь, забезпечення національної безпеки країни [5].

За останній час рівень завдань у сфері патріотичного виховання, їх складність в плані реалізації, особливо в процесі взаємодії з державними органами і організаціями, освітніми, науковими і іншими установами значно зросли. Це викликало необхідність створення умов для ефективнішої і системнішої діяльності, як науково-дослідної, так і по забезпеченню взаємодії, хоч би для найбільш підготовленої і компетентної частини фахівців з проблем українського патріотизму.

Це дозволить створити набагато більші можливості для вирішення як науково-дослідних, так і організаційних і інших завдань, до яких відноситься розробка концептуальних і програмно-цільових документів державного і регіонального рівня, створення експериментальних майданчиків, проведення моніторингів і так далі

Основними принципами державної політики у сфері патріотичного виховання визначені:

- 1) визнання необхідності і пріоритетності патріотичного виховання;

- 2) забезпечення права кожного громадянина на патріотичне виховання, неприпустимість дискримінації у сфері патріотичного виховання;
- 3) єдність освітнього простору у сфері патріотичного виховання на території України;
- 4) універсальність і взаємозалежність основних напрямів патріотичного виховання, що припускають цілісний і комплексний підхід до їх реалізації;
- 5) активність і цілеспрямованість в роботі по патріотичному вихованню, що передбачає наполегливість і розумну ініціативу в трансформації світогляду громадян і їх ціннісних установок, орієнтованих на національні інтереси країни;
- 6) облік національних, соціокультурних, регіональних і інших умов у формуванні патріотичних ідей і цінностей, що визначають зміст і особливості патріотизму;
- 7) адресний і диференційований підхід в роботі з громадянами, різноманіття засобів і методів, що враховують особливості і інтереси громадян, їх рівень освіти, соціальне положення та ін.;
- 8) відкритість і незалежність оцінки результатів реалізації заходів, спрямованих на патріотичне виховання громадян.

Мета патріотичного виховання - створення і вкорінення в суспільстві основ патріотизму як пріоритетних духовно-моральних і соціальних цінностей, формування і розвиток у підростаючого покоління найважливіших соціально значимих якостей особи і здатності проявити їх в творчому процесі в інтересах суспільства і держави, у тому числі в тих видах діяльності, які пов'язані із забезпеченням її безпеки.

Завдання у сфері розвитку патріотизму на найближчу перспективу бачаться в наступному:

- розробка концепції українського патріотизму;
- розробка концептуальних основ національної ідеї України;
- розробка концептуальних основ розвитку патріотизму у сучасній українській молоді, що навчається;
- регулярне проведення конференцій, семінарів і інших заходів з цих проблем;
- підтримка кращих проектів патріотичної спрямованості регіонів держави;
- розробка інноваційних проектів практико-орієнтованого плану;
- інформаційне забезпечення цієї теми на сайтах ряду міністерств, відомств, суб'єктів РФ, громадських організацій і об'єднань, центрів патріотичної спрямованості [1].

Основними напрямами державної політики в сфері патріотичного виховання є:

- 1) удосконалення законодавчої і нормативної правової бази патріотичного виховання громадян;
- 2) удосконалення організаційного механізму державного управління в сфері патріотичного виховання;
- 3) формування національної гордості у підростаючого покоління за досягнення попередніми поколіннями в області культури, науки і техніки на усіх рівнях освіти;
- 4) підтримка ЗМІ і видавничої діяльності в області патріотичного виховання громадян;
- 5) державна підтримка ініціатив молоді, дитячих і молодіжних рухів, у тому числі і пошукових об'єднань, різних некомерційних організацій, спрямованих на формування патріотичного виховання молоді;
- 6) створення необхідних умов для соціального, культурного, духовного і фізичного розвитку громадян;
- 7) розробка і впровадження ефективних форм і технологій соціалізації особи громадян, особливо молоді, їх активного включення в рішення соціально-економічних, культурних, наукових, екологічних і інших завдань країни;
- 8) оновлення і збагачення змісту патріотичного виховання, його методів, форм і засобів;
- 9) вжиття заходів, спрямованих на ефективне функціонування системи патріотичного виховання для різних категорій громадян на державному, регіональному і муніципальному рівнях;
- 10) створення системи науково-методичних центрів по розвитку патріотичного виховання громадян на базі освітніх організацій вищої освіти і загально-українських громадських організацій.

Висновок. Основний зміст діяльності, здійснюваної по цих напрямках, сфокусований на формуванні у громадян, передусім, у підростаючого покоління, історичної пам'яті, поваги до героїчної і драматичної історії країни, високої вченості, культури, духовності, любові до України, конкретному наповненні патріотичної ідеї, особливо у зв'язку з цінностями і інтересами суспільства, держави, особи, громадянської відповідальності, готовності до гідного служіння Вітчизні і захисту суверенітета, державної цілісності і національного інтересу України.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва Ю.В «Закордонний досвід патріотичного виховання» // Актуальні проблеми державного управління - 2(52)/20173. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів: Літопис. 2000, 315 с.
2. Будак В.Д. Військово-патріотичне виховання як складова націона-

льно-патріотичного виховання молоді // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. проф. Анатолія Ситченка. № 4 (55), грудень 2016. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 396 с.

3. Державна підтримка патріотичного виховання молоді // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2010. Вип. 19. С. 287-297.

4. Досвід громадянського виховання країн ЄС в Україні // Український педагогічний журнал. 2018. № 2. С. 16-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_4.

5. Зарубіжний досвід військово-патріотичного виховання студентської молоді // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 253. С. 188-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2016_253_33.

References:

1. Afanasieva Yu.V «Zakordonnyi dosvid patriotychnoho vykhovannia» // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia - 2(52)/20173. Habermas Yu. Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti: doslidzhennia katehorii hromadianske suspilstvo. Lviv: Litopys, 2000, 315 s.

2. Budak V.D. Viiskovo-patriotychno vykhovannia yak skladova natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodi / Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky : zbirnyk naukovykh prats / za red. prof. Anatoliia Sytchenka. № 4 (55), hruden 2016. Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2017. 396 s.

3. Derzhavna pidtrymka patriotychnoho vykhovannia molodi / L.V. Chuprii // Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. K., 2010. Vyp. 19. S. 287-297.

4. Dosvid hromadianskoho vykhovannia krain YeS v Ukraini / I. A. Dziubenko // Ukrainskyi pedagogichnyi zhurnal. 2018. № 2. S. 16-21. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_4.

5. Zarubizhnyi dosvid viiskovo-patriotychnoho vykhovannia studentskoi molodi / V. V. Moisieiev // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii : Pedagogika, psykholohiia, filosofiiia. 2016. Vyp. 253. S. 188-193. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2016_253_33.

*Древаль Ю.Д., д.держ.упр., НУЦЗ України, м. Харків,
Малько О.Д., к.військ.н., НУЦЗ України, м. Харків,
Бригада О.В., к.т.н., НУЦЗ України, м. Харків*

*Dreval Yu., Doctor in Public Administration, Full Professor,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv
Malko O., Candidate of Military Sciences, Associate Professor,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv
Bryhada O., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ АДАПТАЦІЇ СФЕРИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ДО МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF ADAPTATION OF THE SPHERE OF LABOR PROTECTION TO INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS

Проведене дослідження базується на тому постулаті, що міжнародна та європейська інтеграція охоплюють усі найбільш важливі сфери суспільних відносин нашої держави, у тому числі і сферу охорони праці. Власне, і сприйняття нормативно-правового забезпечення та передового досвіду країн ЄС має розглядатися в якості одного з пріоритетів вдосконалення зазначеної частки соціально-трудова відносин. Додатково обґрунтовано положення про те, що процес вдосконалення організаційно-правового механізму адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських стандартів має ґрунтуватися на розглянутому зарубіжному законодавстві та на наявній основі унормування сфери охорони праці в нашій країні.

Ключові слова: *організаційно-правовий механізм, адаптація, охорона праці, міжнародні і європейські стандарти.*

The conducted research is based on the postulate that international and European integration cover all the most important spheres of social relations of our state, including the sphere of labor protection. As a matter of fact, the perception of regulatory and legal support and best practices of the EU countries should be considered as one of the priorities for improving the specified share of social and labor relations. In addition, the provision that the process of improving the organizational and legal mecha-

nism of adaptation of national legislation to international and European standards should be based on extensive foreign legislation and on the existing basis of standardizing the field of labor protection in our country is substantiated.

Keywords: *organizational and legal mechanism, adaptation, labor protection, international and European standards.*

Постановка проблеми. Сучасності властиві інтенсивні процеси глобалізації та посилення міждержавних зв'язків, що окрім іншого свідчить про наростання значущості перейняття передового світового та європейського досвіду у всіх сферах суспільних відносин. Все це стосується і сфери охорони праці. Дійсно, серед актуальних проблем розвитку Української держави важливе місце відводиться і питанню адаптації національного трудового та працезахоронного законодавства до законодавства Європейського Союзу (ЄС). Правове підґрунтя для такого процесу забезпечує Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка була підписана у вересні 2014 року (далі можливі скорочення – Угода, Угода про асоціацію між Україною та ЄС). Якраз від успіхів на шляхах євроінтеграції значною мірою залежить вирішення багатьох проблем у сфері соціально-трудових відносин, зокрема вдосконалення національного законодавства та міждержавне співробітництво з метою сприяння безпеці та гігієні праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації нормативно-правового забезпечення права людини на безпечні умови праці до європейських стандартів постійно знаходяться у центрі уваги В. Грохольського, В. Жернакова, М. Іншина, О. Середи, С. Лукаша, Н. Хуторян, Г. Чанишевої, О. Чорноус та деяких інших дослідників. Наприклад, на що звертає увагу О. Чорноус, «міжнародно-правове регулювання праці – це встановлена міжнародними договорами (актами) система стандартів щодо регулювання праці...» [1, с. 250]. З іншого боку, як слушно зазначає О. Київець, для подальшого вдосконалення правової системи України та її входження в європейський правовий простір особливого значення набувають саме європейські правові стандарти [2].

Разом з тим, деякі проблеми адаптації національного трудового та працезахоронного законодавства до законодавства Європейського Союзу поки що залишаються недостатньою мірою дослідженими. У даному разі найперше слід відзначити брак вузькоспеціалізованих праць з конкретним аналізом реалізації окремих наднаціональних норм та правил у національне законодавство (зокрема, щодо порівняння *acquis communautaire* з Директивою Ради № 89/391/ЄЕС, та цих правових засад – з національним законодавством).

Постановка завдання. Метою даної статті визначено групування міжнародних та європейських стандартів з безпеки і гігієни праці, та на цій основі розроблення пропозицій щодо вдосконалення організаційно-

правового механізму адаптації національної сфери охорони праці до міжнародних та європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні, яка визначає принципи, основні напрями та завдання побудови системи організації безпеки та гігієни праці в Україні на основі ризик-орієнтованого підходу для забезпечення впровадження стандартів Європейського Союзу [3]. Послідовна ієрархія законодавчих засад законопроекту визначена Директивою Ради № 89/391/ЄЕС «Про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі» [4].

Враховуючи, що Європейські стандарти організації праці є своєрідною нормативною субстанцією міжнародного трудового права, доцільно їх розглядати якраз у взаємозв'язку з міжнародними стандартами. У вітчизняній науці загальноновизнано, що міжнародні стандарти – це: а) єдині принципи і норми щодо поведінки суб'єктів права, які зафіксовані в основних джерелах міжнародного права як універсальних, так і в регіональних правових актах; б) оптимальні юридичні вимоги стосовно правових систем держав-учасниць міжнародного співтовариства; в) найкращі правові досягнення міжнародного права та співробітництва держав-членів міжнародної спільноти та держав-членів універсальних і регіональних міжнародних міжурядових організацій; г) принципи і норми права; д) обов'язкові вимоги для держав-учасників міжнародних договорів, що містять такі правові стандарти; е) основа для узгодження міжнародного і національного права [5].

За суб'єктом прийняття міжнародні і європейські стандарти у сфері охорони праці доцільно розділити на три групи. До першої групи слід віднести універсальні стандарти, які розроблені та прийняті Міжнародною організацією праці (далі по тексту – МОП). Другу групу складають правові документи Ради Європи та Європейського Союзу, в яких регулюванню безпеки та гігієни праці приділяється значна увага. До третьої групи відносяться універсальні міжнародні стандарти OHSAS та ISO.

Нормотворча діяльність Міжнародної організації праці (МОП) полягає в розробці та прийнятті міжнародних трудових норм (конвенцій і рекомендацій). Сукупно норми МОП утворюють Міжнародний трудовий кодекс. Це, зокрема, Конвенція 1981 р. про безпеку та гігієну праці (№ 155); Конвенція 1985 р. про служби гігієни праці (№ 161); Конвенція 2006 р. про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці (№ 187); Конвенція 1947 р. про інспекцію праці (№ 81) та багато інших.

Рада Європи прийняла понад 160 конвенцій, хартій, угод з організації праці та протоколів до них. Основні та найбільш вагомні європейські стандарти закріплені в документах Ради Європи – Європейській конвенції про права людини та основоположні свободи (1950), Загальній декларації прав

людини (1966), Європейській соціальній хартії (1961), Європейській соціальній хартії (переглянутій) (1996), Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979), Конвенції про права дитини (1989). Ставши членом Ради Європи в 1995 році, Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі європейських норм та стандартів. Переважна кількість цих зобов'язань вже виконана. Україна підписала і ратифікувала 77 міжнародно-правових документів Ради Європи [6].

Правові основи охорони праці ЄС конкретизовано у ґрунтовній законодавчій базі ЄС та підкріплено великою кількістю інструментів технічного характеру. Нормативно-правові акти (директиви ЄС) з охорони праці мають рекомендаційний характер та визначають засадничі принципи, яким повинно відповідати законодавство держав-членів ЄС. При цьому форми, методи та терміни практичної реалізації відповідних положень віддаються на розсуд самих держав. За оцінкою науковців, такий «м'який» (англ. *soft*) підхід дозволяє створити загальноєвропейський правовий простір, зберігши особливості та кожної національної законодавчої системи [7].

Стрижень правової основи ЄС у сфері безпеки і гігієни праці складає Рамкова Директива 89/391/ЄЕС, про яку вже йшлося вище. Мета директиви – підвищення рівня охорони праці, в країнах-членах ЄС, завдяки реалізації профілактичних заходів щодо захисту від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

За предметом регулювання все законодавство ЄС з охорони праці, яке прийнято на основі Директиви 89/391/ЄЕС, включає:

1) Вимоги охорони праці до робочого місця (Директива 89/654/ЄЕС щодо вимог до робочого місця, Директива 92/57/ЄЕС щодо тимчасових чи пересувних будівельних майданчиків та деякі інші).

2) Вимоги охорони праці під час використання обладнання (Директива 89/655/ЄЕС щодо використання працівниками засобів захисту, Директива 89/656/ЄЕС щодо використання засобів індивідуального захисту на робочому місці, Директива 92/58/ЄЕС про мінімальні вимоги до знаків на підприємстві, що стосуються загрози безпеки та здоров'я працівників та інші).

3) Вимоги охорони праці при роботі з хімічними, фізичними та біологічними речовинами (Директива 2000/54/ЄС про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я працівників від ризиків, пов'язаних з використанням біологічних агентів на виробництві та деякі інші).

4) Захист певних груп працівників на робочому місці (Директива 92/85/ЄЕС про сприяння безпеці та захисту здоров'я вагітних працівниць та таких, що нещодавно народили, матерів-годувальниць на робочому місці, Директива 94/33/ЄС щодо захисту молоді на роботі, Директива 91/383/ЄЕС щодо працівників, які перебувають у тимчасових трудових відносинах).

5) Вимоги стосовно робочого часу (Директива 2003/88/ЄС про деякі

аспекти організації робочого часу).

До універсальних міжнародних стандартів слід віднести Міжнародні стандарти OHSAS та ISO. OHSAS («*Occupational health and safety management systems*») – «системи управління професійною безпекою та здоров'ям»), які розробили національні органи сертифікації, контрольно-наглядові органи, спеціалісти практики у сфері професійної безпеки й охорони праці з усього світу.

Серед факторів, які стримують процес адаптації та потребують вирішення, виділяються наступні: недостатня кадрова спроможність відповідальних інституцій забезпечувати процес адаптації законодавства; занадто бюрократизовану процедуру розробки, погодження і прийняття актів законодавства; а також неврахування норм чинного законодавства в процесі адаптації законодавства, що спричинює дублювання норм.

З урахуванням наведеного, існує значна кількість нормативно-правових актів, які в сукупності чинних норм не відповідають вимогам міжнародних і європейських стандартів. Зокрема, сфера дії чинного національного законодавства, яка заснована на вжитті коригувальних заходів, не передбачає інтеграцію безпеки праці з гігієною праці. Слід відзначити і наявність дублюючих, застарілих нормативно-правових актів, а подекуди і суперечливих їх положень, які прийняті та видані різними органами державної влади у сфері охорони праці, що значно ускладнює процес їх використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжнародна та європейська інтеграція охоплює усі найбільш важливі сфери суспільних відносин нашої держави, у тому числі і сферу охорони праці. Власне, і прийняття нормативно-правового забезпечення та передового досвіду країн ЄС має розглядатися в якості одного з пріоритетів вдосконалення зазначеної частки соціально-трудових відносин. Процес вдосконалення організаційно-правового механізму адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських стандартів має ґрунтуватися як на розгалуженому зарубіжному законодавстві, так і на наявній основі унормування сфери охорони праці в нашій країні. Природно, що при цьому мають враховуватися як особливості «м'якого права», яке притаманне зарубіжним стандартам, так і наявність значного числа проблем в реальному стані забезпечення працеворонної політики.

Список використаних джерел:

1. Черноус О.В. Джерела міжнародно-правового регулювання праці та їх вплив на національне законодавство. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 249-253.
2. Київець О.В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія. *Європейські студії і право*. 2012. № 1. <http://eurolaw.org.ua/11-ukrainian-journal-of-european-studies/1-5-2012/44-2011-12-29-14-40-03>.
3. Концепція реформування системи управління охороною праці в Укра-

їні та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 р. № 989-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-%D1%80#Text>.

4. Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31989L0391>.

5. Серета О. Європейські стандарти організації праці. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 110–117.

6. Аналіз рівня відповідності національного законодавства вибраним директивам ЄС з безпеки та гігієни праці, трудових відносин. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/meeting_document/wcms_627044.pdf.

7. Венедіктов В.С., Грохольський В.П., Іншин М.І. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України: науково-практичний посібник. Харків-Київ, 2006. 680 с.

References:

1. Chernous, O.V. “Dzherela mizhnarodno-pravovoho rehulyuvannya pratsi ta yikh vplyv na natsional’ne zakonodavstvo». [Law and security]. (4). 2012: 249-253.

2. Kyuyivets, O.V. “Yevropeys’ki pravovi standarty yak mizhnarodno-pravova katehoriya”. [European studies and law]. (1). 2012. ><http://eurolaw.org.ua/11-ukrainian-journal-of-european-studies/1-5-2012/44-2011-12-29-14-40-03><.

3. Ukraine. Cabinet of Ministers of Ukraine. “The concept of reforming the labor protection management system in Ukraine and approval of the plan of measures for its implementation”. N.p. 989-p. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-%D1%80#Text><.

4. European Union. Council Directive of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. N.p. 89/391/EEC. ><https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31989L0391><.

5. Sereta, O. “Yevropeys’ki standarty orhanizatsiyi pratsi”. [Law and innovations]. (4). 2015: 110–117.

6. “Analysis of the level of compliance of national legislation with selected EU directives on occupational safety and hygiene, labor relations”. <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/meeting_document/wcms_627044.pdf<.

7. Venediktov, V.S., Hrokhols’kyu, V.P. and Inshyn, M.I. *Okhorona pratsi: yevropeys’ki i mizhnarodni standarty ta zakonodavstvo Ukrayiny: naukovo-praktychnyy posibnyk. [Labor protection: European and international standards and legislation of Ukraine: a scientific and practical guide]*. Kharkiv-Kyiv, 2006. 680 s. Print.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-11

УДК 378 : 372.77] (477)

*Горбенко О.М., аспірант ННВЦ НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-5095-2152*

*Horbenko O., postgraduate student of educational-scientific-production
center at National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv*

ПУБЛІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

PUBLIC REGULATION OF ENSURING THE EFFICIENCY OF THE UKRAINIAN ECONOMICS STATE POLICY SECURITY

В статті проаналізовано та надано оцінку забезпечення державного регулювання ефективності безпеки економіки держави.

З'ясовано, що економічна безпека України означає такий стан розвитку економіки, при якому здійснюється зняття соціальної напруженості усередині держави за допомогою росту добробуту населення, зростання престижу країни на світовому рівні й пріоритету національних інтересів, установаження конкурентоспроможності новітніх технологій і видів виробництва й збільшення потенціалу України в зовнішньоекономічному просторі.

Проаналізовано особливості використання інвестиційного капіталу на сучасних підприємствах з метою підвищення їх економічної безпеки. Приведені проблеми і перспективи залучення інвестицій на підприємствах. Викладені характеристики результатів інвестиційної діяльності, які дозволили визначити загальний приріст добробуту від інвестиційної діяльності як сукупність позитивних і негативних зовнішніх результативних чинників. Розроблені рекомендації по підвищенню ефективності використання інвестиційного капіталу в умовах промислового підприємства.

***Ключові слова:** державна політика формування економічної безпеки, промислове підприємство, інвестиційний капітал, оцінка ефективності, механізми публічного регулювання.*

The article analyzes and provides an assessment of the ensuring of public regulation of the efficiency of the economics state policy security.

It has been found that the economic security of Ukraine means such a state of economic development, in which social tensions within the state are relieved by increasing the welfare of the population, increasing the prestige of the country at the world level and prioritizing national interests, establishing the competitiveness of the latest technologies and types of production, and increasing the potential of Ukraine in the foreign economic space.

The peculiarities of the use of investment capital at modern enterprises with the aim of increasing their economic security are analyzed. Problems and prospects of in-

vestment attraction at enterprises are given. The characteristics of the results of investment activity are outlined, which made it possible to determine the general increase in well-being from investment activity as a set of positive and negative external effective factors. Recommendations for increasing the efficiency of the usage of investment capital in the conditions of an industrial enterprise have been developed.

Keywords: *state policy of economic security formation, industrial enterprise, investment capital, efficiency assessment, mechanisms of public regulation.*

Постановка проблеми. Вирішення проблеми підвищення економічної безпеки підприємств тісно пов'язане з розвитком інвестиційної сфери, активізація якої сприяє технологічній модернізації, створенню нових виробництв, появі додаткових робочих місць, створенню і комерціалізації нових конкурентоздатних продуктів. Інвестиційна діяльність є запорукою розвитку як окремого підприємства, так і економіки держави в цілому.

Формування механізмів підвищення ефективності використання інвестицій на підприємствах представляють особливий інтерес і важливість в період економічних і політичних трансформацій, оскільки саме ця сфера діяльності є соціально значимою і дозволяє підвищити економічну безпеку підприємств. Однією з вирішальних умов економічного зростання і якісного розвитку підприємства є фінансування прогресивних інвестиційних проєктів. Питання теоретичної і практичної значущості дослідження наведених вище проблем, їх недостатня вивченість, необхідність пошуку шляхів ефективного використання інвестиційного капіталу на підприємствах з метою підвищення їх економічної безпеки є у край актуальними для дослідження нині.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема підвищення економічної безпеки підприємств і ефективності інвестиційної діяльності присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених [1-5]. Проте сучасні умови диктують необхідність проведення подальших наукових розробок в області розвитку і вдосконалення напрямів підвищення економічної безпеки підприємств за допомогою ефективного використання інвестицій.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати публічне регулювання забезпечення ефективності державної політики безпеки економіки України.

Виклад основного матеріалу. Сучасну епоху відрізняють наявність безлічі нових чинників, макроекономічних викликів і ризиків, які призводять до непередбачуваних і нерівноважних станів національних економік, вбудованих в нестійкий світовий лад [4].

Поняття економічної безпеки для вітчизняної економіки є відносно новим. Цей термін тісно пов'язаний з похідним від нього і надзвичайно важливим поняттям – економічна безпека, яке розглядається на макро- і мікроекономічному рівнях досліджень. Генезис складного і багатоаспектного по-

няття «Економічна безпека підприємства» не є предметом вивчення цієї роботи. Приведемо його базове визначення, від якого відштовхуватимемося для досліджень в цій статті.

Економічна безпека підприємства (ЕБП) є таким станом захищеності усіх наявних виробничих ресурсів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому забезпечується його стабільне і стійке функціонування, що забезпечує підтримку конкурентоспроможності і досягнення стратегічних імперативів розвитку в сьогоденні і майбутньому періодах. Підхід до дослідження підприємства в контексті стійкості і адаптивності його соціально-економічної системи є сучасним і ефективним інструментом проведення об'єктивного і обґрунтованого мікроекономічного аналізу. Він може бути використаний для оперативного реагування на можливі ризики і загрози, а також активної протидії виникаючим економічним і політичним викликам і шокам, які мають екзогенний (зовнішній) і ендогенний (внутрішній) характер. Безумовна цінність підходу стійкості і адаптивності полягає в тому, що на його основі можливо провести науковий аналіз, який дозволяє розробити механізм виявлення потенційних загроз, сфер, міри і каналів їх поширення, а також попереджувати і запобігти негативній дії чинників на підприємство. Удамося до посилення, згідно з яким інвестиціям і інвестиційній діяльності відведемо найважливішу роль в концепції економічної безпеки підприємств, і проведемо дослідження цієї теми.

Держава створює і підтримує засоби комунікацій і забезпечує доступ до інформації, що стосується функціонування економіки, усім економічним агентам, що знижує невизначеність, непередбачуваність багатьох економічних процесів. Наприклад, як відмічає Передборський В.А. «державне втручання потрібне для захисту прав споживачів в ринковій економіці, зокрема тоді, коли вони самі не можуть отримати інформацію, без якої важко зробити раціональний вибір. Сучасна економіка характеризується щонайширшою різноманітністю товарів і послуг, про які більшість споживачів мають смутне представлення. Звідси потреба в розширенні цього виду регулювання» [4, с. 98].

У сучасних умовах особливе значення для функціонування економічної системи придбаває діяльність держави з забезпечення мобільності чинників виробництва (організація служб зайнятості, бірж праці, фондових бірж, інформаційних центрів, лізингу і так далі). Причому держава або сама здійснює роботи із створення засобів комунікації, або організовує, координує, стимулює і контролює роботу приватного сектора по виконанню цих функцій [5].

По суті справи, держава, формуючи правові рамки діяльності економічних агентів, беручи участь в створенні засобів зв'язку, забезпечуючи доступ до потрібної інформації, створюючи умови для підвищення мобільності чинників виробництва і так далі, формує ту інфраструктуру, те середовище,

у рамках якого можливе ефективне функціонування економічної системи. Фактично це означає межі і створює інформаційні канали проходження прямих і зворотних зв'язків, що пронизують систему взаємовідносин усіх економічних суб'єктів.

Другий напрям безпосередньо відбиває підприємницьку функцію держави. Свою виробничу діяльність держава здійснює на базі державного сектора економіки. На відміну від приватного підприємця держава орієнтується не лише на отримання прибутку, але і на успішне функціонування економіки в цілому. Як вже було відмічено, ця двоїстість багато в чому визначає специфіку державного підприємництва в ринковій економіці. Виробництво чисто громадських благ (національна оборона, охорона громадського порядку) є повною прерогативою держави. В той же час створення частково громадських благ (освіта, охорона здоров'я, соціальне страхування) може здійснюватися як державою, так і приватним сектором економіки. При цьому держава бере на себе і гарантує тільки такий рівень споживання частково громадських благ, який в даний момент може бути забезпечений ресурсами державного бюджету.

Третій напрям відбиває одну із засадничих функцій держави – створення і підтримка конкурентного середовища. Держава підтримує економічні стосунки, що склалися, і ринок як основну форму зв'язку між економічними суб'єктами, а також головний механізм ринку – конкуренцію. Вільна конкуренція є необхідною умовою, як для економічної свободи виробника, так і свободи вибору споживача. Конкуренція – це стратегічний механізм підвищення продуктивності. Конкуренція між підприємствами, їх свобода діяти на власний розсуд, пов'язана з цим гнучкість процесів найму, звільнення і компенсаційних виплат створюють важливі стимули для підвищення ефективності і зниження витрат. Саме вона примушує виробників діяти у напрямі скорочення витрат виробництва і, отже, знижувати ціни на свої товари і послуги. З цією метою виробник і прибігає до різного роду інновацій, ризику, впровадженню нових високих технологій. Інакше кажучи, конкуренція виступає у ролі двигуна економічного зростання [1].

На практиці захист конкуренції означає забезпечення формально вільного доступу на ринки і правове обмеження крайніх проявів монопольної влади, що знижують ефективність використання ресурсів і завдають шкоди як споживачам, так і виробникам. Держава, визначаючи правила, по яких здійснюються ділові операції економічних суб'єктів, одночасно регулює і окремі сторони їх функціонування, надаючи підтримку або усуваючи ті або інші сфери діяльності окремих індивідів або інститутів. Коригування здійснюється шляхом дії на механізм ціноутворення, впровадження конкуренції на неконкурентні ринки через розділення монопольного виробництва, організацію конкуренції за права з обслуговування ринків природних монополій, регулювання стандартів якості і так далі. У цілому держава прагне підтри-

мати конкурентні процеси - свободу входу (виходу) на ринок, певну міру суперництва між фірмами, стримати недобросовісну конкуренцію і крайні прояви монопольної влади. На думку Білої С.О., власне політика підтримки конкуренції повинна включати три напрями:

1) просування готових товарів на зовнішніх ринках (підтримка експортного виробництва);

2) зниження бар'єрів для входу на ринок (адміністративних, створюваних регіональною владою, бюрократичних, кримінальних);

3) допомога наукомістким виробництвам (що потребує початкової економічної підтримки і подальшого просування на зовнішніх ринках) [2].

Це пояснюється тим, що на цьому етапі еволюції економічних систем (за наявності приватної інформації, яку мають в розпорядженні тільки фірми, зовнішніх шоків, важко прогнозованих інвестиційних процесів і так далі) у багатьох випадках саме конкурентне середовище дозволяє фірмам самостійно вибрати оптимальну поведінку і сприяє ефективному використанню ресурсів. Крім того, слід враховувати і той факт, що держава (маючи подвійний характер) як економічний суб'єкт, саме виступаючи підприємцем, також неминуче повинна організувати функціонування держпідприємств у ринковому середовищі, забезпечуючи усім суб'єктам рівні можливості.

По суті справи, підтримуючи конкуренцію, держава з її допомогою організує виконання економікою свого основного завдання – виробництва необхідних благ і послуг для задоволення потреб населення.

На макроекономічному рівні в якості своєрідних зовнішніх ефектів ринку можна розглядати негативні наслідки циклічних коливань економіки, що призводять до втрат значної долі громадського багатства, соціальних конфліктів, політичної нестабільності і так далі. Періоди глибоких спадів в економіці завжди супроводжуються занепадом в розвитку культури, науки, освіти і інших сфер життя суспільства. Усе це вимагає активного втручання держави в економічні процеси, проведення стабілізаційної політики, спрямованої на згладжування циклічних коливань економіки.

Ринок ігнорує і позитивні зовнішні ефекти, що сприятливо позначаються на тих, що не беруть участь в ринкових угодах. Ринок враховує витрати і вигоди безпосередніх учасників угоди, тобто їх приватні інтереси, ігноруючи інтереси третіх осіб або суспільства в цілому. Наприклад, окремим фірмам не завжди буває вигідно займатися створенням нових технологій, оскільки це зв'язано з великими витратами. Але надалі їх тиражування може дати великий економічний ефект з точки зору економіки господарства в цілому, хоча на діяльності фірм-творців це може позначитися трохи і через великий проміжок часу. Тому держава, враховуючи можливості виникнення позитивного ефекту, може стимулювати фірми, що проводять дослідницькі роботи або, у разі особливої важливості для суспільства в цілому, проводити ці роботи на державні кошти з тим, щоб надалі ними могли скористатися ба-

гато фірм [3].

Підтримка державою економічної системи не обмежується захистом ринку, конкуренції (і інших, необхідних з точки зору ефективного використання ресурсів, ринкових структур), а також корекцією їх зовнішніх ефектів. Держава за допомогою наявних у неї інститутів, передусім, судово-правових, захищає структуру стосунків власності, що склалася, лежить в основі функціонування економіки. У періоди соціально-економічних трансформацій за допомогою правових інститутів або інструментів економічної політики (а іноді і з використанням силових методів) держава стимулює зміну цієї структури і юридично закріплює ці зміни. Довготривалі цілі такого реформування зазвичай задаються внутрішніми потребами економічної системи, хоча на практиці це може проявлятися як реалізація інтересів пануючої громадської підсистеми і представників верхніх шарів її внутрішньої ієрархії. Одночасно це реформування повинне відбивати інтереси усіх членів суспільства, що дає можливість підтримувати його цілісність у рамках цієї держави. За відсутності чіткого правового забезпечення стосунків власності, а також при нездатності держави змушувати до виконання встановлених правил, неможливе ефективне функціонування виробництва на ринковій основі. І навпаки, тривала стагнація в умовах нерозвинених ринкових стосунків не сприяє економічній реалізації зафіксованих законом прав власності.

Висновки. Таким чином, держава повинна не лише формувати рамкові умови функціонування економіки, що дозволяють працювати механізмам зворотних зв'язків, але і при необхідності прямо регулювати економічні процеси, стимулюючи або безпосередньо організовуючи виробництво необхідної кількості благ і послуг. Це ще раз доводить необхідність існування і функціонування державного сектора в усіх країнах незалежно від модифікацій і рівня розвитку економічних систем. Незважаючи на глибокі зміни в природі і функціях держави, які мали місце в 90-х роках, вважаємо, що сучасна інтерпретація їх може бути представлена як сукупність нормативних функцій макроекономічного регулювання і державного підприємництва.

Зміст контролюючої функції держави витікає з суті влади. Але, як всякий елемент цих категорій, він має своє місце в публічному управлінні, яке визначається функціями управління, цілями і ієрархією державної влади і суспільно необхідним розподілом праці. В зв'язку з цим розглянемо суть кожного з цих аспектів і їх взаємозв'язок з державним контролем.

В процесі публічного управління, як, втім, і всякого іншого, здійснюється ряд функцій управління, які забезпечують замкнутий цикл.

Список використаних джерел:

1. Бондареко А.І. Механізм забезпечення ефективності безпеки економіки України. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Міжнародна наук.-практ. конф., 17–18 травня 2019 р. / за

заг. ред. В. П. Садкового. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2019. С. 5–7.

2. Біла С.О. Інноваційний розвиток промисловості як складова економічної безпеки України . Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: Матеріали Міжнар. наук. конф. У 6 ч. Суми: РВВ СОІППО, 2008. Ч. 2 С. 135 – 138.

3. Власюк О.С. Загрози економічній безпеці України .Актуальні проблеми міжнародних відносин. К. : ВПЦ “Київський ун-т”, Ін-т міжнар. відносин, 2001. Вип. 26. С. 210–212.

4. Передборський В.А. Економічна безпека держави: монографія. К.: Кондор, 2003. 391 с.

5. Поважний О.С. Формування організаційно-економічного механізму державного стимулювання стратегічного розвитку підприємств регіону : монографія. Донец. держ. ун-т управління. Луганськ : Ноулідж, 2012. 142 с.

6. Husarov K., Pomaza-Ponomarenko A. The evolution of economic processes as a factor of state security of Ukraine // East Journal of Security Studies: Scientific Journal. – Kharkiv – Slupsk (Poland): NUCPU-APS, 2019. – Volume 2 (4). – URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/7>.

References:

1. Bondareko A.I. The mechanism for ensuring the effectiveness of the security of the economy of Ukraine. State management in the field of civil protection: science, education, practice: materials of the International Science-Practice. conference, May 17–18, 2019 / by general ed. V.P. Sadkovoy. Kharkiv: NUTSZU Publishing House, 2019. P. 5–7. Print.

2. Bila S.O. Innovative development of industry as a component of economic security of Ukraine. Innovative development of society under the conditions of cross-cultural interactions: Materials of the International. of science conf. In the 6th part of Sumy: RVV SOIPPO, 2008. Part 2, pp. 135-138. Print.

3. Vlasyuk O.S. Threats to the economic security of Ukraine. Actual problems of international relations. K.: VOC "Kyiv University", International Institute relations, 2001. Vol. 26. P. 210–212. Print.

4. Predborsky V.A. Economic security of the state: monograph. K.: Condor, 2003. 391 p. Print.

5. Honorable O.S. Formation of the organizational and economic mechanism of state stimulation of strategic development of regional enterprises: monograph. Donets state University of Management. Luhansk: Knowledge, 2012. 142 p. Print.

6. Husarov K., Pomaza-Ponomarenko A. The evolution of economic processes as a factor of state security of Ukraine // East Journal of Security Studies: Scientific Journal. – Kharkiv – Slupsk (Poland): NUCPU-APS, 2019. – Volume 2 (4). – URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/7>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-12

УДК 331.5.024.54.001

*Карпеко Н.М., к.держ.упр., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-9091-1646*

*Karpeko N., PhD, Senior Lecturer, Department of Management and organization in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv
ORCID: 0000-0003-3420-7897*

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

DEVELOPMENT OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF THE ECONOMY

Дана стаття присвячена аналізу одному з найважливіших аспектів функціонування ринку праці - формуванню ефективної системи його регулювання. Це підвищує вимоги до розробки нового дослідницького інструментарію і використання наукових підходів, які повинні постійно модифікуватися і удосконалюватися, спираючись на усе прогресивне і нове. У статті пропонується підхід, який покликаний дати узагальнену характеристику предмета цього дослідження, знайти дієву відповідь на актуальні проблеми державного регулювання ринку праці.

***Ключові слова:** ринок праці, державне регулювання ринку праці, механізми державного регулювання, політика зайнятості, світовий досвід, модернізація економіки.*

This article is devoted to the analysis of one of the most important aspects of the functioning of the labor market - the formation of an effective control system. This increases the requirements for the development of new research tools and the use of scientific approaches, which must be constantly modified and improved, relying on everything progressive and new. The article proposes an approach designed to give a generalized description of the subject of this study, to find an effective answer to the current problems of state regulation of the labor market.

***Keywords:** labor market, state regulation of the labor market, mechanisms of state regulation, employment policy, world experience, modernization of the economy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах дуже важливо, щоб функціонування ринку праці і усіх його елементів певною мірою регулювалося державою. Такий контроль потрібний передусім на макрорівні. Інакше за відсутності скоординованої державної політики на ринку праці можливі

серйозні соціальні конфлікти і його подальше розбалансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад та розробці практичних заходів формування сучасних підходів забезпечення зайнятості населення присвятили свої праці українські вчені В. Геєць, О. Амоша, Ю. Бажал, Д. Богиня, О. Грішнова, Т. Заяць, Е. Лібанова, У. Садова, Л. Семів, О. Волкова та ін.

Постановка завдання. Мета статті - розробка теоретико-практичного підходу до реалізації цілісної концепції державного регулювання ринку праці з урахуванням усебічного аналізу загальносвітових тенденцій і існуючих обмежень їх ефективної реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Даючи характеристику сучасному ринку праці, слід підкреслити, що за останні десятиліття теорія державного регулювання ринку праці зробила крок далеко уперед. Проте і зараз тривають суперечки про те, використання яких прийомів, методів і інструментів прийнятніше на сучасному етапі. Думається, що ці спори не заважають плідному і цілеспрямованому дослідженню. Зарубіжні і вітчизняні учені активно досліджують механізми, що не просто склалися, але і пропонують нові. Саме тому теоретичне знання набуває все більше практичного значення, оскільки є науковим інструментом дії на процеси, що відбуваються на ринку праці. Це припускає постійне розширення наукових досліджень, вивчення широкого кола проблем, оскільки без з'ясування численних чинників і їх взаємозв'язку не можна розробити науково обгрунтовану теорію державного регулювання ринку праці.

Слід зазначити, що сучасна вітчизняна економіка - це унікальне явище розвитку світової економічної спільноти і багато проблем її перетворення, у тому числі на ринку праці, досі знаходяться у стадії осмислення. Визначається це складністю існуючих залежностей, множинністю змінних, зв'язки між якими, як правило, не є лінійними. У наявності і суб'єктивні причини - наявність у учених, працюючих над цією проблемою, різних поглядів на окремі її грані. У цій ситуації потрібно визнати, що більшість робіт, поза сумнівом, дискусійна і навіть суперечлива [5].

Проте в цьому - наочний прояв представлень, що не «відстоялися», і тривалого наукового пошуку. Таким чином, різний рівень розробленості окремих аспектів ринку праці, несталий понятійний апарат, «пограничні сутички», що тривають ще, на рубежі суміжних дисциплін свідчать про те, що остаточна розробка проблематики ринку праці ще далека від свого завершення. Усе це ще раз підкреслює важливе теоретикопрактичне значення питання, а насиченість вищепереліченими фактами посилює його наукове звучання.

Нині в теорії державного регулювання України, хоча і з деяким запізненням, признається, що сучасний ринок праці немислимий без його плано-мірно здійснюваного регулювання на макрорівні. В той же час практика по-

казує, що вітчизняний ринок праці досі існує досить автономно і знаходиться поза увагою офіційної статистики і інституціонального контролю з боку державних структур.

Досвід розвинених країн не лише дає наочний приклад таких маятникових коливань механізму державного регулювання ринку праці, але і дозволяє помітити, що ефективність громадського виробництва і соціальна стабільність тим вище, чим менше амплітуда таких коливань [1].

Дослідження реальної практики економічного розвитку розвинених країн, передусім США, підводить нас до думки про те, що на особливу увагу заслуговують аргументи тих авторів, які вважають, що «концепція невтручання ніколи не мала реального аналога в житті. Федеральна держава, незважаючи на конституційні обмеження, надавала допомогу промисловості і сільському господарству, брала участь в розвитку транспортної і фінансової інфраструктури, вживала заходи по охороні природи, затверджувала закони» [3], брала участь в конкурентному регулюванні і впровадженні антитрестового законодавства, встановлювала чіткі правила виконання державних контрактів. Потреба такого втручання в останні десятиліття ще більше зросла, коли внутрішньогосподарські процеси в американській економіці стали все більше зазнавати тиску з боку інших національних економік.

Тут настав час акцентувати увагу ще на одній підсумковій посиленні цього дослідження державного регулювання ринку праці: кожному періоду політики зайнятості були властиві не лише специфічні акценти, але і певні комбінації методів і форм її реалізації. Одні з них чинили широку, загальну дію, інші - селективне. Низка заходів носила довготривалий характер, інші були обмежені короткими термінами. Нові тенденції у сфері зайнятості, нова конфігурація ринку праці призводили до все більшої складності його регулювання. Крім того, були отримані переконливі докази того, що переорієнтація, що відбувалася, з одних методів на інші означала перехід механізму державного регулювання ринку праці, що раніше склався, в якісно новий стан. Поза сумнівом, що політика держави на ринку праці перебудовуватиметься і надалі, піддававшись новим змінам. Адже як показує проведений нами аналіз, вона вже і зараз еволюціонує. Нові умови відтворення, інше співвідношення відмічених чинників, зміна їх змісту приведуть до появи нових форм, засобів і напрямів регулювання державою ринку праці.

В цілому дослідження вікового зарубіжного досвіду здійснення політики регулювання ринку праці дозволяє підтвердити дієвість в українських умовах найважливіших складових політики зайнятості і може бути використане як емпірична основа по обґрунтуванню необхідних умов для розвитку інформаційно-індустріальної моделі зайнятості в Україні і коригування існуючого механізму державного регулювання ринку праці.

Таким чином, державне регулювання ринку праці є багато в чому векторною сумою сил, що мають різну величину, напрями і терміни дії. Ясно,

що політика, спрямована на вдосконалення регулювання ринку праці, повинна ґрунтуватися на широкому спектрі заходів. Вона повинна передбачати щось більше, ніж просте коригування параметрів його регулювання. На практиці рішення цієї задачі стикається з величезними труднощами. Приведемо на користь висловленої тези декілька конкретних аргументів.

По-перше, нелегко передбачити кінцеві результати подібного втручання. Сьогодні в економічній теорії немає однозначної відповіді на питання: чи обов'язково приведе до позитивних результатів усунення одних диспропорцій при збереженні інших? При цьому слід мати на увазі, що ретельно продумані зусилля в цілях підвищення ефективності функціонування ринку праці вимагають складних реформ інституціонального механізму, про що досить рідко згадується в урядових рецептах, які обмежуються зазвичай закликами мінімізації рівня безробіття.

По-друге, велика трудність практичного характеру полягає в тому, що реакція суб'єктів ринку праці на передбачувані зміни може бути уповільненою і невизначеною. У цих випадках, ймовірно, знадобляться додаткові заходи, спрямовані на сприяння процесу змін і на рішення виникаючих проблем на ринку праці. Адже йдеться про людей, якими неможливо маніпулювати як неживими предметами. Система взаємовідносин між підприємцями і найнятими робітниками окрім чисто економічних аспектів не може не охоплювати відношення позаекономічного характеру, відбиваючи соціальні або моральні засади, які пов'язані з пануючими представленнями цієї країни або епохи.

В силу цього співвідношення «попит - пропозиція» на ринку праці проявляється не в такій безпосередній формі, як на ринку товарів. І ще одне важливе зауваження. З методологічної точки зору на основі використання єдиної ознаки, що структурує, - атрибутивних характеристик і пропульсивних тенденцій в розвитку політики зайнятості доцільно розрізнити два підходи до регулювання ринку праці. Перший (назвемо його структурно-функціональним) охоплює питання технології і безпосередньої організації політики зайнятості. Другий, послідовно системний, виходить з необхідності розгляду суті і компонентів політики зайнятості з позиції системних поглядів.

Запропоноване ділення підходів до регулювання ринку праці на два великі блоки структурно-функціональний і послідовно системний - досить умовно. Проте методична доцільність проведеного нами аналізу робить це розмежування виправданим. Головне полягає в тому, що такий прийом дозволяє знайти правильну «осьову» лінію дослідження проблем державного регулювання ринку праці на сучасному етапі.

У світлі поставлених цілей дослідження запропонований нами варіант трактування державного регулювання ринку праці відрізняється комплексним розглядом чинників, логічно пов'язаних із загальною соціально-економічною політикою держави, спрямованою на систематичну, обґрунтовану, цілеспрямовану дію на структуру і динаміку зайнятості, мінімізацію

безробіття і її наслідків в цілях недопущення напруженості на ринку праці і підтримку ефективної зайнятості. З приведеного підходу виходить, що саме регулювання як вираження систематичної, обґрунтованої і цілеспрямованої дії на ринок праці служить імпульсом дієвого управління.

Регулювання ринку праці здійснюється, як відомо, в основному декількома методами – адміністративними, економічними, соціально-психологічними, ідеологічними (заходи ідеологічної дії припускають використання засобів масової інформації - друку, радіо, телебачення). Незважаючи на те що питанню про суть адміністративних і економічних методів в літературі приділяється велика увага, все ж, на думку автора, існують і помилкові трактування.

По-перше, в корені неправильні, на наш погляд, такі визначення адміністративних і економічних методів регулювання, з яких виходить, що економічні методи, - це економічно обґрунтовані і, отже, правильні методи. У свою чергу адміністративні методи економічно не завжди обґрунтовані і, отже, хоча вони і дозволяють понизити рівень безробіття і стабілізувати ситуацію на ринку праці, проте їх використання може негативно позначитися на ефективності економіки в цілому.

Розглядати питання так не можна (в усякому разі в теоретичному плані). Адміністративні методи регулювання відрізняються від економічних методів не своєю обґрунтованістю або необґрунтованістю, правильністю або неправильністю. Відмінності криються зовсім в іншому. Адміністративні методи базуються на силі державної влади і включають заходи заборони, дозволи або примуси. Але ж не підлягає сумніву, що будь-які адміністративні заходи мають бути економічно прораховані, тобто бути обґрунтованими, оскільки інакше втрачається їх сенс, їх «право на існування». Саме тому між цими двома методами є тісний внутрішній зв'язок.

По-друге, висловлюється точка зору, згідно якої тільки економічні методи, покликані створити економічні стимули у учасників ринку праці і, отже, скоректувати їх поведінку для досягнення повної зайнятості, вимагають переважного використання, особливо на сучасному етапі.

Розбір механізму регулювання ринку праці ще раз підтверджує, що це ділення значною мірою умовне. Так, багато заходів по регулюванню ринку праці, що мають економічний характер, закріплені у відповідних правових і адміністративних актах. Одночасно вони роблять і певна моральна і психологічна дія на суб'єкти ринку праці.

Особливого значення при цьому набувають проблеми ефективного поєднання економічних і адміністративних важелів регулювання, формування соціально орієнтованої економіки і розвиненого ринку праці в справжньому значенні цього слова. Отже, відмічені процеси на ринку праці настійно вимагають широкомасштабного і цілеспрямованого регулювання [2].

В результаті аналізу поетапної оцінки явищ і процесів, що відбува-

ються на ринку праці, вважаємо можливим виділити «сухий залишок» з великої кількості тих фактів, які створили середовище, що виявилось такою сприятливою для вдосконалення державного регулювання ринку праці в Україні. Це є додатковою аргументацією в підтвердженні авторської гіпотези про необхідність теоретико-методологічного обґрунтування нових концептуальних досліджень в цій області в цілях реалізації ефективних напрямів і науково обґрунтованих інструментів в регулюванні ринку праці. Йдеться про комплекс процесів, суть яких можна визначити як формування нової моделі росту. Нині слід виділити головні особливості моделі, що формується, які повинні мати довгостроковий характер для сучасної України і дозволяють по-новому підійти до дослідження сучасного механізму державного регулювання ринку праці. Серед них модернізація економіки, підвищення вартості робочої сили (особливо у бюджетній сфері) і збільшення їх ролі в досягненні добробуту працівника, вдосконалення трудового і міграційного законодавства і інфраструктури державного регулювання.

Важливими наслідками модернізації державного регулювання ринку праці повинен стати і якісно новий рівень розвитку трудового законодавства. Орієнтиром його вдосконалення може бути забутий нині принцип «від кожного за здібностями, кожному - по праці». Його значення величезне як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Йдеться про те, що в нім є присутніми елементи такого механізму регулювання, який забезпечує працівникові мотиваційні умови, спонукаючи його постійно розвиватися і ефективно використати свої здібності до праці, підвищувати кваліфікацію, мати доступ до матеріальних і духовних благ відповідно до свого трудового вкладу. Тільки такий поворот до працівника здатний закласти фундамент, на якому можливий дієвий розвиток усіх елементів ринку праці в сучасних умовах.

Складність проблем регулювання українського ринку праці пов'язана і з тим, що політика на ринку праці вимагає істотних витрат як на реалізацію демографічних і соціальних програм, так і на проекти у сфері сприяння зайнятості населення. Саме тому потрібно не лише з'ясування того, які програми не працюють, але і обґрунтування найбільш прийнятних заходів для ринку праці з точки зору необхідних витрат на їх здійснення, оскільки один і той же планований ефект може досягатися різною ціною. У зв'язку з цим зростає потреба в об'єктивній і достовірній інформації про те, наскільки ефективно можуть бути використані бюджетні кошти, які основні напрями програм, що реалізуються, і проектів, які результати ці програми дають суспільству і хто несе відповідальність за їх реалізацію. При цьому нині дуже важливий перехід від розрізнених, фрагментарних заходів до скоординированної політики на ринку праці, здійснюваною під егідою не лише служби зайнятості, але при тісній взаємодії державних і регіональних органів влади економічного блоку у рамках реалізації інвестиційних і адресних програм. Сьогодні чітке розмежування політики на цих різних рівнях не завжди

простежується [4].

Крім того, в Україні в силу демографічної ситуації, що склалася, для задоволення потреб ринку праці необхідно знайти додаткові джерела робочої сили. Дослідження, проведене автором, виявило, що нині на українському ринку праці немало категорій працівників, які в силу різних причин не можуть працювати повний робочий день (тиждень) або можуть займатися тільки надомною працею. Саме тому деяку частину таких джерел ми бачимо саме в тих категоріях осіб, які зацікавлені або можуть працювати в режимі гнучкого робочого часу. Вони дозволяють поєднувати роботу з сімейними обов'язками або навчанням, можуть також полегшити повернення до трудової діяльності тим, хто знаходився поза ринком праці впродовж тривалого часу, удосконалювати структуру зайнятості, понизити в потрібний момент навантаження в тих або інших сегментах ринку праці. З державної точки зору впровадження концепції гнучкого ринку праці вигідно тим, що відчутно розширюються масштаби ефективної зайнятості населення. Гнучкі режими робочого часу - важливий чинник раціонального використання робочої сили, який часом недооцінюється. У розпорядженні держави є і такий важливий інструмент гнучкого ринку праці, як скорочення робочого дня (тижні), збільшення тривалості трудових відпусток, продовження оплачуваних відпусток матерям, що виховують малолітніх дітей, та ін.

Необхідно ще раз підкреслити значення політики модернізації у рамках позначених нами базисних підходів по вдосконаленню державного регулювання ринку праці, про яких йшлося раніше. У ланцюжку «структурні зрушення - модернізація робочих місць - зміна в потребах в кадрах - вивільнення працівників - надання нової роботи» ніколи не вдасться добитися абсолютної синхронності змін. З цієї причини механізм забезпечення повної ефективної зайнятості з 100% -вим коефіцієнтом корисної дії нереальний. Необхідно раціонально регулювати процеси, що відбуваються на ринку праці. Механізм підтримки ефективної зайнятості повинен вбудовуватися в економічну політику держави, але в принципово новому виді - як умову інтенсифікації економіки, її динамічного розвитку.

Іншими словами, склалася ситуація, коли потрібно нове осмислення ролі держави по відношенню до ринку праці, формування і вдосконалення відповідних інститутів і механізмів для його регулювання.

Висновки. Усе це ставить важливі завдання не лише перед практикою, але і перед теорією державного регулювання. Необхідно якнайшвидше сформулювати теоретичну концепцію розвитку ринку праці в сучасних умовах і скоректувати механізм його державного регулювання. В Україні повинна з'явитися нова політика в області регулювання соціально-трудова стосунків, відповідні сучасні технології, що забезпечують ефективну державну дію. Активна «реформотерапія» ринку праці украй потрібна для того, щоб зайнятість в нашій країні була дійсно повною і стала на ділі ефектив-

ною. І нарешті, слід підкреслити, що необхідною умовою грамотного регулювання ринку праці є не лише науковий аналіз процесів, що відбуваються на сучасному етапі, але і правильне передбачення особливостей розвитку ринку праці в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Державне регулювання економіки / [І. Р. Михасюк, А. Д. Мельник, М. Крупка, З. Залога]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с. 8. Качан Є. П. Принципи та методи формування регіональної політики ринку праці / Є. П. Качан // Зайнятість та ринок праці : міжвідом. наук. зб. – К., 2001. – Вип. 15. – С. 3–16.

2. Ком'яков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. на здобуття наук. ступеня дис. канд. екон. наук. : спец. 08.01.01 / О. М. Ком'яков ; Київ.нац.екон.ун-т. – К., 2000. – 20 с.

3. Костюк Т.В. Удосконалення механізму забезпечення розвитку трудового потенціалу регіону. Наукова інтернет-конференція студентів та молодих вчених кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу «Інноваційні технології в менеджменті та публічному управлінні» та опубліковані в збірнику матеріалів доповідей цієї конференції (25 листопада 2021р. м.Тернопіль).

4. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.

5. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати : кол. моногр. / [Д. П. Богиня, Г. Т. Куликов, В. М. Шамота, Л. С. Лисого та ін.]. – К. : ІЕ НАН України, 2001. – 300 с.

References:

1. Derzhavne rehulivannia ekonomiky / [I. R. Mykhasiuk, A. D. Melnyk, M. Krupka, Z. Zaloha]. – K. : Atika, Elha-N, 2000. – 592 s. 8. Kachan Ye. P. Pryntsy py ta metody formuvannia rehionalnoi polityky rynku pratsi / Ye. P. Kachan // Zainiatist ta rynok pratsi : mizhvidom. nauk. zb. – K., 2001. – Vyp. 15. – S. 3–16.

2. Komiakov O. M. Derzhavne rehulivannia perekhidnoi ekonomiky : avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia dys. kand. ekon. nauk. : spets. 08.01.01 / O. M. Komiakov ; Kyiv.nats.ekon.un-t. – K., 2000. – 20 s.

3. Kostiuk T.V. Udoskonalennia mekhanizmu zabezpchennia rozvytku trudovoho potentsialu rehionu. Naukova internet-konferentsiia studentiv ta molodykh vchenykh kafedry menedzhmentu, publichnoho upravlinnia ta personalu «Innovatsiini tekhnologii v menedzhmenti ta publichnomu upravlinni» ta opublikovani v zbirnyku materialiv dopovidei tsiiei konferentsii (25 lystopada 2021r. m.Ternopil).

4. Nyzhnyk N. R. Systemnyi pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia / N. R. Nyzhnyk, O. A. Mashkov. – K. : UADU, 1998. – 160 s.

5. Sotsialno-ekonomichni mekhanizm rehulivannia rynku pratsi ta zarobitnoi platy : kol. monohr. / [D. P. Bohynia, H. T. Kulykov, V. M. Shamota, L. S. Lysoho ta in.]. – K. : IE NAN Ukrainy, 2001. – 300 s.

*Кравченко А.О., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-3824-0128*

*Kravchenko A., PhD student of Training, Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv,
ORCID: 0000-0002-3824-0128*

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНИХ ДЕРЖАВАХ: ОСНОВНИЙ ЗМІСТ, НАПРЯМИ І МОДЕЛІ

SOCIAL POLICY IN MODERN STATES: MAIN CONTENT, DIRECTIONS AND MODELS

У статті розглядається концептуальне розуміння соціальних функцій держави, теорій, практик та моделей соціальної політики. Аналізуються конструктивні характеристики та проблемні аспекти таких моделей державної соціальної політики як монетаристська, патерналістська, модель держави загального добробуту. Вивчається типологія країн загального добробуту з такої категорії аналізу як поняття соціальної підтримки. Докладно досліджуються сучасні напрями соціальної політики у країнах Європи, динаміка видатків на державну соціальну політику.

Ключові слова: *соціальна політика, державне управління, моделі соціальної політики, механізми державної соціальної політики, соціальна підтримка.*

The article examines the conceptual understanding of the social functions of the state, theories, practices and models of social policy. Constructive characteristics and problematic aspects of such models of state social policy as monetarist, paternalistic, general welfare state model are analyzed. The typology of countries of general welfare is studied from such a category of analysis as the concept of social support. Modern directions of social policy in European countries, the dynamics of expenditures on state social policy are studied in detail.

Keywords: *social policy, public administration, models of social policy, mechanisms of state social policy, social support.*

Постановка проблеми. Соціальна політика - це сфера діяльності держави, яка визначає стратегію та цілі розвитку суспільства, включає напрями діяльності недержавних установ, забезпечує ефективне та справедливе функціонування ринку праці, сфер освіти, охорони здоров'я, сімейної сфери, пенсійного забезпечення та інших сфер, включених у життєдіяльність людини. Основними напрямками соціальної політики держави можна назвати матеріальну безпеку громадян у вигляді соціальної допомоги та гарантованого мінімуму доходів, функціонування соціальних служб для різноманітних соціально-демографічних груп населення, інформування, нагляд та консультивання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сучасного стану соціальної політики держави постійно знаходяться у фокусі уваги фахівців. Вивченням особливостей розвитку державної соціальної політики як чиннику розвитку країни займався цілий ряд вчених, зокрема О.В. Бражко, М.Ф. Головатий, О.О. Давидюк, К.М. Ніколаєць, Г.С. Лопушняк, О.В. Макарова, О.С. Павлега, А.О. Сіленко, В.А. Коляденко, І.Ф. Прокопенко, Ю.О. Олійника інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основного змісту, напрямів та моделей державної соціальної політики.

У світі зростає роль соціальної складової у процесі управління державою, відповідно, дослідження основного змісту, напрямів і моделей соціальної політики набувають особливої актуальності. У цілому нині соціальна політика є системою заходів та інструментів, вкладених у досягнення соціального добробуту громадян. При цьому соціальний добробут у вузькому розумінні може включати гарантований державою мінімальний рівень доходів, соціальний контроль за добробутом підростаючого покоління, соціальний контроль за асоціальними групами населення, а в широкому сенсі, крім вищезгаданого, включає соціальні послуги для різних верств населення, у тому числі і соціальну безпеку громадян. З практичної сторони поява соціальної політики обумовлена нагальними потребами людства, з теоретичної — її формування склалося під впливом соціально-філософської та економічної думки минулих століть. У зв'язку зі зростанням втручання державних інститутів у суспільні процеси та спробами здійснення соціально-економічного контролю над різними групами населення виникла можливість та необхідність системного вирішення соціальних питань, що призвело до виділення соціальної політики як самостійного спрямування державної політики, що регулює велику сферу життєдіяльності людини.

Концептуальне розуміння соціальних функцій держави, теорій, практик та моделей соціальної політики, а також народження феномену держави загального добробуту, феноменів солідарності, соціальної та еко-

номічної захищеності, соціальної солідарності має багатовікову історію. У загальноприйнятій схемі розвитку сучасних країн на стадіях переходу від традиційних суспільств до індустріальних усі держави вирішували однакові соціальні завдання: боротьба з наслідками природних катастроф, епідемій, народних бунтів, бідності та голоду - ці завдання вирішувалися зусиллями спочатку релігійних інститутів, згодом - зусиллями правителів та урядів . У сучасному розумінні соціальна політика виникає на основі індустріальної стадії розвитку держав, в рамках громадянського суспільства, що формується, правової держави, демократичного ладу. У XVIII-XIX ст. теоретичний розвиток соціальної політики був результатом розвитку економічної та політичної думки. Ідеї «Союзу соціальної політики», створеного німецькими економістами у 1872 р., значною мірою визначили надалі Німеччину як лідера системи соціального страхування. Представники цієї групи (Л. Brentano, Г. Шмоллер, А. Гельд та ін.) висунули тезу про сильну патерналістську державу, яка б забезпечувала соціальний захист робітників і обмежувала свободу робочих союзів через низький рівень освіти робітників. Деякі представники (А. Шеффле, А. Вагнер та ін.), навпаки, говорили про соціальну політику як про силу, здатну об'єднати зусилля держави та робітничих організацій у проведенні реформ соціальної політики. Поняття і змістом соціальної політики нерозривно пов'язані з ідеями лібералізму, синтез яких у час реалізується у системі держави загального добробуту США [4].

На початку XX ст. у період президента Т. Рузвельта, потім за правління В. Вільсона набирають сили політичні ідеї про державу як гаранта свободи та добробуту кожного громадянина, поширюється ідея «людських відносин» на виробництві, що формулює новий вектор соціальної політики — звільнення від класової свідомості, право робітників створення профспілкових організацій, вирішення трудових конфліктів на користь працівників, система соціального захисту працівників та його сімей. П. Сорокін у 1930–1940-ті рр. розглядав соціальну політику як спеціальний четвертий розділ соціології, називаючи її (соціальну політику) практичною та прикладною дисципліною, "соціальною медициною або вченням про щастя" [2].

Стосовно XX-початку XXI ст. можна спостерігати існування таких моделей державної соціальної політики: монетаристська, патерналістська, модель держави загального добробуту:

1) монетаристська модель характеризується мінімальним втручанням держави у соціально-економічні процеси, високою конкуренцією, що координує діяльність ринкових механізмів, за умови законодавчого регулювання конкурентних рамок, забезпечення недоторканості приватної власності, створення умов для рівності можливостей . Також для даної моделі

характерна відсутність контролю над ціноутворенням та заробітною платою. Високий рівень індивідуалізму та економічної свободи громадян, різні можливості та непередбачуваність ринку народжують різні рівні успішності індивідів, що зумовлює кінцевий рівень добробуту та досягнення таких обсягів та якості доступних соціальних благ, які людина сама в змозі заробити. Ми бачимо, що в монетаристській моделі соціальна функція держави мінімальна і не регулює витрати інфляції та безробіття, немає допомоги соціально незахищеним чи нужденним групам населення. Ця модель державної соціальної політики була властива країнам із ліберальною ринковою економікою (наприклад, США) до другої половини ХХ ст. Основними проблемами такої моделі стали бідність та майнова нерівність навіть у період стабільного економічного зростання. Зазначені недоліки призвели до трансформації цієї моделі у більшості розвинених держав;

2) тотальне контролювання державою соціальних та економічних процесів, а також домінування держави у сфері соціальної політики та соціального захисту – основні характеристики патерналістської моделі соціальної політики. Ця модель була характерна для СРСР і країн-представників блоку соціалістичних держав, де переважала державна власність, існувала економіка планового характеру та панувала комуністична ідеологія. Принцип патерналізму полягав у домінуванні держави у вирішенні будь-яких соціальних питань і за реалізації соціальних потреб особистості, і навіть державний вплив було поширено на сфери розподілу та споживання соціальних благ. При цьому держава гарантувала право на працю/ обов'язок трудитися для всіх громадян працездатного віку, усі громадяни забезпечувалися єдиними уніфікованими соціальними стандартами [1].

Достоїнствами даної моделі можна назвати високу соціальну захищеність всіх груп населення, незалежно від статі та віку, також дуже високий рівень реалізації соціальної функції самої держави (на відміну попередньої моделі). До недоліків віднесемо обмеженість (фактично відсутність) економічної свободи громадянина, можливостей для індивідуальної самореалізації громадян, самостійності щодо індивідуального визначення соціальних інтересів. Державні стандарти оплати праці та розподілу соціальних благ повсюдно знижували мотивацію до праці та саму продуктивність праці, породжуючи високий рівень утриманства та призвівши до суттєвих недоліків державних ресурсів у виконанні заявлених соціальних цілей. Криза даної моделі показала її повну неефективність; 3) модель країн загального добробуту стала формуватися у розвинутих країнах після Другої світової війни. Основними пріоритетами даної моделі є плюралізм форм власності, активна державна участь у функціонуванні соціально-трудова відносин (система трипартизму - активного соціального партнерства най-

маних працівників, роботодавців, органів влади), перерозподіл доходів у суспільстві завдяки прогресивній системі оподаткування та податковим пільгам для різних соціально вразливих груп. Зазначимо, що соціальна політика в СРСР була одержавлена, в європейських країнах та країнах Північної Америки в процесі переходу до моделі держави загального добробуту вдалося вибудувати систему соціальної політики, засновану на поєднанні ринкових механізмів, взаємодії влади та бізнесу, побудові стабільного третього класу, активізації власних зусиль громадян для будівництва індивідуального благополуччя. У межах моделі країн загального добробуту є кілька класифікацій, виділених різними авторами. Згідно Г. Еспінг-Андерсену, існують три моделі welfare state: - неоліберальна модель (США, Великобританія та ін.): Можна відзначити, що США пізніше, ніж інші розвинені держави, ступили на шлях формування соціально орієнтованої держави, цим визнаючи, що ринкова економіка неспроможна вирішити проблеми соціальної нерівності без втручання держави у цю сферу. Головною метою держави загального добробуту США є забезпечення мінімального рівня соціального захисту громадян і більш рівномірний розподіл доходів, причому численні соціальні програми вирішуються різною мірою на федеральному рівні, рівні штату, місцевому рівні. Завдяки прийнятій політиці соціальної компенсації економічних витрат та розвиненому механізму податкових пільг для розвитку і приватного, і державного секторів економіки в країні вдається реалізовувати консенсус між ліберально-консервативним та соціально-економічним векторами розвитку. Деякі автори відзначають, що процес маркетизації державних структур щодо надання соціальних послуг для громадян дає позитивні результати порівняно з бюрократичною моделлю надання соціальних послуг населенню; – консервативно-корпоративістська (Франція, Німеччина, Італія та ін.): наприклад, німецька модель соціальної політики орієнтована як на працездатне, так і на непрацездатне населення і включає розвинену систему соціальної допомоги, що поєднує надання державних соціальних послуг уразливим групам та соціальний захист тих, хто найбільше потребує та найбільш вразливих верств населення [3].

Німецька модель орієнтована не так на перерозподіл соціальних послуг і благ між усіма верствами населення, але в створення такого соціального порядку (соціально орієнтованої ринкової економіки), у якому соціальної допомоги потребує мінімальна кількість громадян – соціал-демократична (Фінляндія, Швеція, Данія та ін.). Наприклад, у Швеції реалізовано такі принципи соціальної політики як соціальна впевненість, солідарність, рівність, справедливість, універсальність та колективність. Також у шведській моделі соціальної політики побудовано таке державне соціальне забезпечення, яке не залежить від соціально-економічного ста-

тусу людини та реалізується через прогресивну систему оподаткування. Ще однією відмінною особливістю цієї держави є чіткий взаємозв'язок політики та ринку, причому соціальна політика сприймається як основний механізм послаблення соціальної нерівності громадян. Критики даної моделі свідчать про неможливість її впровадження у соціально-економічній системі інших держав, оскільки гарантований вільний доступ всіх громадян до соціальних послуг та великі податки на сферу бізнесу та на самих громадян можуть породжувати індивідуальну байдужість громадян до участі у відтворенні благ, призвести до кризи сім'ї, зрівнялівці в системі освіти тощо, незважаючи на те, що самій Швеції вдається справлятися з цими проблемами.

Бельгійський дослідник А. Сапір виділяє чотири європейські соціальні моделі: північна модель (Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди) – високий рівень соціального захисту, сильне фіскальне навантаження на працюючих громадян, універсальний характер соціальних допомог; англосаксонська модель (Великобританія, Ірландія) — соціальні допомоги надаються громадянам у разі потреби чи бідності й у першу чергу виплачуються працездатним, профспілки слабкі, високий рівень нерівності ринку праці; континентальна модель (Німеччина, Франція) – система соціального захисту вибудовується на професійно-корпоративістській основі та залежить від внесків, що виплачуються працівниками, висока роль профспілок, особи, які не мають робочої страховки, одержують виплати з державного бюджету; середземноморська модель (Греція, Італія, Португалія, Іспанія) — у системі соціальних трансфертів переважають пенсійні виплати, одержувачі державної соціальної допомоги сегментовані за статусом, система соціального захисту спрямована на підтримку молодих працівників та витіснення з ринку праці літніх працівників [5].

Основними проблемами та актуальними невирішеними завданнями соціальної політики у сучасних розвинених державах на початку ХХІ ст. стали: демографічна криза та процеси старіння населення, імміграція та міграція, соціальні наслідки структурних змін в економіці та модернізації господарства, створення нових форм сім'ї та зростання кількості одиноких людей, зростання витрат на соціальні потреби. Також залишаються невирішеними суперечки про «breakingpoint» (переломний момент) у системі оподаткування: коли збільшення податкових ставок на дохід громадян призведе не до поповнення бюджету, а до можливості зниження системи соціальних виплат населенню, і зворотний процес — коли низькі податки не зможуть забезпечити високий рівень соціальних послуг громадян розвинених держав. Під час нинішньої економічної кризи в умовах обмеженості ресурсів і зростаючих потреб соціально-демографічних груп багато європейських країн запровадили політику скорочення соціальних пільг та

виплат щодо сімейної допомоги та плати за житло, обов'язкові допомоги при низькому доході були замінені на допомогу за специфічними потребами. Поступово руйнується монополія держави на перерозподіл та виробництво соціальних благ та послуг, здійснюється передача соціальних служб у змішане володіння, що, можливо, спричинить відмову держави від соціальних зобов'язань перед громадянами, і постраждають насамперед соціальні інтереси та соціальна захищеність жінок, дітей, людей з обмеженими можливостями, людей похилого віку.

При розгляді сучасної моделі соціальної політики в Україні, необхідно оцінити підсумки соціальної політики в СРСР: - Високий рівень урбанізації та загальної грамотності, розрив у рівні та якості життя сільського та міського населення, високий рівень економічної активності жінок, гендерний розрив в оплаті праці, феномен гендерного контракту «матері+працівниці» для жінок, недостатній розвиток сектору соціальної політики, що надає послуги з догляду за дітьми та літніми людьми, що все разом призвело до зниження народжуваності, егалітаризм оплати праці (низька диференціація заробітної плати, створювана штучно), егалітаризм споживання матеріальних благ, часткове відшкодування матеріальних благ у вигляді соціальних пільг та привілеїв для певних груп населення, етатизм та одержавлення соціальної сфери, соціальних галузей та соціальних установ, патерналістський характер соціальної політики. У першій половині 1990-х років. почалася модернізація системи соціальної політики у пострадянській Україні, і цей етап можна охарактеризувати як спроби соціальної політики впоратися із соціальними наслідками економічних перетворень та реформ: пенсійне та соціальне забезпечення громадян було переведено на рейки принципу страхового фінансування; державні, регіональні та місцеві бюджети стали самостійними та фінансово незалежними один від одного при вирішенні питань соціальної політики. Новою реалією на той час стала поява безробіття як соціальної проблеми, яку потрібно було вирішити з допомогою державного регулювання. Наступним соціальним заходом стало прийняття Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» 1994 р., основні тези якого було спрямовано запровадженню грошових зобов'язань держави перед цієї соціальної групою. Соціальні цілі лише декларувалися, не були підкріплені ресурсами, малоефективні і призвели не до усунення наслідків інвалідності, а чисельному зростанню інвалідів. У період 1992-2011 років. було реформовано трудове законодавство та проведено пенсійну реформу. Завданнями нової багаторівневої схеми пенсійного забезпечення стало зниження залежності системи від демографічних факторів (старіння населення), посилення зв'язку розміру пенсій із реальним трудовим вкладом працівника, підвищення індивідуальної відповідальності за фінансування

майбутньої пенсії, забезпечення гідного рівня пенсії та фінансової стійкості пенсійної сфери, легалізація трудових доходів громадян, усунення державного монополізму у пенсійній сфері тощо. Проте дослідники визнають, що пенсійна реформа не досягла поставлених результатів. У 2006 р. до політичного порядку денного червоною ниткою увійшли демографічні проблеми (висока смертність разом з низькою народжуваністю). Єдиними політичними інструментами вирішення цих проблем стали заходи монетарного та пронаталістського характеру: – материнський капітал для жінок, які народили/усиновили другу/третю/наступну дитину, що індексується рік у рік; - Збільшення розміру допомоги по догляду за дитиною, новий механізм виплат допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами та ін. Дискусії про ефективність зазначених заходів продовжуються досі, безперечно одне: демографічна ситуація в Україні майже відповідає останньому тренду демографічної модернізації, згідно з яким розвинені країни перебувають у стані нового демографічного рівноваги, обумовленої низькою смертністю та низькою народжуваністю. Наша країна перейшла до низької народжуваності, але смертність продовжує залишатися високою, і вік доживання все ще досить низький серед громадян України.

Висновки. Соціальна політика є системою заходів та інструментів, вкладених у досягнення соціального добробуту громадян. Основними напрямками соціальної політики держави можна назвати:

- 1) матеріальну безпеку громадян у вигляді соціальної допомоги та гарантованого мінімуму доходів;
- 2) функціонування соціальних служб для різноманітних соціально-демографічних груп населення;
- 3) інформування, нагляд та консультування.

Взаємодія таких чинників як характер економічної діяльності, політичний устрій держави, культурні та історичні особливості соціуму детермінує виникнення та функціонування моделей соціальної політики. Призма соціальної підтримки дозволяє виділяти відмінності сучасних соціальних держав за ознакою догляду за дітьми та людьми похилого віку, ознакою вкладу секторів громадянського суспільства у догляд та турботу про громадян, ступінь приватизації та колективізації даних соціальних послуг. Основними проблемами та актуальними невирішеними завданнями соціальної політики у сучасних розвинених державах на початку XXI ст. стали демографічна криза та процеси старіння населення, імміграція та міграція, соціальні наслідки структурних змін в економіці та модернізації господарства, зростання витрат на соціальні потреби. Серед мінусів існуючої моделі соціальної політики в Україні можна назвати:

- 1) нечіткість міграційної політики
- 2) невирішеність інституційної модернізації соціальної системи;

- 3) фрагментарність та незавершеність реформ соціальної сфери;
- 4) будь-який перегляд державних соціальних зобов'язань упирається у бюджетні та політико-адміністративні обмеження.

Список використаних джерел:

1. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/33.pdf (дата звернення 15.12.2021).
2. Кудлаєнко С. Структурні елементи механізмів реалізації соціальної політики. Вісник ХНУ. Економічні науки. 2019. №1. С. 169–173.
3. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: Сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії. 2018. Вип. 1. С. 125–138.
4. Романовська Ю.А., Давидюк А.О. Фінансування соціальних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2020. Вип. 46. С. 76–85.
5. Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Вип. 2. 2020. С. 87–98.

References:

1. Butnyk O. O. Analiz modelei sotsialnoi polityky v krainakh z rozvynutymy rynkovymy vidnosynamy: dosvid dlia Ukrainy. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/33.pdf (data zvernennia 15.12.2021).
2. Kudlaienko S. Strukturni elementy mekhanizmv realizatsii sotsialnoi polityky. Visnyk KhNU. Ekonomichni nauky. 2019. №1. S. 169–173.
3. Osipova L.V., Plakhtii V.H. Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: Suchasnyi stan ta perspektyvy. Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii. 2018. Vyp. 1. S. 125–138.
4. Romanovska Yu.A., Davydiuk A.O. Finansuvannia sotsialnykh posluh v Ukraini. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia: Ekonomika i menedzhment. 2020. Vyp. 46. S. 76–85.
5. Chuhunov I. Ya., Kachula S. V. Derzhavna finansova polityka zabezpechennia sotsialnoho rozvytku suspilstva. Visnyk KNTEU. Vyp. 2. 2020. S. 87–98.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-14

УДК 351:342.57

*Леоненко Н.А., д.держ.упр., НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-1498-0391,*

*Поступна О.В., д.держ.упр., НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-0622-0966*

*Leonenko N., Doctor in Public Administration, Associate Professor,
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv,
Postupna O., Doctor of Science in Public Administration, Full Professor,
National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ : МЕХАНІЗМИ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ГЛОБАЛІЗМУ

INFORMATION SECURITY OF UKRAINE: MECHANISMS, CURRENT CHALLENGES AND THREATS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION GLOBALISM

Наукова стаття присвячена дослідженню механізмів інформаційної безпеки України, сучасним викликам та загрозам в умовах інформаційного глобалізму. У статті з урахуванням комплексного та доктринального аналізу вказаної проблематики визначено, що важливу роль в досягненні інформаційної безпеки держави відіграє інституційний механізм її забезпечення. Зростання спектру загроз національній безпеці підвищує роль держави в реалізації на практиці сильної інформаційної політики, заслуговує на особливу увагу суспільства до освітньої сфери, яка безпосередньо впливає на інформаційні технології, і, безсумнівно, вдосконалення правової регламентації діяльності громадян і держави в інформаційній сфері, що обумовлено сучасними політичними та державними процесами.

Ключові слова: *інформаційна безпека, інформаційний глобалізм, інформаційні загрози; механізми протидії інформаційним загрозам; державна інформаційна політика.*

The scientific article is devoted to the study of information security mechanisms of Ukraine, modern challenges and threats in the conditions of information globalism. In the article, taking into account the complex and doctrinal analysis of the indicated issues, it is determined that an important role in achieving the infor-

mation security of the state is played by the institutional mechanism of its provision. The growing spectrum of threats to national security increases the role of the state in the implementation of a strong information policy in practice, deserves the special attention of society to the educational sphere, which directly affects information technologies, and, undoubtedly, the improvement of the legal regulation of the activities of citizens and the state in the information sphere, which is due to modern political and state processes.

Keywords: *information security, information globalism, information threats; mechanisms for countering informational threats; state information policy.*

Постановка проблеми. Враховуючи постійне зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій військового, соціального, природного, техногенного походження, що пов'язано з російською військовою агресією, терористичними актами, а також існуючі прогресивні тенденції демократизації та діджиталізації, наша держава пройшла і продовжує проходити низку етапів, рівнів та стадій забезпечення інформаційної безпеки. Незважаючи на законодавче закріплення повноважень відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері, очевидні проблеми розмежування їхньої компетенції та взаємодії, реальних дієвих гарантій попередження різноманітних інформаційних загроз національній безпеці, а також ефективних та своєчасних способів їх ліквідації.

У контексті дослідження важливо з'ясувати зміст правової категорії «механізм забезпечення інформаційної безпеки» та визначити підхід до розуміння цієї категорії. Це дозволить комплексно та ґрунтовно розглянути структуру механізму забезпечення інформаційної безпеки держави, виявити причини недостатньої дієвості цього механізму в цілому та окремих його елементів зокрема. Методологія дослідження інформаційної безпеки України в умовах інформаційного глобалізму на сьогоднішній день розроблена недостатньо і вимагає подальшого розвитку та адаптації до постійно змінюваних умов дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доктринальний аналіз особливостей інформаційної безпеки України в умовах інформаційного глобалізму був предметом дослідження численних вчених-правників, економістів, державних управлінців, що знайшло своє відображення у працях таких науковців як: А. В. Возженікова, Ю. Ф. Нуждіна, А. А. Стрельцова, Д. С. Черешкіна, І. М. Панаріна, А. А. Прохожева, водночас комплексний аналіз вченими не проводився, що і зумовило науковий інтерес авторів.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження особливостей інформаційної безпеки в умовах становлення інформаційного глобалізму, виокремлення її концептуально-доктринальних механізмів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна безпека є інтегрованою

складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави. Інформаційна безпека, з одного боку, передбачає забезпечення якісного всебічного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а з іншого – це контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидія негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій. Рішення комплексної проблеми інформаційної безпеки дасть змогу як захистити інтереси суспільства і держави, так і гарантувати права громадян на отримання всебічної, об'єктивної та якісної інформації.

У сучасній літературі під інформаційною безпекою розуміють її захищеність від випадкового або навмисного втручання в процес її функціонування, від спроб розкрадання, модифікації, а також руйнування її компонентів. У науковій доктрині інформаційної безпеки України дається розгорнуте визначення інформаційної безпеки. Під нею слід розуміти стан захищеності національних інтересів в інформаційному середовищі, яке визначає сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави [1].

Безпека досягається, перш за все, шляхом конфіденційності оброблюваної інформації, а також цілісності та доступності компонентів і ресурсів системи. Потрібно, перш за все, враховувати ефективність системи управління інформаційними ресурсами і їх захист, яка буде визначати загальний рівень державної безпеки. Пильну увагу слід приділити тому, що одним з найважливіших аспектів є визначення та класифікація можливих загроз безпеки. Загроза безпеки трактується як сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку життєво-важливим інтересам особистості, суспільства і держави.

У науковій літературі загрози поділяються на зовнішні і внутрішні. Зовнішні джерела загрози – це, перш за все, діяльність іноземних розвідувальних та інформаційних структур, терористичних організацій, а також гостра конкуренція за володіння інформаційними технологіями і ресурсами, а також технологічний прорив провідних держав світу і нарощування їх основних можливостей. Внутрішні загрози – це критичний стан вітчизняних галузей промисловості, несприятлива кримінальна обстановка, яка сприяє зрощенню державних і кримінальних структур в інформаційній сфері, низький ступінь захищеності законних інтересів громадян, недостатня правозастосовна практика і відставання України від провідних країн за рівнем інформатизації в важливих сферах державної діяльності. При чому, особливу увагу слід приділити таким видам загроз як:

– витіснення українських інформаційних агентств, засобів масової ін-

формації з внутрішнього інформаційного ринку і залежність економічної та політичної сфери суспільного життя України від закордонних інформаційних структур;

– маніпулювання інформацією (сюди включається дезінформація, приховування або перекручення інформації) [2].

Слід зазначити, що необхідним елементом при створенні системи забезпечення інформаційної безпеки країни буде формування її мети. Мета функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки – це створення необхідних економічних і соціокультурних умов, а також організаційно-правові механізми формування і ефективного використання інформаційних ресурсів у всіх сферах життя громадян [5].

На думку окремих вчених, головним стратегічним завданням реалізації та захисту національних інтересів на сучасному етапі розвитку України в інформаційній сфері стають:

- розробка довгострокової програми по забезпеченню виходу на рівень провідних країн світу в області створення новітніх інформаційних технологій;

- свобода отримання і поширення інформації громадянами та іншими суб'єктами суспільних відносин в інтересах формування громадянського суспільства, розвитку науки і культури;

- надійний захист інформаційного потенціалу України від неправомірного його використання, що може впливати на законні інтереси особистості, суспільства і держави;

- взаємодія державних і недержавних систем інформаційного забезпечення з метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів країни;

- формування і розвиток регіональних центрів сертифікації систем інформаційного захисту та їх елементів;

- протидія цілеспрямованим діям з дезінформації органів влади і використання каналів інформаційного обміну для порушення систем управління різними сферами життєдіяльності держави [3].

На нашу думку, для досягнення відповідного рівня інформаційної безпеки необхідно сформувавши єдиний державний механізм забезпечення інформаційної безпеки України, де будуть вирішуватися такі основні завдання:

1) забезпечення інформаційної безпеки, всіх основних складових елементів системи управління державної безпеки;

2) розвиток і розробка ефективної системи отримання необхідної інформації для відпрацювання основних стратегічних, тактичних і оперативних рішень в сфері управління інформаційною безпекою;

3) формування інформаційно-аналітичного потенціалу країни;

4) розвиток системи моніторингу стану інформаційної безпеки в зв'язку з виявленням загроз, що виникають як зсередини, так і ззовні системи управління національною безпекою;

5) запобігання будь-якої протиправної діяльності з боку суб'єктів інформаційної системи забезпечення національної безпеки.

Важливу роль в досягненні інформаційної безпеки держави відіграє інституційний механізм її забезпечення. Ефективність інституційної системи, що реалізує громадські інтереси, є запорукою їх гармонізації з метою забезпечення вищих державних інтересів, в тому числі національної та інформаційної безпеки. Нагадаємо, що інститути – це породжені людською свідомістю і досвідом правила взаємодій («правила гри») в суспільстві, обмеження і передумови розвитку в політиці, соціальній сфері та економіці. Інститутами, що підтримують довгостроковий економічний ріст, є закони і правила, що формують спонукальні мотиви і механізми. Інститути задають систему позитивних і негативних стимулів, знижують невизначеність і роблять соціальне середовище більш передбачуваним. Серед інститутів, які гарантують інформаційну безпеку, можна виділити такі як: верховенство закону, незалежний і компетентний суд, відсутність корупції тощо [5].

Інституційний механізм забезпечення інформаційної безпеки є особливою структурною складовою державного механізму, що забезпечує створення норм і правил, що регулюють взаємодію різних економічних суб'єктів в інформаційній сфері щодо запобігання загроз інформаційної безпеки. Інституційний механізм приводить у дію інститути (формальні і неформальні), структурує взаємодії суб'єктів, які здійснюють контроль над дотриманням встановлених норм і правил.

Сутність інституційного механізму проявляється через його функції. Підтримуємо переважну частину вчених, які вважають, що інституційний механізм виконує наступні функції, які можна застосувати й до механізму забезпечення інформаційної безпеки, а саме:

1) інтеграція агентів в один інститут з метою здійснення спільної діяльності в рамках загальних статусів і норм;

2) диференціювання норм і статусів, а також суб'єктів і агентів різних інститутів, що розділяють і ігнорують їхні вимоги; регламентація взаємодії інституту і його агентів відповідно до встановлених вимог;

3) здійснення перекладу нових вимог в реальну практику;

4) забезпечення відтворення рутинних інновацій;

5) субординація і координація відносин між суб'єктами, які належать до різних інститутів;

6) інформування суб'єктів про нові норми і правила поведінки;

7) регулювання діяльності суб'єктів;

8) контроль за виконанням норм, правил і угод [4].

Таким чином, інституційний механізм забезпечення інформаційної безпеки включає законодавчу основу і забезпечує її інституційні елементи загальної структури. Удосконалення даного механізму включає в себе реорганізацію законодавчої основи інформаційної безпеки та інституційних структур протидії загрозам інформаційної безпеки. В інституційний механізм забезпечення інформаційної безпеки входить: прийняття нових законів, які враховували б інтереси всіх суб'єктів інформаційної сфери; дотримання балансу творчої та обмежувальної функцій законів в інформаційній сфері; інтеграція України в світовий правовий простір; облік стану сфери вітчизняних інформаційних технологій тощо.

Україна стала об'єктом інформаційно-психологічних впливів, операцій, війн та її інформаційна безпека опинилась під загрозою. Можна констатувати, що:

1) український інформаційний простір є незахищеним від зовнішніх негативних пропагандистсько-маніпулятивних впливів і стає об'єктом інформаційної експансії;

2) у світовому медіапросторі відсутній український національний інформаційний продукт, що поширював би об'єктивну, неупереджену та актуальну інформацію про події в Україні. Як наслідок – світова громадськість відчуває брак інформації або отримує її з інших джерел, які часом дезінформують, надають викривлену, спотворену, неповну інформацію. Водночас проти України активно застосовується потужний медіаресурс, здійснюється експансія іноземних суб'єктів на ринку інформаційних послуг, активізуються негативні інформаційні впливи, які спрямовані на викривлення реальності, заниження міжнародного іміджу держави;

3) діяльність вітчизняних ЗМІ щодо систематичного, об'єктивного висвітлення фактів, подій та явищ є недостатньою та позбавлена стратегічного планування; інформаційно-комунікативна політика України у сфері національної безпеки потребує невідкладного перегляду та удосконалення.

Національний інформаційний простір України, на жаль, зазнає суттєвих загроз, викликів, які становлять небезпеку функціонування держави, її політичного та економічного розвитку, інтеграції у європейські та євроатлантичні структури. Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері це – сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру [2].

До загроз національній безпеці України в інформаційній сфері також варто зарахувати:

1) прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;

2) викривлення, спотворення, блокування, замовчування упереджене та тенденційне висвітлення інформації;

3) несанкціоноване її поширення;

4) відкрити дезінформацію;

5) інформаційну експансію з боку інших держав та руйнівне інформаційне вторгнення у національний інформаційний простір, коли країни з потужнішим інформаційним потенціалом отримали можливість розширити свій вплив через ЗМІ на населення і громадськість менш потужної держави;

6) виникнення і функціонування у національному інформаційному просторі держави невідконтрольних й інформаційних потоків;

7) поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості;

8) повільність входження України у світовий інформаційний простір;

9) невиваженість державної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері;

10) розміщення дезінформації в Інтернеті.

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх негативних пропагандистських інформаційних впливів, загроз. Тому захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії медіазагрозам повинні стати пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

Висновки. Таким чином, інституційний механізм забезпечення інформаційної безпеки держави передбачає формування законодавчих основ та інституційних структур, які її забезпечують. Для вдосконалення інституційного механізму і формування нових механізмів економічної безпеки в умовах інформаційного глобалізму, доцільно передбачити такі окремі елементи як: подолання декларативного характеру законодавства і скорочення розриву між законодавством і практикою в інформаційній сфері, формування наднаціонального законодавства в інформаційній сфері, створення нових інститутів, що визначають рамки взаємодії і правил поведінки в інтернет-просторі.

Загрози інформаційної безпеки мають цілком об'єктивний характер, обумовлені сучасним політичним процесом і мають дуже тісний зв'язок зі змінами в інформаційній сфері на основі розвитку інформаційних техно-

логій. Зростання спектру загроз національній безпеці підвищує роль держави в реалізації на практиці сильної інформаційної політики, на особливу увагу суспільства до освітньої сфери, яка безпосередньо впливає на інформаційні технології, і, безсумнівно, вдосконалення правової регламентації діяльності громадян і держави в інформаційній сфері, що обумовлено сучасними політичними та державними процесами.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко В. О, Литвиненко О. В. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми. Режим доступу: <http://www.crimeresearch.iatp.org.ua/library/strateg.htm>.

2. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. Режим доступу: <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2015/04/20.pdf>.

3. Захист інформаційної безпеки як функція держави. Режим доступу: <http://www.mego.info/матеріал/23-захист-інформаційноїбезпеки-як-функція-держави>.

4. Медвідь Ф. Інформаційна безпека України: виклики та загрози. Режим доступу: <http://www.nato.ru.if.ua/journal/2009-2-28.pdf>.

5. Методи інформаційного захисту простору. Інформаційна безпека України. Режим доступу: <http://www.ua.textreferat.com/referat-7471.html>.

References:

1. Bondarenko V. O. Informatsiina bezpeka suchasnoi derzhavy: kontseptualni rozdumy [Elektronnyi resurs] / V. O. Bondarenko, O. V. Lytvynenko. – Rezhym dostupu: <http://www.crimeresearch.iatp.org.ua/library/strateg.htm>.

2. Horban Iu.O. Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia [Elektronnyi resurs] / Iu. O. Horban. – Rezhym dostupu: <http://www.visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/04/20.pdf>.

3. Zakhyst informatsiinoi bezpeky yak funktsiia derzhavy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mego.info/material/23-zakhystinformatsiinoi-bezpeky-iak-funktsiia-derzhavy>.

4. Medvid F. Informatsiina bezpeka Ukrainy: vyklyky ta zahrozy [Elektronnyi resurs] / F. Medvid. – Rezhym dostupu: <http://www.nato.ru.if.ua/journal/2009-2-28.pdf>.

5. Metody informatsiinoho zakhystu prostoru. Informatsiina bezpeka Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ua.textreferat.com/referat-7471.html>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-15

УДК 351.82 : 339.137.2

*Маїстро С.В., д.держ.упр., проф., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0003-3035-4304*

Maistro S., Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Head of the department of public administration for civil defence of ERPC of the National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

THEORETICAL-METHODICAL AND NORMATIVE-LEGAL BASIS OF STATE ANTI-MONOPOLY POLICY

У статті досліджено теоретико-методичні основи державної антимонопольної політики. Визначено особливості та суперечності нормативно-правового забезпечення державної антимонопольної політики в Україні. Виявлено основні причини монополізації окремих галузей національної економіки. Запропоновано напрями удосконалення державної антимонопольної політики в Україні.

Ключові слова: *публічне управління та адміністрування, державна політика, державна антимонопольна політика, конкуренція, монополія, картельна змова.*

The article examines the theoretical and methodological foundations of state antimonopoly policy. Peculiarities and contradictions of regulatory and legal support of the state antimonopoly policy in Ukraine are determined. The main reasons for the monopolization of certain branches of the national economy have been identified. Directions for improving the state antimonopoly policy in Ukraine are proposed.

Key words: *public management and administration, state policy, state antimonopoly policy, competition, monopoly, cartel conspiracy.*

Постановка проблеми. Функціонування економік більшості країн світу, в тому числі України, характеризуються наявністю монополізованих секторів. Монополізовану економіку не можна назвати ефективною з погляду розподілу ресурсів. Справа в тому, що втрати споживачів від підвищення цін і зниження випуску продукції монополістом виявляються завжди більше виграшу монополії. Виробляючи мало продукції і продаючи її за високими цінами, монополіст спотворює розподіл ресурсів в економіці. Тому монополія є проблемою, яка вимагає активного державного втручання, бо вона веде до штучного підвищення цін на продукцію, яка виробляється (і тим самим

до спотворення цінових сигналів) та до неефективної структури виробництва. Головна вада полягає у відхиленні від ефективного розподілу ресурсів в результаті монополізації ринку та у втратах добробуту для споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні питання щодо визначення сутності і розвитку монополій та питання державного регулювання діяльності монополій досліджували багато науковців, зокрема: Амосов О., Борисенко З., Воробйов Є., Залога З., Латинін М., Михасюк І., Мельник А., Мочерний С., Портер М., Шумпетер Й. та інші. До вагомих здобутків цих науковців слід віднести розроблення теоретичних основ діяльності монополій у різних галузях та сферах економіки, стратегій державного регулювання діяльності монополій, дослідження особливостей державної антимонопольної політики [1; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 11].

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які стосуються визначення сутності монополій та державного регулювання їх діяльності, слід вказати на відсутність цілісного дослідження проблеми, а також на недостатність наукового опрацювання низки питань, пов'язаних з визначенням напрямів удосконалення державної антимонопольної політики.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні теоретико-методичних основ державної антимонопольної політики та обґрунтуванні напрямів її удосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Монополістичні тенденції в різних формах і проявах спостерігались на всіх етапах розвитку ринку, супроводжуючи їх. Причини виникнення монополій пов'язані передусім із змінами в технологічному способі виробництва. Передумовою цих змін була промислова революція кінця XVIII – початку XIX ст., технічні винаходи, поява нових галузей промисловості та швидкий розвиток виробництва в багатьох з них, насамперед, у легкій промисловості.

Новітня історія монополістичних тенденцій починається з останньої третини XIX ст. (особливо в період економічної кризи 1873 р.). Взаємозв'язок явищ – криз і монополій – вказує на ще одну з причин монополізації, а саме: спробу багатьох фірм знайти порятунок від кризових потрясінь в монополістичній практиці. Не випадково монополії в тодішній економічній літературі отримали назву «дітей кризи» [8].

В цілому, причинами монополістичних тенденцій на ринку є [4; 9]:

1. Централізація виробництва, тобто збільшення масштабів виробництва продукції в результаті об'єднання кількох підприємств в одне.
2. Централізація капіталу, тобто збільшення розмірів капіталу, внаслідок об'єднання або злиття раніше самостійних капіталів.
3. Поява акціонерної власності, коли індивідуальна приватна власність перетворюється на гальмо продуктивних сил. Це означає, що в кінці XIX ст. під впливом наукових винаходів (нові види двигунів тощо) потрібно було будувати нові заводи, фабрики. Крім того, у цей час починається спо-

рудження залізниць, інших великих об'єктів. Нагромадити необхідні кошти окремий підприємець не міг, тому виникла необхідність у новій формі власності, яка б змогла швидко розв'язати цю проблему. Нею стала акціонерна власність, що виникла в результаті злиття, об'єднання підприємств.

4. Внаслідок дій держави (спеціальних або навмисних її кроків).
5. Кризові явища в економіці.

Слід відзначити, що термін «монополія» походить від грецьких слів («*mono*» – один, «*polio*» – продаю) – наявність одного продавця товару чи послуги на ринку. Це монополія одного підприємства або продавця. Тобто монополія – це виключне право (виробництва, торгівлі, промислу тощо), що належить одній особі, групі осіб чи державі.

До основних видів монополій можна віднести:

1. Природна монополія, яка виникає внаслідок об'єктивних причин. Вона існує, коли попит на певний товар чи послуги найкраще задовольняється однією або кількома фірмами (в цьому випадку конкуренція неможлива, або недоречна, наприклад: енергозабезпечення, трубопровідний та залізничний транспорт тощо).

2. Закрита монополія – монополія, захищена від конкуренції за допомогою юридичних обмежень, патентів, інституту авторського права.

3. Відкрита монополія – фірма на певний час стає єдиним постачальником якого-небудь товару, не володіючи спеціальним захистом від конкуренції. В ситуації відкритої монополії часто опиняються фірми, які першими вийшли на ринок з новою продукцією.

4. Адміністративна (спеціальна) монополія, яка виникає внаслідок дії державних органів двома шляхами: надання окремим фірмам виключного права на заняття певного роду діяльності; об'єднання державних підприємств і підпорядкування їх міністерствам (вони виступають на ринку, як єдиний господарський суб'єкт і між ними відсутня конкуренція).

5. Економічна монополія, яка є найпоширенішою і виникає на основі закономірного господарського розвитку, коли підприємці зуміли завоювати монополістичне становище на ринку, завдяки успішному розвитку підприємства і базується на добровільному об'єднанні або поглинанні переможцями банкрутів [4; 9].

На процесі монополізації економіки першими звернули увагу представники німецької історичної школи, і це не випадково, оскільки саме вони в своїх дослідженнях зробили акцент на описі окремих економічних процесів, збирання фактичного матеріалу. Цю стадію розвитку капіталізму вони називали імперіалізмом (*imperium* – лат. – влада) по аналогії з процесом формування імперій минулого – римської, перської тощо [8].

Неокласична школа розглядає завдання державного регулювання не стільки в контексті боротьби з монополією, скільки в контексті сприяння конкуренції (в самому ринковому механізмі наявні сили, які обмежують мо-

нополістичні тенденції), яка сприяє вільному переливу виробничих ресурсів і ліквідує монополістичні штучні бар'єри. Крім того, на думку, представника неокласичної школи, австрійського економіста Й. Шумпетера, в умовах монополії може бути більш швидким науково-технічний прогрес [11].

Найбільш послідовні прихильники неокласичного напряму вважають, що тільки там, де існують непереборні «провали» ринку, наприклад, в умовах природних монополій, необхідне непряме регулювання господарської діяльності. Єдине, що, на їх думку, необхідно – це політика захисту самого механізму конкуренції, у тому числі за допомогою антимонопольної політики держави [4].

В цілому, в економічній науці прийнято розрізняти дві основні моделі державної антимонопольної політики: американську і європейську [1; 3; 5; 8; 9].

Американська модель будується на принципі заборони монополії, як структурної одиниці незалежно від соціально-економічних наслідків її діяльності. Прихильники такого підходу, який отримав назву структуралістського, стверджують, що галузь, що має монополістичну структуру, і поводитися буде, як монополіст. Отже, економічні дії галузей з монополістичною структурою обов'язково будуть негативними з суспільної точки зору і повинні потрапляти під дію антимонопольного законодавства. В цій моделі державної антимонопольної політики передбачається, в основному, форма правозастосувального процесу і судове переслідування порушників.

Європейська модель державної антимонопольної політики, на відміну від американської, полягає в застосуванні принципу контролю за зловживаннями. Такий підхід, який отримав назву біхевіористський, акцентує увагу не на структурі галузі, а на поведінці окремих господарюючих суб'єктів. В цій моделі використовується правило розумного підходу, яке проголошує незаконною не всяку монополію, а лише ту, соціально-економічні наслідки діяльності якої мають для суспільства негативні наслідки. Такий підхід вимагає створення спеціальної системи адміністративних органів, покликаних постійно аналізувати і контролювати стан конкуренції на різних ринках. У разі потреби ці органи використовують коректуючі, регулюючі і заборонні заходи переважно адміністративного характеру.

В останнє десятиріччя відмінності між цими двома моделями зменшуються. При цьому їх зближення йде у бік європейської моделі, коли антимонопольне регулювання діяльності господарюючих суб'єктів здійснюється не тільки на основі їх відносних і абсолютних розмірів, скільки з урахуванням соціально-економічних наслідків їх діяльності для суспільства.

Українська практика антимонопольного регулювання тяжіє більше до європейської моделі. Це знаходить вираз в змісті українського антимонопольного законодавства, а також в повноваженнях і практичній діяльності антимонопольних органів, які включені в систему виконавчої влади і вико-

ристовують головним чином адміністративно-організаційні методи здійснення державної антимонопольної політики.

Україна пройшла шлях від планово-адміністративної системи, що практично виключала повноцінні конкурентні відносини у сфері легального господарювання, до країни з міжнародно визнаною ринковою економікою, що передбачає активну роль держави в захисті, створенні та розвитку конкуренції.

Конституція України встановлює принцип державного захисту добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності (стаття 42) [6].

Тому на запобігання монополізації, на її обмеження та припинення повинна бути спрямована конкурентна (антимонопольна) політика держави.

Конкурентна (антимонопольна) політика держави – це комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення і захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках [1].

Основою конкурентної політики держави є антимонопольне законодавство, представлене Законами України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (1992 р.), «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.) та іншими законодавчими актами [2].

Визначальною ознакою підприємця-монополіста є його монополічне, тобто домінуюче становище, яке забезпечує можливість одноосібно або разом з іншими монополістами обмежувати конкуренцію на певному сегменті ринку.

Згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України "Про захист економічної конкуренції" суб'єкт господарювання займає монополічне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо: на цьому ринку у нього немає жодного конкурента; не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не зазнає значної конкуренції, або навпаки, якщо частка суб'єкта господарювання на ринку становить 35 або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, які належать конкурентам.

Поряд із зазначеними нормами є спеціальні умови щодо встановлення монополічного (домінуючого) становища кожного з кількох суб'єктів господарювання.

По-перше вважається, що кожен із двох чи більше суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо стосовно певного виду товару між ними немає конкуренції або є незначна конкуренція і щодо них, разом узятих, виконується одна з умов, передбачених частиною першою цієї статті.

По-друге, монопольним (домінуючим) вважається також становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконуються такі умови:

- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50%;
- сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 % [2; 7].

Момент, коли виникає монопольне становище підприємців на ринку всіх видів товарів (послуг) у межах певної території, визначає Антимонопольний комітет України (АМКУ).

Відповідно до Закону України «Про Антимонопольний комітет України» основними завданнями Комітету є: державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства; запобігання, виявлення та припинення порушень антимонопольного законодавства; контроль за економічною концентрацією; сприяння розвитку добросовісної конкуренції [2].

При цьому до засобів антимонопольного регулювання належать: обмеження на встановлення вищого рівня цін і тарифів; запровадження граничних нормативів рентабельності; декларування зміни цін; встановлення стандартів і показників якості для товарів і послуг; квотування обсягів виробництва товарів (послуг); використання державних замовлень; розподіл ринків; тарифне регулювання імпорту та експорту товарів тощо [1; 3].

За здійснення антиконкурентних погоджених дій юридичними особами й за зловживання монопольним положенням штрафи в Україні можуть становити до 10% річного обороту суб'єктів господарювання [2].

Світовий досвід показує, що монополізація губить прогрес і гальмує зростання добробуту суспільства. Тому не випадково, що в умовах глобалізації однією з основних тенденцій розвитку міжнародної конкурентної політики, яка була започаткована прийняттям в 2004 р. Радою ОЕСР Рекомендацій з ефективних дій проти «злісних» картелів (Recommendation on Effective Action against Hard Core Cartels - C(98)35/FINAL), є посилення жорсткості норм у відношенні картелів. Даний документ передбачає посилення санкцій стосовно картелів і кооперацію між відомствами країн-членів організації. До того ж, оскільки в 2005 р. Рада ОЕСР затвердила Рекомендації з контролю за злиттям (Recommendation of the Council on Merger Review - C(2005)34), саме питання контролю економічної концентрації і гармонізації політик в цієї сфері є надзвичайно актуальним для усіх країн світу [1], в тому числі й України.

До речі, картельна змова – одне з найнебезпечніших порушень з існуючих у конкурентному праві, тому передбачає конкурентно-фінансову відповідальність компанії у вигляді значного штрафу, а для її керівника – кримінальну відповідальність. Така практика існує в багатьох країнах Європи й США. Приміром, у США щорічно несуть покарання кілька десятків керівників компаній за участь в антиконкурентних змовах, що є реально діючим «щепленням від жадібності» [10].

Тому, на наш погляд, в Україні також доцільним є посилення відповідальності за картельні змови (в тому числі кримінальної). Окрім того, АМКУ доцільно запровадити відкриту систему розрахунку адміністративних штрафів з обов'язковим доведенням процедури стягнення штрафів до логічного завершення (а не кардинального зменшення їх розміру за обіцянки порушників не порушувати конкурентне законодавство в подальшому) для запобігання антиконкурентним змовам в майбутньому.

Висновки. Таким чином, державна антимонопольна політика є важливою і невід'ємною складовою економічної політики, яка повинна ефективно реалізовуватись відповідними органами державного управління для забезпечення цілісної системи розподілу і перерозподілу виробничих ресурсів в сучасній ринковій економіці та сприяти зростанню добробуту суспільства. Тобто прозора, послідовна і зрозуміла державна антимонопольна політика має сприяти конкуренції і обмежувати прояви монополізму в економічній сфері, що особливо актуально в умовах європейської інтеграції України, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Амосов О.Ю., Латинін М.А. Конкурентна політика: Підручник. Х. Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
2. Антимонопольне законодавство України // Бюл. законодавства і юрид. практики України. 2001. № 1. 416 с.
3. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики. Підручник. К.: Таксон, 2004. 704 с.
4. Воробйов Є. М. Економічна теорія в питаннях та відповідях. Х. : Р.И.Ф., 2002. 640 с.
5. Державне регулювання економіки : підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога. К. : Атіка ; Ельга-Н, 2000. 592 с.
6. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
7. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: Розпорядження АМКУ від 5 березня 2002 р. № 49-р. URL: http://amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category?cat_id=42345.
8. Мочерний С.В. Економічна теорія : посібник. К. : Академія, 2003.

656 с.

9. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підручник / Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко [та ін.]. К. : Вища шк. 1997. 743 с.

10. Портер М. Конкуренция : учеб. пособие : [пер. с англ.]. М. : Вильямс, 2001. 495 с.

11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1983. С. 130.

References:

1. Amosov O., Latynin M. Competitive policy. [Konkurentna polityka]: Textbook. Kh. Edition of HARRI NADU «Magistr», 2008. 236 p. [in Ukrainian].

2. Antimonopoly legislation of Ukraine. [Antymonopol'ne zakonodavstvo Ukrayiny]. Byul. legislation and law. practices of Ukraine. 2001. No. 1. 416 p. [in Ukrainian].

3. Borysenko Z. Basics of competition policy. [Osnovy konkurentnoyi polityky]. Textbook. K.: Takson, 2004. 704 p. [in Ukrainian].

4. Vorobyov E. Economic theory in questions and answers. [Ekonomichna teoriya v pytannyakh ta vidpovidyakh]. Kh.: R.Y.F., 2002. 640 p. [in Ukrainian].

5. State regulation of the economy: textbook / I. Mykhasyuk, A. Melnyk, M. Krupka, Z. Zaloga. [Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky]. K.: Attica; Elgan, 2000. 592 p. [in Ukrainian].

6. Constitution of Ukraine. [Konstytutsiya Ukrayiny]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>. [in Ukrainian].

7. Methodology for determining the monopoly (dominant) position of business entities on the market. [Metodyka vyznachennya monopol'noho (dominuyuchoho) stanovyscha sub'yektiv hospodaryuvannya na rynku]. Ordinance of the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry of March 5, 2002 No. 49-r. URL: http://amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/category?cat_id=42345. [in Ukrainian].

8. Mocherny S. Economic theory. [Ekonomichna teoriya]: a guide. K.: Academy, 2003. 656 p. [in Ukrainian].

9. Basics of economic theory: political economic aspect: a textbook / G. Klimko, V. Nesterenko, L. Kanishchenko. [Osnovy ekonomichnoyi teorii: politekonomichnyy aspekt]. K.: Higher school 1997. 743 p. [in Ukrainian].

10. Porter M. Competition. [Konkurentsia]: textbook. allowance: [per. from English]. M. : Williams, 2001. 495 p. [in Russian].

11. Schumpeter J. Theory of economic development. [Teoriya ekonomicheskogo razvitiya]. M.: Progress, 1983. S. 130. [in Russian].

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-16

УДК: 351/354

*Семілетов О.С., науковий співробітник, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-7903-0098*

*Semiletov O., researcher, National University of Civil Defence of Ukraine,
Kharkiv*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ

PUBLIC ENERGY RESOURCES MANAGEMENT

Ця наукова праця спрямована на висвітлення актуальних питань та стану економіки, розвитку державної підтримки сфери альтернативних джерел енергії та їх вплив на формування внутрішньої та зовнішньої політики розвитку держави в умовах ведення бойових дій, відстоювання територіальної цілісності та післявоєнного періоду відбудови та становлення державності. Шляхом реформування державних структур, залученням державних та міжнародних інвестицій та дотацій.

Ключові слова: державне, управління, органи державної влади, альтернативні джерела енергії, енергетична криза

This scientific work is aimed at highlighting current issues and the state of the economy, the development of state support in the field of alternative energy sources and their influence on the formation of the internal and external policy of the development of the state in the conditions of the conduct of hostilities, the defense of territorial integrity and the post-war period of reconstruction and the establishment of statehood. By reforming state structures, attracting state and international investments and subsidies.

Key words: state, management, state authorities, alternative energy sources, energy crisis.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день чимало уваги сконцентровано навколо проблеми війн в тому числі на території нашої держави адже активна фаза її почалась в ранці 24 лютого 2022 року, вході проведення бойових дій на території України були пошкоджені або знищені пам'ятки природи, музеї, виробництва, об'єкти соціально важливої інфраструктури, агропідприємства, соціального добробуту порушений уклад життя мільйонів осіб на нашій території та за межами її, однією із таких загроз на сьогоднішній день є окупована одні із Крупніших в Україні Атомних електростанцій Запорізька АЕС, наша історія вже стикалась із проблемою радіаційного забруднення але за прогнозами науковців якщо відбудеться порушення цілісності реакторів або критичного обладнання аварія буде ся-

гати світового масштабу та можливо стане однією що може призвести до знищення всього людства, або до суттєвого екологічного забруднення та погіршення екології нашої планети, думки науковців зосередженні на розробці шляхів проведення реформування в державному управлінні екологічної сфери. Подолання сьогоднішніх проблем що виникли на як наслідки бойових дій. Темпи розвитку нашого суспільства та рівень розвитку індустрії.

Тобто ця екологічна проблема почала набувати широкого поширення на початку 60-х років 20-го сторіччя, коли почались помітні зміни в екологічному балансі регіонів, різке погіршення стану природного середовища було спричинено насамперед діяльністю людини в результаті якої збільшились площі отруєння та забруднення земель а саме: води, атмосфери. Тобто ця обставина змусила переглянути проекти, стратегію, розвиток, сучасну політику, технології та ін., щодо майбутнього нашої планети.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково літературну базу Джерельну базу складають з одного боку публікації вітчизняних науковців, Проблемою державного управління :

Основ державного управління сталим екологічним розвитком в системі раціонального природокористування Кортена Д., Медоуза Д., Мельника Л.Г., Норберг-Ходжа Х., Павліхи Н.В., Прокопенко О.В., Реймерса Н.Ф., Садченко О.В., Синякевича І.М., Теліженка О.М., Харічкова С.К., Хенса Л.

Основи стратегічного управління, зокрема формування стратегій висвітлено в роботах Ламбена Ж., Стрикленда А., Фатхутдинова Р.А

Впливу енергетичного потенціалу на енергетичну безпеку України – Є. Бакуліна, Я. Жаліло, М. Земляного, В. Микитенко, О. Суходолі, В. Федорової, А. Шевцова, А. Шидловського, В. Ліра, С. Денисюка. а з іншого боку – річні звіти операторів газотранспортної системи країни та офіційна статистика державних відомств. Також взято до уваги висвітлення оцінок паливно-енергетичного комплексу України у вітчизняних ЗМІ український енергетичний ринок є одним з найбільших в Європи.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити публічне управління енергетичними ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Однак, незважаючи на наявність достатньої сировинної бази, Україна на сьогоднішній день залишається країною з енергодефіцитною, енергозатратною та енергозалежною економікою, оскільки задовольняє власні потреби в енергоресурсах лише наполовину та в умовах бойових дій об'єкти інфраструктури та паливно енергетичного комплексу потерпають від постійних руйнувань та пошкодження матеріальної бази з причини обстрілів зі сторони збройної агресії Російської Федерації. В сучасних умовах важливим напрямком реалізації ефективної екологічної політики держав є так звана “зелена” економіка яка має декілька основних принципів:

1) співіснування “без вичерпних ресурсів”: наявність відновлювальних енергетичних ресурсів, вторинне використання матеріалів шляхом переробки сировини, органічне землеробство, що витрачає мінімум енергії, не використовує штучних засобів захисту і живлення рослин, генетично модифікованих організмів;

2) оптимізаційний напрям: енергоефективність будівництва житла та виробництва, скорочення використання автомобілів які використовують вичерпні ресурси; скорочення калорійності продуктів, скорочення споживання води та її вторинне використання шляхом очистки; відтворення лісів та заповідних територій шляхом створення природо охоронних територій ;

3) соціальний напрям: планування родини та виведення народжуваності на рівень відтворення шляхом посиленого контролю та популяризації; принцип рівності у розподілі обмежених ресурсів, вирішення питань розподілу землі та планування землекористування, впровадження нових сільськогосподарських технологій, система фінансового регулювання, що гарантує забезпечення базових потреб більшості людей;

4) управлінський напрям: зміна визначення виміру розвиненості держав – показник ВВП має бути доповнений індикаторами природних послуг та збереження природних багатств, введення податку на вуглецевий газ при імпорті продукції, посилення глобальної системи безпеки, оптимізація системи управління та прийняття рішень.

Таким чином, одними із пріоритетних стратегічних напрямів державної екологічної політики України мають стати: енергетична безпека, розвиток та покращення мінерально-сировинної бази України, підвищення рівня екологічної безпеки на виробництвах та зоні відчуження, збереження природної спадщини, ефективне та безпечне поводження з відходами, впровадження нової кліматичної політики, реформування системи екологічного урядування, реформування системи державного природоохоронного контролю. Беручи до уваги те що економіка Європейських країн, незважаючи на неоднорідність розвитку між країнами та різними соціальними моделями, велику кількість політичних ініціатив для підтримки технологічного розвитку та інновацій, підкреслює важливість інновацій для зростання та розвитку держави інновації в цьому контексті розглядаються не як саме ціль, а як інструмент стимулювання зростання та розвитку. Економіки та іміджу держави на міжнародній арені. Виходячи з чого стратегія «Сталого розвитку» дає можливість поступово протягом тривалого періоду проводити моніторинг та вносити корегування у процес [5].

Важливим завданням керівництва держави є забезпечення продуктивного функціонування ринків та національної інноваційної системи. Уряди допомагають створювати сприятливі умови для інновацій шляхом відповідального управління економікою, ефективною регуляторною політикою та сприянням вільному переміщенню інвестицій, людей та ідей. Ме-

ханізми фінансової підтримки, такі як пряме фінансування, податкові стимули, субсидії та позики, є основними інструментами, які використовуються державою для стимулювання досліджень та розробок. Економічні дослідження показують, що частина державних коштів, які використовуються для стимулювання досліджень та розробок у бізнесі, просто замінюють приватні кошти, проте існують важливі мережеві переваги. У Європі діють понад 20 мільйонів підприємств, з яких більш як 99% - малі та середні підприємства (далі (МСП), із зайнятістю менше 250 осіб), які мають важливе соціальне та економічне значення. Серед МСП переважна більшість (92%) – це мікропідприємства з зайнятістю менше 10 осіб. У нових державах-членах ЄС існують більш високі показники створення та закриття підприємств, ніж у старих державах-членах. Більшість нових фірм створюються у сфері послуг і є мікропідприємствами. Близько двох третин від загальної зайнятості у приватному секторі припадає на МСП. Внесок МСП у додану вартість значно нижчий (58%) ніж внесок у зайнятість (67%). МСП демонструють нижчу продуктивність та виплачують менші компенсації працівникам, ніж великі підприємства. В умовах глобалізації економіки, коли великі фірми використовують «аутсорсинг» та переводять своє виробництво і робочі міста в дешевші офшорні зони, МСП є важливим джерелом нових робочих місць. МСП також є ключовим механізмом, що сприяє обміну знаннями. МСП розглядаються як пріоритет нової промислової політики. Основні питання сучасної промислової політики значною мірою відображені в «Акті малого бізнесу» та його підході: «Спочатку думай про мале».

За даними Економічних Аналітиків. Малі підприємства вважаються потенційно більш інноваційними через відсутність сталої бюрократії, більш конкурентні ринки та більш ефективне стимулювання (як, наприклад, персональна вигода). В той же час, як малі, так і великі підприємства здійснюють значні інновації і є критично важливими для успіху сучасної економіки. Інноваційні підприємці проявляють себе в усіх видах і формах діяльності. Для успішної реалізації управління екологічними інноваціями необхідно «інституційне закріплення» цієї мети.

У складі інститутів Д. Норт виділяє три головних елементи [1]:

1) формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права);

2) неформальні обмеження (традиції, звичаї, договори, угоди, добровільно взяті на себе норми поведінки, неписані кодекси честі, гідності, професійна самосвідомість та ін.);

3) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т.д.).

Якщо говорити про інституційне середовище в регіонах України для забезпечення екологізації інноваційної діяльності, то на сьогодні характерні наступні закономірності: 1) відсутність стимулів у місцевої влади до транс-

формаційних перетворень інституцій, а ті, що відбуваються носять характер штучності, 2) низький рівень інвестиційного забезпечення, ресурсозабезпечення. Як показують дослідження, інституційні перетворення є другорядними, першочерговими є заходи поліпшення реальної конкуренції за інвестиції, людський капітал. Таким заходами є децентралізація ресурсів, компетенцій і повноважень

Елементи інституційного середовища сприяння екологізації інноваційного розвитку регіону включають:

- суб'єкти інституційного забезпечення інноваційної діяльності в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища;
- законодавчу та нормативно-правова базу;
- програмні документи у сфері інноваційної діяльності;
- інноваційну інфраструктуру.

Ефективне інституційне забезпечення екологізації інноваційного розвитку регіону має охоплювати повний цикл інноваційного процесу: від розробки інноваційної стратегії до реалізації інноваційного продукту

Регіональна інноваційна інфраструктура не може існувати без її узгодження з державною політикою регулювання. Зважаючи на цю обставину, кожен елемент цієї взаємозв'язаної системи повинен знаходити підтримку в органах влади і на регіональному рівні також [7].

Аналіз чисельності об'єктів інноваційної інфраструктури в регіонах України свідчить про їх обмеженість, структурну та функціональну неповноту, дуже обмежену діяльність венчурних фондів і центрів трансферту технологій. Констатовано, що, незважаючи на впровадження глобальної та європейської стратегії ухвалення політичних рішень в екологічній сфері, в Україні існують проблеми, які потребують вирішення. Серед них: гармонізація національної системи обліку та контролю звітності господарчих суб'єктів різної форми власності до стандартів ЄС та ООН, адаптація економіки та системи державного управління України до глобальних кліматичних змін, створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку економіки.

Екологічні податки можна розділити на чотири блоки: енергетичні, транспортні, податки на забруднення навколишнього середовища та податки на ресурси. Саме енергетичні податки складають лівову частину від загального рівня екологічних податкових надходжень.

Адже майже 70 % від всіх продуктів виробництва та життя мають обкладатися налогом на утилізацію та відновлення стану екології наприклад згідно із Податкового кодексу України (Розділ XIII. Плата за землю. Стаття 17) земельні ділянки кладовищ, крематоріїв і колумбаріїв не підлягають оподаткуванню [4]. В Україні поховання в землі є найбільш поширеним способом поховання, який негативно впливає на навколишнє середовище. У розвинених європейських країнах усе частіше удаються до послуг колум-

баріїв – сховищ урн із прахом після кремації. На початку 1990-х багато країн в основу оподаткування автомобілів, заклали викиди вуглекислого газу. Уперше податок на CO₂ уведено у Фінляндії в 1990 р. Пізніше його ввели Данія, Німеччина, Швеція та Великобританія, у багатьох країнах широко адмініструються різні екологічні податки, у тому числі податки на автошини, акумуляторні батареї, пестициди, поліетиленові пакети, озоноруйнівні речовини, фарби, що містять розчинники й т. ін.

В Україні було здійснено кілька спроб створити та затвердити на законодавчому рівні концепцію сталого розвитку країни, жодна з яких не увінчалась успіхом. Проте у 2003 р. Кабінетом Міністрів України з метою виконання домовленостей у рамках підсумкових документів, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі, було затверджено «Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 рр. (постанова від 26 квітня 2003 р. №634), а її реалізацію було визнано одним з пріоритетних напрямів діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади. Із підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС. питання реалізації довгострокових цілей сталого розвитку та впровадження принципів «зеленої економіки» мають набувати для держави першочергового значення. Так. Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020». затвердженою указом Президента України від 12 січня 2015 р. №5/2015 передбачена і Програма збереження навколишнього середовища в Україні, проте, на жаль, не визнана як одна з пріоритетних. Щороку на виконання зазначеної Стратегії на рівні Кабінету Міністрів України розробляються та затверджуються конкретні заходи, зокрема за такими напрямками: реформування системи управління навколишнім середовищем з метою перетворення її на інтегровану систему, яка здатна забезпечити реалізацію проєвропейських реформ; забезпечення поетапного приведення законодавства у відповідність з директивами ЄС; реформування системи державного контролю у цій сфері з метою зменшення частоти проведення перевірок та підвищення їх ефективності. [6].

До екологічно важливих напрямків розвитку технологій відносять екологічні біотехнології, технології з переробки відходів, мало забруднюючі технології. Необхідні радикальні зміни в методах та засобах природоохоронної діяльності, що зменшують техногенний вплив на біосферу Землі, і сприяють збереженню здоров'я людей. Для забезпечення розвитку національних інноваційних систем важливе значення набуває впровадження екологічних інновацій, під якими розуміють будь-який вид інновацій, що забезпечує «максимально сприятливий для природи і людини спосіб виробництва товарів і послуг» та все, що робить позитивний ефект на екологію. Основними напрямками в області екологічних інновацій, перш за все, є: - низьковуглецеве виробництво енергії та її раціональне використання; - енергое-

фективність; - замкнутий цикл виробництва і споживання; - інформаційно-комунікаційні технології; - впровадження екологічних товарів.

Враховуючи договір про асоціацію з європейським союзом наша держава активно почала впроваджувати реформування всіх галузей починаючи з 2014 року були впроваджені та реалізовані доповнення до нормативних документів а саме, в повному обсязі були реалізовані поставлені завдання: Оцінка видів птахів, для яких необхідно запровадження спеціальних природоохоронних заходів, та видів регулярної міграції. Встановлення процедури перегляду рішень про відмову у наданні екологічної інформації або про надання інформації не в повному обсязі. Прийняття національного законодавства та визначення уповноваженого органу (органів) щодо оцінки впливу на довкілля; Встановлення процедури проведення консультацій з органами з питань охорони навколишнього природного середовища та процедури консультацій з громадськістю; Прийняття національного законодавства щодо озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів та визначення уповноваженого органу у цій сфері; Визначення зобов'язань щодо відновлення, переробки, регенерації та знищення використаних підконтрольних субстанцій; Встановлення процедур моніторингу та перевірок витоків підконтрольних субстанцій; Удосконалення законодавства України щодо оцінки та управління ризиками затоплення внаслідок паводків; Прийняття національного законодавства та визначення уповноваженого органу (органів) в галузі забруднення повітря, Встановлення вимог та процедури оцінки впливу на навколишнє природне середовище проектів, які їй потребують, Визначення обсягу інформації, яка має надаватися розробником для оцінки впливу на довкілля, Впровадження заходів щодо повідомлення громадськості про прийняті рішення за заявами про надання дозволу на реалізацію проекту, Прийняття національного законодавства щодо стратегічної екологічної оцінки та визначення уповноваженого органу (органів) у цій сфері. Встановлення процедури проведення консультацій з органами з питань охорони навколишнього природного середовища та процедури консультацій з громадськістю. Досягнення домовленостей із сусідніми країнами щодо обміну інформацією та проведення консультацій. Розроблення та затвердження стратегії покращення якості атмосферного повітря в рамках Стратегії державної екологічної політики України;

Агресія Російської федерації вплинула на загальний стан та плани розвитку країн світу адже головним стабілізуючим фактором економічного та стабільного розвитку країн був поступовий перехід на альтернативні джерела енергетики, відмова від вугільних шахт, теплоелектростанцій, зменшення навантаження та поступове переведення атомних електростанцій у холодний режим тобто поступове виведення їх із експлуатації що спричинене їх небезпечністю та складністю у експлуатації. Але після порушення домовленостей Росія влаштувала наймасштабнішу енергетичну кризу за останні

40 років, обмеживши постачання газу в ЄС. Це хвилиною пройшлося по світу та змусило зробити вибір між екологічними принципами і теплими будинками взимку.

Хоча вугілля є найбруднішим енергоносієм, воно здатне допомогти пережити найскладнішу наступну зиму. Щоб не йти на поступки агресору, країнам доведеться відкласти власні "зелені" устремління. "Зелений" енергетичний перехід мав один критичний недолік: він спирався на імпорту російського газу. Паливо з країни-агресора мало стати надійним плечем, поки в Євросоюзі провідне місце не посіли б відновлювальні джерела.

У 2021 році ЄС був особливо вразливим. На цей час припали відновлення після пандемії і поступова відмова від ядерної енергії та вугілля. У Росії цим скористалися і почали шантаж. Постачання газу обмежили, а Кремль виставив умову: хочете продовжувати "зелений" курс – ідіть на політичні поступки. Видобуток вугілля та виробництво з нього енергії знову стали вигідними, адже вартість електроенергії в країнах ЄС зросла в тричотири рази, а для галузі почали послаблювати регуляції. Високі ціни триматимуться ще щонайменше кілька років, поки триватиме газовий дефіцит у Європейському Союзі.

Азійські країни попри згоду з положеннями Паризьких угод швидко нарощують власний видобуток вугілля. Для них це можливість зберегти темпи економічного зростання на тлі глобальної енергетичної кризи.

Після осінніх блекаутів влада Китаю вирішила перестрахуватися. За перше півріччя 2022 року країна наростила видобуток твердого палива на 11% порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Піднебесна відкриває закриті шахти і починає масово будувати вугільні електростанції.

Такі країни як Індія, Нідерланди, Австрія, Франція відновили експлуатацію шахт та теплоелектростанцій.

Індія через хвилю попиту на вугілля розконсервувала одразу 20 шахт, збільшивши видобуток вугілля на 33% порівняно з 2021 роком. Країни ЄС хапаються за вугільні станції задля стабілізації стану енергетичної системи в країнах. Потреба в енергетичній безпеці змусила зробити крок назад у планах "озеленення" економіки.

Також уряди запровадили уточнення у своїй діяльності

В Європі було ухвалено рішення скоротити споживання газу на 15% вже в цьому опалювальному сезоні. В першу чергу шляхом прискореного переходу на відновлювані ресурси. Наприклад, у Чехії на ці цілі виділили близько 100 млн євро на наступні три роки.

При цьому європейці допустили певні неринкові методи регуляції, які діятимуть упродовж двох років.

Обмеження цін на газ та електроенергію. Цей крок повністю узгоджений і діятиме тільки в нинішньому опалювальному сезоні;[3].

Запроваджуються субсидії – навіть обмеження цін зверху буде зависоким для окремих споживачів. Причому йдеться як про домогосподарства, так і підприємства.

Наприклад Чехія надасть 10 млн євро для 8 тисяч найбільших промислових підприємств в нинішньому опалювальному сезоні;

Запроваджується "воєнний податок". Це спосіб обмежити маржинальність трейдерів, які отримуватимуть додатковий прибуток за рахунок високих цін на енергоносії. Але він діятиме максимум два роки;

"Екоіндульгенція" для тепловиків – виробники тепла отримали право на два роки використовувати вугілля, мазут та інші види палива;

Гарантований постачальник газу та електроенергії – в Європі з'являться такі постачальники. Але вони працюватимуть максимум два роки та жодним чином не змінюватимуть наявну модель ринку. В Європі дуже активно працюють над питанням будівництва нових газопроводів, які будуть зв'язувати Північне море з південними морями.

На мій погляд, Україні варто вживати кроків у напрямку децентралізації енергетичної інфраструктури. Наприклад, встановлення на дахах сонячних батарей, за допомогою яких створюється віртуальна сонячна електростанція.

Вони працюють самі на себе, а залишки електроенергії передають в мережу. Так само можна діяти і з біометановими станціями, які працюватимуть на місцевій сировині та продаватимуть "зелені сертифікати" європейським трейдерам.

Не кажучи вже про теплову генерацію на біомасі. Українцям варто перейти від круглих столів до реальних дій. Тим більше з огляду на можливе повне припинення транзиту цієї зими.

Висновки. Розвиток нашої держави незважаючи на всі негаразди та війну не припиняється, проводяться та розробляються нові шляхи до автономії та продуктивності держави на світовій арені, розробляються нові стратегії розвитку, постанови, та закони, адаптуються норми згідно домовленостей та законодавств інших країн світу, проваджуються нові ідеї подолання енергетичної та екологічної кризи, шляхом створення нових підприємств та виробництв переробної галузі, сортувальних станцій, адже Війна поставила багато питань на паузу. Але це той випадок, коли криза і є можливістю. Продовжую працювати та сприяти розвитку держави в інших більш прогресивних галузях виробництва.

Список використаних джерел:

1. Витвицький Я., Кернична А. Механізм державного управління в екологічній сфері на регіональному рівні та напрями його вдосконалення // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Харків. 2012. № 2(42). С. 178–186.

2. Екологічні інновації в регіональній інноваційній системі. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4232>.
3. Найбрудніший енергоносіє проти Путіна: як світ повертається до вугілля електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/29/689770>.
4. Податковий кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 16.10.2022)
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України; Стратегія від 21.12.2010 № 2818-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2818-17>.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України; Стратегія від 28.02.2019 № 2697-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2697-19>.
7. Рецепти подолання енергетичної кризи в Європі. Що може запозичити Україна. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/23/691807/>.

References:

1. Vytvytskyi Y., Kernychna A. Mechanism of state management in the ecological sphere at the regional level and directions for its improvement // Actual problems of state management: coll. of science Ave. Kharkiv. 2012. No. 2(42). P. 178–186.
2. Ecological innovations in the regional innovation system. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4232> (access date: 10/16/2022).
3. The dirtiest energy carrier against Putin: how the world returns to coal electronic resource. Access mode: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/29/689770> (access date: 09/16/2022).
4. Tax Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code of 02.12.2010 No. 2755-VI // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (date of application: 10/16/2022).
5. On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2020: Law of Ukraine; Strategy dated 12.21.2010 No. 2818-VI // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2818-17> (date of application: 16.08.2022).
6. On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030: Law of Ukraine; Strategy dated February 28, 2019 No. 2697-VIII // Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2697-19> (date of application: 10/16/2022).
7. Recipes for overcoming the energy crisis in Europe. What Ukraine can borrow. Access mode: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/23/691807/> (date of application: 09/24/2022).

*Фросіняк Р.В., аспірант НУЦЗ України, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-5135-404*

*Frosiniak R., postgraduate student of the National University of Civil
Defense of Ukraine, Kharkiv*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ УЧАСТІ У ВИБОРАХ ЯК ЗАГАЛЬНОСВІТОВИЙ ТРЕНД

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL VOTER PARTICIPATION AS A GLOBAL TREND

У статті розглянуто особливості впровадження діджиталізації участі у виборах як загальносвітовий тренд. Визначено переваги надання державних послуг у електронному форматі. Проаналізовано можливості подальшого розвитку державних електронних послуг в Україні. Здійснено аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних досліджень, в яких розглядається проблема електронного голосування на виборах, визначено раніше не вирішені частини загальної проблематики, яким присвячується означена стаття. Надано визначення діджиталізації виборів, через призму того як вона розглядається у статті. Здійснено короткий огляд світового досвіду впровадження електронного голосування як складової частини виборчого процесу. Через призму наявного досвіду проглядаються основні недоліки, які детально розглянуто у статті. Також сформульовано які особливості традиційної участі у виборах необхідно забезпечити при діджиталізації участі у виборах. Квінтесенцією досвіду європейських держав також можна вважати Рекомендації CM/Rec(2017)5¹ Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо стандартів електронного голосування, що також досліджено у статті. Окремої уваги щодо вивчення діджиталізації участі у виборах заслуговує досвід Естонії, саме тому, у статті розглянуто передумови впровадження електронного голосування, маркери готовності до такого впровадження, а головне-досліджено, яким чином вдалося подолати законодавчі, технічні, політичні перешкоди на цьому шляху. В результаті визначено особливість естонського досвіду впровадження електронного голосування на виборах. На основі аналізу досвіду діджиталізації участі у виборах як загальносвітового тренду сформульовано рекомендації щодо її впровадження для України.

Ключові слова: місцеві вибори, діджиталізація, електронне голосування, он-лайн-голосування, виборчий процес, зарубіжний досвід, державні електронні послуги.

The article examines the peculiarities of implementation of digital voter participation as a global trend. The advantages of providing public services in electronic format have been determined. The possibilities of further development of state electronic services in Ukraine are analyzed. The analysis of the latest domestic and foreign re-

search, which examines the problem of electronic voting in elections, was carried out, previously unresolved parts of the general problem were identified, to which the article is devoted. The definition of digitization of elections is given, regarding the point, considered in the article. A brief review of the global experience of implementing electronic voting as a component of the election process was carried out. The main disadvantages are noticed taking into account the available experience, and they are discussed in the article in detail. Peculiarities of traditional participation in elections which must be ensured by digitalizing are determined. Recommendations CM/Rec(2017)5¹ of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding electronic voting standards can also be considered the quintessence of the European states experience, which is also explored in the article. The experience of Estonia deserves special attention regarding the study of digitization of participation in elections, that is why the article examines the preconditions for the electronic voting introduction, markers of readiness for such introduction, and most importantly, it is investigated how it was possible to overcome legislative, technical, and political obstacles. As a result, the peculiarity of the Estonian experience of introducing electronic voting in elections was determined. Based on the analysis of the experience of digitalization of voter participation as a global trend, recommendations for its implementation for Ukraine were formulated.

Keywords: *local elections, digitalization, electronic voting, online voting, election process, foreign experience, state electronic services.*

Постановка проблеми. Діджиталізація державних послуг одна з основних тенденцій розвитку державного управління протягом останніх років. Україна у цій сфері за останній час зробила великі кроки вперед та посідає не притаманно високе місце серед найбільш розвинених країн світу. Пандемія COVID-19, що змусила людей дотримуватися соціальної дистанції, стала додатковим поштовхом для розвитку державних електронних послуг у всьому світі. Окрім безпечності таких послуг, вони мають цілий ряд інших переваг над традиційними державними послугами, які передбачають особисту присутність та паперову фіксацію документів, а саме:

– прозорість – адже розривається зв'язок між отримувачем послуги, та особою яка її повинна надати, а отже можна запобігти корупційним ризикам;

– зручність – для отримання послуги можна звернутися в зручний для громадян час, і, якщо немає необхідності участі людини, то отримати таку послугу можна у режимі 24 години на добу, протягом 7 днів тижня;

– швидкість – скорочується не лише час необхідний для отримання певного документу громадянином, а й внутрішній документообіг державних установ, що може призвести до повної відмови від паперових документів;

– економія коштів – передбачає зниження поточних видатків для надання послуги через мінімізацію видатків на оплату праці службовців та закупівлю витратних матеріалів для паперового документообігу.

Електронне голосування на виборах видається логічним продовженням політики української влади, яка здобула назву «Держава у смартфоні» і навіть відбувається певна підготовка до таких нововведень. Однак, зарубіжний до-

свід у цьому питанні не можна вважати однозначним. Наразі зовсім не багато країн у тій чи іншій мірі впровадили електронне голосування під час проведення виборів, але всі вони зіштовхнулися з проблемами у різних аспектах виборчого процесу. Тому слід ретельно проаналізувати як саме у світі відбувається електронне голосування, переваги та недоліки існуючих моделей через призму застосування зарубіжного досвіду в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з тим, що електронне голосування вже тривалий час перебуває у фокусі уваги з боку політиків та суспільства, природньо, що значної уваги даній темі присвячено і у наукових дослідженнях вітчизняних науковців. Ю. Данько, Н. Білоцерківська вважають, що умовою для використання механізмів електронного голосування в Україні повинні стати гарантії безпечності його реалізації, при цьому його треба використовувати паралельно з традиційним волевиявленням, а не як єдиний безальтернативний механізм обрання влади [1]. А. Константинівська відзначає, що одне лише запровадження електронного голосування не підвищить якість проведення виборів, а відсутність демократичних стандартів може лише послабити довіру до нового способу голосування та не сприятиме легітимності обраних політичних інститутів [2]. С. Михальчук вважає можливою практику електронного підрахунку голосів за допомогою оптичного сканування бюлетенів, в той же час відзначає, що електронне голосування через мережу Інтернет викликає чимало запитань у США, а в Україні, зважаючи на проблему цифрового розриву, не є на порядку денному [3]. Я. Турчин відзначає, що застосування новітньої методики під час голосування породжує іншу проблему, пов'язану із політичною пасивністю громадян, адже електронна демократія загалом потребує активної політичної позиції від більшості громадян, що насправді суперечить основній тенденції сучасності – падінню політичної активності серед населення [4]. О. Стогова вважає, що електронне голосування повинно мати два способи реалізації, по-перше, це голосування за допомогою використання мережі Інтернет, а по-друге, голосування за допомогою певного технічного засобу, але на виборчій дільниці [5].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати особливості впровадження діджиталізації участі у виборах як загальносвітовий тренд.

Виклад основного матеріалу. Діджиталізація виборів – це термін, що охоплює кілька різних способів використання електронних механізмів для доступу безпосередньо до голосування або забезпечення певної складової виборчого процесу, наприклад, підрахунку голосів виборців. Це може бути спеціальне обладнання для зчитування голосів та підрахунку голосів, що розміщене на виборчій дільниці або ж програмне забезпечення, яке дозволить виборцю авторизуватися для участі у виборах на власному пристрої, наприклад, персональному комп'ютері, планшеті, чи, навіть, смартфоні (далі – онлайн-голосування). Таким чином, виборець не матиме потреби відвіду-

вати виборчу дільницю. Незалежно від обраного способу, однією з головних переваг є суттєве спрощення процедури голосування та підрахунку голосів виборців як для виборця, так і для представників виборчих комісій.

У світі не існує країни, де онлайн-голосування є безальтернативним, в той же час, спостерігається тенденція до збільшення кількості країн, де голосування через мережу Інтернет стає можливим. Діджиталізація виборів дозволяє пришвидшити підрахунок голосів виборців, зменшити кількість осіб залучених до підрахунку бюлетенів вручну, а також, у перспективі, може зробити вибори більш доступними для громадян. Витрати необхідні для впровадження нових технологій у виборчий процес безсумнівно окупляться у майбутньому, адже дозволять зменшити операційні витрати на проведення виборів. Окрім того, перевагою діджиталізації слід вважати швидкість отримання та оприлюднення результатів виборів, а при онлайн-голосуванні виборці мають можливість заощадити час та кошти за рахунок того, що не повинні безпосередньо відвідувати виборчу дільницю, що, в свою чергу, може збільшити відсоток виборців, які приймуть участь у голосуванні. Онлайн-голосування може стати найбільш корисним для громадян, що проживають за кордоном або внутрішньо переміщених осіб. Крім того, такий формат буде корисним для мешканців сільської місцевості та загалом для виборців, які проживають віддалено від виборчої дільниці. Звичайно, завдяки онлайн-голосуванню можна суттєво наблизити волевиявлення на виборах до осіб із обмеженими фізичними можливостями. Інформаційні технології застосовуються не лише під час голосування на виборах, а також і на інших етапах, зокрема, під час складання списків виборців, ідентифікації виборців, підрахунку голосів та публікації результатів.

Головні недоліки діджиталізації виборів вбачаються у порушенні таємниці голосування та додаткових можливостях для фальсифікації волевиявлення і, як наслідок, зниження довіри суспільства до демократичних процедур та легітимності обраних органів влади.

Враховуючи вищеперераховані недоліки для системи онлайн-голосування, базовою проблемою, яку необхідно розв'язати, є ефективна система ідентифікації виборців, що має працювати у онлайн режимі. Як правило, це реалізується завдяки наявності унікального ідентифікаційного коду чи номеру, що закріплений за громадянином і саме він використовується під час ідентифікації виборця в режимі онлайн. В той же час, на місцевих виборах у Канаді, а також у інших країнах, для виборців, що проживають за кордоном, використовується ідентифікація за допомогою розсилки листів із унікальним кодом, який використовується для онлайн-голосування. Проте, коли говорять про проблемні аспекти онлайн-голосування, найчастіше доводиться чути саме про забезпечення таємниці голосування, адже важливо, щоб врахований голос на жодному з етапів обробки інформації не можливо було би прив'язати до конкретного вибор-

ця. Водночас, система має забезпечити збереження поданих голосів без стороннього втручання. При цьому, завдання має дві складові: з одного боку захистити віддані голоси від стороннього втручання, а з іншого - запевнити виборця, що його голос без змін було враховано і, при цьому, таємницю голосування не було розкрито.

Сучасне виборче законодавство надає досить широкі можливості для виборців, наприклад, проголосувати раніше або поштою. Також виборці мають можливість змінити своє рішення надане при достроковому голосуванні в день виборів, проголосувавши на виборчій ділянці. Важливо, щоб онлайн-голосування зберегло всі переваги звичайного голосування, в тому числі такі неочевидні варіанти, як можливість «вкинути» пустий чи зіпсований бюлетень.

Комітет міністрів Ради Європи у своїх рекомендаціях CM/Rec(2017)5¹ [6] визначив стандарти за якими має відбуватися регулювання онлайн-голосування, що у свою чергу, відтворюють основні принципи демократичних виборів та мають слугувати зміцненню довіри до онлайн-голосування. На теперішній час вищезазначені стандарти слугують орієнтирами для впровадження системи електронного голосування у європейських країнах. Стандарти поділяються на 3 види:

- правові – містять вимоги до міжнародних та національних нормативно-правових актів, що регулюють процедуру виборів;
- операційні – включають питання організації виборів та самої процедури електронного голосування;
- технічні – визначають технічні аспекти, що мають забезпечити зладжену роботу програмного забезпечення та електронних пристроїв.

Вищезазначені вимоги мають застосовуватися на всіх етапах проведення виборів, починаючи з оголошення виборів, підготовки списку виборців, висування кандидатів, агітаційної кампанії, процедури голосування, встановлення підсумків, оприлюднення результатів та їх захист.

Застосування онлайн-голосування згідно з Рекомендаціями Ради Європи передбачає дотримання низки принципів. По-перше, вибори мають гарантувати передачу електронного голосу до центральної бази без жодних змін. Звичайно ж, впровадження онлайн-голосування не відмінює дотримання демократичних принципів звичайних виборів – прямі, вільні, загальні, мають бути забезпечені таємниця вибору та гласність. Окрім того, онлайн-голосування передбачає суворе дотримання конфіденційності та можливість ідентифікації виборця та його голосу. Не менш важливим принципом є можливість кожного виборця здійснити перевірку свого волевиявлення, тобто здійснити аудит чи правильно було враховано його голос.

Окрім вищеописаних вимог, слід відзначити декілька критеріїв для належного функціонування системи онлайн-голосування. Волевиявлення виборця при його передачі до виборчої комісії не можна прочитати чи скорегувати. Приймати участь в онлайн-голосуванні мають лише зареєстровані ви-

борці, що мають право голосу на відповідних виборах, повторне голосування слід розглядати як фальсифікацію виборів. Веб-інтерфейс голосування повинен мати захист від втручання хакерів та забезпечувати захист персональних даних виборців. Також необхідно унеможливити тиск на громадян через їх політичні переконання і на практиці забезпечити заборону купівлі та продажу голосів через невідворотність кримінальної відповідальності.

На теперішній час можемо констатувати, що найпоширенішими у світі залишаються системи автоматизованого зчитування та обробки паперових бюлетенів, що застосовується у США, Бразилії, Австралії та деяких європейських країнах. Перевагою таких систем є, в першу чергу, швидкість обробки бюлетенів та встановлення підсумків виборів, що вважається ознакою чесного волевиявлення. В Україні процес підрахунку голосів на рівні дільничних, територіальних та окружних комісій може затягуватися на кілька діб. Водночас, застосування автоматизованих пристроїв для голосування та обробки бюлетеня дозволяє на порядок зменшити час підрахунку голосів виборців, адже для цього достатньо роздрукувати результати відразу після завершення голосування. Не менш важливою перевагою цієї системи є зменшення впливу людського фактору, адже у пристрій не вдасться одночасно «вкинути» пачку заповнених бюлетенів, а до підрахунку голосів людина взагалі не допускається. Однак, впровадження цієї технології пов'язане зі значними фінансовими вкладеннями, що необхідно здійснити державі.

Альтернативним варіантом електронної участі у виборах є дистанційне голосування за допомогою мережі Інтернет. Такі системи успішно використовуються Великобританії, Естонії, Швейцарії, місцевих виборах у Канаді, праймеріз у США. Автентифікація виборця відбувається або за допомогою спеціальної карти виборця, що зчитується приймальним пристроєм, або за допомогою спеціального програмного забезпечення та з використанням всіх доступних засобів дистанційної ідентифікації. Електронне голосування через мережу Інтернет має ті самі переваги над звичайним, що і автоматизовані пристрої для бюлетенів, а саме: швидкість обробки інформації, зменшення стороннього впливу на етапі підрахунку голосів. В той же час, такий спосіб не потребує значних фінансових вкладень з боку держави, а пристрої, необхідні для електронного голосування, належать самим виборцям. Окрім того, можна охопити виборців, що знаходяться за кордоном чи з інших причин не можуть відвідати виборчу дільницю в день голосування. Однак, тісно пов'язані із сильними сторонами технології дистанційного голосування і її недоліки. В першу чергу, такий спосіб пов'язаний зі збільшенням ризику впливу на виборця, адже в момент голосування виборець може знаходитися під примусом чи фінансовим впливом з боку роботодавця, представників кандидатів чи інших осіб. Також проблема цієї системи, що вибори зникають з публічного простору, а отже спостереження за їх проведенням сильно ускладнюється. Та найбільш серйозною є проблема можли-

вого втручання через мережу Інтернет для викривлення чи підміни результатів голосування. Враховуючи, що навіть США не може повністю забезпечити себе від впливу на вибори через Інтернет, а Україна має відкриту війну з Росією, ризик стороннього впливу на вибори суттєво зростає.

Серед європейських країн Естонія найбільше просунулася у напрямку впровадження електронного голосування у виборчому процесі. Слід відзначити, що особливістю Естонії та її перевагою над «старими європейськими демократіями» стало те, що впровадження сучасних електронних засобів тут відбувалося паралельно з побудовою демократичних інститутів держави, яке розпочалося після здобуття незалежності Естонії на початку 90-х років минулого століття. Також до особливостей електронної демократії в Естонії можна віднести те, що до її розбудови залучено як державу, так і громадянське суспільство. Владні інститути здійснюють моніторинг, адаптують, та приводять у відповідність законодавство для розвитку інформаційного суспільства, а також займаються забезпеченням доступу громадян до інформаційних ресурсів. Нині в Естонії майже відсутні державні послуги, під час надання яких не було би залучено елементи інформаційно-комунікаційних технологій, при цьому на підтримку і розвиток електронної демократії щорічно витрачається близько 1 % ВВП, тобто 20-30 млн. євро. Урядом Естонії реалізується проект «Будемо разом», завдяки якому протягом кількох років проводитимуться безкоштовні курси комп'ютерної грамотності для всіх охочих.

У 2005 році в Естонії відбулися вибори до місцевих органів влади, на яких можна було за допомогою особистої електронної ідентифікаційної картки здійснити електронне голосування, 2007 році за тією ж технологією відбулися вибори до парламенту. При цьому, голосувати можна було по декілька разів, а зараховувався лише останній голос. Під час першого застосування у 2005 році електронним голосуванням скористалося близько 1,85% виборців, а вже у 2011 році їх було вже 25%. На виборах у 2019 році вже фактично половина виборців голосували через Інтернет. Естонський досвід впровадження електронного голосування важливий саме тим, що за короткий строк вдалося залучити до нього широкі маси населення.

У той же час, досвід Естонії можна розглядати через маркери готовності суспільства та держави до впровадження електронного голосування. Так, наприклад, у 2005 році в Естонії доступ до інтернету мали 54 % населення, доступ до мережі забезпечено у абсолютно всіх школах країни, 76% декларацій платників податків подавалися в електронному вигляді. У 2005 році пріоритетами державної інформаційної політики було визначено розробку відкритих електронних систем державних служб, подальший розвиток електронного документообігу, розвиток системи електронного інформування населення, реорганізовано систему інформаційно-комунікаційних технологій у сфері освіти. Підготовка нормативно-правової бази тривала

кілька років, а саме питання необхідності впровадження електронного голосування гаряче дискутувалося на початку 2000-х років. Спеціалістами з хакінгу було ретельно протестовано систему на предмет вразливості до зовнішнього втручання, після чого було внесено суттєві зміни щодо підвищення безпеки і блокування загроз. Національна виборча комісія Естонії ретельно дослідила законодавчу базу та програмне забезпечення та прийшла до висновку про відсутність технічних перепон чи загроз для проведення е-голосування. Конституційний суд визнав, що запропонована система електронного голосування не порушує Конституцію і конституційні права громадян тим самим поставив крапку у тривалій дискусії влади та опозиції. Надзвичайно важливим для впровадження електронного голосування стало досягнення домовленості між суб'єктами виборчого процесу – політичними партіями, які узгодили між собою «Кодекс належної практики е-голосування». Вищезазначений документ мав сприяти чесності електронного голосування, адже до нього долучилися усі провідні політичні партії, крім двох, що виступали категорично проти самої ідеї електронного голосування. Вищезазначений Кодекс, серед іншого містив, низку обмежень щодо агітації, зокрема, підписанти взяли на себе зобов'язання утриматись від критики електронного голосування, не організовувати колективні акції участі у волевиявленні, не використовувати посилання на сайт електронного голосування під час проведення агітації в мережі Інтернет. Добровільне прийняття вищезазначених обмежень майбутніми учасниками виборчої кампанії продемонстрували суспільству підтримку ідеї впровадження інновацій щодо процедури голосування. Особливість естонського досвіду впровадження електронного голосування полягає в тому, що його впровадження дозволило підвищити електоральну активність виборців. Це підштовхнуло до більш рішучих кроків багато європейських країн, зокрема, подібні але менш масштабні експерименти відбулися у Франції, Нідерландах, Великобританії. Вищезазначені кроки та досягнуті за їх результатами показники слід розглядати як мінімально можливі для впровадження елементів електронного голосування в інших країнах, в тому числі в Україні.

На основі аналізу досвіду впровадження електронного голосування у багатьох країнах світу можемо сформулювати рекомендації щодо його впровадження в Україні, а саме:

- електронне голосування повинно спиратися на ґрунтовну законодавчу базу;
- основні параметри системи повинні узгоджуватися із Рекомендаціями Ради Європи щодо електронного голосування;
- на етапі впровадження важливо досягти суспільного консенсусу щодо впровадження електронного голосування, особливо серед ключових політичних суб'єктів, які можуть виступати проти та шкодити процесу впровадження, таким чином підриваючи довіру до даного способу голосування;

- до впровадження електронного голосування необхідно здійснити підготовку шляхом реалізації державної політики у сфері технологічного розвитку не лише щодо розвитку інформаційних технологій у різних сферах, але й для найширшого залучення громадян до користування цифровими технологіями, посилення захисту та надійності операцій здійснених у мережі Інтернет. Зазначені заходи мають створити сприятливий фон для впровадження електронного голосування, підвищити рівень довіри до інновацій у виборчому процесі;

- державна політика у сфері освіти повинна не лише підвищити комп'ютерну грамотність та розвинути навички застосування новітніх технологій, але й сприяти обізнаності у сфері електронної демократії та можливостей, які вона дає громадянам для впливу на владу;

- до впровадження системи електронного голосування важливо завдяки широкій роз'яснювальній кампанії здійснити інформування громадян про сутність та переваги електронного голосування, зняття надуманих пересторог, що існують у суспільстві;

- міжнародна практика доводить важливість більш тривалого ніж звичайний день голосування часу для здійснення електронного голосування, наприклад, протягом трьох днів чи довше, при цьому виборець може кілька разів змінити власний вибір, а враховано буде лише останній вибір. Таку практику слід розглядати не стільки для зручності виборців, як запобіжник від контрольованого чи примусового голосування, в тому числі, від підкупу виборців. В Україні, де подібні практики не були остаточно викорінені із суспільних відносин, це особливо важливо.

- перший досвід електронного голосування необхідно ретельно дослідити науковими методами, це важливо не лише для вдосконалення поточної моделі електронного голосування, але й для зміцнення довіри громадян до електронних інструментів демократії.

Висновки. Завдяки діджиталізації надання всіх форм державних послуг, все більше країн світу звертаються до електронного голосування на виборах не лише як до форми спрощення доступу громадян до участі у виборах, а як переосмислення голосування на виборах з урахуванням можливостей, що надає новий спосіб голосування. Впровадження електронного голосування на виборах стало світовим трендом починаючи з 2000-х років. Проте, при цьому в жодній країні світу діджиталізація не стала безальтернативною формою. Навпаки, в різних державах, виходячи з конкретних задач, вона розвивається по різному. Від автоматизації зчитування та обробки паперових бюлетенів до можливості голосувати через Інтернет та, навіть, за допомогою смс-повідомлення- всі ці форми мають право на життя. Переваги та недоліки кожної з систем тісно переплетені, тобто не можна реалізувати певну систему, позбувшись потенційних недоліків від її застосування. Впровадження електронного голосування в Україні можливе лише після до-

сягнення маркерів які розглянуті в статті на прикладі Естонії.

Список використаних джерел:

1. Данько Ю., Білоцерківська Н. Електронне голосування : можливості української рецепції // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. (2019). Том 1, № 17, с. 60-72;
2. Константинівська А. Електронне голосування як інструмент електронної участі громадян // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2018. Випуск 20, с. 162-167;
3. Михальчук С. Електронний менеджмент виборчого процесу в США: висновки для України // Чверть століття українсько– американської дружби: досвід гідний майбутнього : збірник матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конференції – Львів, 2016. – с. 246–256.
4. Турчин Я. Світовий досвід у реалізації концептуальних засад електронного голосування // “Гілея: науковий вісник”: Збірник наукових праць.- Київ., 2013. Випуск 73 - 2013 с. 308-310;
5. Стогова О., Мурач Д. Електронне голосування: проблеми та перспективи запровадження // Юридичний науковий електр. журнал. 2021. № 3. с. 38-41.
6. Recommendation CM/Rec(2017)5¹ of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers' Deputies) - <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>

References:

1. Danko Yu., Bilotserkivska N. Elektronne holosuvannia : mozhlyvosti ukrainskoi retseptsii // Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky. 1, № 17, (2019): 60-72. Print.
2. Konstantynivska A. Elektronne holosuvannia yak instrument elektronnoi uchasti hromadian // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politolog. studii. 20, (2018):162-167. Print.
3. Mykhalchuk S. Elektronnyi menedzhment vyborchoho protsesu v SShA: vysnovky dlia Ukrainy // Chvert stolittia ukrainsko– amerykanskoii druzhby: dosvid hidnyi maibutnoho : zbirnyk materialiv III amerykanoznavchoii multydystsyplinarnoi konferentsii – Lviv, (2016): 246–256. Print.
4. Turchyn Ya. Svitovyi dosvid u realizatsii kontseptualnykh zasad elektronnoho holosuvannia // “Hileia: naukovyi visnyk”: Zbirnyk naukovykh prats.- Kyiv., 73, (2013): 308-310. Print.
5. Stohova O., Murach D. Elektronne holosuvannia: problemy ta perspektyvy zaprovadzhennia // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 3, (2021): 38-41. Print.
6. Recommendation CM/Rec(2017)5¹ of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting (Adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2017 at the 1289th meeting of the Ministers Deputies) - <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-18

УДК 321.7.01

Батир Ю.Г., к.е.н., доц., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,

ORCID: 0000-0001-5282-3680,

Помаза-Пономаренко А.Л., д.держ.упр., с.д., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0001-5666-9350,

Лопатченко І.М., к.держ.упр., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-4838-2154

Batyr Yu., PhD of Economic Sciences, associate professor, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv,

Pomaza-Ponomarenko A., Doctor in Public Administration, Senior Researcher, Head of the Scientific Department for State Security Problems of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Lopatchenko I., PhD of Public Administration, Lecturer of the Department of Public Administration in the sphere of Civil Defense of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

ДЕМОКРАТИЧНІ ТА НЕДЕМОКРАТИЧНІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО ПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОМУ СВІТУ

DEMOCRATIC AND NON-DEMOCRATIC FORMS OF POLITICAL GOVERNMENT: CHALLENGES TO THE MODERN WORLD

У статті досліджуються особливості проявів політичного режиму як форм політичного правління в сучасному світі. Розкривається зміст демократичного, авторитарного та тоталітарного політичних форм державно-політичного устрою, приведено їх різновиди. Визначено, що демократія є формою правління народу, обране народом і для народу.

За авторитарного режиму носієм влади є одна особа чи група осіб, який має місце у деяких країнах Латинської Америки, Сомалі, Уганді, Нікарагуа.

І найбільш недемократичною політичною формою є тоталітаризм за якого зовсім відсутні демократичні свободи і характеризується насильницьким по-

літичним, економічним та ідеологічним пануванням правлячої верхівки. Найгіршим прикладом цього недемократичного режиму стала РФ, яка є джерелом військової агресії проти України і всього цивілізованого світу.

Ключові слова: політичне правління, політичний режим, демократія, авторитаризм, тоталітаризм, диктатура, війна.

The article examines the peculiarities of the manifestations of the political regime as forms of political government in the modern world. The content of democratic, authoritarian and totalitarian political forms of the state-political system is revealed, their varieties are given. It is determined that democracy is a form of government of the people, chosen by the people and for the people.

Under an authoritarian regime, the bearer of power is one person or a group of persons, which occurs in some countries of Latin America, Somalia, Uganda, and Nicaragua.

And the most undemocratic political form is totalitarianism, which completely lacks democratic freedoms and is characterized by the violent political, economic and ideological domination of the ruling elite. The worst example of this undemocratic regime is the Russian Federation, which became the source of military aggression against Ukraine and the entire civilized world.

Key words: political rule, political regime, democracy, authoritarian, totalitarian, dictatorship, war.

Постановка проблеми. На сучасному етапі переважна більшість розвинених країн світу є державами демократичними. Проте історія існування режимів, принципи функціонування яких кардинально протилежні принципам демократії, є надзвичайно тривалою. Цим пояснюється постійне зацікавлення дослідників причинами виникнення таких режимів, тенденціями, наявними у відповідних суспільствах, та можливостями їх трансформації. Звертаючи увагу на недемократичність принципів управління в авторитарних і тоталітарних державах у сучасному світі дуже часто виникають політичні кризи та навіть військові агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності демократичних та недемократичних політичних режимів розглядалась у численних працях таких дослідників, як Л. Андерсен, Х. Арендт, М. Драхт, М. Кертис, З. Бжезинський, Ж. Желев, М. Чабанна, Ф. Рудич та інші. Не дивлячись на велику увагу вчених до цих питань, процеси формування та становлення агресивних тоталітарних режимів вимагають подальших досліджень, особливо в умовах прояву їх військової, терористичної та фашистської агресії.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних умов формування таких політичних режимів, як демократія, авторитаризм і тоталітаризм та їх вплив на історію.

Виклад основного матеріалу. В політичній науці для визначення соціального характеру і порядку взаємовідносин управителів і тих, ким управляють, методів ефективності державного управління використовується категорія політичного режиму. Це поняття стало об'єктом тривалих дискусій науковців. Отож звернемося до деяких визначень цієї категорії: політичний режим – це сукупність засобів і методів, за допомогою яких правлячий клас (або група класів) здійснює економічне й політичне владарювання, владу в суспільстві. І ще: політичний режим – це середовище й умови політичного життя суспільства, інакше кажучи, відповідний політичний клімат, що існує в суспільстві на певному етапі історичного розвитку. Основними політичними режимами прийнято вважати тоталітарний, посттоталітарний демократичний, авторитарний і султаністський (крайня форма патримоніального спадково-родового володарювання) [6].

Політична система демократичного режиму характеризується чіткою визначеністю функцій законодавчої, виконавчої і судової влади. Парламенту належить виняткове право видавати загальнодержавні закони; виконавчій владі – законодавчої, бюджетної, кадрової ініціативи; суду – право визначати відповідність законів конституції. Вибори лідерів на всіх рівнях здійснюються лише на альтернативних засадах. І що найважливіше: ефективно діє механізм контролю електорату над владними структурами [6].

Класичне визначення демократії дав А. Лінкольн: Демократія – правління народу, обране народом, для народу. [3].

Демократія (від грец. *democratia* – народовластие) – це форма державно-політичного устрою суспільства, що заснована на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципів свободи й рівності людей і ґрунтується на принципах: влада більшості, рівноправність громадян, захищеність їх прав і свобод, верховенство закону, поділ влади, виборність глави держави, представницьких органів.

Для утвердження демократії необхідна висока політична культура населення. Демократія ґрунтується на багатоманітності інтересів різних соціальних груп і дає можливість гармонійно поєднувати їх. Велику роль у демократизації суспільно-політичного життя відіграють партії, асоціації, суспільні рухи та інші інститути громадянського суспільства. Вважають, що демократія — це певний ідеал суспільного устрою і відповідний йому світогляд, що вона ґрунтується на певній системі цінностей.

Демократичні цінності – моральні цінності, ідеали, притаманні демократичному суспільству. Складниками цього ідеалу можуть бути свобода, рівність, братерство, солідарність, права людини, народний суверенітет, повага до людей, до їх гідності тощо. Демократія робить суспільство відкритим для будь-яких ідей і варіантів розвитку яким віддає перевагу народ, створює необхідні умови для зростання добробуту економічного процвітання і стабільності [5].

Авторитарний режим – „державно-політичний устрій суспільства, основою якого є сильна особиста диктатура”. Як правило, він виникає тоді, коли на порядок денний висуваються проблеми модернізації економіки, прискорення темпів розвитку країни. За таких умов політичні права і свободи громадян, діяльність громадсько-політичних об'єднань та опозиції обмежуються. Законодавча влада фактично підлягає виконавчій, зосередженій в руках глави держави. Поєднуються централізовано-планові та ринкові засади в розвитку економіки. За авторитаризму владна еліта зазвичай неоднорідна й спирається на політичні сили, зацікавлені в збереженні чинної влади.

Авторитарний режим має ознаки, властиві лише йому: носієм влади є одна особа чи група осіб; режим спирається на силу і при необхідності може її продемонструвати; монополізує владу й політику, опозиція існує умовно; авторитаризм обмежено втручається в економіку; кадри призначаються згори, при цьому переважають особисті симпатії й відданість вождеві. Авторитаризм є перехідним режимом від тоталітаризму до демократії й дечим відрізняється від нього. По-перше, більш визначеною є мета перебудови суспільного ладу. По-друге, залишається прагнення хоча б формально зберегти демократичні атрибути влади — парламент, партії, опозицію. По-третє, всіма повноваженнями наділяється держава як надкласовий верховний арбітр. Нарешті, практикується тактика вибіркового терору, скерованого на залякування опозиції.

Авторитаризм можна визначити як недемократичний політичний режим, який передбачає концентрацію влади в руках окремої особи або групи осіб, котрі не прагнуть досягнення суспільної згоди стосовно легітимності їх влади. При цьому відбувається зменшення ролі представницьких інститутів влади і громадян в цілому, вони усуваються від процесу прийняття політичних рішень.

Серед авторитарних режимів виокремлюють:

– військово-бюрократичні диктатури, встановлені внаслідок військових переворотів через наявність нерозвиненого громадянського суспільства та слабкість демократичних традицій, коли офіцерський корпус виступає найбільш зорганізованою силою, яка має ресурси для захоплення влади у державі (Греція, Аргентина, Бразилія, Парагвай, Чилі, деякі інші країни Латинської Америки, Африки та Азії);

– персональні тиранії, різновидом яких виступає султанізм, коли влада належить диктаторові та спирається на підтримку розгалуженого поліцейського апарату (Сомалі, Гаїті, Уганда, Нікарагуа);

– абсолютистські монархії, коли монарх має необмежену владу у виконавчій, законодавчій та судовій сферах, а представницьких органів влади не існує (Йорданія, Марокко, Саудівська Аравія, Катар, Оман,

Об'єднані Арабські Емірати);

- олігархічні, коли влада належить певним корпоративним кланам;
- вождистські (або режими особистої влади), які спираються на авторитет сильного лідера, можуть мати підтримку народу і передумовою становлення яких може виступати певна загроза для держави (що дозволяє лідерам використовувати для консолідації населення гасла націоналізму, незалежності, модернізації тощо);

- змішані, які містять елементи різних режимів (наприклад, військовий режим, який було встановлено у Чилі 1973 року, пізніше було трансформовано у режим особистої влади);

- неототалітарні режими, які формально функціонують за наявності багатьох партій, опозиції, періодичних виборів, але влада зберігається в руках однієї партії (Сирія).

При цьому у деяких країнах (Сінгапур, Південна Корея, Таїланд) авторитарна влада змогла сконцентрувати зусилля та ресурси для розв'язання завдань економічного зростання, проведення радикальних реформ, забезпечення громадського порядку, а також не допустити протистояння групових інтересів [8].

Тоталітаризм (від пізньолат. *totalitas* – повнота, цілісність і *totalis* – увесь, повний, цілий) – це форма державного ладу і політичний режим, основними ознаками якого є відсутність демократичних свобод, диктатура і повний, всеохоплюючий (тотальний) контроль держави і керівного апарату над усіма сферами суспільної життєдіяльності. Тоталітарний режим державної влади - це такий політичний режим, який характеризується насильницьким політичним, економічним та ідеологічним пануванням правлячої верхівки, організованої в цілісний державний апарат, на чолі якого стоїть диктатор, що найчастіше виступає в образі харизматичного лідера [2].

Існують два узагальнені визначення тоталітаризму як суспільного устрою. Згідно з першим, тоталітаризм – це політичний спосіб організації влади над суспільством і особою з всеосяжним контролем над ними, підпорядкуванням усієї політичної системи колективній меті та офіційній ідеології. За другим визначенням „тоталітарний режим — це державно-політичний устрій суспільства, основою якого є сильна особистість (особиста диктатура) з повним (тоталітарним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства. Тоталітаризм — найвитонченіша форма авторитаризму” [2].

Тоталітаризм є політичним режимом, якому притаманні політичне, економічне, ідеологічне панування правлячої еліти, організованої у цілісний бюрократичний партійно-державний апарат (очолюваний лідером), тотальний контроль над суспільством, втручанням в усі його сфери з метою здійснення такого контролю. (Запропоноване визначення є одним з

можливих, оскільки автори багатьох досліджень з питань тоталітаризму, підручників, словників наводять різні визначення цього поняття).

До різновидів тоталітаризму належать такі:

– комуністичний тоталітаризм (як штучна форма соціальної інтеграції, заснована на приматі класового підходу, запереченні права на приватну власність, заборону автономії особистості тощо);

– фашизм (який у первісному варіанті італійської ідеократії тяжів до забезпечення національної єдності під владою сильної держави, передбачав синтез концепції нації як цінності та догматизованого принципу справедливості);

– націонал-соціалізм (як синтезований тип ідеократії, який передбачає втілення ідей расизму, шовінізму, зовнішньополітичної експансії) [8].

За тоталітаризму культивується влада однієї партії, проте партії, контрольованої зверху: завдання її – не збуджувати маси, а приручати. Усі вони поклонялися порядку та захищали приватну власність; всі шанували авторитарну державу, відкидали федералізм, демократію та їх гадані вади: безладну класову боротьбу, корумпованість політиків, моральне розкладання. Також усі вони приходили до органічного націоналізму. Нація має бути «єдиною та неподільною», очищеною від тих, хто підриває національну єдність. Тому ці режими придушували соціалістів та лібералів, прихильників інтернаціоналізму, а також етнічні, регіональні та релігійні меншини, яких підозрювали у лояльності до інших країн. Більшість авторитаристів поклалися на військову та поліцейську силу старих режимів; фашисти воліли власні парамілітарні формування. Проте, відкинувши мирні компроміси між різномудцями, усі вони неминуче обирали шлях насильства — військового чи парамілітарного — на вирішення політичних проблем [4].

Учена М. Чабанна виокремлює такі основні риси тоталітарної держави: наявність моністичної загальнодержавної ідеології, створеної на базі утопічного проекту радикальних перетворень (здійснюваних панівною групою, визначеною за класовою, національною або расовою приналежністю), ідеологізація й політизація всіх сфер суспільства; однопартійність за наявності масової партії вождистського типу, яка монополізує право на здійснення управління державою; використання масового терору як методу управління суспільством; прагнення здійснення тотального контролю над суспільством; заборона політичного плюралізму та навіть формальної політичної опозиції; наявність політичної цензури; мілітаризація; порушення прав і свобод громадян» [8].

В умовах тоталітаризму громадська думка не є сформованим інститутом. Але й неправильним буде стверджувати, що в тоталітарних суспільствах взагалі немає громадської думки, оскільки там існують основні

канали її вираження: відбуваються мітинги, збори та демонстрації, має місце стійка система агітації та пропаганди, що допомагає поширювати ідеї в суспільстві, проводяться вибори. Зрештою, там є дієвими засоби масової інформації. Громадська думка в тоталітарних суспільствах розвивається за іншими принципами, ніж у демократичних державах і не є результатом вільного обміну інформацією, наслідком дискусії та автономних від влади оцінних суджень. У зв'язку з відсутністю тих умов, які б уможливили існування громадської думки, її дієвої компоненти, зазвичай прийнято вважати, що в тоталітарних суспільствах громадської думки не існує [2].

Політичний аналітик П. Усов заперечує такий підхід, і, натомість, вказує на три моделі взаємодії громадської думки з політичною владою на основі включеності громадської думки в політичні процеси та ефективності її впливу на політичну владу. Для першої такої моделі, прикладом якраз і слугує тоталітарне суспільство, адже, як зазначає автор, «модель вертикального або неефективного функціонування ... передбачає обмеженість тих функцій громадської думки, які пов'язані з реалізацією інтересів й очікувань суспільства. Разом з тим у правильному руслі посилені ті функції, що спрямовані на легітимацію влади еліти... Превалює думка, згідно з офіційним політичним рішенням, в якій відсутня можливість критичного підходу до політики керівництва та існування альтернативних думок. Крім цього, функції громадської думки та її механізми спрямовані всередину самого суспільства, завдяки чому здійснюється контроль і критика тільки окремих індивідів і соціальних груп і придушується думка незадоволених чи незгідних із упровадженою політикою» [1].

Таким чином, тоталітарними можна вважати режими Б. Муссоліні в Італії, А. Гітлера в Німеччині, Й. Сталіна в СРСР, Мао Цзедуна в Китаї, Ф. Кастро на Кубі, Пол Пота в Кампучії. На сучасному етапі утвердження тоталітарних режимів спостерігаємо в деяких країнах на пострадянському просторі, зокрема в Росії. [6].

Прийшовши до влади на тлі серії терактів по всій території РФ (які були організовані за допомогою задіяння спецслужб) та необхідності захисту країни від тероризму, глава цієї країни визначив курс на агресію також і «ззовні». Його агресивність виявлялася як оголошенням енергетичної війни (2008 рік), яка тривала і до останнього часу (2021 року ціна на газ досягла космічного рівня 2000 доларів за 1 куб.м.) [3], так і прямих військових конфліктів в Північній Осетії, Чечні, Грузії, Молдові, Сирії, Донецьку та Луганську України, анексія Криму в Україні. На жаль, Європа та весь цивілізований світ заплющували очі на ці прояви, що й призвело до широкомасштабного військового вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року. Ця війна набула характеру боротьби ідеалів демократії з боку України з ідеологією тероризму, насильства, варварства, нацизму та ядерної загрози з боку РФ. На жаль, ця війна набирає форми світової війни з постій-

ними ядерними загрозами з боку РФ.

У війні проти Німеччини Радянському Союзу допомогла вистояти та перемогти допомога з боку двох найсильніших тоді західних демократій – США й Англії. Вона виражалася у вигляді ленд-лізу, тобто практично безоплатних поставок озброєнь, бойової техніки та стратегічних матеріалів. Не менш важливим було й те, що західні союзники відволікали на себе основну частину Люфтваффе та німецького флоту, а також значну частину німецьких сухопутних сил, особливо після висадки в Нормандії. Сьогодні провідні держави Заходу, на чолі з тими самими США й Англією, стоять на боці України та постачають їй озброєння та бойову техніку в рамках нового ленд-лізу. У цьому також запорука української перемоги, хоча шлях до неї ще довгий і ціна дуже висока [7].

Висновки. Слід відзначити, що в сучасному демократичному світі, на жаль, є місце проявам авторитаризму та навіть тоталітаризму в управлінні державами. Найгіршим проявом тоталітарного, мілітаристського політичного режиму є сучасна РФ. Світова громадська думка зараз на боці України. Проте для неї актуальним завданням є розробка плану сучасного реагування на зовнішню агресію та поступового відновлення. Усе це становитиме предмет наших подальших наукових розробок.

Список використаних джерел:

1. Балущка Л. Порівняльна характеристика функціональних відмінностей громадської думки у недемократичних політичних режимах та в умовах демократії. <https://social-science.uu.edu.ua/article/525>.
2. Грабовський С. Авторитаризм і тоталітаризм. Газета «День». 18 січня 2022 року. <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/avtorytarizm-i-totalitaryzm>.
3. Демократія, тоталітаризм та авторитаризм як основні різновиди політичних режимів. https://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/2686-demokratya-totalitarizm-ta-avtoritarizm-yak-osnovn-rznovid-politichnih-rezhimv.html.
4. Майкл Манн Объяснение межвоенного подъема авторитаризма и фашизма (из книги) № 2 (17), 2019. <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-mezhvoennogo-podema-avtoritarizma-i-fashizma-iz-knigi>.
5. Поняття, форми та принципи демократії <https://uahistory.co/compendium/serednicka-human-world-11-class-opornii-konspect/57.php>.
6. Рудич Ф. Політичний режим і народовладдя: спроба політологічного аналізу. https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/08/rudych_politychnyi.pdf.
7. Соколов Б. Тоді, 41-го, і зараз, 22-го. Газета «День». 18 січня

2022р. <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/todi-41-go-i-zaraz-22-go>.

8. Чабанна М. Авторитаризм і тоталітаризм Уявна подібність та сутнісна різниця. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/chabanna-avtorytaryzm.pdf>.

Reference:

1. Balutska L. Comparative characteristics of functional differences of public opinion in non-democratic political regimes and in conditions of democracy [Porivnyal'na kharakterystyka funktsional'nykh vidminnostey hromads'koyi dumky u nedemokratychnykh politychnykh]. available at: <https://social-science.uu.edu.ua/article/525>.

2. Grabovsky S. (2022). Authoritarianism and totalitarianism. [Avtorytaryzm i totalitaryzm]. *Newspaper "Day"*. January 18, 2022. available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/avtorytaryzm-i-totalitaryzm>.

3. Democracy, totalitarianism and authoritarianism as the main types of political regimes [Demokratiya, totalitaryzm ta avtorytaryzm yak osnovni riznovydy politychnykh rezhymiv]. available at: https://studies.in.ua/polit-sistem_ekzamen/2686-demokratya-totalitarizm-ta-avtoritarizm-yak-osnovn-rznovidi-poltichnih-rezhimv.html.

4. Michael Mann (2019). Explanation of the interwar rise of authoritarianism and fascism (from the book) No. 2 (17). [Ob"yasneniye mezhvoyennogo pod"yema avtoritarizma i fashizma (iz knigi)]. available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-mezhvoennogo-podema-avtoritarizma-i-fashizma-iz-knigi>.

5. Concepts, forms and principles of democracy [Ponyattya, formy ta pryntsypy demokratiyi]. available at: <https://uahistory-co/compendium/serednicka-human-world-11-class-opornii-konspekt/57.php>.

6. Rudych F. (2010) Political regime and people's power: an attempt at political analysis [Politychnyy rezhym i narodovladdya: sproba politolohichnoho analizu]. *Political management*, № 2. available at: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/08/rudych_politychnyi.pdf.

7. Sokolov B. (2022). Then, on the 41st, and now, on the 22nd. *Newspaper "Day"*. January 18, 2022 [Todi, 41-ho, i zaraz, 22-ho. Hazeta «Den'». 18 sichnya 2022r.]. available at: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/todi-41-go-i-zaraz-22-go>.

8. Chabanna M. Authoritarianism and totalitarianism. Apparent similarity and essential difference [Avtorytaryzm i totalitaryzm Uyavna podibnist' ta sutnisna riznytsya.]. available at: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/chabanna-avtorytaryzm.pdf>.

*Борисенко О.П., д.держ.упр., проф., УМСтаФ, м. Дніпро,
ORCID ID 0000-0002-2885-4986*

*Borysenko O., Doctor in Public Administration, Full Professor, Professor of the
Department Chair of Public Administration and Customs Administration, Univer-
sity of Customs and Finance, Dnipro*

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

STATE FINANCIAL INSTRUMENTS TO SUPPORT THE DEVELOP- MENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті розглянуто державні фінансові інструменти, які пропонуються малому і середньому підприємництву для вирішення проблеми його розвитку в контексті створення конкурентоспроможного бізнесу, а також підвищення ефективності державної підтримки фінансовими ресурсами. Акцентовано на необхідності аналізу відповідності поставлених в процесі державної підтримки цілей, обсягів залучених фінансових ресурсів і результатами, отриманими від застосованих фінансових інструментів.

***Ключові слова:** державні фінансові інструменти, підприємництво, малий та середній бізнес, програми кредитування, Фонд розвитку підприємництва, Фонд розвитку інновацій.*

The article examines state financial instruments that are offered to small and medium-sized enterprises to solve the problem of their development in the context of creating a competitive business, as well as increasing the effectiveness of state support with financial resources. Emphasis is placed on the need to analyze the compliance of the goals set in the process of state support, the amount of financial resources involved and the results obtained from the financial instruments used.

***Keywords:** state financial instruments, entrepreneurship, small and medium-sized businesses, credit programs, Entrepreneurship Development Fund, Innovation Development Fund.*

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність державного регулювання відтворювальних процесів в економіці України обумовлена тим, що ринковий механізм господарювання не завжди здатний забезпечити ефективні і швидкі структурні зміни в національній економіці. Сьогодні обставини склалися таким чином, що важливим рушієм ринкової економіки став малий та середній бізнес, що сприяє вирішенню цілої низки соціальних, економічних та науково-технічних проблем суспільства. Разом з тим, розви-

ток малого та середнього підприємництва надзвичайно залежний від фінансових ресурсів, на основі яких бізнес зможе створити умови для стабільного ведення бізнесу та забезпечити конкурентоспроможність підприємства на ринку. Звідси виникає актуальне завдання держави, враховуючи суспільно-економічну значущість цілей соціально-економічного розвитку країни, за допомогою наявних фінансових інструментів здійснити оптимальний перерозподіл фінансових ресурсів, які допомогли би підприємствам, що прагнуть до успіху, вистояти і розвиватися. Особливо важливою є така підтримка для підприємств, які намагаються відновитися після руйнівних наслідків коронавірусної кризи та військових дій Російської Федерації проти України, а також намагаються конкурувати з більш розвиненими і сильними іноземними виробниками. Тому фінансово-управлінські аспекти застосування державних механізмів підтримки розвитку малого та середнього підприємництва потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження проблем розвитку підприємництва взагалі, малого і середнього бізнесу зокрема, різним аспектам стимулювання розвитку, приділено увагу такими вченими, як Т. В. Березянка, А. І. Бутенко, З. С. Варналій, С. Б. Іваницька, К. О. Ващенко, М. І. Долішній, Д. А. Ляпін, О. В. Кужель, Т. В. Омеляненко та ін.

Вирішенню проблем фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, формування фінансового механізму підприємства та напрямам його удосконалення присвячені роботи О.М. Іваницької, О.Є. Мазур, Н. Л. Марусяк, Т.В. Кондратюк, В.М. Опаріна, С.І. Юрія, В.М. Федосова, І. О. Бланка, Т. Васильців, Л. Воротіної, В. Є. Вороткіна, Т. Ковальчук, В. П. Кудряшова, П. С. Рогожина, В. Г. Федоренко, Н.А.Ясинської. Разом з тим в умовах сучасного динамічного розвитку суспільства, загострення конкуренції на національному і світовому ринках триває необхідність поглибленого дослідження ролі малого та середнього бізнесу держави та розроблення комплексу заходів фінансово-управлінського впливу на забезпечення його розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів удосконалення фінансових механізмів підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку української економіки характеризується динамічним розвитком малого та середнього підприємництва, формуванням комфортного соціально-економічного середовища через швидку інноваційно-орієнтовану мобілізацію ресурсів. Проте існуючі підходи до формування та реалізації державної політики з підтримки малого і середнього підприємництва показують слабку спроможність підняти рівень конкурентоспроможності, інноваційності, стійкості підприємництва в Україні, а отже, потребують змін та удосконалень.

Сьогодні «малі та середні підприємства є найбільш масовою формою ділової активності та забезпечують соціально-економічну стабільність розвитку» будь-якої країни [9]. За даними Державної служби статистики кількість діючих суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2010-2021 роках поступово змінювалося, причому якщо з 2013 року кількість суб'єктів великого бізнесу зменшилася на 23%, середнього бізнесу знаходилося відносно на стабільному рівні, то кількість суб'єктів малого бізнесу – збільшилася в 1,5 рази (табл.1) [1].

Таблиця 1

Динаміка зміни частки обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва у 2013-2020 роках, % [1]

Роки	Частка обсягу виробленої продукції (товарів, послуг), %			Частка середнього і малого підприємництва в загальному обсязі виробленої продукції, %	Темпи зростання до базового (2013) року, %		
	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва		великого підприємництва	середнього підприємництва	малого підприємництва
2013	43,8	36,4	19,8	56,2	100,0	100,0	100,0
2014	42,4	36,3	21,3	57,6	96,8	99,7	107,6
2015	41,7	36,7	21,6	58,3	98,3	101,1	101,4
2016	37,5	38,5	24,0	62,5	89,9	104,9	111,1
2017	38,3	37,0	24,7	61,7	102,1	96,1	102,9
2018	37,9	36,2	25,9	62,1	99,0	97,8	104,9
2019	35,9	35,9	28,2	64,1	94,7	99,2	108,9
2020	33,7	34,4	31,9	66,3	93,9	95,8	113,1

Це означає, що в складних політичних і економічних умовах найкращі ознаки для виживання демонструє середній і малий бізнес, оскільки він мобільніший у прийнятті рішень, більш легкий щодо зміни технологічного складу та організаційної структури, його життєздатність не залежить від конкурентної боротьби серед великих підприємств. Водночас він більше залежний від потужних підприємств, що володіють інноваційними та інвестиційними ресурсами. Конкуренція за інвестиційні ресурси на інноваційні розробки більш мобільного середнього і малого бізнесу є тим головним фактором модернізації та розширення сучасного масового виробництва, що сприяє розвитку малого та середнього бізнесу.

Як зазначає Кабінет міністрів України: «малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень» [3]. З метою створення нових можливостей

для малого і середнього бізнесу та сталого розвитку економіки України і, як наслідок, підвищення рівня зайнятості населення шляхом збереження існуючих і стимулювання створення нових високопродуктивних робочих місць з гідними умовами праці, було запропоновано проведення реформи, яка передбачала реалізацію заходів підтримки малого та середнього бізнесу, спрямованих на: 1) забезпечення доступу до фінансів; 2) забезпечення доступу до ринків; 3) створення інфраструктури розвитку малого та середнього бізнесу.

Отже першим інструментом, що прямо впливає на розвиток малого та середнього бізнесу, є інвестиції. Інвестиційна привабливість України сьогодні залишається низькою, оскільки інвестиційний клімат в Україні є досить ризикованим. Недосконалість судової системи, нестабільність в політичній, економічній та інших сферах держави не створюють сприятливий інвестиційний клімат.

В таких умовах держава може виступити гарантом стабільності законодавства щодо інвестиційної діяльності, ініціатором створення інституційних інструментів регулювання інвестиційної діяльності, вдосконалення податкового законодавства щодо застосування об'єктивних податкових важелів до малого і середнього бізнесу, стійкості національної валюти; зниження темпів інфляції; припинення витоку капіталу з країни.

Проте проблемами державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні є відсутність довгострокової, реально діючої, узгодженої за цілями і результатами реалізації стратегії розвитку підприємництва, у якій фінансові механізми були б врегульовані за своїми впливами, забезпечуючими інструментами, принципами і пріоритетами.

Сьогодні держава, відповідно до закону України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні», «гарантує стабільність умов провадження господарської діяльності під час реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями, що здійснюються на підставі спеціальних інвестиційних договорів, додержання прав і законних інтересів заявників та інвесторів із значними інвестиціями»[6]. Проте значні інвестиції можуть залучати великі підприємства, оскільки забезпечені ресурсами для гарантування інвестиційних договорів. Середні та малі підприємства мають гарантувати умови провадження господарської діяльності самостійно. Отже, фінансовим інструментом, який може бути використаний підприємствами малого та середнього бізнесу, є фінансово кредитні ресурси.

Відповідно до чинного законодавства, фінансова державна підтримка суб'єктів малого підприємництва на державному рівні реалізується в рамках бюджетної програми «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва», головним розпорядником та відповідальним виконавцем якої є Державна регуляторна служба України [7]. Проте, такого роду фінансова державна підтримка на практиці (фактично) не надається малому

і середньому підприємництву, оскільки в державному бюджеті на 2022 рік видатки на таку бюджетну програму відсутні [5].

Однак у Додатку 8 до цього ж Закону наведено перелік кредитів (позик), що залучаються державою до спеціального фонду Державного бюджету України на 2022 рік, серед яких проект "Основний кредит для малих та середніх підприємств та компаній з середнім рівнем капіталізації" на суму 400 000 євро, який надається Європейським інвестиційним банком, та проект "Рефінансування енергоефективних інвестицій малих та середніх підприємств України через фінансовий сектор" на суму 7 000 євро, який кредитується Кредитною установою для відбудови[5]. Слід зауважити, що на сьогодні з державного бюджету на підтримку та розвиток малих та середніх підприємств виділяється недостатній обсяг фінансових ресурсів. Разом з тим існують певні проблеми щодо отримання кредитів через не в повній мірі відповідність критеріям участі у програмах кредитування. Так, за інформацією Фонду розвитку підприємництва, на 50 тис. підписаних договорів про кредитування спостерігається 30,3 тис. відхилених заявок [12].

Водночас існує в Україні досвід підтримки малого та середнього підприємництва на регіональному рівні – за рахунок коштів обласного бюджету, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування, відповідно до програм розвитку підприємництва. Проте запровадження обмежувальних заходів, встановлених з метою запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції (COVID - 19), згорання малого та середнього бізнесу через агресію РФ на території України, недостатній рівень фактичного фінансування програм розвитку малого та середнього підприємництва через переорієнтацію фінансових ресурсів на інші першочергові цілі не дозволили використати фінансові механізми на розвиток підприємництва, а лише на підтримку. З метою акумуляції фінансових ресурсів міські ради багатьох міст України залучають міжнародні інституції до співпраці. Так, Київська міська рада уклала меморандум з Європейським інвестиційним банком про співпрацю в реалізації міських інвестиційних інфраструктурних проектів та залучення фінансових ресурсів на першочергову підтримку критичної інфраструктури столиці. А з метою залучення потенційних інвесторів - проводить щорічні Київські інвестиційні форуми [10].

Наприклад, у Дніпрі було розроблено і затверджено Програму розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва Дніпровської міської територіальної громади на 2021-2025 роки, на яку бюджетом громади було виділено 22,5 млн.грн. на п'ять років. Також було реалізовано програму підтримки малого підприємництва м.Дніпра «Легкий старт» на 2018-2022 роки з об'ємом фінансування у 25 млн.грн. [2].

Водночас необхідно зауважити, що навіть органами управління місцевими громадами не аналізується результативність вкладених коштів в ро-

звиток малого і середнього підприємництва. Очевидно, що місцеве самоврядування не в змозі виділяти на розвиток підприємництва такі кошти, які б істотним чином вплинули на активізацію розвитку малого і середнього бізнесу, тож необхідно шукати більш ефективні джерела фінансування і механізми контролю їх дієвості.

Отже важливим інструментом фінансової підтримки малого і середнього бізнесу залишається його кредитування. Тому з метою забезпеченні фінансової та супровідної підтримки приватних суб'єктів мікро-, малого та середнього підприємництва в Україні був створений в структурі Міністерства фінансів України Фонд розвитку підприємництва. Фонд здійснює свою діяльність переважно через операції з українськими банками, лізинговими компаніями, фінансово-кредитними установами та іншими постачальниками фінансових послуг, підтримуючи розвиток фінансового сектору та підприємництва України [12].

Такі державні фінансові інституційні інструменти з підтримки підприємництва, особливо малого бізнесу, як фонди не в повній мірі врегульовані в законодавчому полі, обмежені в самостійному визначенні засад грантової та операційної діяльності. Водночас важливим є контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів та аналіз щодо їх ефективності в отриманні очікуваних змін в діяльності малого та середнього бізнесу. Сьогодні Фонд розвитку підприємництва є одним із драйверів кредитування в Україні, фактично ставши адміністратором таких фінансових інструментів як Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», за якою з початку дії воєнного стану українці отримали від банків понад 63 млрд гривень кредитів, та Урядова програма «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%», які були розроблені та запропоновані суб'єктам малого та середнього підприємництва для посилення їх інвестиційної активності.

Важливим для ММСП є те, що кредитні гарантії надаються державою за кредитами мікро та малих підприємств, які не володіють достатнім розміром майна для передачі його в забезпечення за кредитом або характеризуються підвищеними кредитними ризиками, наприклад, як новостворені підприємства. Завдяки кредитним гарантіям держава через Фонд розвитку підприємництва покриває частину кредитного ризику малого підприємництва, створюючи умови для залучення банківського кредиту. Отже, державна підтримка надається у вигляді кредитних гарантій і компенсації процентів за кредитами, що надзвичайно полегшує фінансовий тягар бізнесу.

Водночас розпочинається реалізація нового проєкту «Рефінансування енергоефективних інвестицій малих та середніх підприємств (МСП) України через фінансовий сектор» на суму 7,4 млн. євро, завдяки якому малі та середні підприємства зможуть отримати доступ до пільгових кредитних ресурсів для впровадження енергоефективних інвестицій. Цей проєкт став продовженням проєкту «Підтримка малих і середніх підприємств» на за-

гальну суму понад 1 млрд грн, реалізація якого дозволила розбудувати систему кредитування малих та середніх українських підприємств у національній валюті.

Для фінансування інвестиційних проектів та поповнення обігового капіталу підприємств малого і середнього бізнесу Фондом реалізується «Програма з кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками», а також Програма мікрокредитування, які пропонують пільгові умови кредитування підприємств, що працюють в окремих галузях і розглядаються Фондом як пріоритетні та стратегічно важливі.

Також з метою допомоги ефективнішого впровадження інновацій підприємствами малого і середнього бізнесу у структурі Міністерства фінансів України було створено Фонд розвитку інновацій (UkrainianStartupFund), завданням якого було допомога у комерціалізації вітчизняних інноваційних розробок та випуску на внутрішній та зовнішній ринок нових технологій, товарів чи послуг. Виконання такого завдання передбачалося через надання фінансової, технічної та консультаційної допомоги стартапам на ранній стадії їх розвитку, активна співпраця над залученням приватних партнерів та інвесторів, щоб якомога більше українських компаній отримали можливість розвивати свій бізнес. Цей фонд надає фінансування у формі грантів. Один стартап може сумарно отримати до \$75 000. Також Фонд надає можливість перспективним стартапам отримати гранти до \$10 000 для проходження навчальних програм відомих українських та міжнародних акселераторів. Ці навчальні акселераційні програми дозволяють допомогти бізнесу удосконалити свій продукт та вивести його на якісно вищій рівень, підвищивши шанси ефективно використати фінансову допомогу та швидше комерціалізуватися на національному і міжнародному рівні [11].

Загалом зауважимо, що аналогічні фонди існують і в країнах ЄС із бюджетами на порядок більшими ніж у нас. Так, для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій в Державному бюджеті на 2022 рік було передбачено 50 млн. грн., а в бюджеті Дослідницького центру в Австрії (Forschungszentrum Österreichs) - 768 млн. євро [13]. Але є очевидним, що саме інновації виступають рушійною силою економіки і формування впевнених конкурентних позицій для бізнесу, і від обсягу фінансових ресурсів, які максимально оперативно і ефективно можуть бути трансформовані в будь-який інший необхідний для розвитку ресурс, залежить результативність інноваційної діяльності.

Успішне впровадження інновацій дозволить молодому бізнесу покращити підприємницькі навички, створити конкурентний бізнес, удосконалити свій продукт та масштабувати його на українському ринку та вийти на європейські ринки і, як наслідок, сприятиме економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності підприємств і країни в

цілому [8, 11]. Водночас необхідно посилити інформаційне забезпечення щодо умов і критеріїв реалізації інвестиційних проектів, програм кредитування малого та середнього бізнесу, грантових програм, навчальних акселераційних програм, особливостей комерціалізації результатів інноваційних розробок, умов виходу на ринки, у тому числі міжнародні, процедури участі в конкурсах на отримання фінансової підтримки тощо.

Для фінансування нових технологічних компаній, які ще не мають ні застави, ні майна, під які вони змогли б одержати гроші у банку, необхідні інші інструменти, серед яких важлива роль відводиться венчурному фінансуванню. Необхідно зазначити, що джерелом інвестування в розвиток малого і середнього бізнесу є венчурні фонди. Потужність їх фінансової підтримки може значно посилити перспективи розвитку українського підприємництва. Проте венчурний капітал пріоритетно вкладається в криптопроекти, транзакції в блокчейні Ethereum, створення метавсесвітів через Web3-вкладення, робототехніку, що стосується обмеженого кола малого та середнього бізнесу. До того розвитку потребує не лише ІТ-сфера. Тому завданням держави є створення потужної фінансової підтримки державними структурами розробників, що вирішують особливо значущі проблем нашої країни, у тому числі із залученням провідних світових компаній.

Висновки. Найважливішою складовою економічного забезпечення інноваційної діяльності є фінансування. Сучасний фінансовий стан економіки України супроводжується проблемами створення механізмів фінансування, адекватних потребам інноваційного розвитку. Важливим завданням держави є органічна імплементація стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в стратегію розвитку країни з можливістю відстежування ефективності фінансових інструментів у досягненні поставлених цілей. Поставлені цілі мають бути реалізовані в планах і програмах з контролем за ходом їх реалізації і результативністю. Проте застосовані інструменти з підтримки та розвитку підприємництва в Україні запроваджуються у відповідь на існуючі виклики, орієнтовані на існуючу кон'юнктуру ринку та здебільшого зосередженні на виживанні бізнесу. Вичерпання власних фінансових ресурсів та залучення позикового капіталу призводять до погіршення фінансового стану багатьох підприємств України. Тому для малого та середнього бізнесу пріоритетною має стати грантова допомога. Зростаючі потреби у фінансах для активізації інноваційної діяльності підприємств сьогодні не задовольняються за рахунок традиційних систем кредитування, бюджетного фінансування та обігу грошових коштів, тому зазначена проблема потребує подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Дніпровська міська рада: офіційний сайт (2022) Про затвердження Програми розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва Дніпровської міської територіальної громади на 2021-2025 роки. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/Widgets/GetWidgetContent?url=/WebSolution2/wsGetTextPublicProject?pID=384063&name=53>.
3. Підтримка малого і середнього підприємництва: урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva>.
4. Поширені питання про «Доступні кредити 5-7-9%»//Укресимбанк. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/poshyreni-pytannya-pro-dostupni-kredyty-5-7-9.html>.
5. Про Державний бюджет України на 2022 рік: закон України від 02.12.2021 № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.
6. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: закон України від 13.02.2021. № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>.
7. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва»: Постанова КМУ від 27.07.2011 р. № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2011-%D0%BF#Text>.
8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.
9. Ситник Н.С. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України / Причорноморські економічні студії / Економіка та управління національним господарством. Вип. 26-1. 2018. С.83-87. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf.
10. Узагальнена інформація про виконання міських цільових програм у місті Києві за 2021 рік // Департамент економіки та інвестицій КМДА: офіційний сайт. https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2022/5/23/zvit_2021.pdf.
11. Фонд розвитку інновацій: офіційний сайт. 2022. URL: <https://idf.solutions.ua/>
12. Фонд розвитку підприємництва: офіційний сайт. 2022. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/principi-roboti>.
13. In Kärnten steckt die Innovation der Zukunft: Forschungszentrum Österreichs. (2022). URL: https://www.carinthia.com/de/forschung-innovation?utm_source=DE&utm_medium=googleads&utm_term=forschung.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2022) “Performance indicators of large, medium, small and micro enterprises. Statistical information” [Pokaznyky diyal'nosti sub'yektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikro pidpriyemnytstva. Statystychna informatsiya], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15.11.2022).
2. The official site of Dnipro City Council (2022), “On the approval of the Program for the development and support of small and medium-sized enterprises of the Dnipro urban territorial community for 2021-2025”, available at:

<https://dniprorada.gov.ua/uk/Widgets/GetWidgetContent?url=/WebSolution2/wsGetTextPublicProject?pID=384063&name=53> (Accessed 15.11.2022).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Pidtrymka maloho I seredn’oho pidpryyemnytstva: uryadovyy portal” [Small and medium business support: government portal]. available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpryyemnytstva> (Accessed 15.11.2022).

4. Ukreximbank (2022), “Poshyrenipyttannya pro «Dostupni kredyty 5-7-9%»” [Frequently asked questions about "Available 5-7-9% loans] available at: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/poshyreni-pytannya-pro-dostupni-kredyty-5-7-9.html> (Accessed 15.11.2022).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine “About the State Budget of Ukraine for 2022”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (Accessed 15 November 2022).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On state support of investment projects with significant investments in Ukraine””, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text> (Accessed 15.11.2022).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the approval of the Procedure for the use of funds provided for in the state budget for micro-crediting of small business entities””, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2011-%D0%BF#Text> (Accessed 15.11.2022).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “About the development and state support of small and medium-sized enterprises in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (Accessed 15.11.2022).

9. Sytnyk N. “The role of small and medium-sized business esat the current stage of development of the economy of Ukraine.” *Black Sea economic studies / Economics and management of the national economy*. Vol. 26-1 (2018). 83-87. available at: http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf (Accessed 15.11.2022).

10. The official site of Kyiv City State Administration. Department of Economy and Investments of the KMDA (2021), “General information on the implementation of urban target programs in the city of Kyiv for 2021”, available at: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2022/5/23/zvit_2021.pdf (Accessed 15.11.2022).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2022), Innovation Development Fund [Official Website], available at: <http://idf.solutions.ua/> (Accessed 15.11.2022).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2022), Entrepreneurship Development Fund [Official Website], available at: <https://bdf.gov.ua/uk/principi-roboti> (Accessed 15.11.2022).

13. In Kärntensteckt die Innovation der Zukunft: Forschungszentrum Österreichs. (2022), available at: https://www.carinthia.com/de/forschung-innovation?utm_source=DE&utm_medium=googleads&utm_term=forschung (Accessed 15.11.2022).

*Путінцев А.В., к.е.н., доц., ТНУ ім. В.І. Вернадського м. Київ,
ORCID: 0000-0002-4397-0408,*

*Хуторний Б.В., аспірант ТНУ ім. В.І. Вернадського м. Київ,
ORCID: 0000-0002-2541-0925*

*Putintseva A., PhD of Economic Sciences, associate professor, V.I. Vernadsky
Taurida National University Kyiv,*

Khutoryni B., researcher of V.I. Vernadsky Taurida National University Kyiv

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИМ КОМПЛЕКСОМ В РАМКАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СПІВПРАЦІ

PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEFENSE-INDUSTRIAL COMPLEX WITHIN THE INTEGRATION PROCESSES OF MILITARY- TECHNICAL COOPERATION

У статті розглядаються основні питання організації управління оборонно-промисловим комплексом в рамках інтеграційних процесів військово-технічної співпраці з іноземними партнерами, та на прикладі держав світових лідерів, проводиться аналіз та вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вивчено нормативні документи, що регламентують порядок організації управління оборонно-промисловим комплексом України, також характеризувано стан наукової розробки реформування в системі організації управління оборонно-промисловим комплексом в Україні, та його регулювання, а також визначено напрями модернізації.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, військова співпраця, військово-технічна співпраця, публічне управління.

The article examines the main issues of the organization of the management of the defense-industrial complex within the framework of the integration processes of military-technical cooperation with foreign partners, and on the example of the countries of the world leaders, the analysis and selection of an adequate model in modern realities is carried out. The normative documents regulating the order of organization of the management of the defense-industrial complex of Ukraine were studied, the state of scientific development of reformation in the system of organization of the management of the defense-industrial complex in Ukraine and its regulation was also characterized, as well as the directions of modernization were determined.

Keywords: defense-industrial complex, military cooperation, military-technical cooperation, public administration.

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань в публічному управлінні оборонно-промисловим комплексом та основних етапів його реформування це важливе питання на сучасному етапі, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом. Сучасний світ демонструє різні ефективні моделі управління оборонно-промисловим комплексом, що обумовлює необхідність підвищення рівня, та проведення у відповідність сучасної моделі управління оборонно-промисловим комплексом в Україні, тому необхідно удосконалення нашої системи до адекватних реалій. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для реформування оборонно-промисловим комплексом в Україні, а також факторів, що на неї впливають, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення основних форм реформування оборонно-промислового комплексу та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених[1; 2].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань та основних етапів реформування оборонно-промислового комплексу в Україні. Проаналізувати закордонний досвід та моделі управління оборонно-промисловим комплексом.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи зовнішньоторговельну діяльність щодо продукції воєнного призначення, більшість учених виділяють кілька організаційних моделей її управління: президентсько-парламентську, президентсько-урядову та урядову.

Так, президентсько-парламентська модель, більшою мірою властива США та Франції, характеризується такими рисами: поділом повноважень у сфері військово-технічного співробітництва виконавчою та законодавчою владою, внаслідок чого остання не лише визначає його правову основу, а й наділена значними контрольними функціями; покладанням на органи виконавчої влади відповідальності за реалізацію державної політики у сфері експорту продукції воєнного призначення.

Урядова модель більшою мірою властива Австрії, Бельгії, Німеччини, Італії, Португалії, Франції, Швеції та Швейцарії. До її характерних рис можна віднести виняткові повноваження державних органів виконавчої влади щодо реалізації військово-експортної політики; багатоступінчасту систему прийняття рішення щодо постачання продукції військового призначення; регулювання експортних поставок такої продукції за правовими актами урядового та відомчого рівня.

Президентсько-урядова модель властива Аргентині, Бразилії. Для неї характерні виняткові повноваження президента щодо пріоритетів державної політики в галузі експорту продукції військового призначення; «президентська вертикаль» механізму контролю за здійсненням публічного управління у цій галузі; правова регламентація президентом всього комплексу відносин, які опосередковують військово-експортну політику держави; координуючі повноваження урядів щодо здійснення військово-технічного співробітництва.

Було б поспішно стверджувати про те, що якась із наведених вище систем має безумовні переваги. Багато чого в цьому питанні залежить від традицій прийняття рішень у галузі військової безпеки, демократичності та прозорості процедур оборонного експорту. Досвід, накопичений у нашій країні, показав, що для періоду переходу до ринкових відносин більшою мірою підходить саме урядова модель. [2]

Реалізацію державної політики у сфері маркетингу продукції військового призначення здійснює Уряд України, до повноважень якого віднесено: видання нормативних правових актів з питань, що з міжнародним маркетингом продукції військового призначення; укладання міжнародних договорів; створення відповідних міжурядових комісій; здійснення державного регулювання внутрішнього та зовнішнього ціноутворення на продукції військового призначення; визначення порядку розрахунків між виробниками та розробниками продукції військового призначення під час постачання її на експорт; висування законодавчих ініціатив щодо встановлення пільг, а також вжиття заходів щодо стимулювання діяльності українських юридичних осіб; визначення порядку відшкодування можливої шкоди у разі ухвалення рішення про зупинення або припинення військово-технічного співробітництва з іноземними державами. [7]

Безумовно, серед державних органів виконавчої найбільше навантаження з організації маркетингу продукції військового призначення лягає на Міністерство оборони, що бере участь у розробці та реалізації державної політики у сфері маркетингу продукції військового призначення; здійснює – військово-технічний супровід поставок продукції військового призначення; розробляє та подає пропозиції щодо формування списку продукції військового призначення, дозволеної до передачі іноземним замовникам; надає іноземним державам послуги з підготовки національних військових кадрів та технічного персоналу; проводить покази продукції військового призначення, а також навчання за участю підрозділів збройних сил іноземних держав на полігонах Міністерства оборони України; здійснює інформаційне забезпечення маркетингу у сфері військово-технічного співробітництва; формує перелік продукції військового призначення, що вивільняється з наявності Міністерства оборони України для продажу іноземним замовникам, бере участь у встановленому порядку у визначенні цін на неї, реалізує зазначену

продукцію військового призначення через державного посередника; затверджує експортну комплектацію.

Безпосереднє виконання контрольних та наглядових функцій у досліджуваній сфері покладено на підвідомче Міністерству оборони України управління цивільно-військового співробітництва. Зокрема нагляд та контроль здійснюються за такими параметрами: реалізацією основних засад державної політики у галузі військово-технічного співробітництва; ефективністю функціонування системи державного регулювання у галузі військово-технічного співробітництва; маркетингової, рекламної, рекламно-виставкової діяльності у галузі військово-технічного співробітництва; виконанням міжнародних договорів України у відповідній галузі; ефективністю використання коштів, що виділяються з державного бюджету на фінансування діяльності в галузі військово-технічного співробітництва. [3]

Зазначений орган у межах своїх компетенцій приймає рішення про ввезення до України та вивезення з неї продукції військового призначення, видачі суб'єктам військово-технічного співробітництва ліцензій на ввезення та вивезення продукції військового призначення, про організацію виставок та показів зразків продукції військового призначення в Україні та в іноземних державах; розробляє концептуальні підходи до вирішення проблеми підвищення ефективності військово-технічного співробітництва, аналізує тенденції розвитку світового ринку продукції військового призначення; розглядає звернення іноземних замовників щодо постачання продукції військового призначення, реєструє їх та приймає відповідні рішення; організовує виставки та покази зразків продукції військового призначення в Україні та в іноземних державах, надання послуг з навчання фахівців іноземних держав виробництва, бойового застосування, експлуатації, ремонту та обслуговування продукції військового призначення; аналізує діючі довгостроковій основі міжнародні договори України, які передбачають постачання експорту продукції військового призначення з урахуванням взаємних зобов'язаностей, можливості їх погашення у вигляді товарообміну та інших форм розрахунків; взаємодіє з питань військово-технічного співробітництва із міжнародними організаціями; визначає виконавців з-поміж суб'єктів військово-технічного співробітництва, погоджує з державними органами виконавчої влади виконавців з-поміж організацій - розробників і виробників продукції військового призначення, інформує іноземних замовників про прийняття їх звернень до розгляду; координує та контролює діяльність суб'єктів військово-технічного співробітництва, аналізує та узагальнює результати їх діяльності; організує проведення науково-дослідних робіт з питань військово-технічного співробітництва, у тому числі щодо його інформаційно-аналітичного забезпечення; формує план зведеного обсягу експорту продукції військового призначення на наступний рік та контролює його виконання.

Таким чином, управління військово-технічного співробітництва виступає як ключовий організатор маркетингу української продукції військового призначення на світовому ринку. [1]

Міністерство промислової політики здійснює підготовку міжнародних договорів про виробничу та науково-технічну. Міністерство економіки формує експортно-імпорتنу частину державного оборонного замовлення на підставі пропозицій державного замовника щодо експортно-імпортних операцій в галузі військово-технічного співробітництва, погоджує проекти рішень про створення спільних підприємств (організацій), що займаються розробкою, виробництвом, ремонтом, модернізацією продукції військового призначення. Державна митна служба забезпечує митний контроль над продукцією військового призначення, що переміщується через митний кордон України. Інші міністерства та відомства беруть участь у військово-технічній співпраці в рамках своїх повноважень. Так, Міністерство закордонних справ України забезпечує контроль за дотриманням зовнішньополітичних інтересів України, бере участь у підготовці та підписанні відповідних міжнародних договорів, розробляє та подає пропозиції щодо формування списку держав, до яких дозволено передачу продукції військового призначення. Міністерство фінансів України забезпечує фінансування заходів у галузі військово-технічного співробітництва за рахунок коштів державного бюджету та здійснює контроль за ефективним та цільовим використанням цих коштів, бере участь у підготовці та підписанні міжнародних договорів з питань погашення державного зовнішнього боргу іноземним державам за рахунок поставок продукції військового призначення, забезпечує дотримання єдиної фінансової, податкової та валютної політики під час укладання міжнародних договорів у сфері військово-технічного співробітництва. [5]

Усі перелічені органи управління створюють умови і передумови для успішного функціонування системи маркетингу української продукції військового призначення. А безпосередньо його здійсненням займаються державний посередник, підприємства - розробники та виробники продукції військового призначення, які мають право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності щодо запасних частин та приладдя, а також підприємства оборонно-промислового комплексу, що залучаються для виконання експортних контрактів.

Природно, ключовою ланкою досліджуваної системи є державний посередник, особливим чином організоване та функціонуюче підприємство, якому державою делеговано право підготовки та здійснення військово-технічного співробітництва з іноземними державами, оберігати специфіку цієї технології, розвивати та удосконалювати її, зберігати історичну та функціональну спадкоємність своїх зовнішньополітичних, зовнішньоекономічних та комерційних дій.

Представники державного посередника зацікавлені у встановленні

монопольного становища так само, як і представники підприємств оборонно-промислового комплексу зацікавлені у його ліквідації.

У сфері діяльності посередників пов'язані з додатковими витратами, виплатою комісійних винагород, що об'єктивно призводить до зменшення прибутку для безпосередніх виконавців. Для посередників ситуація прямо протилежна: що більша кількість угод здійснюється через них, то більший обсяг прибутку зрештою вони отримують. Оскільки військово-технічне співробітництво є сферою реалізації державних інтересів, то й критерії у виборі кількості каналів постачання мають бути відповідні. [6]

По-перше, у більшості країн Заходу спостерігається тенденція консолідації виробників та експортерів продукції військового призначення. Чільне становище займають величезні мега-корпорації, утворені в результаті злиття, поглинання та об'єднань окремих виробників і розробників.

По-друге, централізована система поставок фінальної продукції спрощує проведення експортного контролю та підвищує рівень спеціалізації в галузі військово-технічного співробітництва: одні займаються розробкою, виробництвом, інші – маркетингом продукції військового призначення. Поглиблення спеціалізації, як правило, призводить до підвищення професіоналізму всіх учасників коопераційного ланцюжка, зростання продуктивності праці тощо.

По-третє, деякі вчені вважають, що одноканальна система поставок оптимальна, тому що державний посередник більшою мірою орієнтований на довгострокові результати, ніж менеджмент окремих оборонних підприємств. Таке судження є дуже спірним. Цілком незрозуміло чому керівництво підприємств оборонно-промислового комплексу прагнуть до одразу отримання фінансових ресурсів на шкоду довгостроковим результатам. Те, що такі випадки мали місце у минулому, ще не означає, що вони обов'язково відбудуться у майбутньому. Питання збройових поставок є делікатними, тому для потенційних замовників краще мати справу з державними організаціями, ніж приватними структурами. Точніше, вони потребують державних гарантій. Ось у цьому плані важлива наявність єдиного посередника.

По-четверте, конкуренція між вітчизняними виробниками на світовому ринку є однозначно вигідною замовникам. Однак для української сторони вона є неприпустимою. Одноканальний режим військово-технічного співробітництва запобігає появі таких інцидентів.

По-п'яте, маркетинговий потенціал державного посередника на світовому ринку продукції військового призначення набагато вище, ніж у всіх можливих спецекекспортерів разом узятих.

По-шосте, наявність єдиного державного посередника дозволяє концентрувати ресурси на найбільш значних заходах маркетингу продукції військового призначення, надавати фінансову допомогу підприємствам-

виконавцям експортних контрактів.

По-сьоме, одноканальність поставок фінальної продукції обумовлює зменшення бюрократичного апарату системи військово-технічного забезпечення та знижує спокуси одночасних поставок продукції військового призначення конфліктуєчим державам.

Відомо, що основною метою реформування оборонно-промислового комплексу виступає концентрація фінансових, інвестиційних та промислових ресурсів для розвитку. Досягнення зазначеної мети стикається з проблемою відсутності у підприємств галузі обігових коштів. Ця проблема істотно ускладнює розширення географії українського експорту та створення нових перспективних зразків озброєнь. Тому державний посередник досить часто виступає гарантом фінансових ресурсів, що залучаються підприємствами, у рамках виконання експортних контрактів. [4]

Природно, що наявність позитивних характеристик іманентно не виключає і недоліків.

1. Найчастіше українським виробникам краще, вигідніше і простіше працювати через державного посередника. Проте так не завжди. Одна річ, коли керівники підприємства оборонно-промислового комплексу розуміють доцільність використання послуг та вдаються до них, здійснюючи свідомий вибір. І зовсім інша ситуація складається тоді, коли цього вибору немає. Ринкова поведінка підприємств оборонного комплексу та державного посередника у першому та другому випадках істотно відрізнятиметься.

2. Монопольне становище завжди негативно впливає на господарські відносини. У монополіста немає стимулу для самовдосконалення, а з контролюючими та наглядовими органами, особливо в умовах української дійсності, можна вирішити «проблемні питання на паритетних засадах». Ми ведемо мову про зростання можливостей зі зловживання, підвищення ролі суб'єктивних факторів. Формально державний посередник не причетний до розподілу експортних замовлень. Проте насправді можливості його менеджменту з надання впливу прийняття рішень у сфері військово-технічного співробітництва більш ніж істотне.

3. Не можна виключити загрозу перетворення державного посередника на самодостатній орган, який вирішує власні завдання, а не відстоює інтереси підприємств оборонно-промислового комплексу та держави. Дуже часто структури, що виконують обслуговуючі функції, трансформуються з органу, який надає допомогу та підтримку, у паразитичний апарат, що діє виключно у своїх інтересах.

Висновки. Проведений аналіз організаційно-економічних засад системи маркетингу вітчизняної продукції військового призначення дозволяє зробити такі висновки.

1. В Україні де-юре і де-факто сформована президентсько-урядова вертикаль ВТС, яка виступає як основа системи маркетингу продукції війсь-

кового призначення. Потрібно визнати, що її базисом виступає не лише нормативно-правова база, а й система довірчих відносин між першими особами держави, керівництвом оборонно-промислового комплексу та державного посередника.

2. Функціонування режиму «одного вікна» під час здійснення експортних поставок фінальної продукції має такі переваги перед багатоканальною системою маркетингу продукції військового призначення: спрощує проведення заходів експортного контролю; підвищує спеціалізацію у сфері військово-технічного співробітництва; зменшує спокуси одночасних поставок конфліктуєчим державам; підвищує рівень довіри іноземних замовників за рахунок надання державних гарантій; запобігає конкуренції вітчизняних виробників на зовнішньому ринку; підвищує маркетинговий потенціал державного посередника з допомогою консолідації ресурсів у проведенні пріоритетних заходів; сприяє скороченню бюрократичного апарату.

3. Одноканальну організацію маркетингу продукції військового призначення щодо фінальної продукції у поєднанні з багатоканальними поставками запасних частин, інструментів та приладдя не слід розглядати як аксіому. Виходячи з пріоритету державних інтересів у галузі військово-технічного співробітництва, для поточного моменту вона може бути визнана доцільною. Тим часом динамічний розвиток світового ринку продукції військового призначення, зміна геополітичної ситуації можуть вимагати інших, більш гнучких підходів, які призведуть до збільшення кількості каналів постачання готової продукції військового призначення.

Як відомо, відправною точкою присутності України, на світовому ринку продукції військового призначення є діяльність підприємств та організацій оборонно-промислового комплексу. Будь-які маркетингові зусилля марні у разі, коли вироблена продукція військового призначення відповідає вимогам ринку. Також вірна й антитеза: здатність випуску конкурентоспроможної продукції військового призначення - найважливіша передумова ринкового успіху.

Список використаних джерел:

1. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

2. Завгородня С.П. Національні інтереси в економічній сфері: сутність та побудова їх ієрархії / С.П.Завгородня // Аспекти публічного управління. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ. – 2015. – №1–2. – С. 41-47.

3. Куценко В. І. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики) : монографія / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук ; за ред. В. І. Куценко ; Рада по вивч. продуктив. сил України НАН України. – К. : Заповіт, 2003. – 228 с.

4. Новікова О.Ф. Соціальна безпека в Україні: можливості людсь-

кого розвитку: моногр. / О.Ф. Новікова; LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG. – Saarbrucken, 2012. – 172 с.

5. Ситник Г.П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України у 3 ч. – Ч.3. Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2010. – 208 с.

6. Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні: монографія / за заг.ред. к.політ.н., Ільчука Л.І., к.соц.н. Давидюк О.О., к.філол.н. Кривобок Ю.В. – Херсон: Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», 2010. – 376 с.

7. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України : монографія / Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, О.Г. Бортнікова, Д.Я. Кучма, М.М. Шевченко та ін.; за заг. ред. Г.П. Ситника, В.І. Абрамова. – К.: МАЙСТЕР КНИГ, 2012.

References:

1. Horbulin V.P. Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky : monohrafiia / V. P. Horbulin, A. B. Kachynskiyi. – К. : NISD, 2010. – 288 s.

2. Zavorodnia S.P. Natsionalni interesy v ekonomichnii sferi: sutnist ta pobudova yikh iierarkhii / S.P.Zavorodnia // Aspekty publicznego upravlinnia. – Dnipropetrovsk: DRIDU NADU. – 2015. – №1–2. – S. 41-47.

3. Kutsenko V. I. Sotsialna derzhava (problemy teorii, metodolohii, praktyky) : monohrafiia / V. I. Kutsenko, V. P. Udovychenko, Ya. V. Ostafiichuk ; za red. V. I. Kutsenko ; Rada po vyvch. produktyv. syl Ukrainy NAN Ukrainy. – К. : Zapovit, 2003. – 228 s.

4. Novikova O.F. Sotsialna bezpeka v Ukraini: mozhlyvosti liudskoho rozvytku: monohr. / O.F. Novikova; LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG. – Saarbrucken, 2012. – 172 s.

5. Sytnyk H.P. Kontseptualni zasady zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy u 3 ch. – Ch.3. Derzhavna polityka ta osnovy stratehichnoho planuvannia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky / H. P. Sytnyk. – К. : NADU, 2010. – 208 s

6. Sotsialna polityka v umovakh pohlyblennia sotsialnoi nerivnosti v Ukraini: monohrafiia / za zah.red. k.polit.n., Ilchuka L.I., k.sots.n. Davydiuk O.O., k.filol.n. Kryvobok Yu.V. – Kherson: Vyd-vo «PP Vyshemyrskiyi V.S.», 2010. – 376 s

7. Shliakhy udoskonalennia systemy derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsionalnoi bezpeky Ukrainy : monohrafiia / H.P. Sytnyk, V.I. Abramov, O.H. Bortnikova, D.Ia. Kuchma, M.M. Shevchenko ta in.; za zah. red. H.P. Sytnyka, V.I. Abramova. – К.: MAISTER KNYH, 2012.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-21

УДК: 342.9: 343.5 [316.362]

*Сидоренко Н.С., д.ю.н., доц., ДДУВС, м. Дніпро,
ORCID: 0000-0003-4622-2779*

*Sydorenko N., Doctor of law science, Associate Professor, Associate Professor at
the Department of Administration and Management, Dnipropetrovsk State
University of Internal Affairs, Dnipro*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПРОЯВІВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

INTERACTION BETWEEN PUBLIC ADMINISTRATION BODIES AND THE PUBLIC AS A FACTOR FOR OVERCOMING MANIFESTATIONS OF FAMILY VIOLENCE

Стаття присвячена актуальній для сучасної України проблемі – обґрунтуванню необхідності взаємодії органів публічного управління та громадськості як чинника подолання проявів насильства в сім'ї, домашнього насильства, яке підриває основи життєдіяльності не тільки сім'ї, але й суспільства загалом. Розглядається понятійний апарат дослідження та проаналізовано терміни: «публічне управління», «громадськість», «громадянське суспільство».

***Ключові слова:** органи публічного управління, громадськість, громадянське суспільство, домашнє насильство, побутове насильство.*

The article is devoted to a problem that is relevant for modern Ukraine - domestic violence, which undermines the foundations of life not only of the family, but also of society in general. The conceptual apparatus of the research is considered and the terms: "public administration", "public", «civil society» are analyzed.

***Key words:** public administration bodies, public, civil society, domestic violence, domestic violence.*

Постановка проблеми. Ймовірно, насильство в тій чи іншій формі, супроводжувало сімейно-шлюбні стосунки всю відому історію їхнього існування. Однак серйозною соціальною проблемою, яка потребує втручання держави, вона була визнана порівняно недавно: у США та країнах Західної Європи – у 60–80-ті рр. минулого століття, в Україні, із здобуттям незалежності – після 1991 року. Україна, в свою чергу, як молода держава, що прагне розбудувати власну ефективну систему публічного управління, постала перед серйозною проблемою перебудови залишеної у спадок з минулого – централізованої адміністративно-командної системи державного управління

до потреб демократичної організації влади [1, с. 101-102], що впливає на всі без винятку сфери управління.

Домашнє насильство посягає на найважливіші права людини. Ст. 3 Конституції України визначає, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Затвердження та забезпечення права і свободи людини є головним обов'язком держави [2].

Україна долучилась до більшості міжнародних договорів, прийнятих ООН, конвенцій Ради Європи, нещодавно також і до Конвенції про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильства та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) [3], які закріплюють основні принципи протидії домашньому насильству, вказуючи на пріоритетність цього напрямку державно-правової політики.

Проте в Україні в останні роки спостерігається зростання рівня злочинності, пов'язаної зі скоєнням насильства в сім'ї. Недосконалою є взаємодія органів публічного управління та громадськості, ефективність їх діяльності має прямий зв'язок із належним механізмом інституційної співпраці. Враховуючи, що всі прийняті за період незалежності заходи попередження та подолання проявів насильства в сім'ї не дали ефективних результатів, можна відмітити, що проблематика подолання проявів насильства в сім'ї є актуальною та потребує додаткових досліджень, розробки новітніх механізмів для її подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері взаємодії органів публічного управління із іншими суб'єктами проблему досліджували П. Біленко, Ю. Кузьменко, які проаналізували місце та роль уповноважених підрозділів національної поліції у сфері протидії та запобігання домашньому насильству. О. Стасюк та К. Арушунян у своїх роботах висвітлили діяльність органів прокуратури у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. К. Левченко, Н. Шамрук, Л. Димитрова, І. Гамбург досліджували роль громадських об'єднань із запобігання та протидії домашньому насильству.

Адміністративно-правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству посідає особливе місце у науковому пошуку таких вчених, як: О. Ковальова, К. Левченко, Т. Мінка, Р. Калюжний. Вчені Г. Горбова та В. Галунько, здійснили ґрунтовне дослідження адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї. Н. Лесько проаналізувала адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства. У цьому контексті проблему також досліджували: С. Семиног та О. Такаленко. Окремі питання аналізованої проблематики також досліджували такі вчені, як В. Ієрусалимов, М. Хавронюк, В. Мельянков та ін.

Проблемні аспекти взаємодії між громадськими організаціями й органами публічної влади у своїх роботах розглядали М. Братковський, Н. Гаєва,

В. Дрешпак, В. Новак, С. Серьогін. Дані науковці, окрему увагу звертають на механізми реалізації публічної влади на підставі довіри; теоретико-прикладні аспекти створення сприятливих умов для забезпечення діалогу між органами публічної влади і територіальними громадами; роль та місце громадян і державних службовців у відносинах між владою і суспільством. Варто відмітити, що після ратифікації Стамбульської конвенції, проблема не знайшла належного розв'язання.

Постановка завдання. Мета дослідження є полягає в обґрунтуванні необхідності взаємодії органів публічного управління та громадськості як чинника подолання проявів насильства в сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу взаємодії органів публічного управління та громадськості у контексті подолання проявів насильства в сім'ї, першочерговим є визначення понятійного апарату дослідження. Початково визначимо поняття публічного управління. Так, Н. Сидоренко, зазначає, що: «публічна служба (управління) – це широке поняття, яке охоплює, згідно із чинним законодавством, службу в органах державної влади і місцевого самоврядування. Публічна служба здійснює регулювання тільки стосовно підвідомчих установ і форм виконання своїх функціональних повноважень» [4, с. 234]. Також дослідниця зазначає, що «публічна служба – це діяльність уряду для людей, що живуть у межах території власної юрисдикції, яка реалізовується безпосередньо через державний сектор [5, с. 73].

С. Шевченко та А. Мунько вказують, що: «публічна служба забезпечує внутрішню та зовнішню безпеку держави, захищає права, життя і здоров'я людини і громадянина; здійснює свої спеціальні повноваження широкого застосування заходів державного примусу, має диференційовані зони компетенції, є професійною діяльністю щодо реалізації функцій, прав і обов'язків органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування» [6, с. 240].

В. Тимків наводить таке визначення: «публічна служба – це політична та професійна діяльність громадян України в органах державної влади, органах місцевого самоврядування і їх апаратах та інших недержавних органах, на які законами покладено виконання публічних функцій держави» [7, с.73].

У Програмі розвитку ООН використовується наступне визначення, запропоноване американським ученим Д. Шавріцом у Міжнародній енциклопедії державної політики та адміністрування: «Публічне управління – це галузь практики і теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне постачання, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом та оцінка ефективності» [8].

Професорка із публічного управління Лювенського католицького уні-

верситету К. Поллітт, стверджує, що поняття «публічне управління» може вживатися в щонайменше трьох основних значеннях:

- діяльність державних службовців і політиків;
- структури і процедури органів державної влади;
- системне вивчення чи то діяльності, чи то структур і процедур [9, с. 12–13].

Публічне управління, об'єднуючи діяльність державних, муніципальних, некомерційних організацій, фактично представляє громадську державну систему реалізації загальнонаціональних та місцевих інтересів та продукує публічні послуги.

Загалом поняття «публічне управління» відображає комплексний системний механізм, підсистеми та елементи якого – це напрям політики та пріоритети, нормативне регулювання, дії, що фінансуються державою або органами місцевого самоврядування, централізовані та децентралізовані організаційно-управлінські структури, відповідальні за управління діяльністю у встановленій галузі суспільних відносин на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Публічне управління включає механізми координації та управління людськими, матеріальними, фінансовими ресурсами, комунікаційними та інформаційними системами, а також надання публічних (державних та муніципальних) послуг.

Публічне управління – це владний керуючий вплив на ті чи інші об'єкти соціальної реальності (суспільні відносини та їх учасників, процеси), що здійснюється суб'єктами цього управління, а саме державою та уповноваженими органами та особами.

Варто зауважити, що у трактуванні поняття громадськості у вітчизняних нормативно-правових актах відсутній комплексний підхід до його розуміння. Спостерігається непослідовність у регулюванні, відсутність однакового його застосування. Так, у більше, ніж двадцяти нормотворчих документах (ЗУ «Про культуру», «Про виконавче провадження», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», «Про громадські об'єднання» і т.д.), зазначено про обов'язок органів влади «інформувати громадськість» або «залучати громадськість». У цих актах або взагалі, або зовсім неоднозначно розкривається механізм реалізації цього обов'язку.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, вказано, що «громадськість – це передова частина, передові кола суспільства» [10]. Отже, словник акцентує увагу на «передовому» характері і фактично звужує таке широке поняття (широку громадськість) до кола «передових», що ніяк не індивідуалізує дане поняття.

У даному контексті варто відмітити думку А. Миколойця, який вказує на те, що «розкриваючи громадськість як учасника взаємодії з державою, в першу чергу, відзначимо, що така категорія охоплює не хаотичну та механі-

чну сукупність індивідів, які проживають на відповідній території. Учасником ефективної взаємодії, конструктивного діалогу та співпраці може бути лише організована громадськість, а також та громадськість, що характеризується самоідентичністю і самосвідомістю, наявністю ідеалів та цінностей, на відстоювання яких спрямована її діяльність. У визначеному контексті категорія «громадськість» набуває досить специфічних рис, трансформуючись у категорію «громадянське суспільство» [11, с.109]. Погоджуючись із науковцем, зупинимось на понятті «громадянське суспільство».

Л. Мельник зауважує, що сьогодні під громадянським суспільством розуміють суспільство рівноправних громадян з високим рівнем економічної, соціальної, політичної культури і моральних властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини [12].

Інший дослідник вказує, що громадянське суспільство, потрібно розглядати як «суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії та права» [13, с. 56].

А. Манкелл, Дж. Хвенмарк на підставі проведеного цілісного дослідження щодо громадянського суспільства, визначили дане поняття як суспільну сферу, в якій формується певна модель взаємодії, що характеризується як ненасильницький дискурс між громадянами, де люди мають право вільно висловлювати різні думки [14, с. 81-94].

Л. Аврітцер, під поняттям «громадянське суспільство» розглядає сукупність неполітичних (економічних, релігійних, культурних) відносин громадян та їх об'єднань, заснованих на принципах самодіяльності та автономії щодо держави [15, с.7-9].

Отже, в широкому сенсі, громадянське суспільство – це такий спосіб організації та управління суспільного життя, де центральна цінність, основний діючий суб'єкт і кінцева мета – людина, громадянин зі своїми інтересами, потребами та правами.

У вузькому сенсі, «громадянським суспільством» є третій сектор, який надає важливості ролі неурядовим організаціям у процесах організації та управління суспільного життя, а саме: неурядовим, некомерційним організаціям, фондам, юридичним спілкам, творчим об'єднанням, благодійним організаціям, громадським рухам тощо.

Варто відмітити, що сучасні уявлення українських громадян про насильство в сім'ї не можна вважати чітким. Багато форм насильства не приймаються людьми до уваги і взагалі не зараховуються до насильства. Приблизно троє з чотирьох людей можуть допустити нормальною в поведінці сварку або крики із погрозами. Багато хто може допустити навіть легке побиття дитини як звичайний спосіб спілкування в сім'ї. Отже, уявлення людей про насильство в сім'ї мають примітивний характер, що сприяє утвердженню цього феномену.

До насильства в сім'ї не можна ставитися зневажливо, сподіваючись, що все само собою вирішиться в міру розвитку суспільства, культури та самої людини. Як і будь-яка інша сфера життя людини, сім'я потребує суспільної уваги. Так як сім'я це особливий соціальний інститут, вона певною мірою, є джерелом можливих нових соціальних взаємозв'язків, яких потребує сучасне суспільство [16, с. 20].

Насильство у сім'ї відрізняється високим ступенем латентності. Це пояснюється, по-перше, небажанням постраждалих звертатися до компетентних органів, а також нездатністю залежних членів сім'ї звернутися до правоохоронних органів (це стосується, насамперед, літніх членів сім'ї та дітей). По-друге, латентність насильства пояснюється небажанням та частково нездатністю правоохоронних органів забезпечити реальний захист постраждалих. Непоодинокі випадки приховування звернень про факти насильства в сім'ї самими правоохоронними органами [17, с.162].

Об'єктом домашнього насильства виступають члени сім'ї. Виділяють три типи сімейної жорстокості (рис. 1).

Рис. 1. Типи сімейної жорстокості [9; 14]

По суті, кожен конкретний варіант насильства це самостійна проблема, яка має специфічні характеристики. Причини, умови, форми прояву насильства, наслідки насильницьких дій в залежності від об'єкта будуть мати

свої особливості, які необхідно враховувати під час розробки профілактичних заходів і при втручанні у сім'ю для запобігання насильства.

До факторів, асоційованих із насильством у сім'ї, відносяться: нерівноправний сімейний розподіл ролей; проживання у сільській місцевості; відсутність повної середньої освіти; зловживання алкоголем одного з подружжя [18, с. 105].

Обставинами, що знижують ризик насильства, є обстановка взаєморозуміння та підтримка сім'ї. Там, де чоловік та дружина на рівних займаються домашньою роботою, розпоряджаються сімейним бюджетом та приймають рішення, насильство щодо жінок менш поширене.

Розглядаючи насильство в сім'ї над дітьми, можна сказати, що ця проблема є дуже актуальною. Останнім часом фахівці звернули особливу увагу на те, що саме діти виявляються особливо вразливими до впливу травмуючих ситуацій. Під насильством над дитиною розуміються будь-які дії чи бездіяльність з боку дорослих, внаслідок чого порушується здоров'я та благополуччя дитини або створюються умови, що заважають їй оптимальному фізичному чи психічному розвитку, ущемляються права та свободи. Багато дітей, які є жертвами насильства, залишають будинок, втягуються в асоціальну поведінку, починають вживати алкоголь, наркотики [18, с. 107].

Однією з найпоширеніших форм насильства над дітьми є фізичне насильство. До нього відносять навмисне завдання фізичних ушкоджень, травм дитині, внаслідок чого відбуваються порушення фізичного, психічного розвитку та здоров'я дитини, або настає її смерть. Фізичне насильство часто супроводжується психологічним насильством: образи, лайка, ізоляція, відторгнення, загрози, емоційна байдужість та приниження також завдають шкоди психічному розвитку та добробуту дитини.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити основні причини насильства над дітьми та підлітками:

- падіння престижу сім'ї, її ролі у вихованні дітей (жорстоке поводження з дітьми або повне нехтування їх інтересами та запитам);
- криміналізація всіх сторін суспільного життя (економіки, політики соціальної сфери тощо);
- відсутність навичок педагогічних способів управління поведінкою дітей;
- батьківська незрілість;
- проєктування власного дитячого досвіду («нас били, і ми б'ємо»);
- відсутність навичок саморегуляції поведінки у складних, конфліктних ситуаціях;
- ненавмисне використання сили: з бажання зробити як краще, у результаті сильного гніву, роздратування, стресу;
- певні особистісні особливості дорослого: знижений рівень самоконтролю, дратівливість, агресивність, безпорадність перед неслухняністю ди-

тини та ін.;

– особистісні особливості дитини (гіперактивність, демонстративність, агресивність) [14; 18].

Як ми вже зазначали раніше, в Україні робота з людьми, які стали жертвами насильства, почала розвиватися лише наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Але, як наголошує ст. 3 Конституції України: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю» [2]. На реалізацію цього права повинні бути направлені всі інституції держави, а також громадськість. Водночас органи публічного управління повинні прагнути забезпечувати громадську довіру до себе та мати підтримку громадян, а також взаємодіяти із громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами.

Актуальність взаємодії між органами публічного управління та громадськими об'єднаннями полягає в тому, що через таку взаємодію здійснюється внутрішнє управління елементами державно-громадської системи, визначається роль громадських організацій у цій системі та їх вплив на ефективність діяльності всієї державно-суспільної системи подолання проявів насильства в сім'ї. Ефективність подолання проявів насильства в сім'ї також може визначатися за допомогою «конструктивної співпраці» органів публічної влади та громадських об'єднань.

Варто відмітити, що основні методи, які сьогодні в Україні використовуються у боротьбі із насильством у сім'ї, полягають в:

- адміністративно-правовій регламентації системи та правового статусу суб'єктів протидії насильству, механізму їхньої взаємодії;
- загальній, а також індивідуальній профілактиці сімейних агресорів шляхом утримання їх на профілактичному обліку [19; 20; 21].

До таких методів належать і спеціальні заходи для правопорушників (кримінальна відповідальність, оголошення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, спрямування правопорушників на проходження ними корекційної програми), а також залучення до адміністративної відповідальності (стаття 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення). На достатньому рівні адміністративно-правової регламентації заходів протидії сімейному насильству у правовій сфері України, поза увагою залишається метод взаємодії державних та соціальних суб'єктів, їх повноваження із залучення громадськості до співпраці з ними.

Стаття 3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відносить до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї та жертв такого насильства, кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства у ній. У цьому випадку, Законом передбачається можливість створення кризових центрів не лише державними органами влади, а також місцевим самоврядуванням, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, асоціаціями громадян та окремими гро-

мадянами, за умови їх погодження та реєстрації центральним органом виконавчої влади, що відповідає за формування державної політики щодо запобігання насильству в сім'ї [22].

У свою чергу центри медико-соціальної реабілітації для жертв насильства в сім'ї, згідно з нормативною інструкцією, будучи закладом охорони здоров'я, зобов'язуються також взаємодіяти із засобами масової інформації, громадськими організаціями проводити освітні заходи та виховну роботу з питань запобігання насильства в сім'ї, а у випадках, встановлених законодавством, вживати всіх заходів для забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги [5].

І хоча деякі вчені [16], класифікуючи суб'єкти попередження насильства в сім'ї, не асоціюють діяльність спеціалізованих установ із громадськими організаціями в Україні, сьогодні існує велика кількість таких центрів, створених саме громадськими організаціями, які виконують ті самі функції, що і державні центри. В той же час вивчення діяльності спеціалізованих установ боротьби з сімейним насильством дозволило О.Лисюку відзначити їх ефективність [17, с. 132-133].

Н. Шамрук, порівнюючи діяльність публічних та громадських інститутів у боротьбі із домашнім насильством, дійшла висновку, що найбільш ефективними є ті практики, які реалізуються ними спільно, підтримують активну співпрацю з іншими громадськими інституціями, державними установами та засобами масової інформації [18, с. 118].

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616, затверджено процедуру розгляду заяв та повідомлень про вчинення сімейного насильства або його реальної загрози [19], де чітко визначено механізм прийому та розгляду таких заяв усіма суб'єктами, а також їх взаємодії під час розгляду таких заяв. При цьому, на жаль, не враховано роль громадських інституцій. Звісно, можна розглядати як форму взаємодії громадськості із публічними органами, обов'язок відповідного структурного підрозділу місцевої державної адміністрації надавати жертвам сімейного насильства та членам постраждалих сімей, щодо яких існує реальна загроза, психологічні, правові, соціально-педагогічні, соціально-медичні, інформаційні та інші послуги, а за необхідності направляти їх у спеціалізовані установи для жертв домашнього насильства. Таким чином, суть залучення громадськості проявляється у залученні громадських організацій, їх спеціалізованих установ до надання комплексу послуг у сфері протидії насильству у сім'ї.

Наступною формою взаємодії громадськості із публічними органами є залучення громадськості до участі у боротьбі проти жорстокого поводження із дітьми. Так, повноваженнями департаментів у справах сім'ї та молоді виступає проведення профілактичної, пропагандистської та просвітницької діяльності серед громадськості. Публічний орган, міжвідомчим наказом [20], регулює механізм взаємодії у запобігання жорстокого поводження, надання

невідкладної допомоги дітям – жертвам фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства, також передбачається обов'язок притулків та центрів соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх здійснювати цілодобовий прийом дітей, які постраждали від жорстокого поводження, для яких існує загроза їхнього здоров'я чи життя.

Ефективним у сприянні взаємодії органів публічного управління та громадськості, є й юридичне визначення статусу суспільних утворень як суб'єктів соціальної роботи. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про соціальні послуги» [21], організації, що надають соціальні послуги для людей, які перебувають у складних умовах та потребують допомоги, визнані як соціальні служби державного сектора, так і підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності та управління. Управління в цьому секторі здійснюється у порядку, встановленому законодавством та відповідними законами.

Щодо публічних суб'єктів, то їхню діяльність слід визнати скоріше формою комунікування із громадськістю, ніж її залученням до спільної діяльності. Змістом їх повноважень є прийом інформації будь-яким із зазначених суб'єктів про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах та не в змозі подолати їх самостійно у зв'язку з інвалідністю батьків чи дітей, вимушеною міграцією, наркотичною чи алкогольною залежністю одного з членів сім'ї, його перебуванням у місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекцією, насильством у сім'ї, безпритульністю, сирітством, зневажливим ставленням та негативними відносинами в сім'ї, безробіттям одного з членів сім'ї; в яких існує ризик передачі дитини в заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; неповнолітніх самотніх батьків тощо. На підставі особистої заяви громадянина або звернення про допомогу одного із членів сім'ї, письмової заяви від організацій, установ, підприємств, сільських та селищних рад, міських та районних державних адміністрацій, органів охорони здоров'я та ін., що передаються центрам соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, здійснюється соціальне інспектування сім'ї (визначення її складу, основних проблем, потреб її членів тощо), внаслідок чого складається акт-обстеження житлово-побутових умов сім'ї.

Крім того, ефективною формою взаємодії органів публічного управління та громадськості у протидії насильства в сім'ї є також право ініціювати на засіданні «дорадчого органу», що складається із представників публічних та соціальних суб'єктів, питання про взяття сім'ї під соціальний супровід, на підставі розгляду матеріалів про стан сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах. При цьому розподіляються функції кожного суб'єкта щодо вирішення складних життєвих обставин цієї сім'ї [21].

Висновки. Отже, можна підсумувати, що попри те, що насильство у сім'ї супроводжувало сотні років сімейно-шлюбні стосунки, ця проблема не втрачає своєї актуальності й сьогодні. Вона зачіпає різні соціальні та вікові

групи населення, залишаючись одною із найнебезпечніших у громадянському суспільстві. Розроблена нормативно-правова база та зусилля публічних служб, попри всі намагання, самостійно не можуть вирішити цю проблему. Тому одним із ефективних чинників ми вважаємо взаємодію органів публічного управління та громадськості. Сьогодні вже існують такі форми взаємодії: залучення громадських організацій, їх спеціалізованих установ до надання комплексу послуг у сфері протидії насильству у сім'ї, залучення громадськості до участі у боротьбі проти жорстокого поводження із дітьми та право ініціювати на засіданні «дорадчого органу», що складається із представників публічних та соціальних суб'єктів, питання про взяття сім'ї під соціальний супровід, на підставі розгляду матеріалів про стан сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Важливим є те, що залучення громадськості доцільно розглядати як окремий метод протидії насильству в сім'ї, що обумовлюється різноманітністю форм та прийомів, їх ефективністю та дієвістю. Шляхи удосконалення такої взаємодії є напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Шевченко, С. О., Н. С. Сидоренко. Сутність поняття політичної корупції та її небезпеки в Україні. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 листопада 2019 р.)*. Дніпро : ДДУВС. 2019. С.101-102. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4002> (дата звернення 01.08.2022).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 31.07.2022).
3. Закон про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 20.06.2022 р. ВРУ. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення 24.07.2022).
4. Сидоренко, Н. С. Особливості громадського контролю у сфері публічної служби в умовах її реформування в Україні. *Ефективність державного управління*. 49. 2016. С.234-240.
5. Сидоренко, Н. С. Інтерпретація поняття публічна служба з урахуванням зарубіжного досвіду. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35-36. С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10 (дата звернення 11.08.2022).
6. Шевченко, С. О.; Мунько, А. Ю. Від державного до публічного управління: трансформаційний фокус професійної підготовки. *Expert*. 2021. С. 237-248.
7. Тимків В. Понятійні аспекти становлення публічної служби

- в Україні. *Інвестиції: теорія і практика*. 2012. № 3. С. 70-73. URL: <https://cutt.ly/dnfdS38> (дата звернення 12.08.2022).
8. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary>.
9. Pollitt C. *Public Management Reform: A Comparative Analysis [Text]* / С. Pollitt, G. Bouckaert. Oxford :University Press, 2004. 240 p.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
11. Миколоєць А. П. Громадськість як учасник взаємодії з державою у сучасній Україні. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції XI International Scientific Conference «СУЧАСНЕ ПРАВО В ЕПОХУ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН». 2021. С. 109.
12. Мельник Л.А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1395>.
13. Шемшученко Ю.С. Громадянське суспільство /Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 1: А-Г. 146 с.
14. Mankell A., Hvenmark J. Variations on a theme: exploring understandings of the marketisation concept in civil society research. *International Review of Sociology*. 2020. Т. 30. №. 3. С. 443-468.
15. Avritzer, Leonardo. Civil society. *The International Encyclopedia of Political Communication*. 2015. С. 1-6.
16. Коломоєць, О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми : автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 / Коломоєць Олександр Дмитрович. Запоріжжя, 2010. 20 с.
17. Лисюк, Ю. В. Протидія насильству в сім'ї: монографія / Ю.В.Лисюк;. О.: Одеський юридичний ін-т ХНУВС, 2017. 162 с.
18. Шамрук, Н. Б. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії насильства в сім'ї : дис. ...кандидата юрид. наук: 12.00.07 /Шамрук Наталія Богданівна. К., 2012. 224 с.
19. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу обставинах. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-p>. (дата звернення 12.08.2022).
20. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення: наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11. URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04>. (дата звернення 12.08.2022).

21. Про соціальні послуги. Закон України від 19.06.2003 № 966-IV / ВРУ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. (дата звернення 12.08.2022).

22. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#text>. (дата звернення 12.08.2022).

References:

1. Shevchenko, S. O., N. S. Sydorenko. Sutnist poniattia politychnoi koruptsii ta yii nebezpeky v Ukraini. Diskusiini pytannia zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 15 lystopada 2019 r.). Dnipro : DDUVS. 2019. S.101-102. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/4002> (data zvernennia 01.08.2022).

2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Verkhovna Rada. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (data zvernennia 31.07.2022).

3. Zakon pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyshchamy vid 20.06.2022 r. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (data zvernennia 24.07.2022).

4. Sydorenko, N. S. Osoblyvosti hromadskoho kontroliu u sferi publichnoi sluzhby v umovakh yii reformuvannia v Ukraini. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia . 49. 2016. С. 234-240.

5. Sydorenko, N. S. Interpretatsiia poniattia publichna sluzhba z urakhuvanniam zarubizhnoho dosvidu. Aspekty publichnoho upravlinnia. 2016. № 35-36. S. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10 (data zvernennia 11.08.2022).

6. Shevchenko, S.O.; Munko, A.Yu. Vid derzhavnoho do publichnoho upravlintsia: transformatsiinyi fokus profesiinoi pidhotovky. Expert. 2021. S.237-248.

7. Tymkiv V. Poniatiini aspekty stanovlennia publichnoi sluzhby v Ukraini. Investytsii: teoriia i praktyka. 2012. No 3. S. 70-73. URL: <https://cutt.ly/dnfdS38> (data zvernennia 12.08.2022).

8. Hlosarii Prohramy rozvytku OON. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary>

9. Pollitt C. Public Management Reform: A Comparative Analysis / C. Pollitt, G. Bouckaert. Oxford :University Press, 2004. 240 p.

10. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) Uklad, i holov, red. V. T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s.

11. Mykoloiets A. P. Hromadskist yak uchasnyk vzaiemodii z derzhavoiu u suchasni Ukraini. Materialy KhI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii XI International Scientific Conference «SUCHASNE PRAVO V EPOKhU SOTsIALNYKh ZMIN». 2021. S. 109.
12. Melnyk L.A. Vzaiemodiia derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva: osnovni poniattia, problemy ta stratehichni napriamy. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1395>.
13. Shemshuchenko Yu.S. Hromadianske suspilstvo /Iurydychna entsyklopediia: v 6 t. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998. T. 1: A-H. 146 s.
14. Mankell A., Hvenmark J. Variations on a theme: exploring understandings of the marketisation concept in civil society research. International Review of Sociology. 2020. T. 30. №. 3. S. 443-468.
15. Avritzer, Leonardo. Civil society. The International Encyclopedia of Political Communication. 2015. S.1-6.
16. Kolomoiets, O. D. Administratyvno-pravove rehuliuвання vidpovidalnosti za vchynennia nasylstva u simi, nevykonannia zakhysnoho prypysu abo ne prokhozhenia korektsiinoi prohramy [Tekst] : avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Kolomoiets Oleksandr Dmytrovych. Zaporizhzhia, 2010. 20 s.
17. Lysiuk, Yu. V. Protydiia nasylstvu v simi [Tekst] : monohrafiia / Yu.V.Lysiuk;. O.: Odeskyi yurydychnyi in-t KhNUVS, 2017. 162 s.
18. Shamruk, N. B. Administratyvno-pravovi zasady vzaiemodii subiektiv proty dii nasylstva v sim'i : dys. ...kandydata yuryd. nauk: 12.00.07 /Shamruk Nataliia Bohdanivna. K., 2012. 224 s.
19. Pro zatverdzhennia Poriadku rozghliadu zaiav ta povidomlen pro vchynennia nasylstva v simi abo realnu yoho zahrozu obstavynakh. Postanova KMU vid 26.04.2003 № 616 / Kabinet Ministriv Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616-2003-p>. (data zvernennia 12.08.2022).
20. Pro zatverdzhennia Poriadku rozghliadu zveren ta povidomlen z pryvodu zhorstokoho povodzhennia z ditmy abo realnoi zahrozy yoho vchynennia: nakaz Derzhavnogo komitetu Ukrainy u spravakh simi ta molodi, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 16.01.2004 № 5/34/24/11. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04>. (data zvernennia 12.08.2022).
21. Pro sotsialni posluhy. Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 966-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. (data zvernennia 12.08.2022).
22. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#text>. (data zvernennia 12.08.2022).

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-22

УДК 351:339.9.012

*Синишин М.М., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, Kharkiv,
ORCID: 000-0001-5644-7504*

*Synyshyn M., postgraduate student of educational-scientific-production
center at National University of Civil Defence of Ukraine*

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ASPECTS OF ENSURING BORDER SECURITY IN UKRAINE

В статті проаналізовано реформування прикордонних органів, які є одними з важливих в області забезпечення захисту національних інтересів від зовнішніх загроз, що проявляються в прикордонній сфері. Процеси, що відбуваються в Україні, зумовлює необхідність проведення подальшого вивчення і аналізу змісту адміністративно-правового регулювання в області забезпечення режиму функціонування державного кордону

Актуальність поставленої проблеми в теоретико-методологічному плані обумовлена її недостатньою розробленістю у вітчизняній теорії державного управління.

Управлінська діяльність, здійснювана в області захисту державного кордону, як і державне управління в цілому, представляє за своєю природою цілеспрямовану, організуючу і регулюючу дію, здійснювану в загальнодержавному масштабі спеціально створюваними суб'єктами виконавчої влади. Суть її полягає у безпосередній практичній реалізації завдань і функцій держави у сфері прикордонної політики при рішенні проблем, пов'язаних не лише з підтримкою обороноздатності країни, забезпечення державної безпеки, територіальної цілісності і незалежності, але і з охороною економічних основ держави, пов'язаних із забезпеченням нормального функціонування економіки в цілому.

Ключові слова: державне управління, державний кордон, національна безпека, прикордонна державна політика.

The article analyzes the reform of border authorities, which are among the most important in the field of ensuring the protection of national interests from external threats manifested in the border area. The processes taking place in Ukraine make it necessary to conduct further research and analysis of the content of administrative and legal regulation in the area of ensuring the functioning of the state border.

The relevance of the raised problem in the theoretical and methodological plan is due to its insufficient development in the domestic theory of public administration.

Administrative activity carried out in the field of state border protection, like state administration in general, represents by its nature a purposeful, organizing and regulatory action carried out on a national scale by specially created subjects of the executive power. Its essence is the direct practical implementation of tasks and functions of the state in the field of border policy while solving problems related not only to the maintenance of the country's defense capability, ensuring state security, territorial integrity and independence, but also to the protection of the economic foundations of the state, related to ensuring the normal functioning of the economy as a whole.

Keywords: public administration, state border, national security, border state policy.

Постановка проблеми. Конституційно-правовий статус державного кордону України формувався в складних політичних і економічних умовах. Діяльність зі встановлення державного кордону України є важливою сферою державного будівництва.

Складність виконання цього історичного завдання полягає в рішенні України нового типу, яке гармонійно поєднуватиме права і свободи людини із забезпеченням державної і громадською безпеки. По-друге, становлення нового державного кордону України і її надійна охорона припускають реалізацію складного комплексу політичних, економічних, організаційних, спеціальних заходів оперативного і військового характеру. По-третє, при встановленні державного кордону не можна допустити розриву різноманітних соціально-економічних, культурних і інших зв'язків. По-четверте, геополітичне положення України наголошує на послабленні міри захищеності, рівня охорони державного кордону.

Проведений аналіз переконливо показує, що найбільш характерними з точки зору забезпечення національної безпеки України тенденціями розвитку геополітичних процесів являються:

- перехід від біполярної моделі світового військово-політичного ладу до формування багатополісного світу;
- посилення боротьби між економічними, політичними і військовими центрами за сфери впливу;
- звуження геополітичного і геостратегічного простору.

Одже розширення спектру зовнішніх і внутрішніх загроз безпеки в прикордонному просторі держави, зміна характеру взаємовідносин з суміжними країнами, обумовлюють необхідність реалізації прикордонної політики на ділянках межі декількох типів.

Формується нова геоструктура світової спільноти, з якою пов'язаний суперечливий, багатоплановий, зв'язаний з найгострішими конфліктами, у тому числі і озброєними, процес міждержавного розмежування.

Аналіз досліджень і публікацій Проблема підвищення засобів прикордонної безпеки України та визначення основних ризиків та викликів присвячені наукові праці вітчизняних учених, а саме [2-6].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати сучасні напрями забезпечення прикордонної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Поняття "загроза безпеки держави" стосовно прикордонної сфери є новим і теоретично не цілком розробленим. Недостатньо розвинена методологічна база визначення, систематизації і інтерпретації різного роду загроз взагалі і загроз прикордонної безпеки зокрема, а також практики політико-правового регулювання діяльності з виявлення, запобігання і припинення загроз об'єктам національної безпеки на території України і у сфері її життєво важливих інтересів [2].

Нормативно-правова база діяльності з захисту і охорони державного кордону України неадекватна сучасним реальностям і соціально-політичним вимогам забезпечення національної безпеки, потребує наукової систематизації, подальшого вдосконалення з урахуванням розвитку обстановки і перспектив будівництва систем забезпечення прикордонної безпеки України.

Сучасні реалії підвищують значущість розробки теоретико-методологічних основ забезпечення національної безпеки усього понятійного апарату теорії забезпечення прикордонної безпеки України, закономірностей і принципів політики забезпечення прикордонної безпеки країни.

Концептуальною основою діяльності з забезпечення прикордонної безпеки України є державна політика з захисту кордонів, як складова частина політики України в цілому. Вона служить важливим інтегруючим чинником функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки країни, що посилює її цілісність. Прикордонна політика виступає необхідним засобом зв'язку елементів системи забезпечення безпеки, надає цьому взаємозв'язку змістовне наповнення і стійкість, озброює їх цільовими орієнтирами і установками [5].

Актуальне практично-політичне значення має формування ефективної системи забезпечення прикордонної безпеки, вдосконалення її структури, функцій. Логіка розвитку сучасних процесів у сфері захисту і охорони державного кордону України обумовлює диференціювання складу, організаційної структури, функцій і завдань Державної прикордонної служби України на військову і невійськову компоненти з пріоритетним будівництвом прикордонних військ, оперативних органів, служб прикордонного контролю, забезпечення безпеки. Дієвість системи забезпечення прикордонної безпеки країни багато в чому залежить від відлагодженого механізму її функціонування і подальшого вдосконалення. Є значні незатребувані резерви підвищення ефективності функціонування системи забезпечення

прикордонної безпеки України. Не повною мірою реалізовані можливості з координації зусиль державних органів виконавчої влади у сфері захисту і охорони державного кордону, а також політико-правового забезпечення координаційних повноважень і дій.

Необхідно розглянути можливість вироблення нових підходів і концепції розвитку Державної прикордонної служби України як інституціонального ядра системи забезпечення прикордонної безпеки. У ході проведеного дослідження ми прийшли до висновку що вдосконалення механізму функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки в сучасних умовах, визначить основні напрями розвитку політико-правової бази функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки.

Таким чином результатом наукового аналізу цієї проблеми є уточнені поняття "прикордонна державна політика", "прикордонна безпека", "правовий механізм публічного регулювання забезпечення прикордонної безпеки", "механізм функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки" [3].

Прикордонна державна політика є усебічною діяльністю органів державної влади з реалізації функцій в прикордонній сфері і спрямована на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, реалізацію і захист інтересів і безпеки країни в її прикордонному просторі, а на договірній основі - і в прикордонних просторах інших держав.

Прикордонна безпека - стан захищеності важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави в її прикордонному просторі.

Під правовим механізмом публічного регулювання забезпечення прикордонної безпеки розуміється сукупність вживаних способів і форм діяльності, що забезпечують успішну реалізацію встановлених в Законі України "Про Державну прикордонну службу України" [1] функцій і цілей, політико-правових основ, фінансово-економічних, матеріально-технічних, інформаційних і інших засобів і ресурсів.

Проведений аналіз напрацювань з визначеної проблеми дозволив сформулювати напрями вдосконалення системи забезпечення безпеки державного кордону України, які передбачають :

- прогнозування і оцінку загроз прикордонної безпеки країни;
- розробку основних напрямів прикордонної політики країни і положень її стратегії;
- правове і нормативне регулювання у сфері забезпечення безпеки країни в прикордонному просторі;
- будівництво, підготовку і підтримку в необхідній готовності прикордонного відомства країни, інших військових формувань і органів, а також планування їх застосування;

- планування заходів зі зміни, уточнення проходження державного кордону і договірному закріпленню, за змістом і встановленню режиму межі, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через кордон;
- організацію прикордонного, митного, санітарно-карантинного, ветеринарного, фітосанітарного і інших видів контролю на державному кордоні;
- координацію діяльності загальнодержавних органів влади, органів державної влади прикордонних суб'єктів і органів місцевого самоврядування з забезпечення прикордонної безпеки країни і інших держав;
- будування державного кордону країни, участь в цьому процесі на взаємовигідних умовах суміжних держав;
- забезпечення захисту відомостей, що становлять державну таємницю, у сфері охорони державного кордону і виняткової економічної зони країни;
- розвиток науки в інтересах забезпечення прикордонної безпеки країни і інших держав на взаємовигідній основі;
- фінансування витрат на охорону прикордонного простору, а також контроль за витрачанням виділених на це засобів і діяльності прикордонного відомства, інших військових формувань і органів;
- міжнародна співпраця в цілях спільної охорони дотичних прикордонних просторів.

Результати дослідження свідчать, що в якості основних функцій до системи забезпечення прикордонної безпеки можуть бути віднесені:

добивання і обробка інформації про загрози безпеки Україні в прикордонній сфері;

захист і охорона державного кордону, життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави в прикордонному просторі країни і на зовнішніх кордонах;

підтримка правопорядку на державному кордоні, режиму державного кордону, прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон;

взаємодія в інтересах захисту державного кордону з відповідними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та інші [4].

Важливо цілеспрямовано здійснювати заходи з подальшого вдосконалення складу, структури, функцій системи забезпечення прикордонної безпеки, передусім на регіональному, місцевому рівнях, а також на рівні діяльності громадських об'єднань і організацій, громадян України. Значних зусиль вже сьогодні вимагає відладку механізмів управління і функціонування цієї системи як єдиній цілісності.

Інституціональним ядром багатокomпонентної і багаторівневої системи забезпечення прикордонної безпеки України є Державна прикордонна служба України.

Логіка розвитку сучасних процесів в прикордонній сфері, обумовлює диференціювання складу, організаційної структури, функцій і завдань Державної прикордонної служби України на військову і не військову компоненти, з пріоритетним будівництвом прикордонних військ, оперативних органів, органів прикордонного контролю, забезпечення безпеки.

Пріоритетне значення, як показує аналіз обстановки на державному кордоні і сучасного світового досвіду його захисту і охорони, має будівництво військової компоненти у складі міжнародно-договірних органів, оперативних органів, органів прикордонного контролю, органів забезпечення безпеки і інших структур, необхідних для забезпечення прикордонної безпеки України.

Дієвість системи забезпечення прикордонної безпеки країни багато в чому залежить від відлагодженого механізму її функціонування, а також діяльності з подальшого вдосконалення.

Під механізмом функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки розуміється сукупність органів, що управляють і координують способи і форми діяльності, а також забезпечують успішну реалізацію встановлених функцій і цілей політико-правових основ, фінансово-економічних, матеріально-технічних, інформаційних і інших засобів і ресурсів.

Що стосується способів і форм функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки, то в дисертації аналізуються і признаються в якості оптимальних усі традиційні, що отримали перевірку часом способи і форми службово-бойової діяльності прикордонних військ і інших суб'єктів захисту і охорони державного кордону України [6].

Найбільш ефективним сучасним способом функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки і захисту національно-державних інтересів, як показав проведений аналіз, являються прикордонні операції: стратегічні, регіональні, локальні - за масштабом; військові, спеціальні, пошукові і інші - за характером здійснюваних дій і вживаних сил і засобів.

Вдосконаленню практики підготовки і проведення прикордонних операцій, підвищенню якості управління службово-бойовою діяльністю прикордонних військ і органів, оптимізації процесу взаємодії суб'єктів забезпечення прикордонної безпеки України можуть слугувати багатоцільові великомасштабні навчання, командно-штабні тренування і ігри.

Первинне значення для підвищення ефективності функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки України повинно стати вдосконалення політико-правового, фінансово-економічного, інформаційного і

матеріально-технічного його компонентів. Їх значення сьогодні об'єктивно зростає, але, на жаль, в силу відомих причин, не отримує належної реалізації на практиці.

Є значні незатребувані ще резерви підвищення ефективності функціонування системи забезпечення прикордонної безпеки України.

Не повною мірою реалізовані можливості Державної прикордонної служби України з координації зусиль державних органів виконавчої влади у сфері захисту і охорони державного кордону, а також політико-правовому забезпеченню координаційних повноважень і дій. Необхідно здолати неправдиві уявлення про координацію як різновиди субординаційних стосунків, а також помилки, що зберігаються ще, в сприйнятті координуючої ролі, що ототожнюється з директивним керівництвом.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах Україна стикається з множиною загроз національної безпеки, у тому числі безпосередньо на державному кордоні і в прикордонному просторі країни, а також на зовнішніх кордонах. При цьому, військово-політична і оперативна обстановка на багатьох ділянках межі залишається напруженою, а на ряду напрямів має тенденцію до ускладнення.

Розширення спектру загроз, що проявляються на державному кордоні, посилення їх дестабілізуючої дії на безпеку України в прикордонній сфері, актуалізують проблему розробки теоретико-методологічних і політико-правових основ забезпечення прикордонної безпеки України, і оптимізації механізму її функціонування.

В умовах нової глобальної нестабільності, пов'язаної з черговим геополітичним переділом світу, особливого значення набуває прикордонна політика держави, що охоплює увесь спектр політичних, економічних, військових і інших стосунків на державному кордоні. Саме кордон і прикордонні території були і залишаються місцем "першої проби" міцності держави, його реальній здатності забезпечити захист суверенітету і територіальної цілісності. Тому усебічне і глибоке дослідження впливу системи геополітичних чинників на діяльність держави з забезпечення і захисту своїх національних інтересів в прикордонному просторі є завданням виняткової важливості і може розглядатися як один з великих і самостійних напрямів сучасної філософії політики. Подальше вивчення геополітичних чинників, взаємозв'язків геополітики і прикордонної політики є одним з найважливіших дослідницьких напрямів у публічному управлінні. Його подальший розвиток сприятиме не лише приросту нових знань, але і вирішенню багатьох практичних питань, пов'язаних з реалізацією прикордонної політики України, забезпеченням інтересів і безпеки країни на державному кордоні і в прикордонному просторі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Державну прикордонну службу України»: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
2. Литвин М. М. Стратегія розвитку Державної прикордонної служби України . Збірник наукових праць. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2007. № 39. Ч. II. С. 33-38.
3. Серватюк В. М. Зміст та сутність нової моделі охорони кордону Державною прикордонною службою України. Прикордонник України. 2003. Спеціальний випуск. С. 4.
4. Хруст Д. В. Пріоритетні напрямки удосконалення охорони державного кордону на сучасному етапі реформування Прикордонних військ у Державну прикордонну службу України. Науковий вісник Державної прикордонної служби. 2003. № 4. С. 8-20.
5. Хруст Д. В. Основні напрямки забезпечення подальшого впровадження в практику охорони державного кордону сучасних прикордонних технологій Збірник наукових праць. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. № 49/1. Ч. II. С. 51-54.
6. Шишолін П. А. Прикордонна безпека України: концептуальні засади. Науково-практичний альманах “Науковий вісник Прикордонних військ”. 2002. № 1. С. 3-5.

References:

1. Law of Ukraine "On the State Border Service of Ukraine": Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
2. Lytvyn M. M. Development Strategy of the State Border Service of Ukraine. Collection of scientific works. Khmelnytskyi: Publishing House of NADPSU, 2007. № 39. Part II. P. 33-38.
3. Servatyuk V. M. The content and essence of the new model of border protection by the State Border Service of Ukraine. Border guard of Ukraine. 2003. Special issue. P. 4.
4. Khrust D. V. Priority directions for improving the protection of the state border at the current stage of reforming the Border Troops into the State Border Service of Ukraine. Scientific Bulletin of the State Border Service. 2003. No. 4. P. 8-20.
5. Khrust D. V. The main directions of ensuring the further introduction of modern border technologies into the practice of state border protection. Collection of scientific papers. Khmelnytskyi: Publishing House of NADPSU, 2009. No. 49/1. Part II. P. 51-54.
6. Shisholin P. A. Border security of Ukraine: conceptual foundations. Scientific and practical almanac "Scientific Bulletin of the Border Troops". 2002. No. 1. P. 3-5.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-23

УДК 338.486

*Степанов В.Ю., д.держ.упр., проф., ХДАК, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-5892-4239*

*Stepanov V., Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv,
ORCID: 0000-0001-5892-4239*

ТУРИЗМ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

TOURISM AS UNIVERSAL SOCIAL INSTITUTION

У статті розглянуто туризм як універсальний соціальний інститут з урахуванням існуючих концепцій створення соціальних інститутів. Показано, що функціонування туризму ґрунтується на загально визнаних соціальних нормах і процедурах, що регулюють певні типи поведінки особистості, соціальних груп, учасників туристичної діяльності. Зроблено висновок, що туризм, як універсальний соціальний інститут, це не лише сегмент ринку послуг, а й сфера певних соціальних відносин між суб'єктами туристичних взаємодій.

Ключові слова: туризм, інститут, суспільство, соціальний інститут, соціальне явище.

The article considers tourism as a universal social institution, taking into account the concepts of creating social institutions. It is shown that the functioning of tourism is based on generally recognized social norms and procedures that govern certain types of behavior of individuals, social groups, and participants in tourism activities. It is concluded that tourism as a universal social institution is not only a segment of the service market, but also a sphere of certain social relations between the subjects of tourist interactions.

Keywords: tourism, institution, society, social institution, social phenomenon.

Постановка проблеми. Соціальні інститути, як форми самоорганізації та регулювання суспільного життя, в ході історичного розвитку змінювали не лише свої функції, але характер та зміст. Існуючі концепції створення соціальних інститутів можна поєднати, по-перше, через розуміння соціального інституту як усталеної форми соціальної практики. По-друге, через уявлення соціальних інститутів як про усталені моделі, зразки поведінки та соціальних відносин, що засновані на сукупності норм чи правил. По-третє, через функцію забезпечення стабільності суспільних взаємодій.

Джерелами еволюційних змін соціальних інститутів є як внутрішні, так і зовнішні чинники. При цьому внутрішні чинники сприяють пристосу-

ванню соціальних інститутів до ефективного задоволення потреб, інтересів та цілей певних соціальних груп та спільностей.

Еволюційні зміни соціальних інститутів мають дві сторони розвитку. По-перше, йде процес спеціалізації та розрізнення (диференціації) низки інститутів. По-друге, деякі інститути в певний час починають набувати універсального характеру. В реальному житті ці процеси тісно взаємозумовлені. Для прикладу візьмемо подорожі, які багато століть були доступні для заможних людей. Але з початку XIX століття подорожі стають організованими та масовими. Відзначимо, що з цього часу починається процес формування та розвитку інституційної системи як національного, так і міжнародного туризму. При цьому в житті суспільства туризм, як універсальний соціальний інститут, починає займати значне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У великому тлумачному соціологічному словнику «Collins» інститут (institute) визначається як «встановлений порядок правил та стандартизованих моделей поведінки. Соціальний інститут відноситься до утворень, що охоплюють великі маси людей, чия поведінка управляється нормами та ролями...» [5, с. 248]. При цьому відзначимо дві особливості інституту – охоплення великої кількості людей та управління їх поведінкою у вигляді норм і ролей.

Концепцією створення інституту та соціального інституту займалися М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Спенсер, Дж. Хоманс, В. І. Азара, Г. І. Афонін, М. Б. Біржакова, В. Г. Гуляєва, С.І. Дичковський, М. С. Комаров, М. П. Кляп, О. П. Осауленко, Ф. Ф. Шандор, А. М. Яковлев й ін. Зокрема, засновник соціології Р. Спенсер вважав, що інститути, будучи структурними елементами суспільства, є «механізми самоорганізації життя і управління...» [10]. Т. Парсонс трактував інститут через систему стандартизованих очікувань, що визначає «...правильну поведінку особистості, яка виконує деякі ролі, що засновані на поведінці...» [16]. Е. Дюркгейм пов'язував природу соціальних інститутів із визначенням «суспільства як цілісності...» [15].

Цікаву думку висловлює М. С. Комаров, який виділяє три необхідні сторони соціального інституту: «...набір специфічних соціальних приписів, регулюючих відповідні типи поведінки; інтеграція його в соціально-політичну, ідеологічну та ціннісну структуру суспільства, що дозволяє узаконити соціально-правову основу його діяльності; наявність матеріальних засобів та умов, що забезпечують успішне виконання нормативних приписів та здійснення соціального контролю...» [7].

На думку О. П. Осауленко, «соціальний інститут – це стійка соціальна освіта, що характеризується з погляду форми певним рівнем організаційного розвитку своєї структури, наявністю відповідних матеріальних засобів та умов, а з погляду змісту – комплексом норм і правил, ролей та статусів, зразків поведінки та взаємодії, у сукупності що забезпечують задоволення осо-

бистих та суспільних потреб, регулювання та соціальний контроль суспільного життя...» [12].

Науковці відзначають, що соціальний інститут характеризується наявністю мети своєї діяльності, функціями, набором соціальних позицій та ролей для конкретного інституту. Крім того науковцями доведено, що за своїми функціональними якостями туризм має безпосереднє відношення до різних соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві [2, 4, 7, 9, 12, 13]. Тобто туризм, як соціальний інститут, покликаний задовольняти суспільні, групові та особисті потреби людини.

Таким чином туризм не просто відокремлене соціальне явище серед суспільного життя. В системі суспільних відносин та сучасних соціальних інститутів спостережується багатогранна структура туризму. Відповідно до цього актуальним питанням стає розгляд туризму як універсального соціального інституту.

Постановка завдання. Розглянути туризм як універсальний соціальний інститут з урахуванням існуючих концепцій створення соціальних інститутів.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах соціальні аспекти туризму іноді розглядаються як складові більш загальних проблем соціальної політики. В даному випадку сфера туризму не зводиться в ранг однієї з підсистем суспільства. Вона розглядається як специфічна галузь соціальної реальності в широкому значенні слова. При цьому явища та процеси туризму мають свій функціональний прояв у різних галузях: економіці, політиці, культурно-духовному житті тощо [2, 7, 14].

Відзначимо, що туризм у світі вже давно перестав бути своєрідною формою реалізації індивідуальних потреб людини в проведенні вільного часу. Він найчастіше сприймається як універсальне соціальне явище. Більш того, фахівці вважають, що туризм це «загальносоціальний» феномен [7, 9, 12].

На думку науковців Ф. Ф. Шандор і М. П. Кляп «поняття "соціальне" пов'язане із становищем людей у суспільстві, їхнім способом життя, з діяльністю зі зміни суспільного становища і способу життя. Соціальне визначається через взаємодію великих груп людей з приводу умов їх життєдіяльності...» [13]. Тобто з урахуванням різноманітної взаємодії людей, соціальних груп і організацій, що визначається їх «соціальними статусами», сферу туризму можна віднести під визначення категорії «соціальне».

Аналіз наукових джерел дає нам можливість стверджувати, що «соціальна сфера» це перш за все: соціальна стабільність та благополуччя; рівень життя та соціальний розвиток; соціальна справедливість; соціальна захищеність; соціальна підтримка; соціальна адаптація. Разом з цим культурно-духовне життя вказує на культурний та духовний розвиток, культурну толерантність, релігійну толерантність, культурну інтеграцію та взаємозбагачен-

ня, розвиток освітнього потенціалу, культурний обмін тощо.

Відповідно до цього можна уявити розуміння місця туризму в низці основних галузей реалізації туристичних цінностей, інтересів і потреб. Зокрема, сфера туризму включає: необхідні умови та фактори власного відтворення та розвитку; сегментну структуру за типами відтворюваних зв'язків і відносин; цільову орієнтацію на особливі типи соціальної активності, поведінки та діяльності. Крім того слід відзначити і функціональну значимість в системі суспільних відносин, джерела інституційних процесів, які мають туристичну природу, соціальне середовище свого розвитку та соціально-професійну суб'єктну базу туристичної діяльності.

З урахуванням соціологічного підходу туризм можна аналізувати виходячи з різних критеріїв. Наприклад, такий критерій як ефективність, що застосований під час аналізу стану та перспектив розвитку туризму. В соціологічному аспекті він може виступати в вигляді соціально-економічної чи соціальної ефективності, на відміну від суто економічного підходу, що висуває на перший план економічні показники ефективності. Іншими словами, сучасний туризм – це не лише сегмент ринку послуг, а й сфера певних соціальних відносин між суб'єктами туристичної взаємодії [6, 14].

Визначення соціального стану туризму підтверджується і в Законі України «Про туризм», а саме: «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає; турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін...» [1, ст. 1]. Наведені визначення відбивають соціальну природу туризму й інші його прояви в різних сферах життя людини.

Обґрунтуємо тезу, що туризм залишається соціально-культурним явищем. Найпершими причинами появи туризму й подальшого його бурхливого зростання лежать соціальні передумови та фактори, що пов'язані з потребами людини. По-друге, туризм розвивається в соціальному середовищі, а носіями його інтересів є суб'єкти соціальної життєдіяльності. По-третє, туризм має власну соціальну історію розвитку, що значно ширше ніж економічна історія туризму. Крім того інституційні процеси в туризмі не обмежуються лише економічною чи політичною спрямованістю. Вони мають більш виражений соціальний зміст, включаючи культурні та духовні компоненти. Тобто туризм інтегрований у різні системи дій широкого діапазону суспільних інтересів, включаючи як економіку та політику, так і освіту, екологію, спорт, рекреацію, міжнаціональні відносини тощо [2, 4 9].

Відзначимо, що основу туризму складає дворівнева модель процесу інституціоналізації туризму. В моделі визначальну роль грають особистісні

інтереси, цінності, потреби й мета. Перший рівень, особистісний, дає уявлення про механізм формування стійких форм організації та проведення подорожей. Вони виходять з групування інтересів особистості за видами туристичних потреб. Другий рівень розкриває зміст базових елементів туризму як соціально-культурного інституту, який ґрунтується на специфічних видах і типах соціальних відносин, дій та ціннісно-нормативної бази.

Просте перерахування етапів розвитку туризму не дає уявлення про його якісні соціальні зміни. Маються на увазі зміни в галузі концентрації інтересів, потреб, цілей, форм їх реалізації, ускладнення соціально-організаційного середовища, розвитку типів соціальних відносин і взаємодій тощо. Зауважимо, що інституційний підхід значно розширює можливості дослідження проблем туризму, оскільки ґрунтується на онтогенетичному постулаті про його соціальну природу.

Якщо розглядати туризм як універсальний соціальний інститут, то він виконує певні функції у суспільстві. Фахівцями визначено, що в сфері туризму концентруються специфічні форми різноманітних взаємодій. Вони мають пряме або опосередковане ставлення до туристичної діяльності.

Отже, джерела соціальних функцій інституту туризму, як системного об'єкта у відповідність до його цілей і завдань, розташовуються в галузі виробництва та розподілу благ і послуг. Крім того слід відзначити сферу соціального регулювання поведінки та відтворення ціннісних систем та орієнтацій. Зокрема, відзначимо сферу комунікації на міжособистісному, соціально-груповому та міжінституційному рівнях. Тобто для виконання функціональних завдань туризм, як універсальний соціальний інститут, має у своєму розпорядженні певні суб'єктно-соціальні, матеріальні, соціально-нормативні та інформаційні ресурси суспільства. Вони концентруються в сфері туризму і в сукупності створюють його повну універсальну ресурсну основу.

Таким чином формуються інституційні функції туризму, які можна поділити на дві частини:

По-перше, на вхідні функції туризму, що визначаються потребою суспільства в системному розподілі функціональних завдань з різних сфер життєорганізації та життєдіяльності [3, 11]. В даному випадку вони представлені функціями агрегування туристичних інтересів і цінностей, міжінституційною взаємодією щодо організації туристичного процесу та туристичної комунікації.

По-друге, на вихідні функції туризму, що визначаються внутрішньоінституційними потребами в відтворенні та розвитку. Вони представлені функціями соціальної нормотворчості, соціального регулювання та нормо-соціального контролю у сфері туризму і туристичних взаємодій. До них належить забезпечення інституційно-організаційних процесів, тобто управління, взаємодії між суб'єктами туристичної діяльності, інституційна комунікація тощо [12].

Представлені функції визначають систему функціональних процесів соціального інституту туризму в суспільстві. Вони відбивають специфіку туризму та виділяють його серед інших функціонально-системних об'єктів. До цих дій можна віднести: відтворення туристичних цінностей, потреб та норм поведінки; туристичне цілепокладання в галузі визначення туристичних інтересів та типів туристичної діяльності; регулювання туристичних взаємодій та туристської поведінки, включаючи управлінські, виробничі, етичні, культурні, екологічні та ін. аспекти. Крім того до цих дій відноситься: туристична діяльність як виробництво та просування туристичного продукту; організація туристичної діяльності як процес управління усіма її областями, включаючи прогнозування, планування, виробничий та кадровий менеджмент, контроль та розвиток ресурсних джерел тощо; розподіл туристичного продукту та послуг як частина ринкових відносин і як складова програм соціальної підтримки населення. Все це визначає функціональну значимість туризму як соціально-культурного інституту в суспільстві [4, 9, 11, 13].

Слід додати, що сучасні форми туризму, як соціально-культурного інституту, почали закладатися з середини ХХ століття. Цьому сприяли, поперше, розвиток соціальних потреб та нових масових типів соціальних відносин і взаємодій, що виникають на їх основі. По-друге, розвиток нових напрямів економічних інтересів, орієнтованих на освоєння ринку послуг і масове задоволення різноманітних потреб людини в політичних, економічних і соціальних умовах [4, 12, 14].

На думку дослідника туризму О. П. Осауленко, «туризм, як соціально-культурний інститут, має стійкі типи та форми соціально-культурної діяльності, тобто систему взаємодій своїх елементів, різноманіття та динамічність соціально-культурних функцій у суспільстві. Все це дозволяє туризму займати самостійне місце в соціально-культурній системі та забезпечувати стійкість багатогранності соціально-культурних зв'язків та відносин...» [12].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що туризм постійно набуває нової якості та соціального змісту. Туризм із досить екзотичного способу активного відпочинку перетворився на цілу систему соціальних зв'язків та відносин. У ці відносини включені як величезні маси туристів, так і багато працівників туристичної галузі.

Відзначимо і той факт, що в своїй діяльності туризм, як універсальний соціальний інститут, активно взаємодіє з багатьма соціальними інститутами суспільства, а саме [2, 12]:

- правовими інститутами, зокрема: цивільного права, економічного права, трудового права, сімейного права, кримінального права (особливо в галузі забезпечення безпеки туризму), соціального захисту й ін;
- економічними інститутами для забезпечення матеріальної життєдіяльності (інститути підприємництва, фінансів, ринків, поділу праці, економі-

чної інтеграції – міжгалузевої та міжнародної);

– інститутами соціальної сфери, зокрема: освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та підтримки населення (у галузі надання пільг та організації соціального туризму), фізкультури та спорту й ін;

– інститутами культурно-духовного життя (для підтримки та збереження духовних цінностей), зокрема: мистецтва, художньої творчості, історичної спадщини, культурними та духовними традиціями різних народів і товариств й ін.

– політичними та державно-правовими інститутами для інтеграції соціальних груп та колективів (як інститути управління з функціональним розподілом на рівні загальнонаціонального, регіонального та місцевого самоврядування), політичними партіями, рухами, громадськими об'єднаннями, інститутом лобювання й ін. [9, 11]:

Висновки. Формування та розвиток туризму в будь-якому суспільстві залежить від цілого ряду умов та факторів, що сприяють або, навпаки, гальмують його становлення. При цьому туристична діяльність передбачає загальні норми і стандарти поведінки, загальні закономірності та функції. Тобто інституціоналізація туризму в кожному суспільстві має свою специфіку.

Функціонування туризму, як універсального соціального інституту, ґрунтується, по-перше, на сформованих і загально визначених соціальних нормах і процедурах, що регулюють певні типи поведінки особистості, соціальних груп, учасників туристичної діяльності.

По-друге, на інтеграції в соціально-економічну (з розвиненою інфраструктурою), соціально-політичну (як елемент соціальної політики держави), соціально-культурну (як складову частину культурних і духовних потреб) та соціально-ціннісну структури суспільства.

По-третє, на формально-правовій легітимізації за допомогою загальних та спеціальних законів, нормативно-правових актів, постанов уряду та підзаконних рішень державних органів, а також наявністю процедур та механізмів соціального контролю.

Особливості туризму, як універсального соціального інституту, визначаються: природно-географічними, кліматичними та екологічними умовами територій, сприятливий вплив яких викликає туристичний інтерес до відвідування туристами конкретного місця; соціально-географічними умовами, що впливають на розміщення туристичних ресурсів, географією туристичних поїздок; історико-культурними умовами та факторами, що дозволяють задовольнити потребу туристів у пізнанні навколишнього світу, професійній та діловій самореалізації. Крім того слід відзначити, по-перше, соціально-політичні фактори, які визначають ступінь відкритості суспільства, свободу переміщення всередині країни і за її межами та забезпечують міжнародне співробітництво і безпеку туристичних процесів. По-друге, соціально-економічні фактори, які визначають рівень економічного розвитку суспільс-

тва та забезпечують можливість реалізації туристичних подорожей як форми організації вільного часу.

За прогнозами експертів Всесвітньої туристичної організації, з урахуванням державної і регіональних програм розвитку туризму, туризм в Україні має великий потенціал. Однак його реалізація зустрічає певні труднощі, що пов'язані з об'єктивними умовами. При цьому природно-географічні й кліматичні умови характеризуються великим різноманіттям та включають регіони, що сильно відрізняються один від одного за різними параметрами, що є тематикою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про туризм: Закон України зі змінами та доповненнями від 18.11.2003 р. №1281-IV. URL: https://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm.
2. Аппакова-Шогина Н.З., Гут А.В., Зинурова Р.И. Туризм как аксиологический объект: от развлечения к социальному институту. *Вестник Казанского технологического университета*. 2014. №24. С. 437–439.
3. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія Л.: ІРД НАН України, 2006. 288 с.
4. Божко Л. Д. Туризм як соціокультурний феномен: історія і сучасність (середина ХІХ - початок ХХІ ст.): монографія. Харків: Лідер, 2017. 344 с.
5. Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 1-2: Пер. с англ. Н.Н.Марчук. Вече, АСТ, 1999.
6. Дичковський С. І. Інституціоналізація туризму в умовах глобальних соціокультурних процесів. *Культура і сучасність* : альманах. 2020. № 2. С. 17–27.
7. Комаров М.С. О понятии социального института // Введение в социологию. 2004. С. 194
8. Кручек О.А. Туризмолігія: процес формування теорії туризму. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права*. Сер.: Філософські науки. 2010. Вип.8. С. 139–166.
9. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-ХХІ, 2003. 300 с.
10. Спенсер Г. Социальная статика / Пер. с англ. К.: Гама-Принт, 2013. 496 с.
11. Столбова Ю. Теоретичні аспекти інституціоналізації туризму. *Соціальні виміри суспільства*. 2010. №2. С. 378–387.
12. Осауленко А. П. Туризм: социально-институциональные основы развития. Владивосток-Хабаровск: Дальнаука, 2002.
13. Ф. Ф. Шандор, М.П. Кляп. Сучасні різновиди туризму : підручник. К. : Знання, 2013. 334 с.
14. Шуплат О. М. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці. *Ефективна економіка*. 2015. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/57.pdf.

15. Emile Durkheim. A Collection of Essays with Translations and a Bibliography. Ohio, 1960. P. 118–153.

16. Parsons T. On the Concept of Influence // Public Opinion Quarterly. Vol. 27. P. 37–62

References:

1. On tourism: Law of Ukraine as amended dated 18.11.2003 No.1281-IV. https://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm.

2. Appakova-Shogina N.Z., Gut A.V., Zinurova R.I. Tourism as an axiological object: from entertainment to a social institution. Bulletin of Kazan Technological University. 2014. No.24. P. 437–439.

3. Borushchak M. Problems of forming a strategy for the development of tourist regions: monograph. L: IRD NAN Ukrainy, 2006. 288 p.

4. Bozhko L.D. Tourism as a socio-cultural phenomenon: history and modernity (middle of the 19th - early 21st century): monograph. Kharkiv: Lider, 2017. 344 p.

5. Jary D., Jary J. Dictionary of Sociology (Collins). Volume 1-2: Translated from English by N.N.Marchuk. Veche, AST, 1999.

6. Dychkovskiy S. I. Institutionalization of tourism in the conditions of global sociocultural processes. Culture and modernity: journal. 2020. No. 2. P. 17–27.

7. Komarov M.S. On the concept of a social institution. Introduction to sociology. 2004. P. 194.

8. Kruchek O.A. Turyzmolohiia: protses formuvannia teorii turyzmu. Research papers of Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series Philosophical sciences. 2010. Issue 8. P. 139–166.

9. Kyfiak V. F. Organization of tourist activities in Ukraine. Chernivtsi: Knyhy-XXI, 2003. 300 p.

10. Spencer H. Social Statics / Translated from English. K.: Gama-Print, 2013. 496 p.

11. Stolbova Yu. Theoretical aspects of the institutionalization of tourism. Social dimensions of society. 2010. No. 2. P. 378–387.

12. Osaulenko A. P. Tourism: social and institutional foundations of development. Vladivostok-Khabarovsk: Dalnauka, 2002.

13. F. F. Shandor, M.P. Kliap. Modern types of tourism : textbook. K. : Znan-
nia, 2013. 334 p.

14. Shuplat O. M. Formation of the concept of “tourism” in modern economic science. Efficient economy. 2015. No.12.

URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/57.pdf.

15. Emile Durkheim. A Collection of Essays with Translations and a Bibliography. Ohio, 1960. P. 118–153.

16. Parsons T. On the Concept of Influence // Public Opinion Quarterly. Vol. 27. P. 37–62.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-24

УДК 35.08:68.69

Inozemtseva O., PhD in Public Administration, Deputy Head of Education and Science Department of the Personnel Department, The State Emergency Service of Ukraine, Kyiv, ORCID: 0000-0003-3764-0389

Іноземцева О., к.держ.упр., ДСНС України, м. Київ

SPECIFICITY OF THE STATE PERSONNEL POLICY OF THE CIVIL DEFENSE SERVICE

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

The article reveals the peculiarities of the state personnel policy of the civil protection service. Elements of the state personnel policy of the Civil Protection Service of Ukraine are described. The classification of its features has been improved. The further development of the understanding of the hierarchy of requirements for the personnel of the State Emergency Service of Ukraine at different stages of service is determined. The priority directions of further development of the state personnel policy of the Civil Protection Service of Ukraine are outlined.

Keywords: *state, staff policy, SES of Ukraine, civil protection system, career, priority areas.*

У статті розкрито особливості державної кадрової політики служби цивільного захисту. Охарактеризовано елементи державної кадрової політики служби цивільного захисту України. Удосконалено класифікацію її ознак. Визначено подальший розвиток розуміння ієрархії вимог до особового складу ДСНС України на різних етапах проходження служби. Окреслено пріоритетні напрями подальшого розвитку державної кадрової політики служби цивільного захисту України.

Ключові слова: *держава, кадрова політика, ДСНС України, система цивільного захисту, кар'єра, пріоритетні напрями.*

Problem setting. Despite the general desire for security, neither individuals nor states are able to fully protect humanity from emergencies. However, this in no way diminishes the importance of the state in this process, as it is its structural units that carry out surveillance and preventive activities and rapid response to emergencies as a form of civil protection of the population and territories. That is why people serving in the civil defense deserve special attention.

Thus, it is the professionalism of the personnel and staff of the SES of Ukraine that largely determines the consequences of emergencies, and therefore

the problem of improving the state personnel policy in this area remains relevant.

Paper objective. The purpose of the article is to develop recommendations for improving the personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine. To achieve this goal it is necessary to solve the following tasks:

1. to characterize the elements of the state personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine;
2. to improve the classification of its features;
3. to ensure further development of understanding of the hierarchy of requirements for the staff of the SES of Ukraine at different stages of their careers;
4. to identify priority areas for further development of the state personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine.

Paper main body. The issue of personnel policy, staff development has been and remains insufficiently studied. It is considered not only as an economic category, but also studied by other sciences, covers a fairly large niche in research and plays a key role in the production activities of enterprises, institutions and organizations in domestic and foreign markets.

The main elements of the existing system of training for the civil defense service can be divided into individual (in a certain area (specialty, specialization) and level of education, which should correspond to the profession and position he holds) and general (training of government agencies and civil defense forces to perform emergency response tasks) training, each of which may contain components that are characterized by their inherent purpose and features of functioning. Thus, the following components of the subsystem can be distinguished in the system of individual training: training of ordinaries and officers of the civil defense service; training of rescuers, other key employees of professional rescue services; training of non-core (auxiliary) personnel of professional rescue services; training of personnel of other emergency services (non-professional, communal, object and public organizations); retraining and advanced training of medical workers from among the rank and file and senior staff of the Civil Defense Service and employees of professional rescue services; training of management and specialists whose activities are related to the organization and implementation of measures for civil protection.

Vocational guidance and initial training of specialists is carried out by branch universities (National University of Civil Defense of Ukraine, Lviv State University of Life Safety), their structural subdivisions (Cherkasy Heroes of Chernobyl Fire Safety Institute, Vinnytsia Higher Vocational School), military and technical universities, etc. As there is only one specialized general education institution in Ukraine today (Vinnytsia Lyceum of Civil Defense), the selection of the vast majority of entrants to NUCDU and LSU LS is carried out from among school graduates who intend to serve in the SES of Ukraine. Applicants must receive high marks based on the results of the external evaluation, confirm the appropriate level of physical fitness. In order to encourage such persons to enter ed-

educational institutions, they should conduct active career guidance work.

Ensuring the selection and placement of personnel - the selection of suitable from among the applicants and their appointment to available vacancies. After special inspection, citizens of Ukraine who have reached the age of 18 and are capable of their personal and moral qualities, educational and professional level and state of health are admitted to the service of bodies and subdivisions of the Civil Defense Service of Ukraine on a competitive and contractual basis appropriate performance of official duties. A contract for service in civil defense bodies and units is a written agreement concluded between a citizen of Ukraine and the state on whose behalf the SES of Ukraine acts to establish legal relations between the parties during the service. The first contract of service is concluded for the period: studying (with students and cadets of universities of the SES of Ukraine), from 3 to 5 years (with persons recruited under contract for positions to be replaced by ordinary and junior officers), from 3 up to 10 years (with persons who are hired under a contract for positions to be replaced by persons of middle, senior and senior management). After the expiration of the contract, the service may be extended each time under a new contract for the period specified above, until reaching the age limit for service or the period for which the person is left in the service beyond the age limit for service. The duration of the last contract is determined by the period remaining until the person reaches the age limit for service, or the period for which he or she is left in the service beyond the age limit for service.

Ordinaries and officers are appointed to full-time positions by orders on the personnel of chiefs in accordance with the Nomenclature of positions in bodies and units of civil protection, approved by the SES of Ukraine, in compliance with such requirements as defined by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 11, 2013 № 629 "Approval of the Regulations on the procedure for passing the civil protection service by persons of the rank and file and the recognition of certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine as invalid". Despite the existence of three legal forms of replacement of managerial positions (appointments, elections, selection by competition), the Civil Defense Service of Ukraine mainly uses administrative appointments [1].

Ordinaries and officers may be assigned by order of the head of the relevant body or unit of civil protection to perform duties in a non-vacant (occupied) position during the stay of the person holding it, for long-term treatment, training, foreign business trip or leave on with pregnancy and childbirth. Maximum age of service in the bodies and units of civil protection: for persons of ordinary, junior and middle management - up to 50 years; for senior management - up to 55 years; for higher management - up to 60 years. If it is necessary, members of the rank and file, who have high professional training and experience in practical work in the position, recognized as fit for health in the service, may be left at their request in the service beyond the age limit for service, but not more than five years.

Certification is an examination and assessment of professional, business and

personal qualities of personnel. It is on the basis of the results of such assessment that decisions are made not only on the suitability of persons for the positions they hold, but also on the need for staff rotation, promotion or inclusion in the personnel reserve. Certification of ordinaries and officers is carried out for each of the positions, but not earlier than five years after the last one, as well as in case of expiration of the contract or its termination by one of the parties, during the appointment to a higher position or transfer to a lower position and dismissal, provided that the transfer or dismissal is carried out at the end of the year from the date of the last certification. Certification of cadets and students of universities of the SES of Ukraine is carried out immediately after graduation and is not repeated in the same year at the new place of service.

Staff rotation is a periodic replacement of staff (promotion, demotion, transfer, dismissal), which contributes not only to more effective use of moral and ethical, professional, business and personal qualities of personnel, but also to combat corruption, expand and deepen their professional knowledge and skills. Instead, insufficient staff renewal and excessive turnover can lead to negative consequences in the activities of bodies and departments of the civil protection system: strengthening of informal relations, formation of conservatism of thinking and standard decisions, reduction of influence on the team and objectivity in assessing the results careers, etc. However, frequent staff movements should also be avoided. Rotation is carried out in compliance with the following requirements: transfer to the service is carried out, as a rule, without enrollment at the disposal of the head of the relevant body or civil defense unit; the transfer of ordinaries and officers who have not reached the age limit for service and recognized by the military medical commission on the basis of health is limited to fit for service, from those held to other positions in which they can perform duties taking into account the state of health training and experience is carried out by the relevant chiefs only for the positions specified in the conclusion of the military medical commission. In case of the absence of such positions, these individuals of the rank and file and senior staff are dismissed in the prescribed manner.

Promotion of ordinaries and officers is usually carried out on a competitive basis, taking into account their educational level, professional, business and moral qualities, performance and demonstrated ability to perform duties in senior positions, as well as health status. Ordinaries and officers, transferred to lower positions due to redundancies or organizational arrangements have a priority right to promotion. Formation of personnel reserve is the selection of the most capable, active and trained personnel who, according to personal and professional qualities, and subject to certain additional training can be appointed to higher positions. Qualitative selection and training of promising employees, using modern science-based training programs for candidates to fill vacant management positions, is especially important in the interests of ensuring the continuity of management, accelerated replacement of key management positions, especially in the growing

need for new types of managers. As the candidate is selected for a specific position, it is necessary to take into account not only his ability to perform certain functions, but also to adapt to a specific team.

Retraining and advanced training of personnel is a periodic acquisition of new knowledge, skills and abilities in connection with the growth of requirements for the profession, promotion or change of profession. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 23, 2013 № 819 "On approval of the Procedure for training of management and specialists whose activities are related to the organization and implementation of measures on civil protection" approved the structure of training of management and specialists in civil protection, which includes: conducting functional training (training of persons who according to the classification of professions belong to managers, professionals and specialists, in order to acquire and systematically update special knowledge, skills and abilities in civil defense) and practical training (consolidation of management and specialists of theoretical knowledge on civil protection and acquisition by them of skills and experience of performance of tasks and functions during command-staff, staff and special object trainings and trainings on questions of civil defense) [2].

Retraining of officers transferred to the civil defense system of Ukraine from the Armed Forces, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, SBU and other military formations, management of state professional rescue, specialized formations of the SES of Ukraine and other professional rescue services, as well as specialists to replace staff positions in the field of civil protection at enterprises, institutions and organizations, regardless of ownership, is held on the basis of full higher education in higher education civil protection system. Thus, once in 5 years, professional development programs are used to improve the skills of civil defense officers and management and supervisory staff of state professional rescue and specialized formations of the SES of Ukraine, other professional rescue services, as well as staff in the field of civil protection at enterprises, institutions and organizations. The duration of in-service training does not exceed four weeks [3].

Training of ordinaries and officers of civil defense bodies and units is a system of organizational, didactic, technical and operational-tactical measures aimed at improving the level of knowledge, skills, abilities and professional qualities of personnel in certain positions in order to ensure the successful completion of tasks by appointment. The terms and content of studying are determined by studying plans and programs that are developed, reviewed, agreed and approved in the prescribed manner. The heads of bodies and departments are personally responsible for the organization and conduct of studying with subordinate personnel. Planning, organization of studying activities in territorial governing bodies is entrusted to the relevant staff units, and in other structural units - to the responsible persons of these units. The control over carrying out of practical exercises (trainings) in divisions is carried out by operatively-duty services of territorial management bodies.

Particular attention should be paid to preventing violations of the established

procedure for appointments and dismissals of managers, the requirements of current legislation on the admission of citizens to the civil service, dismissal of civil servants, admission to the civil defense service and assignment of ranks to civil servants and special ranks, management, training, retraining and advanced training, rewarding employees and personnel records. At the same time, there are still shortcomings in the registration of personal files of ordinaries and officers of the civil protection service. Also there are cases of appointment of persons to positions of managerial staff whose educational and professional qualification level does not meet professional qualification requirements.

Conclusions of the research. The conducted generalizations allowed to improve the classification of features of the state personnel policy in the system of civil protection. The results of the study allows to suggest that the specifics of the state personnel policy of the SES of Ukraine determines the content of its elements. Continuation of scientific research on the opened topic should be aimed at creating favorable conditions for improving the quality of staffing of bodies and departments of the SES of Ukraine and increasing the motivation of personnel.

References:

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok prokhodzhennia sluzhby tsyvilnoho zakhystu osobamy riadovoho i nachalnytskoho skladu ta vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lypnia 2013 r. № 629. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-2005-%D0%BF#Text>.
2. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia navchannia kerivnoho skladu ta fakhivtsiv, diialnist yakykh poviazana z orhanizatsiieiu i zdiisnenniam zakhodiv z pytan tsyvilnoho zakhystu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 zhovtnia 2013 r. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text>.
3. Melnychenko O. A. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia nadzvychainymy sytuatsiiamy: sutnist ta skladovi // Derzhavne budivnytstvo. 2014. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2014-1/index.html>.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 11.07.2013 р. № 629. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-2005-%D0%BF#Text>.
2. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text>.
3. Мельниченко О.А. Механізми державного управління надзвичайними ситуаціями: сутність та складові // Державне будівництво. 2014. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2014-1/index.html>.

*Дуброва О.М., к.пед.н., доц., докторант МАУП, м. Київ,
ORCID: 0000-0002-8150-1215*

*Dubrova O., Candidate of pedagogical sciences, associate professor,
doctoral, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У СЕКТОРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

AN APPROACH TO THE STUDY OF THE PROCESS OF REPRO- DUCTION OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE SECTOR OF PUBLIC MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION

Дістали подальшого розвитку застосування модульної редакції системного підходу, що дозволило визначити наукові ресурси, пізнавальні можливості, які потрібні для підкріплення потенціалу системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою, а саме: інституційна економічна теорія (ресурси якої дозволяють досліджувати специфічні норми, контракти, статуси та форми поведінки учасників відтворення інтелектуального капіталу); теорія відтворення (ресурси якої дозволяють розкрити різні способи репродукції інтелектуального капіталу); теорія інтелектуального капіталу (значення пізнавальних можливостей цієї теорії зростає за умов, коли затребуваний інтенсивний пошук ефективних капітальних комбінацій, сумісних між собою елементів різних наукових підходів, які забезпечують синергетичний ефект у евристичному та прикладному відношенні); теорія економіки знань (ресурси якої дозволяють досліджувати функціональні взаємодії між елементами нового знання, що формуються новими компетенціями, збільшенням вартості інтелектуального капіталу); теорія персоніфікації економічних відносин (ресурси якої розкривають методи суб'єктного здійснення відносин у процесі відтворення інтелектуального капіталу).

Ключові слова: *вища освіта, дослідження процесу відтворення, інтелектуальний капітал, сектор публічного управління.*

The application of the modular edition of the system approach was further developed, which made it possible to determine the scientific resources, cognitive capabilities that are needed to strengthen the potential of the system approach to the study of the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education, namely: institutional economic theory (the resources of which allow the study of specific norms, contracts, statuses and forms of behavior of participants in

the reproduction of intellectual capital); the theory of reproduction (the resources of which allow us to reveal various methods of reproduction of intellectual capital); the theory of intellectual capital (the value of the cognitive capabilities of this theory increases under conditions when there is a demand for intensive search for effective capital combinations, compatible elements of various scientific approaches, which provide a synergistic effect in heuristic and applied terms); the theory of the knowledge economy (the resources of which allow to study the functional interactions between the elements of new knowledge, which are formed by new competencies, by increasing the value of intellectual capital); the theory of the personification of economic relations (the resources of which reveal the methods of subject implementation of relations in the process of reproduction of intellectual capital).

Keywords: *higher education, reproduction process research, intellectual capital, public administration sector.*

Постановка проблеми. Відтворення відноситься до синтетичних, системно організованих процесів, які переплітають у собі ресурси безлічі сфер і напрямів суспільно-господарської діяльності. Системний процес передбачає адекватний метод дослідження, тобто, уявлення відтворення інтелектуального капіталу як багатокомпонентної системи, що розвивається, що містить у собі безліч щодо самостійних підсистем, склад і структура яких визначається відповідно до позиції окремого дослідника або групи дослідників [1].

Конкретизуємо уявлення про системне дослідження об'єкта, що цікавить нас: система відтворення інтелектуального капіталу розглядається в її цілісності, об'єктом вивчення є взаємозв'язки між цією цілісністю та її складовими елементами та їх блоками; дослідження носить розширювальний характер, не зводяться до будь-якої однієї науки (публічного управління, економіки, соціології та ін.); при цьому особлива увага приділяється взаємодії різних сфер соціально-економічних відносин стосовно відтворення інтелектуального капіталу; інститути відтворення інтелектуального капіталу, які задають обмеження та спрямування всіх конкретних компонентів даного процесу; при цьому інститути трактуються в руслі еволюційної теорії, тобто як функціональні зв'язки, які виникли історично, отримали закріплення і розвиваються природним чином; дослідження виходить із тісного взаємозв'язку між існуючою організацією відтворення інтелектуального капіталу та історичним процесом, що призвів до її виникнення; масштабні зміни у процесі відтворення інтелектуального капіталу та глибоких перетвореннях даного процесу, а дрібні та приватні зміни залишаються на периферії системного аналізу; з системи відтворення інтелектуального капіталу є певні дисфункції, які внутрішнім чином зумовлені, вкорінені, що означає їх об'єктивний характер; такі дисфункції можна лише частково відкоригувати і пом'якшити їх наслідки, не ставлячи

завдання повного подолання (здатність до сталого відтворення таких дисфункцій є атрибутом досліджуваної системи); системне дослідження часто вдається до зіставлення та порівняння різних окремих випадків відтворення інтелектуального капіталу, ставлячи перед собою завдання визначення типових характеристик у сукупності зазначених окремих випадків і знаходження відмінностей між ними; при цьому домінує якісний аналіз.

Ми також виходимо з того, що відтворення інтелектуального капіталу є еволюційним процесом, причому: розвиток цього відтворення носить кумулятивний характер, зміни накопичуються та реалізуються в якісних перетвореннях у міру переходу певних біфуркацій, при цьому реалізується принцип переходу від менш складного до складнішого стану системи відтворення, з послідовним накопиченням перетворень у ній; еволюція відтворення інтелектуального капіталу відбувається з урахуванням наступності – кожен новий стан процесу пов'язані з попереднім станом, відбувається послідовний відбір найефективніших механізмів та розвитку з наступним закріпленням у вигляді норм права, стандартів, інституційних угод та ін.; у процесі розвитку відтворення інтелектуального капіталу здійснюється мінімізація повторення невдалих рішень, помилок та ризиків минулих етапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі сформульована низка принципів еволюційного підходу до дослідження відтворення інтелектуального капіталу, що знаходить широке застосування у сучасній науці публічного управління. Для цього підходу характерний аналіз процесів, які призводять до формування та зміни протягом деякого періоду часу сукупності індивідуальних ознак, які відображені в особистості суб'єктів. При цьому береться до уваги наступність усіх нових станів суб'єктів по відношенню до їхнього минулого, або феномен «залежності від минулого» (path dependence). Стосовно інтелектуального капіталу така залежність означає накопичення змін та набуття нових властивостей власником інтелектуального капіталу в міру його історичного розвитку, зокрема стосовно власника звичайної та висококваліфікованої робочої сили.

Особливо зауважимо, що еволюційне дослідження аналізує феномен інтелектуального капіталу за допомогою виділення наступних протилежних локалізацій: деякого ядра розвитку, у якому зібрано основний потенціал еволюції інтелектуального капіталу, і навіть регулювання даного процесу; сукупності периферійних сегментів, які підпорядковані ядру розвитку та вирішують завдання забезпечення його потреб у різних ресурсах (фінансових, матеріальних, інформаційних та ін.). Ядро розвитку, що зосереджує в собі потенціал еволюції інтелектуального капіталу, в умовах сучасних постіндустріальних перетворень належить економіці

знань, що встановлюється, відповідає її інноваційній орієнтації. Відповідно, підпорядковані ядру периферійні елементи належать колишній індустріальній економіці, тому протистояння ядра розвитку і периферії відображає суперечність між способами виробництва, що виникають.

Над дослідженням процесу відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою працювали такі вчені, як Клейнер Г., Тоффлер Е., Бернстайн П., Гелбрейт Дж., Кастельс М. та інші.

Постановка завдання. Метою проведеного в поданій статті дослідження є дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою.

Виклад основного матеріалу. Слід враховувати, що взаємодія ядра розвитку та периферії забезпечується безліччю опосередкованих ланок; чим складніше досліджуваний об'єкт, тим паче розгалужена мережа таких ланок, що забезпечує адаптивність механізмів управління розвитком; дана обставина повною мірою відноситься до відтворення інтелектуального капіталу. Відповідно, коли встановлено ядро розвитку та периферійні сегменти даного процесу, дослідник отримує можливість розкрити спосіб зв'язку між ними, тобто внутрішній механізм відтворення інтелектуального капіталу.

В останні роки однією з найбільш перспективних ніш для еволюційного підходу став перехід на макрорівень аналізу, оскільки сучасна еволюційна теорія обмежена, в основному, проблемами мікрорівня, розглядаючи різноманітність економічних агентів, поширення та дифузії конкуруючих методів та продуктів виробництва. Щодо досліджуваного процесу такий перехід означає аналіз розвитку відтворення інтелектуального капіталу не окремих освітніх організаціях, а у секторі публічного управління вищою освітою.

Зазначимо також, що йдеться про відтворення інтелектуального капіталу, що зумовлює застосування низки пізнавальних можливостей теорії відтворення.

Наведемо необхідні роз'яснення та розкриємо зазначені пізнавальні можливості: дослідження будь-якого процесу відтворення передбачає встановлення деякого фундаментального, досить певного, регулярно повторюваного економічного циклу, який у своїй одиничності є найпростішою цілісністю досліджуваного процесу, його «клітиною», що забезпечує відповідну якість економічних відносин, що виникають у процесі відтворення; кожен такий фундаментальний цикл закономірний, оскільки він регулярно повторюється у процесі відтворення; кожен фундаментальний цикл є елементарною єдністю протилежностей, яка знімається і знову покладається, що можна описати за допомогою категорій «початок циклу», «рух циклу», «результат циклу»; кожен цикл є виток сходження процесу відтворення, в якому початок циклу - це потенційний і

ще нерозгорнутий результат, а результат - це вже реалізований і розгорнутий початок; повторення циклів не зводиться до механічного процесу без якісних змін, оскільки кожен новий виток сходження видозмінює весь процес і щось привносить до нього в кількісному або в якості відношення; по завершенні одного циклу його результат перетворюється на початок наступного циклу, таким чином, цикл повторюється, але вже в іншому вигляді, причому рух не зупиняється; кожен цикл пов'язаний з попереднім та наступним циклами, що забезпечує певну організацію зчеплення множини циклів, або цілісного процесу відтворення; з початку циклу (якийсь сукупності ресурсів), рух циклу призводить до деякого результату, продукту, у якому ресурси реалізуються, а рух застигає; своєю чергою, продукт містить у собі ресурси, необхідні початку нового циклу; у кожному циклі рух дозволяє встановити ставлення початку циклу до його результату, що регулярно повторюється, відтворюється, тобто стверджується як деяка господарська необхідність. Встановлення відповідного фундаментального циклу процесу відтворення інтелектуального капіталу дозволяє дослідити спосіб зв'язку між окремими циклами та визначити тип відтворення даного капіталу.

Досліджуючи цей процес у цілісному секторі публічного управління вищою освітою, необхідно розглядати цей сектор як локальну систему, у розвитку якої реалізуються загальні системні принципи, тобто принципи, що застосовуються не тільки в науці публічного управління, а й у низці суміжних і віддалених галузей наукового аналізу. Уточнимо, що йдеться про принципи різноманітності, що змінюється, неоднорідності агентів, нерівноваги, невизначеності розвитку, нестійкості тощо.

Нарешті, природа досліджуваного процесу така, що з його системного аналізу затребувані пізнавальні ресурси низки сучасних напрямів науки публічного управління: теорії освітніх послуг, і перш за все, що склалися в її руслі концептуальних уявлень про самонавчені організації, інтеграцію наукової та освітньої діяльності, безперервну адаптивну освіту та ін.; теорії інноваційного відтворення, що розкриває механізми інноваційного перетворення циклу у процесі становлення економіки знань; теорії людського капіталу, в руслі якої сформувалося саме поняття інтелектуального капіталу.

Узагальнюючи наведені вище положення, сформулюємо висновок про те, що при формуванні методологічного підходу до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою необхідно керуватися синергетичною парадигмою сучасної науки публічного управління, один із принципів якої формулюється у науковій літературі таким чином: у ході становлення сучасної економіки знань (економіки «Другої хвилі») виникає нова адміністративна еліта – інтегратори, влада якої спирається не так на власність, але на можливості

управління інтеграційним процесом [2]. Правомірно припустити, що саме інтегратори, що практично реалізують нові можливості, що складаються в руслі синергетичної парадигми, забезпечують переплетення освітньої та наукової діяльності в організаціях сектора публічного управління вищою освітою, створюють нові форми інтеграційної взаємодії цих організацій, формують адаптивні механізми надання послуг вищої освіти у рамках відтворення інтелектуального капіталу. (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси, які формують адаптивні механізми надання послуг вищої освіти у рамках відтворення інтелектуального капіталу

Індекси		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021(2020)/2016, +, -
Індекс глобальної інноваційності, GII	Рейтинг країни	56	50	43	47	45	49	-7
	Значення індексу	35,7	37,6	38,5	37,4	36,3	35,6	-0,1
Індекс людського розвитку, HDI	Рейтинг країни	78	75	75	75	74	-	-4
	Значення індексу	0,77	0,77	0,77	0,77	0,78	0,79	+0,02
Індекс глобальної конкурентоспроможності, GCI	Рейтинг країни	79	85	81	85	96	-	+17
	Значення індексу	59,0	53,9	57,0	56,9	55,0	-	-4,0
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	Значення індексу	66	69	61	63	60	61	-5

Джерело: за розрахунками автора

З урахуванням отриманих результатів дослідження, правомірно зробити висновок про те, що стосовно дослідження відтворення інтелектуального капіталу синергетична парадигма передбачає підкріплення пізнавального потенціалу базового для заявленої проблеми системного підходу відповідними ресурсами низки напрямків досліджень, спрямованих на вивчення феноменів: людського капіталу; освітніх послуг; інноваційного відтворення.

Застосовуючи системний підхід до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою, доцільно сфокусувати увагу на пізнавальні можливості модульної редакції системного підходу, запропонованої Г. Клейнером [3]. Наведемо основні положення цієї редакції та оцінимо її пізнавальні можливості. Г. Клейнер

виходить з того, що в процесі функціонування зв'язків в науковому просторі складаються стійкі угруповання системних об'єктів, які мають певну універсальну конфігурацію - даний автор кваліфікує таку конфігурацію, як «зошит» [3]. При цьому кожен зошит складається з чотирьох типів компонентів, що також мають системну організацію. Зчеплення компонентів у межах зошита не випадково, оскільки в основі їх взаємодії лежить процес обміну базовими ресурсами функціонування та розвитку всієї системної конфігурації: по-перше, ресурсом часу; по-друге, ресурсом простору; по-третє, ресурсом активності; по-четверте, ресурсом інтенсивності. Стійке функціонування та розвиток кожного «зошиту» можливе при дотриманні наступної умови: кожний із компонентів зошита, що володіє одним із видів ресурсів у відносному надлишку, передає його компонентам, для яких він дефіцитний; така передача здійснюється у рамках еквівалентного обміну. Г. Клейнер припускає, що взаємодія між зошитами носить упорядкований характер, здійснюється на базі їх «зчіпки» та утворює «паркетну» (модульну) структуру системної організації сучасної економіки [3].

Оцінюючи модульну редакцію системного підходу, сфокусуємо увагу на двох моментах: у цій редакції представлена спроба підвести під систему екзогенну основу, тобто ускладнити системний аналіз; фактично, йдеться про перехід від множинної теорії систем до структурної теорії систем.

Узагальнюючи зазначені вище моменти, сформулюємо висновок у тому, що модульна редакція розкриває досліджувану систему як стійку у просторі й у часі цілісну частину навколишнього світу, що має потенціал саморозвитку і сукупність структурних і функціональних ознак. Якщо наголошувати на тому, що досліджується відтворення інтелектуального капіталу, то основні функціональні фази такого відтворення чітко кореспондують зі структурними компонентами представленої модульної редакції системного підходу: функціональна фаза виробництва реалізується об'єктним компонентом; функціональна фаза розподілу – процесним компонентом; функціональна фаза обміну – середовищем компонентом; функціональна фаза споживання – суб'єктним компонентом. Реалізація модульної редакції системного підходу дозволяє встановити суб'єктний, об'єктний, процесний та середовищний компоненти процесу відтворення інтелектуального капіталу (табл. 2).

Досліджуване відтворення інтелектуального капіталу в аспекті системного підходу постає як стійка просторово-часова конфігурація суб'єктного, об'єктного, процесного і середовищного компонентів. Інакше кажучи, це відтворення є сукупністю інтенсивно взаємодіючих, просторово близьких і функціонально пов'язаних один з одним суб'єктів відтворення інтелектуального капіталу у просторі сектора публічного управління

вищою освітою. З позиції системного підходу досліджуване відтворення є «організмом», що проходить стадії зародження, морфогенезу, молодості, зрілості, старіння популяцій суб'єктів, які беруть у ньому участь.

Таблиця 2

Застосування модульної редакції системного підходу до дослідження відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою

Модульні компоненти відтворення інтелектуального капіталу			
Суб'єктний компонент	Об'єктний компонент	Процесний компонент	Середовищний компонент
Суб'єкти відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою; потреби та інтереси даних суб'єктів; способи узгодження інтересів; способи суб'єктного втілення (персоніфікації) відносин	Ресурси та спеціальна інфраструктура відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою, елементи функціонуючого тут особливого (соціалізованого) капіталу	Обмін ресурсами і результатами в ході відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою; перетворення внутрішнього середовища в даному секторі; формування в ньому нових організаційних механізмів та інститутів	Зовнішні умови і норми процесу відтворення інтелектуального капіталу, контракти, що діють в секторі публічного управління вищою освітою; інструменти активізації цього процесу

У системі сектора публічного управління вищою освітою генеруються зміни, які продукують нові форми інтелектуального капіталу, які потрібні економіці знань. У свою чергу, еволюційна теорія знаходить у зошиті компонентів відтворення інтелектуального капіталу ресурси адаптації, стійкості розвитку та саморозвитку. Відносини відтворення інтелектуального капіталу повинні мати не тільки величезний потенціал пристосовності до мінливих умов, але й відповідних ресурсів для розвитку взаємодії в секторі публічного управління вищою освітою, у тому числі для інтеграційної взаємодії.

Результати застосування модульної редакції, подані у табл. 1, будуть потрібні при обґрунтуванні імперативів та розкритті функцій відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою.

Тут же ми обмежимося висновком про те, що застосування модульної редакції системного підходу дозволяє визначити наукові ресурси, пізнавальні можливості, які потрібні для підкріплення потенціалу системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в секторі публічного управління вищою освітою, а саме: по-перше, інституційна економічна теорія, ресурси якої дозволяють досліджувати специфічні норми, контракти, статуси та форми поведінки учасників відтворення інтелектуального капіталу. Представники інституційного спрямування сучасної економічної науки розглядають відтворення різних видів капіталу під кутом зору інституціоналізації, тобто, узгодження інтересів, внутрішнього впорядкування та чіткої внутрішньої організації всіх компонентів такого відтворення, спираючись на різні способи такої інституціоналізації. Виділимо щодо цього можливість застосування формальних і неформальних норм, закріплення ефективних форм контрактів, встановлення ієрархічних статусів та підтримки раціональних форм поведінки. Сучасна інституційна теорія виходить з уявлення будь-якого складного, системного процесу у вигляді щодо впорядкованого на основних рівнях (рівень загального інституційного середовища, рівень закріплених контрактних угод, рівень індивідуальних функціональних зв'язків або інституцій) поля взаємодії суб'єктів, що визначають результати даного процесу. При цьому виходять із сукупності таких припущень щодо таких суб'єктів: наявність у даних суб'єктів міцно закріплених за ними та регулярно відтворюваних статусів та ефективних для даного процесу форм поведінки (неефективні форми поведінки не підтримуються та послідовно витісняються з даного інституційного поля); межі функціонування та розвитку зазначених суб'єктів задані основними можливостями та обмеженнями досліджуваного процесу; як правило, такі межі представлені формальними та неформальними нормами інституційного середовища; суб'єкти досліджуваного відтворення самі створюють необхідні їм форми контрактів та закріплюють їх, спираючись на прийняті в цьому процесі стандарти, норми, процедури, режими тощо; зазначені суб'єкти мають потреби, інтереси, соціальний потенціал і здатність брати участь в економічних відносинах, що змінюються; ця обставина представляє суб'єктів відтворення інтелектуального капіталу. При всій упорядкованості і закріпленні інститутів вони мають достатню рухливість. Інститути не являють собою раз і назавжди застигли структури, відсталі по відношенню до мінливого світу господарських зв'язків, оскільки вони обслуговують потреби розвитку цього світу. Наведемо в цьому відношенні цікаве висловлювання П. Бернстайна: «Рухомість інституційних структур і функцій надає глибокий вплив на роботу ринків, поведінка інвесторів,

перспективні моделі поведінки та шляхи вдосконалення того, що ми маємо сьогодні» [4].

Рухливість інститутів очевидна у разі формування мережевих зв'язків між організаціями, що притаманно сучасної освіти. З позиції трансакційних витрат, формування мережі, до якої залучено кілька освітніх організацій, забезпечує стійкість обміну та оптимізацію величини трансакційних витрат. У якості альтернативного варіанту виступає ринкова взаємодія мережевої оптимізації трансакційних витрат. Між цими двома випадками (мережева взаємодія та звичайний ринковий обмін) існує вибір, учасники якого вирішують конкретне завдання організації своїх трансакційних зв'язків та досягнення згоди. Зазначимо, що мережі зменшують трансакційні витрати завдяки наявності вузлових структур. У випадку з освітніми організаціями додатковим стимулом до формування мереж є можливість прискорення дифузії нових освітніх технологій, механізмів організації освітнього процесу, обміну фахівцями, а також можливість формування загальної освітньої інфраструктури.

Виділимо ще одну пізнавальну можливість інституційної теорії – вона передбачає створення особливого «системного центру управління розвитком» складного системного процесу, що забезпечує потребу узгодження інтересів його учасників та стійкість перебігу процесу. Фундаментальна ідея такого «системного центру» була запропонована Дж. Гелбрейтом в середині ХХ століття стосовно системи корпорації [5]. Наведемо відповідні пояснення. Аналізуючи розвиток системи відносин корпорації, Дж. Гелбрейт наголосив на особливій ролі існуючого в ній «інтелектуального ядра», орієнтованого на вирішення наступних функціональних завдань розвитку корпорації: по-перше, забезпечення адаптації системи корпорації до умов зовнішнього середовища, що змінюється, що дозволяє підвищити ефективність розвитку даної системи та забезпечити підвищення суб'єктного статусу корпорації на всіх рівнях її представництва; по-друге, забезпечення ефективного відтворення корпоративного капіталу (залучення інвестицій, раціональний розподіл їх, забезпечення нових функцій корпорації та ін.).

Система відносин відтворення інтелектуального капіталу, що складається в ході розвитку, як ніяка інша система, потребує власного «інтелектуального центру», який забезпечував би стратегічне управління формуванням і розвитком даної системи. Водночас, таке «інтелектуальне ядро» в секторі публічного управління вищою освітою специфіковане природою, функціональними та структурними особливостями даного сектору і сюди неправомірно переносити механізми та інститути, що склалися в інших сферах та секторах. Зазначимо, що форми поведінки суб'єктів відтворення інтелектуального капіталу у просторі сектора

публічного управління вищою освітою – це, по-перше, раціональний вибір з безлічі ресурсних можливостей, по-друге, змінна, яка визначається зазначеною множиною поряд із сформованими процедурами прийняття рішень та умовами зовнішнього середовища.

По-друге, це теорія відтворення, ресурси якої дозволяють розкрити різні способи репродукції інтелектуального капіталу. Вище ми навели ряд основних принципів цієї теорії; додамо до них те, що відтворення містить у собі два протилежні моменти. З одного боку, процес відтворення, хіба що, природно продовжує економічні відносини. Завдяки цій здатності відтворення, господарський процес завжди спадкоємний по відношенню до своїх минулих періодів, продовжує тенденції, що раніше встановилися. Ця обставина грає ключову роль у забезпеченні стійкості розвитку. Правомірно кваліфікувати зазначену здатність процесу відтворення, як момент інерції, тобто як силу консервації та збереження вже існуючих функцій та структур, а також колишніх імпульсів еволюції. Момент інерції відтворення об'єктивно необхідний, оскільки він забезпечує зв'язок між окремими циклами даного процесу, зберігає традиції відтворення та її культуру. З іншого боку, процес відтворення в кожному новому циклі, крок за кроком, відмовляється від зв'язків, що раніше встановилися, замінюючи їх новими зв'язками, перетворюючи функціональний зміст і структуру циклу. На даний момент він є цілком об'єктивним, оскільки відображає природну потребу господарського процесу до змін, формування інновацій. Тут є дуже тонка грань - деякі зміни можуть виявитися згубними для частини суб'єктів відтворення і навіть катастрофічними для відтворення в цілому. Відповідно, існує міра оновлення функціонального змісту та структури циклу, допустима для забезпечення стійкості та ефективності відтворення. Момент оновлення процесу відтворення відображає потреби господарського життя у зміні, але пропорційний можливостям її перетворення без незворотних руйнувань. Такий момент забезпечує регулярну мінливість процесу відтворення, надає йому здатності формувати нові елементи, функції та оновлювати власну культуру.

Зазначені моменти інерції та оновлення утворюють протилежні сторони процесу відтворення. Синтез їх затребуваний, оскільки він забезпечує поєднання наступності та оновлення у процесі реального розвитку господарського процесу при зміні циклів відтворення, тобто прогрес функціонального змісту та структурної організації відтворення. Такий синтез протікає за певних витрат, розміри яких можуть бути надмірно високі для відтворення. Так, різке оновлення механізмів та інститутів освітнього процесу в Україні, спроба надмірного перенесення чужорідних інститутів обернулися підривом умов відтворення інтелектуального капіталу.

У науковій літературі зазначається, що ефективний синтез моментів інерції та оновлення відтворення забезпечується відносинами власності [3]. У плані дослідження відтворення інтелектуального капіталу ця обставина означає необхідність забезпечення захисту інтелектуальної власності. Логіка тут досить ясна - інтелектуальна власність як передумова відтворення інтелектуального капіталу містить - ідеально, як план - наміри учасників зазначеного відтворення примножити даний капітал, створити його додаткові елементи, що пов'язано з ризиком і змінами в цьому процесі.

По-третє, теорія інтелектуального капіталу дозволяє конкретизувати власний зміст процесу відтворення даного капіталу. Значення пізнавальних можливостей цієї теорії зростає за умов, коли затребуваний інтенсивний пошук ефективних капітальних комбінацій, сумісних між собою елементів різних наукових підходів, які забезпечують синергетичний ефект у евристичному та прикладному відношенні. У цьому плані характерна оцінка Е. Тоффлера: у всіх галузях знання ми, мабуть, побачимо повернення до великомасштабного мислення, до узагальнюючої теорії, до складання частин знову єдине ціле [2].

Наведемо висновок, якого прийшов М. Кастельс: у сучасній економіці успіху домагаються ті організації, які здатні генерувати знання та ефективно обробляти інформацію; адаптуватись до мінливої геометрії глобальної економіки; бути досить гнучкими, щоб змінювати свої кошти так само швидко, як під впливом швидких культурних, технологічних та інституційних змін змінюються цілі; запроваджувати інновації, оскільки інновація стала ключовою зброєю конкурентної боротьби. У цьому сенсі інтелектуальний капітал стає силою, яка формує нову економічну культуру віртуальної економіки, що перетворює інформаційні сигнали на товари, що обробляє знання [6].

Інтелектуальний капітал послідовно розгалужується та піддається відповідній систематизації. Зазначимо щодо цього наступну градацію. Інтелектуальний капітал суб'єкта правомірно ділити на інтелектуальний ендогенний капітал, призначений для виробництва, актуалізації та капіталізації інтелектуальних ендогенних знань, та інтелектуальний екзогенний капітал, що цілеспрямовано використовується для комерціалізації інтелектуальних знань, що набувають формалізованої та уречевленої.

По-четверте, теорія економіки знань, ресурси якої дозволяють досліджувати функціональні взаємодії між елементами нового знання, що формуються новими компетенціями, збільшенням вартості інтелектуального капіталу. Виділимо в цьому відношенні поєднання пізнавальних можливостей теорії відтворення та теорії економіки знань, що дозволяє встановити функції відтворення знань: функція заощадження

наявних знань, яка дозволяє зберегти елементи знань на різних носіях, у різній формі, що допускає їхнє оперативне знаходження з обраних підстав; функція практичної реалізації різними суб'єктами елементів наявних знань та їх комбінацій; функція відкриття якісно нових елементів знання або нових комбінацій зазначених елементів, що дозволяє забезпечити збільшення системи знання та створення надбудови знання над колишнім базисом; функція інтеграції нових та старих елементів знання у існуючій системі знання; ця функція обумовлює внутрішню реорганізацію існуючої системи знання; - функція зміни існуючої наукової парадигми, що спричиняє глибоке переосмислення всього раніше накопиченого знання в рамках нової парадигми.

Застосуємо існуючу типологію відтворення до процесу відтворення знань: звужене відтворення знань веде до втрати частини вже існуючих знань, коли новостворені елементи знань не заповнюють тих, що втрачені або застаріли; просте відтворення знань встановлює певний баланс, тобто, втрачені знання врівноважуються новонабутими знаннями; відзначимо, що така рівновага видається досить умовною і практично нестійкою, оскільки вкрай складно збалансувати між собою різнорідні елементи знання; розширене відтворення знань, при якому знову отримані елементи знань перевищують елементи знання, що вибули; відзначимо, що зіставлення зазначених елементів можливе за витратами на їх отримання та очікуваним ефектом від реалізації.

Оскільки для нашого дослідження найбільший інтерес викликає розширене відтворення знань, виділимо всередині нього екстенсивний та інтенсивний типи, що потрібне в аналізі відтворення інтелектуального капіталу. При екстенсивному типі розширеного відтворення знань має місце накопичення елементів нового знання в низці областей дослідження, в тому числі, в абсолютно не пов'язаних один з одним сферах. У такому разі відбувається рівномірне розширення системи знання без зміни існуючої загальної картини світу; у світоглядному відношенні система знань залишається без змін.

При інтенсивному типі розширеного відтворення знань нагромадження знань відбувається сфокусовано, на ряді найважливіших напрямів досліджень, що в результаті змінює загальну наукову картину світу і призводить до утвердження нової наукової парадигми. Зрозуміло, що інтенсивне відтворення знань забезпечує його учасникам суттєві конкурентні переваги.

Застосовуючи виділені вище типи розширеного відтворення знань до процесу, що нас цікавить, відзначимо важливу відмінність інтелектуального капіталу від звичайних об'єктів ринку. Інтелектуальний капітал за багатьма своїми характеристиками нагадує унікальні товари

(наприклад, колекційні вина чи картини великих майстрів). Відповідно встановлення єдиної ціни на інтелектуальний капітал практично неможливо через його унікальність, в основі якої лежать виняткові компетенції.

По-п'яте, теорія персоніфікації економічних відносин, ресурси якої розкривають методи суб'єктного здійснення відносин у процесі відтворення інтелектуального капіталу. Основні пізнавальні можливості теорії персоніфікації економічних відносин є наступними. Перша, вихідна пізнавальна можливість, закладена у цій теорії – це включення людини у предметне поле науки публічного управління у якості суб'єкта - економічної персони, діяча, специфічного носія виробничих відносин. Друга пізнавальна можливість, закладена в цій теорії, полягає в тому, що сутність людини розглядається в руслі діалектичної взаємозв'язку суб'єктного втілення економічних відносин та об'єктного втілення потенціалу людської особистості. Третя пізнавальна можливість, закладена в цій теорії, полягає в тому, що на основі аналізу об'єктивних економічних відносин теорія персоніфікації виявляє реальних персонажів господарського життя, залишаючи поза аналізом всі продукти містифікації, надуманих учасників економічних відносин. Четверта пізнавальна можливість полягає у визнанні взаємних переходів між суб'єктами та об'єктами економічних відносин: економічне середовище господарської діяльності втілюється в адекватній сукупності персонажів суспільного виробництва, персонажі своєю діяльністю змінюють відносини економічного середовища. П'ята пізнавальна можливість полягає у визначенні самої людини як суперечливої, суб'єктної та об'єктної істоти, що має два прояви своєї сутності: діяльність і власність. За межами зазначеного взаємозв'язку діяльності та власності не можна зрозуміти формування та реалізацію особистісного потенціалу людини, неможливо розкрити сутність виробничих відносин, визначити реальних учасників (персонажів) суб'єктної структури економіки.

Висновки. Узагальнюючи наведені вище положення, сформулюємо висновок про те, що пізнавальний потенціал теорії персоніфікації стосовно заявленої нами наукової проблеми полягає в тому, що він дозволяє досліджувати систему відносин відтворення інтелектуального капіталу в аспекті об'єктного втілення особистісного потенціалу людини, розкрити інтелектуальний капітал як об'єктний та суб'єктний результат нагромадження творчих сил людини.

Підсумовуючи дослідження, сфокусуємо увагу до питання розмежування звуженого, простого і розширеного типів відтворення інтелектуального капіталу. Ми виходимо з того, що прискорення постіндустріальних перетворень, що означає перехід до нової формації,

фокусує увагу дослідника на якісних змінах у характері відтворення. У цьому плані істотними пізнавальними можливостями має припущення існування трьох особливих якісних градацій – відповідно, якісно незмінного, деградуючого і якісно збагачувального способів відтворення інтелектуального капіталу. Наведемо необхідні пояснення та аргументи на користь цієї гіпотези. Кожен цикл відтворення в процесі свого руху може бути відтворений принаймні наступним чином: по-перше, у функціонально та структурно незмінному вигляді; по-друге, у більш розвиненому (якісно просунутому) вигляді, що володіє функціональними та структурними зрушеннями; по-третє, у погіршеному, якісно деградуючому вигляді (з функціональними та структурними втратами на рівні розвитку досліджуваного нами інтелектуального капіталу).

Ми навели якісну градацію різних типів відтворення. Вона має бути доповнена специфічно кількісною характеристикою, за допомогою якої можуть бути відображені такі кількісні стани та зміни: постійна величина результату циклу, тобто, в нашому випадку, інтелектуального капіталу; зростання цієї величини; зниження величини інтелектуального капіталу (втрату даного капіталу в ході відтворення). Перехід від якісно постійного методу до інших методів відтворення інтелектуального капіталу пов'язані з переходом деяких біфуркацій, якими накопичення кількісних змін у відтворенні призводять до відповідних якісних перетворень. У результаті, інтелектуальний капітал стає іншим за своїми функціями та структурою, елементним складом і формами організації, інституційного впорядкування та ін. Кожен новий цикл відтворення даного капіталу вносить свої зміни; досліджуваний феномен видозмінюється, трансформується. Слід зазначити, що процес якісних перетворень не безмежний, оскільки кожен феномен має власну межу (заходом буття), за яким він перестає функціонувати. Очевидно, буття інтелектуального капіталу обмежено потенціалом здоров'я, співвідношенням загального культурного потенціалу і творчого компонента особистості та деякими іншими чинниками процесу відтворення даного капіталу.

Узагальнення наведених вище положень дозволяє розкрити зміст поняття способу відтворення інтелектуального капіталу. Таким змістом є інтенсивний розвиток взаємопов'язаної сукупності виняткових компетенцій, персоніфікованих особисто власника даного капіталу. Такий спосіб відтворення інтелектуального капіталу стратегічно орієнтований на розгортання якісно нових творчих можливостей, спрямований на поглиблення відносин інтелектуального капіталу, підвищення його суспільної оцінки.

Адаптуємо одержаний висновок до реалій сучасного економічного розвитку. Вітчизняна економіка знань має стати парадигмальною, що

означає фокусування інвестиційного процесу та державного регулювання на універсальному та фундаментальному характері освіти та науки. Саме широкі знання, на відміну від вузько спеціалізованих знань, є найбільш затребуваним продуктом на глобальному ринку знань. Разом з тим необхідно стимулювати тих, хто здатний обертати отримані масштабні результати у технології, тобто матеріалізувати отримані широкі знання у конкретні досягнення. Цю обставину необхідно враховувати для формування механізмів відтворення інтелектуального капіталу.

Список використаних джерел:

1. Клейнер Г.Б. Системная парадигма в экономических исследованиях: новый подход. URL: <http://www.kleiner.ru/System%20Paradigm.htm>
2. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2010.
3. Клейнер Г.Б. Системная организация экономики и системный менеджмент. URL: <http://клеинер.рф/arpab/sosm.html>
4. Бернстайн П. Фундаментальные идеи финансового мира: Эволюция / Питер Бернстайн: Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2009.
5. Гелбрейт Дж. К. Экономические идеи и цели общества. М.: Прогресс, 1979.

References:

1. Kleiner G. B. (2020), "System paradigm in economic research: a new approach", available at: <http://www.kleiner.ru/System%20Paradigm.htm> (Accessed sept. 14 2022).
2. Toffler E. (2013), *Tret'ya volna [The Third Wave]*, AST, Moscow, Russia.
3. Kleiner G. B. (2020), "System organization of the economy and system management", available at: <http://клеинер.рф/arpab/sosm.html> (Accessed sept. 15 2022).
4. Bernstayn P. (2009), *Fundamental'nyye idei finansovogo mira: Evolyutsiya [Fundamental ideas of the financial world: Evolution]*, Al'pina Biznes Buks, Moscow, Russia.
5. Gelbreyt Dzh. K. (1979) *Ekonomicheskiye idei i tseli obshchestva [Economic ideas and goals of society]*, Progress, Moscow, Russia.
6. Kastel's M. (2000) *Informatsionnaya ekonomika: ekonomika, obshchestvo i kul'tura [Information economy: economics, society and culture]*, GU VSHE, Moscow, Russia.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-26

УДК 352

Подольчак Н.Ю., д.е.н., проф., НУ «ЛП», м. Львів,

ORCID:0000-0002-0284-9601,

Цигилик Н.В., к.т.н., НУ «ЛП», м. Львів,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7038-380X>,

Білоус Н.Б., к.е.н., НУ «ЛП», м. Львів

Podolchak N., Sc.D., professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv,

Tsygylyk N., Ph.D., Lviv Polytechnic National University, Lviv,

Bilous N., Ph.D., Lviv Polytechnic National University, Lviv

КВАЛІФІКАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА СПОСОБИ УСУНЕННЯ

QUALIFICATION ASYMMETRY OF CIVIL OFFICERS AND OFFICERS OF LOCAL GOVERNMENT: CAUSES OF OCCURENCE AND METHODS OF ELIMINATION

У статті визначено поняття кваліфікаційної асиметрії персоналу та встановлено її відмінності від освітньо-кваліфікаційної асиметрії. Проаналізовано причини виникнення кваліфікаційної асиметрії державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування та вказано способи усунення. Запропонований підхід дозволить активізувати синергетичні явища для швидкого і суттєвого підвищення ступеню кваліфікації та ефективності державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування, а, отже, підвищить ефективність державної служби та органів місцевого самоврядування і наблизить Україну до вступу у Європейський Союз.

***Ключові слова:** BANI-світ, державний службовець, ефективність, кваліфікаційна асиметрія, результативність, службовець органу місцевого самоврядування, управління.*

The article defines the concept of personnel qualification asymmetry and establishes its differences from educational and qualification asymmetry. The causes of qualification asymmetry of civil servants and employees of local government are analyzed and elimination methods are indicated. The proposed approach will make it possible to activate synergistic phenomena for a quick and significant increase in the degree of qualification and efficiency of civil servants and employees of local government, and, therefore, will increase the efficiency of the civil service and local government and will bring Ukraine closer to joining the European Union.

***Key words:** BANI-world, civil servant, efficiency, qualification asymmetry, effectiveness, local government employee, management.*

Постановка проблеми. Крихкий, тривожний, нелінійний, та незбагнений VANI-світ ставить нові виклики перед всім людством і в першу чергу перед службовцями органів управління, які забезпечують функціонування держави та відповідають за комфортне перебування та життєдіяльність кожного члена суспільства у правовому полі [1-3]. Перш за все – це виклик ефективно виконувати нові завдання, по друге – постійно навчатися впродовж життя, розвиваючи свої hard-skills та soft-skills, адже без другого не можливе перше. При успішному здійсненні цих вимог з однієї сторони неодмінно відбуватиметься кар’єрний ріст, як додаткова мотивація для подальшого розвитку державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування. З іншої – буде забезпечений високий рівень ефективності публічних органів влади, а, отже, суттєво пришвидшиться поступ до Європейського Союзу.

VANI-світ змінюється настільки швидко, що навиків та вміння державних службовців та працівників органів місцевого самоврядування не встигають удосконалюватися. Якщо ж говорити про молодих спеціалістів, то у них зазвичай ще недостатньо досвіду, щоб повністю відповідати всім вимогам, які ставляться до сучасних службовців, а тим більше, до ефективних управлінців. Працівники, які тільки призначаються на нову посаду також не володіють достатнім багажем навиків та необхідним інструментарієм, а також не знають всіх нюансів для результативного виконання поставлених завдань. Фактично, присутня різниця – певна асиметрія між тим, якими навиками володіють державні службовці та службовці органів місцевого самоврядування в реальності і тим, якими навиками вони повинні володіти. В той же час необхідно забезпечувати поряд з безперервністю та сталістю діяльності в галузі державного управління та публічного адміністрування її високу ефективність. З огляду на це необхідно розробити методіку, яка швидко та ефективно забезпечить досягнення необхідного рівня навиків службовців. Виходячи з цих міркувань обрана тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ільч Л.М. у своїй роботі розглянув кваліфікаційно-освітню асиметрію ринку праці в контексті викликів сталого розвитку [4]. Зокрема, навів дані, що «У 2017 році за оцінками ОЕСР приблизно 35% працівників не відповідали потребам робочих місць за освітньо-кваліфікаційними ознаками». Науковець вказав, що відносна збалансованість за освітньо-кваліфікаційною ознакою спостерігається лише в галузях соціальних наук, бізнесу та права, охорони здоров’я та добробуту, причому ці дані стосувалися ще VUCA-світу. Причому у 2010-2017 рр. спостерігався ріст вертикальної та горизонтальної освітньо-кваліфікаційної асиметрії в Україні незалежно від віку та статі. У цій праці автор не аналізував шляхи подолання освітньо-кваліфікаційної асиметрії.

Близнюк В.В. та Юрик Я.І. проаналізували види асиметрій ринку праці та встановили, що сучасна система освіти не здатна вчасно реагувати на нові виклики сучасності [5]. З огляду на вони запропонували активне впровадження тристоронніх договорів між студентом, роботодавцем та навчальним закладом, які допоможуть інтегрувати практику у теорію та дасть можливість готувати фахівців високого рівня. Проте у роботі питання кваліфікаційно-професійної асиметрії розглядалися в загальному для всіх галузей України.

Кримова М.О проаналізувала професійно-кваліфікаційну асиметрію українського ринку праці та запропонувала використовувати для визначення глибини асиметричності професійної структури ринку праці коефіцієнт асиметрії та вказала ризики його поглиблення [6]. Зокрема, до них було віднесено: поглиблення структурного безробіття, зростання дефіциту на кваліфіковану робочу силу, поглиблення економічного відставання, зростання соціальної напруги та бідності. Проте автор не розглянула професійну асиметрію у жодній з галузей.

Кількість праць, яка стосується способів подолання професійно-кваліфікаційної асиметрії у галузях України, а тих, які стосуються власне кваліфікаційної асиметрії службовців – відсутні взагалі. Слід зауважити, що праці закордонних вчених щодо кваліфікаційної асиметрії державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування також відсутні. З огляду на актуальність теми в контексті поступу України до ЄС є необхідність її розкриття.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є встановлення причин виникнення та розробка способів усунення кваліфікаційної асиметрії державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Було проведено аналіз ефективності 150 державних службовців органів виконавчої влади та 150 службовців органів місцевого самоврядування за результатами оцінки їх роботи безпосередніми керівниками. До складу вибірки входили як особи, які тільки приступили до виконання посадових обов'язків, так і ті, хто виконував ці обов'язки більше 2 років у співвідношенні 30/70 для державних службовців та 40/60 для службовців органів місцевого самоврядування відповідно.

При цьому розподіл за категоріями був такий:

- для державних службовців категорії А – 6 осіб, категорії Б - 75 осіб, категорії В – 69 осіб;

- для службовців органів місцевого самоврядування категорії І– 8 осіб, категорії ІІ - 74 особи, категорії ІІІ – 68 осіб.

Крім цього, була проведена оцінка їх hard-skills та soft-skills. До hard-skills було віднесено рівень та якість освіти за дипломами про освіту. До soft-skills для оцінки було віднесено рівень емоційного інтелекту, який визначався за тестом Холла та рівень стресостійкості як наслідок рівня генералізованої тривоги, який визначався за методикою GAD-7. Рівень про-

фесійних навиків з hard-skills не виносився окремо для аналізу поряд з іншими складовими soft-skills не виносилися окремо для аналізу, для досягнення максимальної достовірності результатів внаслідок їх прямого впливу на рівень ефективності. Для аналізу використовувалися методи кількісного та якісного аналізів результатів, отриманих з опитувальника у Google Forms з вбудованими тестами Холла та GAD-7. Територіально вибірка знаходилася по всій території України.

Встановлено, що службовцям однієї і тієї ж категорії або рангу властива різна ефективність виконання поставлених завдань залежно від терміну перебування на службі та тривалості виконання нових обов'язків. На рис. 1 наведено залежність впливу тривалості перебування на службі на ефективність виконання поставлених завдань для державних службовців (крива 1) та службовців органів місцевого самоврядування, які мають високий рівень освіти, емоційного інтелекту та стресостійкість (крива 2).

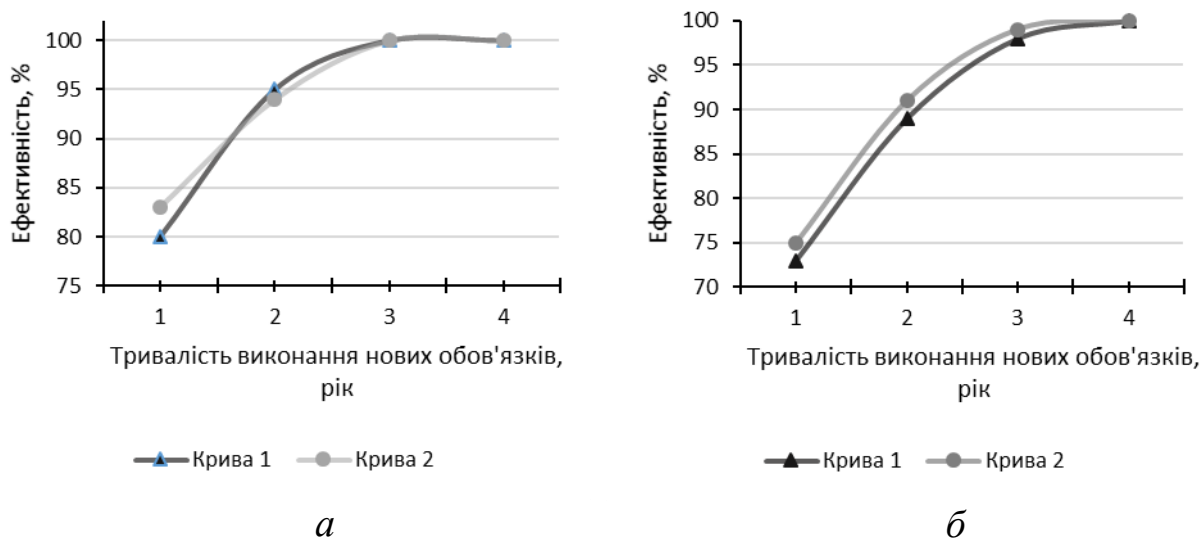

Рис. 1. Залежність впливу тривалості перебування на службі на ефективність виконання поставлених завдань для: державних службовців (крива 1) та службовців органів місцевого самоврядування, які мають високий рівень освіти, емоційного інтелекту та стресостійкість (крива 2) (а) та високий рівень освіти, середній рівень емоційного інтелекту та стресостійкості (б)

При цьому розподіл службовців з високими показниками становив:

- для державних службовців категорії А – 5 осіб, категорії Б - 30 осіб, категорії В – 14 осіб;

- для службовців органів місцевого самоврядування категорії І – 7 осіб, категорії ІІ - 30 осіб, категорії ІІІ – 14 осіб.

Розподіл державних службовців з високим рівнем освіти, але середнім рівнем емоційного інтелекту та стресостійкості становив:

- для державних службовців категорії А – 1 особа, категорії Б - 38 осіб, категорії В – 28 осіб;

- для службовців органів місцевого самоврядування категорії I – 1 особа, категорії II - 37 осіб, категорії III – 27 осіб.

Слід зауважити, що рівень ефективності для побудови графічної залежності вираховувався як середнє арифметичне для всіх категорії державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування зважаючи на те, що вони мали однаково високі показники hard-skills та soft-skills.

Як видно з рис. 1 найнижча ефективність навіть при високих показниках hard-skills та soft-skills спостерігається в перший рік служби на новій посаді. При високих показниках hard-skills та середніх - soft-skills ефективність виконання поставлених завдань у перший рік служби на новій посаді знижується на 7-8%. Це зумовлено кваліфікаційною асиметрією, яка з часом вирівнюється. Під терміном «кваліфікаційна асиметрія» розуміється невідповідність hard-skills і soft-skills вимогам, які необхідні для ефективного виконання завдань. Під терміном «освітньо-кваліфікаційна асиметрія» розуміється виключно невідповідність hard-skills, зокрема виключно освітнього рівня вимогам, які необхідні для ефективного виконання завдань.

Основною причиною виникнення кваліфікаційної асиметрії є різниця між кваліфікаційними вимогами та кваліфікаційною реальністю, яка найгостріше відчувається в період початку виконання нових обов'язків (рис. 2). Ситуацію погіршує відсутність в організаціях налагодженої системи подолання різниці в кваліфікації. В результаті суттєво знижується ефективність виконання поставлених завдань, яке може затягнутися в часі до 2-3 років.

Для подолання такої ситуації слід створити передумови, які заохотять службовців подолати кваліфікаційну асиметрію в найкоротші строки. Для цього необхідно активізувати фактори, які включають системну дію синергетики – явища, яке дозволить самоорганізувати службовця на швидке досягнення результату. Для цього слід зменшити оплату його праці на строк, поки кваліфікаційна асиметрія не буде подолана. На цей час за вибором службовця необхідно залучати експертів для консультативної підтримки або надавати можливість навчання без відриву від виробництва. В якості експертів пропонується залучати працюючих державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування з високим рівнем ефективності виконання поставлених завдань або тих, хто перебуває на пенсії, проте під час трудової діяльності показував високі результати. При цьому залучення експертів слід проводити виключно за їх особистим бажанням, а винагороду за виконану роботу призначати із зарплати державного службовця або службовця органу місцевого самоврядування пропорційно до виконаного об'єму консультацій, але не більше, ніж 40%. У випадках, якщо кваліфікаційна асиметрія може бути подолана шляхом проходження додаткового навчання або тренінгів без відриву від основного місця служби – необхідно зменшувати об'єм винагороди за виконану роботу працівника, який має кваліфікаційну асиметрію на 30% на період проходження навчання.

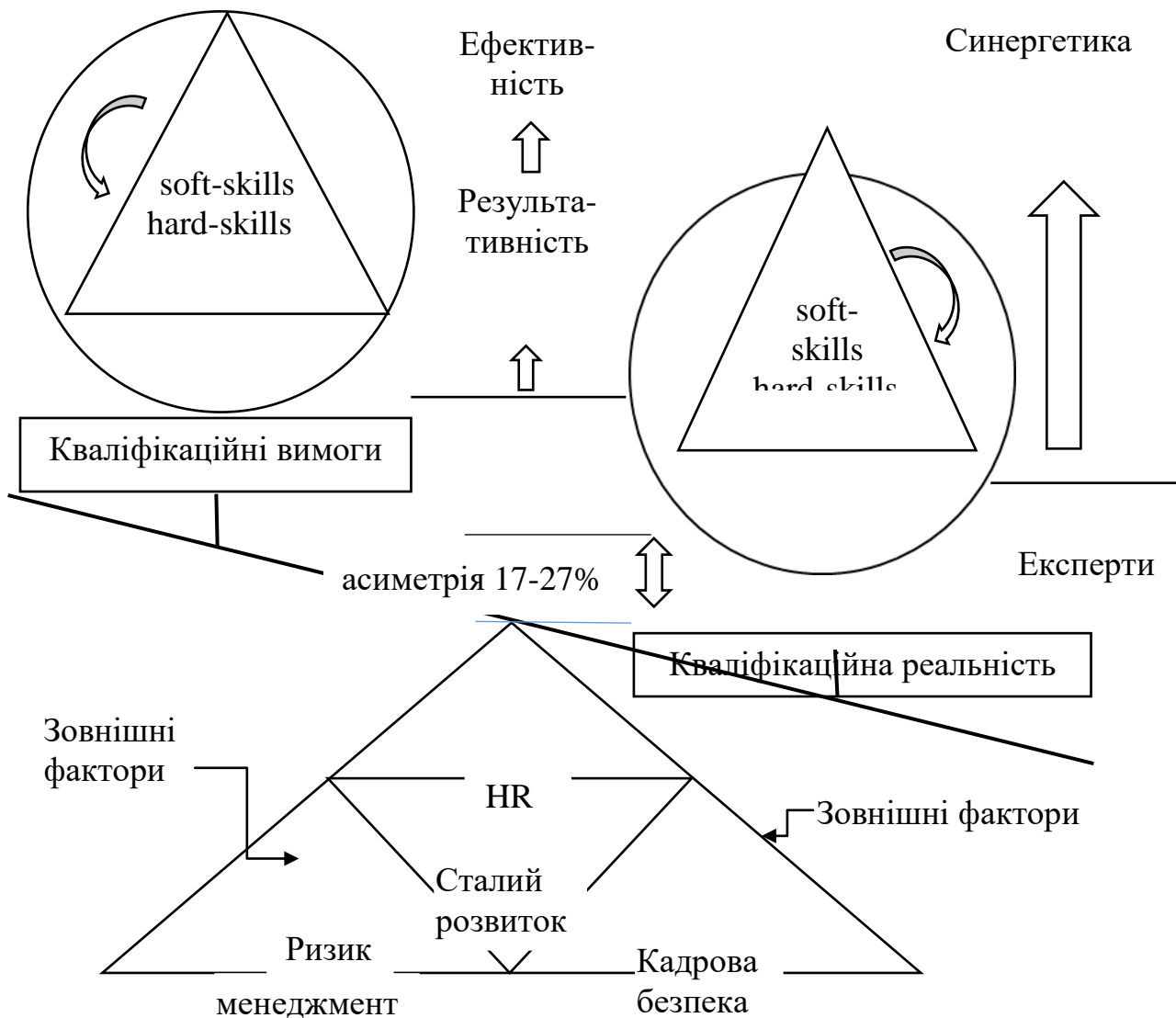

Рис. 2. Схематичне зображення причин виникнення кваліфікаційної асиметрії

Слід зазначити, що тривалість надання консультативної підтримки експертами або підвищення кваліфікації не може перевищувати пів року. Для повернення винагороди за виконану роботу державному службовцю або службовцю органів місцевого самоврядування до повного обсягу необхідно пройти позапланову оцінку результатів діяльності, яка повинна проводитися не раніше, ніж через місяць після завершення заходів щодо подолання кваліфікаційної асиметрії.

Висновки. В результаті проведеної роботи встановлено, що кваліфікаційна асиметрія державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування в Україні – звичне явище ВАНІ-світу. Вона виникає при різниці між необхідними та реальними hard-skills та soft-skills

державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування. Кваліфікаційна асиметрія проявляється при виконанні нових обов'язків, які покладаються при вступі на службу на новій посаді у службовців, які вже мають досвід, а також у тих, хто тільки почав працювати після закінчення закладу вищої освіти.

Основна відмінність кваліфікаційної асиметрії від освітньо-кваліфікаційної асиметрії в тому, що в перше поняття вкладається *hard-skills* та *soft-skills*, а в друге – тільки *hard-skills*. Оскільки світ сьогодення є *BANI*-світом, в якому *soft-skills* відіграють набагато більше значення, ніж *hard-skills*, особливо для управлінців вищого рівня, то доцільніше застосовувати поняття кваліфікаційної асиметрії.

Способи подолання кваліфікаційної асиметрії у державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування полягають у консультативній підтримці експерта, який має великий досвід у ефективному виконанні завдань необхідного типу або проходження позапланових курсів підвищення кваліфікації, тренінги. В якості експертів пропонується залучати працюючих державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування з високим рівнем ефективності виконання поставлених завдань або тих, хто перебуває на пенсії, проте під час трудової діяльності показував високі результати. При цьому залучення експертів слід проводити виключно за їх особистим бажанням, а винагороду за виконану роботу призначати із зарплати державного службовця або службовця органу місцевого самоврядування пропорційно до виконаного об'єму консультацій, але не більше, ніж 40%. У випадках, якщо кваліфікаційна асиметрія може бути подолана шляхом проходження додаткового навчання або тренінгів без відриву від основного місця служби – необхідно зменшувати об'єм винагороди за виконану роботу працівника, який має кваліфікаційну асиметрію на 30% на період проходження навчання. Слід зазначити, що тривалість надання консультативної підтримки експертами або підвищення кваліфікації не може перевищувати пів року. Для повернення винагороди за виконану роботу державному службовцю або службовцю органів місцевого самоврядування до повного обсягу необхідно пройти позапланову оцінку результатів діяльності, яка повинна проводитися не раніше, ніж через місяць після завершення заходів щодо подолання кваліфікаційної асиметрії.

Запропонований підхід подолання кваліфікаційної асиметрії державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування дозволить активізувати синергетичні явища для швидкого і суттєвого підвищення ступеню кваліфікації та ефективності державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування, а, отже, підвищить ефективність державної служби та органів місцевого самоврядування. В результаті це наблизить Україну до вступу у ЄС та забезпечить підвищення рівня життя населення в цілому.

Список використаних джерел:

1. Трансформація менеджменту бізнес-організацій: сучасні тренди та виклики / за ред. М.П. Сагайдака, Т.О.Соболевої. Київ: КНЕУ, 2021. 378 с.
2. After VUCA, the transformation to a BANI world. URL: <https://ideasen.llorenteycuencia.com/2021/03/16/aftervuca-the-transformation-to-a-bani-world/> (дата звернення: 09.11.2022).
3. Чалюк Ю.О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST TA BANI світу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-21> (дата звернення: 09.11.2022).
4. Ільч Л. Освітньо-кваліфікаційна асиметрія ринку праці в контексті викликів сталого розвитку. *Сталий розвиток як платформа для євроінтеграції України* : Матеріали міжнар. конф., м. Київ, 8 листоп. 2019 р. Київ, 2019. С. 45-47.
5. Близнюк В.В., Бурик Я.І. Асиметричність розвитку промислового сегмента ринку праці України. *Економіка в сучасних умовах трансформації*. 2018, №4. С. 65–80.
6. Кримова М.О. Професійна асиметрія українського ринку праці. *Управління економікою: теорія та практика: Зб. наук. пр.* 2019. С. 196-207.

References:

1. Transformation of business organization management: modern trends and challenges: monograph [Transformatsiia menedzhmentu biznes-orhanizatsii: suchasni trendy ta vyklyky: monohrafiia] / for order. M. Sahaidaka, T. Sobolievoi. Kyiv: KNEU, 2021. 378 p. URL: <http://dSPACE.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10893/1/17.pdf>
2. After VUCA, the transformation to a BANI world. URL: <https://ideasen.llorenteycuencia.com/2021/03/16/aftervuca-the-transformation-to-a-bani-world/> (data zvernennia: 09.11.2022).
3. Chaliuk Yu.O. Global socio-economic development in VUCA, SPOD, DEST TA BANI conditions of the world [Hlobalnyi sotsialno-ekonomichniy rozvytok v umovakh VUCA, SPOD, DEST TA BANI svitu]. *Ekonomika ta suspilstvo*. (2022). № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-21> (data zvernennia: 09.11.2022).
4. Ilich L. Educational and qualification asymmetry of the labor market in the context of challenges of sustainable development [Osvitno-kvalifikatsiina asymetriia rynku pratsi v konteksti vyklykiv staloho rozvytku]. *Stalyi rozvytok yak platforma dlia yevrointehratsii Ukrainy* : Materialy mizhnar. konf., m. Kyiv, 8 lystop. 2019 r. Kyiv, 2019: 45-47. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/30548/1/L_Ilich_IITUZ_22_IS.pdf
5. Blyzniuk V.V., Buryk Ya.I. Asymmetric development of the industrial segment of the labor market of Ukraine. [Asymetrychnist rozvytku promyslovoho sehmenta rynku pratsi Ukrainy]. *Ekonomika v suchasnykh umovakh transformatsii*. 4 (2018): 65–80. Print.
6. Krymova M.O. Professional asymmetry of the Ukrainian labor market. [Profesiina asymetriia ukrainskoho rynku pratsi]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka: Zb. nauk. pr.* (2019): 196-207. Print.

*Шведун В.О., д.держ.упр., проф., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-5170-4222,*

*Ковальчук В.Г., д.держ.упр., проф., НАУ ім. М.Є. Жуковського «ХАІ»,
м Харків, ORCID: 0001-5321-8300,*

*Крюков О.І., д.н.держ.упр., проф., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6335-5429*

*Shvedun V., Doctor of Sciences (Public Administration), Full Professor,
Head of the Scientific Department on Problems of Management in the Civil
Defence Sphere of the Educational and Scientific and Production Center,
National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv*

*Kovalchuk V., Doctor of Science (Public Administration), Full Professor,
Head of the Department of Public Administration and Business, National
Aerospace University H.E. Zhukovsky «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv,*

*Kryukov O., Doctor of Science in Public Administration, Professor,
educational and production center of the National University of Civil Defence of
Ukraine, Kharkiv*

РОЗРОБКА ІНТЕРАКТИВНОЇ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ У СОЦІАЛЬНІЙ ГРУПІ

DEVELOPMENT OF THE INFOLOGICAL MODEL OF PUBLIC AD- MINISTRATION OF KNOWLEDGE IN THE SOCIAL GROUP

У статті доведено, що стосовно консолідації інформації про сприйняття споживачем запропонованої йому цінності традиційно необхідним є впровадження CALS-технологій. Показано, що консолідація інформації у даному випадку передбачає не тільки створення заснованих на єдиних (для споживача і виробника) стандартах баз даних, а й формалізацію досвіду спільної взаємодії шляхом спільного коригування стратегічних напрямків розвитку. Відповідно, в системі консолідованої інформації збираються знання про всі бізнес-процеси, які формують життєвий цикл цінності, що надається споживачу. Саме знання про структуру життєвого циклу дозволяють більш точно ідентифікувати сфери, у яких можна вдосконалити стратегічну відповідність компанії.

Ключові слова: публічне управління, інтерактивна модель, консолідація інформації, управління знаннями, соціальна група.

It is proved that concerning consolidation of information about the consumer's perception of the value offered by him, it is traditionally necessary to implement CALS technologies. Consolidation of information in this case involves not only the creation of databases based on common (for the consumer and the manufacturer) standards, but also the formalization of the experience of joint interaction by adjusting the strategic directions of development. Accordingly, the consolidated information system collects knowledge of all business processes that form the life cycle of the value provided to the consumer. It is knowledge about the structure of the life cycle that allows you to more accurately identify areas in which you can improve the strategic compliance of the company.

Keywords: *public administration, interactive model, knowledge management, social group.*

Постановка проблеми. Виходячи з вищезазначеного, необхідним є дослідження особливостей застосування моделей комунікації у соціальних групах та віртуальних співтовариствах.

Первинне поняття групи було пов'язано з її розумінням як відомої кількості людей, об'єднаних в межах спільних інтересів чи справ. У сучасних умовах група є ключовим компонентом суспільної соціальної структури, відповідно традиційно вона розуміється в якості сукупності людей, яких об'єднує визначена істотна ознака (наприклад, спільна діяльність чи спільні характеристики економічного, демографічного, етнографічного, психологічного типу). Зазначене поняття є традиційним для більшості наук, проте в соціології традиційно застосовується поняття «соціальна група».

Соціальною групою вважається сукупність людей, якій притаманна відносна стійкість. При цьому необхідно зазначити, що люди, які входять до складу соціальної групи, мають спільні інтереси, цінності та поведінкові норми, що формуються в межах історичного розвитку суспільства. У межах кожної з соціальних груп втілено визначені взаємозв'язки індивідів як між собою, так і з суспільством в цілому. При цьому необхідно зазначити, що ці взаємозв'язки можуть підлягати регулюючому впливу як формальних, так і неформальних соціальних інститутів. У залежності від особливостей взаємозв'язків у соціальних групах формуються внутрігрупові норми поведінки.

При цьому слід зазначити, що недостатньо дослідженими залишаються проблеми застосування комунікативних моделей в межах функціонування соціальних груп, зокрема, віртуальних співтовариств, в залежності від їх особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах питанням формування та функціонування соціальних груп присвячено наукові праці таких авторів, як Р. Мертон, Л. С. Виготський, Р. Кричевський, Е. Дубовська та ін.

Так, Р. Мертон пропонує визначати соціальну групу в якості сукупно-

сті людей, «які певним чином взаємодіють один з одним на основі встановлених зв'язків, усвідомлюють свою приналежність до групи і вважаються її членами». Вчений Л. С. Виготський досліджує співвідношення соціальної й колективної психології та вважає, що тільки частина психології входить до психології групи. Автори Р. Л. Кричевський та Е. М. Дубовська присвячують власне дослідження виключно малим соціальним групам, не розглядаючи їх інші різновиди.

Постановка завдання. Не применшуючи напрацювань та наукових досягнень зазначених вчених, відзначимо, що існує необхідність в розробці інтерактивної моделі публічного управління знаннями у соціальній групі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед моделей управління знаннями у групах традиційно найбільш відомими є наступні.

1. Модель Нонака й Такеучі. Вона має назву чотирьохфазної моделі СЕКІ (соціалізація, екстерналізація, комбінація, інтерналізація).

Зокрема, соціалізація є методом обміну неявних знань за допомогою спостереження, наслідування, практики й участі у формальних і неформальних співтовариствах і груп. Цей процес переважно стосується створення фізичного або віртуального простору, де дане співтовариство може взаємодіяти на соціальному рівні.

Екстерналізація є методом вираження неявного знання у вигляді явних концепцій. Оскільки неявні знання високо засвоєні, цей процес є ключем до обміну знаннями й створення системи знань.

Комбінація є методикою інтеграції понять до системи знань. Деякі приклади або випадки будуть являти собою синтез у формі звіту про огляд, аналіз тенденцій, коротке резюме або нову базу даних.

Інтерналізація є технікою, що втілює явне знання у неявне.

Її елементами є наступні:

- дві форми знання – неформалізоване (неявне) і формалізоване (явне);
- динаміка взаємодії – передача знань від фази до фази, від циклу до циклу;
- три рівні соціальної агрегації – індивід, група, контекст;
- чотири фази створення знання;
- умови створення знання;
- структура компанії, орієнтована на знання [1; 2].

2. Модель Хедлунда. Головним атрибутом моделі є аналіз двох наборів концепцій:

- тип неявного знання й тип явного знання (кожний тип має три форми знання: пізнавальне, навичка, втілене), а також чотири рівні соціальної агрегації або чотири рівні носія (індивідууми, малі групи, організації, міжорганізаційна область).

Хедлунд здійснює опис рушійних сил перенесення знання й трансформації, які виражені процесами:

- оформленням й інтернаціоналізацією, взаємодією яких є рефлексія;
- поширенням і засвоєнням, взаємодією яких є діалог;
- асиміляцією й розсіюванням, які відносяться до витягу знання із середовища й уведенню знання в середовище.

3. Модель Ерла. Дана модель відображає розходження між даними, інформацією й знанням. Знання поділяються на три категорії (три рівні):

- прийняте знання – «наука» (дані);
- здійсненне знання – «судження» (інформація);
- потенційне знання – «досвід» (знання).

Зокрема, потенційне знання має найбільшу потенційну віддачу. Модель припускає, що компанія може створювати й захищати знання, використовуючи активи знання й чотири функції:

- інвентаризація – картографування індивідуального й організаційного знання;
- аудит – оцінка природи й величини запланованого незнання, розвиток знання через пізнавальні дії;
- соціалізація – створення подій, які уможливають для людей обмін неявним знанням;
- випробування – проблема невідомого незнання розглядається шляхом навчання на базі досвіду, дії й дослідження незвичайних ситуацій.

У цьому контексті доцільно розглянути школи управління знаннями (табл. 3.4).

Ґрунтуючись на цих положеннях, модель управління знаннями Ерла містить технічні та соціальні компоненти: система знання; мережі; працівники, що набувають знань у компанії [1; 4].

4. Модель Караяніса. Дана модель об'єднує в межах управління знаннями інформаційні технології з управлінським й організаційним пізнанням. В оформленому вигляді модель позначена як «Мережа організаційного знання» (англ. – Organizational Knowledge Network), або ОК-Net. Ця модель побудована на трьох ключових елементах: мета пізнання, метанавчання й метазнання.

У моделі використовується матриця, що складається з послідовних циклів знання, у яких індивідуум або компанія перебуває на чотирьох стадіях розуміння й незнання: незнання про незнання, незнання про розуміння, розуміння незнання, розуміння.

Позначається ситуація в одній із цих осередків (квадрантів). Дія спрямована на управління переходом з одного стану в інший. Переходи здійснюються двома шляхами:

- здатністю до взаємодії;
- погодженістю дій.

Взаємодія здійснюється за допомогою інформаційної технології ефективним способом. Правильно скерована, вона породжує не тільки спіральне

знання або метазнання, але також і знання методів навчання [2; 3].

5. Модель Уїга. Основним принципом даної моделі є те, що знання повинні бути організованими й синхронізованими, щоб бути корисними й цінними.

Серед ключових компонентів даної моделі виділяють наступні:

- завершеність;
- пов'язаність;
- конгруентність;
- перспективи й цілі.

Зокрема, завершеність має на увазі, наскільки відповідні знання можна одержати з даного джерела. При цьому джерела варіюються від людського розуму до баз знань.

Пов'язаність – підтверджує, що відносин між різними об'єктами знань є зрозумілими й чітко визначеними.

Конгруентність – база знань вважається конгруентною, коли всі факти, концепції, перспективи, цінності, судження, реляційні посилання й зв'язки між об'єктами є послідовними.

Перспективи й цілі - це техніка, через визначається точка зору для досягнення конкретної мети

Узагальнена схема цієї моделі базується на чотирьох положеннях, на яких повинна сфокусуватися ініціатива по управлінню знанням:

- фундамент управління знаннями складається з того, як створюється знання, як воно використовується при рішенні проблем і прийнятті рішень, як воно проявляється з пізнавальної точки зору в технологіях і процедурах;
- необхідні постійні дослідження знання;
- необхідна оцінка знання для кожного бізнесу до початку, у процесі й після закінчення;
- необхідне активне управління знаннями протягом усього життєвого циклі компанії, на всіх стадіях життєвого циклу товару й інновацій.

Фактично ця модель намагається визначити різні рівні інтернаціоналізації знань і, отже, може розглядатися як подальше уточнення моделі Нонака у квадранті інтерналізації [2; 4].

6. Модель Едвісона – модель інтелектуального капіталу.

Динамічний характер моделі полягає в створенні вартості за двома напрямками:

- інновації;
- продукти й послуги, що виникають у результаті комерціалізації інновацій.

7. Модель Сноудена – модель екології управління знаннями. Дана модель заснована на когнітивній науці, семіотиці й епісистемологічній прагматиці.

У моделі розвивається орієнтована на дію система знань, що склада-

ється із чотирьох елементів:

- явне й неявне знання;
- активи знання;
- віра;
- визначеність і невизначеність рішень відносно цілей і причинних відносин.

8. Модель Інкпена та Динура – процеси управління знаннями. Зазначена модель є емпіричною, створеною для експлікації й передачі знання між партнерами.

9. Модель Бурена – управління інтелектуальним капіталом. Модель розроблена робочою групою по ефективному управлінню знанням у межах віртуальної організації, складеної із практиків управління знаннями у різних областях.

Модель включає два набори характеристик:

- які мають відношення до запасів інтелектуального капіталу, включаючи: людський капітал, інноваційний капітал, процес ний капітал, і клієнтський капітал;
- які мають відношення до фінансового функціонування й ефективності бізнесу.

Зокрема, у моделі вводиться поняття «критична точка посилення потенціалу управління знаннями» і «критичні процеси управління знаннями» [1; 2].

10. Модель Деспре й Шаувеля – таксономія управління знаннями. У даній моделі виділено чотири аспекти, що зустрічаються в більшості досліджень:

- час – у зв'язку з лінійним і спрощеним поданням когнітивного процесу;
- тип – стосовно неявного і явного знання;
- рівень – стосовно до різних рівнів соціальної агрегації;
- контекст – ніякий елемент знання не має змісту поза даним контекстом.

Крім того, у зазначеній моделі виділено основних кластерів діяльності:

- бізнес-інтелект;
- бенчмаркинг;
- побудова сховищ даних;
- програмне забезпечення для групової роботи;
- співтовариства практики;
- інновація й синергії, творчість;
- навчання, компетенції, розвиток службовців.

Крім представлених вище традиційних моделей управління знаннями, в групах останнім часом застосовуються й їх інноваційні різновиди.

1. Модель фон Крога та Руса – відноситься до організаційної теорії пізнання й є першою моделлю, що точно розрізняє індивідуальні й соціальні знання.

Ця модель аналізує наступні аспекти:

- чому й яким чином знання приходить до компанії;
- що знання означає для працівників, а також компанії в цілому;
- які існують перешкоди організаційного управління знаннями.

Зазначена модель досліджує природу управління знаннями з погляду: штатних співробітників компанії, комунікації й зв'язку, організаційної структури й розташування компанії, мережею між членами компанії, управління людськими ресурсами [2; 3].

2. The Choo Sense-Making KM Model – фокусується на:

- змісті рішень;
- створенні знань;
- навичках прийняття рішень.

Модель містить три тісно взаємозалежних процеси, що відіграють важливу роль у розкритті бачення знань компанії, це – потенціал для створення знань.

Зокрема, Sense Making гарантує, що компанії будуть адаптуватися й продовжувати процвітати в динамічному й складному середовищі за рахунок діяльності щодо конкурентної розвідки й інтерпретації відповідної інформації, що, у свою чергу, дозволяє їм зрозуміти зміни, тенденції й сценарії відносно поведінки клієнтів, постачальників, конкурентів й інших зовнішніх суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Knowledge Creation – це процес, що дозволяє компанії створювати або здобувати, організовувати й обробляти інформацію з метою одержання нових знань за допомогою організаційного навчання. Нові отримані знання дозволяють компанії відкривати нові здатності й можливості, створювати нові продукти й нові послуги, поліпшувати й перепроектувати свої існуючі організаційні процеси.

Decision Making передбачає, що компанія повинна вибрати найкращий варіант серед тих, які є правдоподібними та прагни до його реалізації на основі організаційної стратегії [18].

3. Модель Boisot I-Space KM – заснована на ключовій концепції, що дозволяє відрізнити інформацію від даних, підкресливши, що інформація є тим, що спостерігач буде витягати з даних залежно від його очікування або попередніх знань.

Модель можна розглядати як тривимірний куб з наступними параметрами:

- від некодифікованого до кодифікованого;
- від конкретного до абстрактного;
- від інфузії до дифузії.

Модель пропонує цикл соціального навчання, що дозволяє моделювати динамічний потік знань через низку етапів:

- scanning – мудрість досягається даних, що є загальнодоступними або розповсюджуваними;

- problem-solving – проблеми вирішуються у межах структури розміщення знань, коли знання стають кодифікованими;

- abstraction – знову кодифікована мудрість розповсюджується на широкі коло ситуацій, коли знання стають більш абстрактними;

- diffusion – нова мудрість, що отримується з цільової групи населення в кодифікованій й абстрактній формі, коли знання стають розсіяними;

- absorption – знову кодифіковані ідеї застосовуються до різних ситуацій, що породжують новий досвід навчання, коли знання поглинається й викликає вивчену поведінку та, відповідно, стає не кодифікованим;

- applying – абстрактне знання фіксується в конкретних практиках, наприклад, у правилах або моделях поведінки, коли знання стають конкретними.

Модель Boisot I-Space КМ навіть порівнюється з живим організмом. Їхній процес росту й розвитку активів знань усередині компанії постійно змінюється. Це означає, що компаніям необхідно використовувати динамічну стратегію, що враховує динамічний характер організаційного циклу навчання [1; 3].

4. Комплекс моделей адаптивних систем (англ. – Intelligent Complex Adaptive Systems – ICAS) – передбачає розгляд компанії як складної адаптивної системи. Складні адаптивні системи містять у собі безліч незалежних агентів, які взаємодіють один з одним на місцевому рівні, і їхня спільна поведінка приводить до виникнення складних адаптивних явищ.

Системи ICAS засновані на принципах кібернетики, що використовує комунікації й механізми контролю для того, щоб зрозуміти, описати й спрогнозувати, що життєздатна компанія повинна робити [3; 4].

Адаптивні системи включають безліч незалежних агентів, що взаємодіють між собою. Їхня поведінка уможливує появу деяких складних обставин адаптації. Загальна модель складного поведіння є результатом всіх взаємодій. Усередині адаптивної моделі інтелектуальні елементи складаються з людей, які самоорганізуються, але дехто може залишитися в складі загальних ієрархій компаній.

Фактично завдання полягає в тому, щоб використовувати переваги, що виникають як результат взаємодії людей у групі, зберігаючи глобальне відчуття єдності. Таким чином компанія може вирішити проблеми шляхом створення можливостей, використання ресурсів, як внутрішніх, так і зовнішніх, з метою отримання конкурентних переваг, в межах груп соціальних мереж.

Висновки. Таким чином, в роботі доведено, що стосовно консолідації

інформації про сприйняття споживачем запропонованої йому цінності традиційно необхідним є впровадження CALS-технологій (англ. – Continuous Acquisition and Life cycle Support – технологія інтегрованої інформаційної підтримки виробів). Консолідація інформації у даному випадку передбачає не тільки створення заснованих на єдиних (для споживача і виробника) стандартах баз даних, а й формалізацію досвіду спільної взаємодії шляхом спільного коригування стратегічних напрямків розвитку. Відповідно, в системі консолідованої інформації збираються знання про всі бізнес-процеси, які формують життєвий цикл цінності, що надається споживачу. Саме знання про структуру життєвого циклу дозволяють більш точно ідентифікувати сфери, у яких можна вдосконалити стратегічну відповідність компанії.

Список використаних джерел:

1. Cherneva G. Fractal Models for Approximation of Random Processes. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2017. Vol. 67. Issue 2. P.171-176.
2. Marinov M. Four-Dimensional Encoding of Character Sequences and Evaluation of their Similarities and Differences. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2020. Vol. 70. Issue 2. P. 1-20.
3. Mozhaiev M, Buslov P. Development of an Information Model for the Personality's Social Portrait Formation Using OSINT Technology // Proceedings of the Technical University – Sofia. 2020. Vol. 70. Issue 4. P. 37–48.
4. Slavov D. Programming Languages for Artificial Intelligence. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2019. Vol. 69. Issue 2. P.43-52.

References:

1. Cherneva G. Fractal Models for Approximation of Random Processes. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2017. Vol. 67. Issue 2. P.171-176.
2. Marinov M. Four-Dimensional Encoding of Character Sequences and Evaluation of their Similarities and Differences. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2020. Vol. 70. Issue 2. P. 1-20.
3. Mozhaiev M, Buslov P. Development of an Information Model for the Personality's Social Portrait Formation Using OSINT Technology // Proceedings of the Technical University – Sofia. 2020. Vol. 70. Issue 4. P. 37–48.
4. Slavov D. Programming Languages for Artificial Intelligence. Proceedings of the Technical University of Sofia. 2019. Vol. 69. Issue 2. P.43-52.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-28

УДК 352: 342.25

*Михайлов Д.С., здобувач ЗНУ, м. Запоріжжя,
ORCID: 0000-0002-5512-441X*

Mykhaylov D., PhD-Student of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

**СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО
МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В
УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ДУМКИ ГРОМАДСЬКОСТІ**

**THE STATE OF FUNCTIONING OF THE ORGANIZATIONAL
AND LEGAL MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF LOCAL
SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE, TAKING INTO ACCOUNT PUB-
LIC OPINION**

У статті аналізуються особливості організаційно-правового механізму розвитку публічного адміністрування та місцевого самоврядування.

Ключові слова: публічне адміністрування, організаційно-правовий механізм, місцевого самоврядування, розвиток.

The article analyzes the features of the organizational and legal mechanism for the development of public administration and local self-government.

Key words: public administration, organizational and legal mechanism, local self-government, development.

Постановка проблеми. Вплив низки чинників унеможлиблює реалізацію реформи децентралізації влади, що є вимогою часу та суспільства, що висувається по відношенню до публічної влади та її органів. Ці вимоги зумовлюють удосконалення, з одного боку, наявної нормативно-правової бази в досліджуваній сфері (наприклад, досі не прийнято законодавчих актів щодо адміністративно-територіального устрою). А з другого боку, організаційного механізму, необхідного для зреалізації реформування. З огляду на це вважаємо, що важливим є впровадження третього (завершального) етапу реформи децентралізації влади України. Крім того, важливим є здійснення оцінювання стану реалізації реформи децентралізації влади, зокрема, з позиції урахування думки самого

населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі дослідженню різних аспектів функціонування місцевого самоврядування присвячені чисельні наукові роботи, зокрема, М. Баймуратова, В. Борденюка, В. Вакуленка, П. Ворони, С. Газарян, С. Домбровської, В. Кампо, В. Куйбіди, Ю. Куца, В. Мамонової, С. Майстра, М. Орлатого, А. Помази-Пономаренко, А. Янчука та ін. [1–2]. Разом із тим залишається потреба в дослідженні нових аспектів реформування місцевого самоврядування відповідно до існуючого законодавства та нових вимог суспільства, одним зі способів виявлення яких є проведення анкетувань і застосування методів соціологічного опитування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану функціонування організаційно-правового механізму розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням думки громадськості.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, право та держава – це соціальні інститути, результат розвитку соціуму. Дійшовши згоди в тому, які саме положення моралі переходять у правову площину, а які ні, суспільство тим самим визначило, що все має виникати та розвиватися в межах саме правового поля. Як на момент виникнення права та держави, так і на сучасному етапі їх розвитку важливим є визначення особливостей функціонування територій і задоволення інтересів місцевого населення. Це покликано знизити градус соціального невдоволення та напруги, а тому підтримати на належному рівні соціальну й національну безпеку. З цією метою можуть застосовуватися різні методи оцінювання та залучатися різні інституції (державні, недержавні, наукові та ін.). Безперечно, найбільш комплексно оцінити стан задоволення інтересів громадян можливо за умови залучення до цього публічних інституцій різних рівнів управління, а також експертів.

Зважаючи на це, було проведено дослідження у формі опитування на тему «Ставлення населення до організаційно-правового механізму розвитку місцевого самоврядування в Україні». Під час надання відповіді респондентам була надана можливість обрати декілька варіантів відповіді. Дослідження проведено з 01.03.2022 р. по 31.05.2022 р. (загальна кількість опитаних – 262 особи), з 01.06.2022 р. по 31.07.2022 року (загальна кількість опитаних – 143 особи). Загалом кількість опитаного населення становить 405 осіб. При цьому склався такий відсотковий розподіл респондентів за регіонами: Харківська обл. (34%), Київська обл. (27%), Миколаївська обл. (23%) і Львівська обл. (16%).

Аналіз результатів опитування дає можливість зазначити, що в ньому взяла більша кількість жінок (64%). Це зумовлено тим, що через зовнішню агресію проти України, а також уведений на її території воєнний стан і мобілізацію значна кількість чоловіків не могла бути задіяна в опитуванні.

Зважаючи на це, можемо відзначити, що проведене дослідження певною мірою є зрізом вияву кроскультурних і гендерних чинників на систему безпеки. Передбачаючи дану ситуацію, із самого початку в анкету було закладено питання, які дозволяють виявити вплив таких чинників (див. запитання № 11 «Що, на Вашу думку, є найважливішою проблемою розвитку місцевого самоврядування в Україні?» і № 21 «На Вашу думку, які слід вжити основні заходи, необхідні для забезпечення розвитку місцевого самоврядування в Україні?»).

Щодо віку респондентів, то він розподілився таким чином: 18–28 років (19%); 29–37 років (46%); 38–45 років (24%); 46–55 років (7%); 56 років і старше (4%). Як бачимо, проведене опитування відзначається ще однією науковою цінністю через те, що охопило значною мірою молоде населення, яке є потенційним упроваджувачем та оцінювачем реформ в Україні. Крім того, позитивною відмінністю проведеного дослідження є те, що серед респондентів наявна значна частка є тих осіб:

- 1) які здобули вищу освіту (але не мають наукового ступеня) – 49%;
- 2) які отримали освітній ступінь «магістра» (державного управління, державної служби, публічного управління тощо) – 19%;
- 3) які мають учений ступінь (кандидата наук (доктора філософії) або доктора наук) – 28%;
- 4) які є працівниками органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Це засвідчує те, що до цього опитування долучилася значна частка практиків-фахівців і теоретиків-управлінців (здобувачів вищої освіти, науковців, працівників органів місцевого самоврядування й органів державної влади). Це, у свою чергу, підвищує наукову цінність проведеного опитування зі значною часткою експертів у сфері децентралізації влади, а також реалізації організаційних і структурних реформ.

Отже, визначимо основні результати проведеного дослідження із використанням методу соціологічного опитування. Респонденти відзначили серед інституцій, відповідальних за розвиток місцевого самоврядування, саме органи регіонального та місцевого рівнів. Свідченням цього є результати отримані у вигляді відповідей населення на запитання № 13 «На Вашу думку, хто із суб'єктів державного управління несе найбільшу відповідальність за розвиток місцевого самоврядування в Україні?» (рис. 1). Це, у свою чергу, дає підстави стверджувати, що, по-перше, населення не перекладає відповідальність із себе як жителів громади, наділених можливістю забезпечувати власний розвиток, зокрема, через органи місцевої влади, яким делегували її, а також які є найбільш наближеними до інтересів громадян, що передбачається й реформою децентралізації. А по-друге, у кроскультурному розвитку населення відбуваються зміни, насамперед, у напрямку нівелювання принципу патерналізму. Згідно з цим

принципом держава (в особі вищих органів влади, зокрема, Президента, Парламенту й Уряду України) виступає тим патерном, який зобов'язаний перед людиною, забезпечувати її розвиток в усіх сферах суспільної життєдіяльності.

Крім того, відповідаючи на запитання № 15 «Куди слід звертатися з метою забезпечення розвитку місцевого самоврядування?», респонденти вказали, що, на їх переконання, варто звертатися насамперед до регіональних і місцевих самоврядних органів (обласних, місцевих, сільських і селищних рад) (табл. 1).

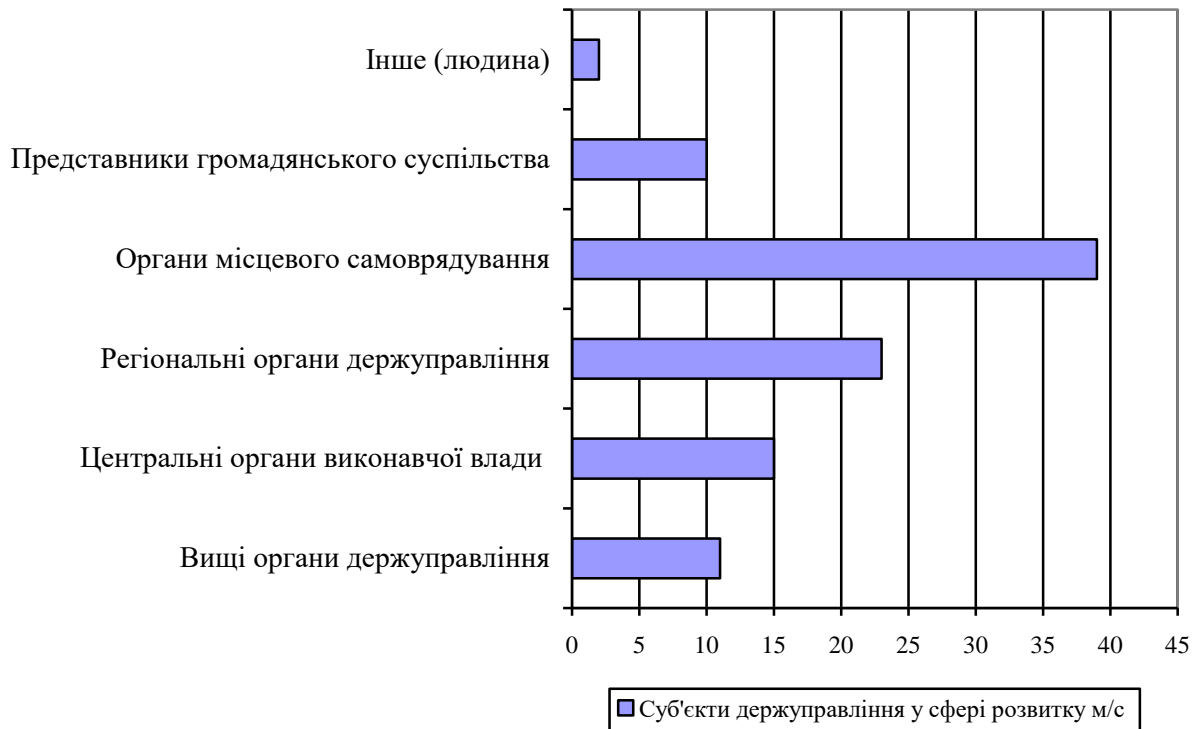

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, хто із суб'єктів державного управління несе найбільшу відповідальність за розвиток місцевого самоврядування в Україні?»

Джерело: авторська розробка

Разом із тим, респонденти відзначають, що розвиток місцевого самоврядування в Україні одним із найбільш важливих питань державної політики. І це логічно, адже саме в її межах окреслюються вектори соціально-економічного розвитку та функціонування місцевого самоврядування. Так, відповідаючи на запитання № 7 «Чи можна назвати розвиток місцевого самоврядування в Україні одним із найбільш важливих питань державної політики?», думки респондентів розподілилися таким чином: так (51%); скоріше так (34%); вагаюсь відповісти (6%); скоріше ні (8%); ні (1%).

Таблиця 1

Відповіді респондентів на запитання «Куди слід звертатися з метою забезпечення розвитку місцевого самоврядування?»

№ з/п	Назва інституції	1	2	3	4	5	6	7	/
1.	До місцевих органів влади загальної компетенції (місцевих державних адміністрацій)	2	6	4	0	0	0	0	12
2.	До місцевих органів влади спеціальної компетенції (територіальних органів ЦОВВ)	7	7	1	1	0	0	0	10
3.	До регіональних самоврядних органів (обласної ради)	2	8	4	5	0	0	0	29
4.	До місцевих самоврядних органів (міських, селищних і сільських рад)	17	5	4	1	0	0	0	46
5.	До депутата місцевого скликання	5	4	6	1	6	0	0	25
6.	До засобів масової інформації	0	0	1	0	0	1	1	4
7.	До громадського об'єднання	1	0	1	1	0	1	1	15
8.	Інше	0	0	0	0	0	0	0	4
9.	Нікуди звертатися не буду	0	0	0	0	0	0	0	5
10.	Важко відповісти	0	0	0	0	0	0	0	5

Джерело: авторська розробка

Респонденти підкреслюють вплив на розвиток місцевого самоврядування, насамперед, регіональної, соціальної та правової політики держави (рис. 2).

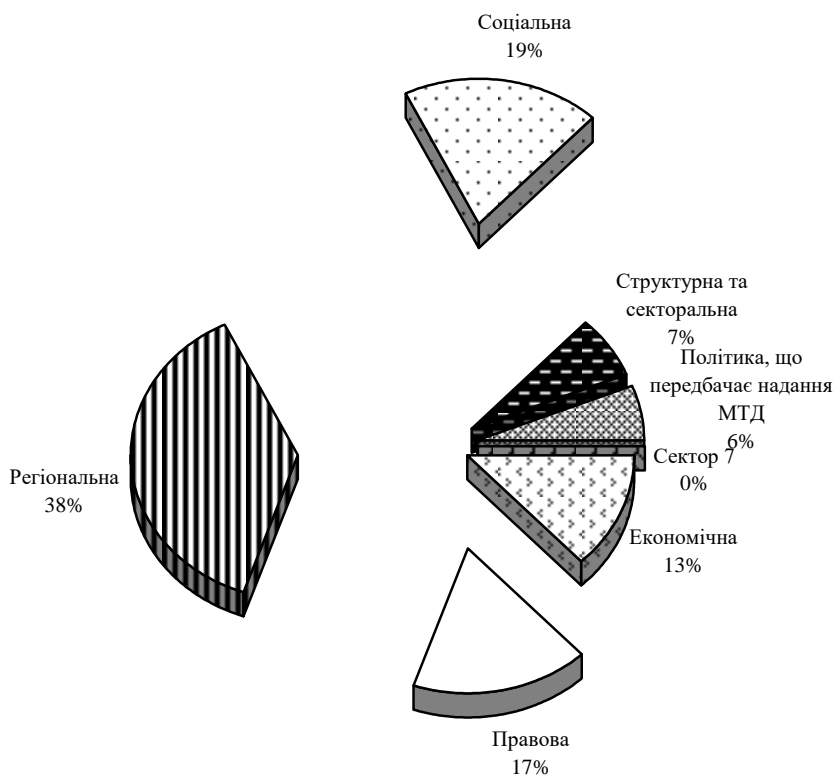

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання «На Вашу думку, яка політика держави насамперед забезпечує розвиток місцевого самоврядування в Україні?»
Джерело: авторська розробка

Респонденти оцінюють здебільшого загальний рівень розвитку місцевого самоврядування в Україні, як недостатній (рис. 3). Це зрозуміло, адже реформа децентралізації влади розпочалася не так давно (у 2014 році), завершенню якої перешкоджає низка факторів позасистемного впливу (поширення пандемії COVID-19, зовнішня агресія проти України та ін.).

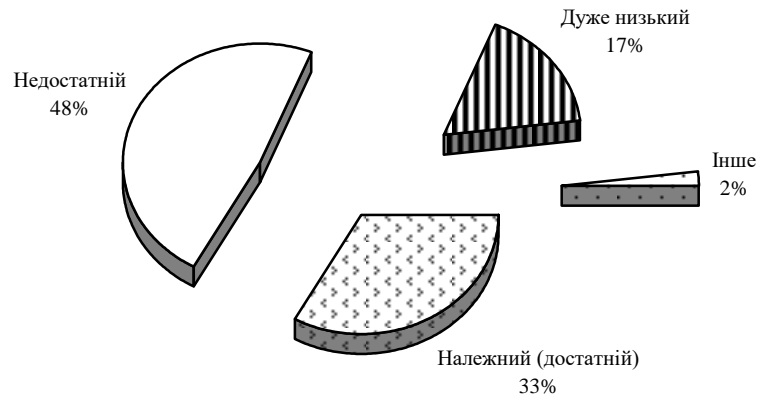

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання «Як Ви оцінюєте, загальний стан (рівень) розвитку місцевого самоврядування по Україні?»

Джерело: авторська розробка

Розгляд даних, отриманих під час проведеного соціологічного дослідження, дає підстави стверджувати, що фахівці висловлюють загальну думку щодо таких аспектів:

1) починаючи з 24.02.2022 року, на вищому та регіональному рівнях активно та продуктивно реалізується інституційний і кадровий потенціал системи публічного управління, насамперед, через діяльність представницьких органів, що обираються населенням (Президент, Парламент, органи місцевого самоврядування);

2) інституційна активність і продуктивність викликала безпрецедентно високий рівень довіри населення, що позитивно впливає на підтримку національної безпеки в Україні загалом і підвищення соціальної згуртованості в її регіонах. При цьому опитані респонденти висловлюють найвищий ступінь довіри в напрямку підвищення рівня національної безпеки саме органам місцевого населення та державної влади регіонального рівня. Так, за даними опитування (запитання № 14 «Якщо в попередньому запитанні Ви обрали «Регіональні органи державного управління» або «Органи місцевого самоврядування», то вкажіть, хто саме з цих суб'єктів несе найбільшу відповідальність за розвиток місцевого

самоврядування в Україні?»):

– 57% населення виступили на підтримку роботи мера міста-герой Харків (Ігоря Терехова);

– 36% – на підтримку роботи мера міста-герой Київ (Віталія Кличка);

– 45,5% – на підтримку роботи голови Миколаївської обласної державної адміністрації (Віталія Кіма);

– 48% – на підтримку роботи голови Харківської обласної державної адміністрації (Олега Сінегубова) та ін.

Висновки. Розгляд результатів від проведення соціологічного дослідження дає змогу стверджувати, що за доволі короткий проміжок часу громадяни України підвищили рівень власної довіри до регіональної еліти. Її представники змогли із самого початку воєнного періоду втримати систему безпеки в окремо взятих регіонах на рівні свого «колоцентра» управління. Установлений факт дає підстави стверджувати про нову віху в парадигмальному розвитку місцевого самоврядування та регіонального управління. Власне кажучи, за результатами опитування виявлено, що має місце формування кадрової безпеки на рівні органів місцевого самоврядування та державної влади в регіонах. Ці органи публічної влади становлять базис національної безпеки України в умовах військового часу. За цих надзвичайно складних умов управлінська еліта в регіонах – найбільш наближена до місцевих жителів і вирішення проблем їхньої життєдіяльності. Саме регіон є тим стратегічним ядром у формуванні національної та соціальної безпеки, а також сталого розвитку держави та її регіонів.

Список використаних джерел:

1. Помаза-Пономаренко А.Л. Правове забезпечення розвитку та безпеки регіонів України в умовах децентралізації й інституціоналізації влади: монографія. Харків: НУЦЗ України, 2020. 190 с.

2. Pomaza-Ponomarenko A., Hren M., Durman O., Bondarchuk N., Vorobets V. Management mechanisms in the context of digitalization of all spheres of society // *Revista San Gregorio*. SPECIAL EDITION-2020. Núm. 42. URL: http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/issue/view/RSA_N42/showToc.

References:

1. Pomaza-Ponomarenko A.L. Legal support of development and security of regions of Ukraine in the conditions of decentralization and institutionalization of power [Pravove zabezpechennya rozvytku ta bezpeky rehioniv Ukrayiny v umovakh detsentralizatsiyi y instytutsionalizatsiyi vlady]: monograph. Kharkiv, 2020. Print.

2. Pomaza-Ponomarenko A., Hren M., Durman O., Bondarchuk N., Vorobets V. "Management mechanisms in the context of digitalization of all spheres of society". *Revista San Gregorio*. SPECIAL EDITION-2020. (2020): 42. URL: http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/issue/view/RSA_N42/showToc.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-29

УДК 351/352:36:338.49

*Оробей В.В., аспірант ННІ «Інститут державного управління»
ХНУ імені В.Н. Каразін, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2001-2274*

Orobey V., Postgraduate student of the Department of Social and Humanitarian Policy, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

LEGAL REGULATION OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE IN RURAL AREAS IN UKRAINE

У статті в хронологічному порядку висвітлено ключові нормативно-правові акти, що спрямовані на забезпечення правового регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. Зазначено, що на законодавчому рівні в 1990 р. вперше було визначено пріоритетність соціального розвитку села. Тоді ж заговорили про необхідність формування належної соціальної інфраструктури села. В подальшому були розроблені відповідні нормативно-правові документи, спрямовані на виконання поставлених завдань щодо розвитку соціальної інфраструктури.

Аналіз основних положень нормативно-правових документів, їх співставлення з практикою публічного управління, а також впровадження в Україні низки реформ, серед яких пріоритетними для уряду країни є земельна, державного управління, децентралізація, медична, освітня та інші, дозволяє зробити висновок, що сьогодні створюються можливості розвитку багатокладності не тільки виробничій, а і соціальній сфері села. Сьогодні керівництво сільських територій та сільськогосподарських підприємств отримали доступ до фінансових ресурсів і можуть їх використовувати для забезпечення стійкого розвитку соціальної інфраструктури села, а в умовах війни можуть підтримувати та/або відновлювати об'єкти критичної інфраструктури.

Ключові слова: *публічне управління, правове регулювання, нормативно-правове забезпечення, соціальна сфера, соціальна інфраструктура сільських територій.*

The article highlights the key normative legal acts aimed at ensuring legal regulation of public management of the development of social infrastructure of rural areas in Ukraine in chronological order. It is noted, that the priority of social development of the country was determined at the legislative level in 1990 for the first time. At the same

time the need to form the proper social infrastructure of the rural areas was stated. Then the relevant regulatory and legal documents were developed, aimed at fulfilling the tasks set for the development of social infrastructure.

An analysis of the main provisions of regulatory and legal documents, their comparison with the practice of public administration, as well as the implementation of a number of reforms in Ukraine, among which land, state administration, decentralization, medical, educational and other reforms are priorities for the government of the country, allows us to conclude that today opportunities for the development of complexity not only in the industrial, but also in the social sphere of the rural areas. Today the management of rural areas and agricultural enterprises have access to financial resources and can use them to ensure the sustainable development of the village social infrastructure, and in wartime can maintain and/or restore critical infrastructure facilities.

Keywords: *public administration, legal regulation, regulatory and legal support, social sphere, social infrastructure of rural areas.*

Постановка проблеми. Правовим регулюванням забезпечуються різні види суспільної діяльності, у тому числі сфера публічного управління. В наці правове регулювання публічного управління розглядають як встановлення, зміну або скасування правових норм з метою здійснення нормативно-організаційного впливу на суспільні відносини у сфері публічного управління, поведінку і діяльність людей, яка пов'язана із забезпеченням і реалізацією управлінських впливів на їх впорядкування відповідно до потреб суспільства [3]. Сам процес правового регулювання полягає у формуванні та застосуванні правових норм з метою захисту в першу чергу інтересів держави, створення умов для її ефективного розвитку. За допомогою методу правового регулювання «держава через свої органи впливає на суспільні відносини, дозволяючи їх учасникам чинити дії правового характеру, надаючи їм відповідні права і накладаючи на них певні обов'язки, а також дає можливості вибору варіантів поведінки у межах, встановлених нормами» [1]. З юридичної точки зору, метод правового регулювання притаманний лише державі в особі її органів; стосується лише юридичних норм; його дієвість забезпечується державним примусом [4]. Таким чином, за допомогою правового регулювання суспільні відносини приводяться у відповідність до встановлених юридичних норм, вимог і дозволів, обов'язковість яких підтримується суспільством і забезпечується можливостями застосування владної сили держави.

Слід зазначити, що стан соціальної інфраструктури сільських територій в Україні є одним із важливих показників покращення рівня і якості життя селян та значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку даної території. Для забезпечення ефективного здійснення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури села розроблюються

нормативно-правові акти, створюється відповідне правове поле. Однак, у процесі розвитку суспільства завжди існують об'єктивні або суб'єктивні проблеми, що стримують розвиток соціальної інфраструктури села, тож виникає потреба у здійсненні аналізу чинної системи нормативно-правових актів на предмет їх відповідності вирішенню існуючих проблем та у разі потреби вдосконалення цієї системи. Отже, спробуємо визначити, яким чином здійснювалось правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні проблеми функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села в умовах ринкової економіки висвітлювали в своїх роботах такі науковці, як В. Баглик, Л. Бондаренко, О. Булавка, Л. Головка, В. Кучеренко, С. Макуха, М. Малік, М. Орлатий, О. Павлов, В. Рябоконт, В. Третяк та ін. Учені переважним чином досліджують сутність, класифікацію, стан і особливості розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Не знайшли належного відображення в науковій літературі питання правового регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури українського села. Це й обумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – встановити хронологію прийняття ключових нормативно-правових актів, що спрямовані на забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні; здійснити аналіз основних положень цих актів, співставити з практикою публічного управління, спрямованою на розвиток соціальної інфраструктури села, виявити здобутки й можливості для забезпечення цього розвитку у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати розгляд діяльності Української держави щодо забезпечення правового регулювання розвитку соціальної інфраструктури села слід зазначити, що до 90-х рр. ХХ ст. соціальний розвиток сільських територій не вважався пріоритетним питанням. З початком розбудови ринкових відносин в Україні стали створювати правове поле для відтворення належних умов життя сільського населення. Зокрема, в 1990 р. Законі України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» було вперше на державному рівні визначено пріоритетність соціального розвитку села, в тому числі значущість і незамінність вироблюваної продукції сільського господарства для людини і суспільства, потреба відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Ця пріоритетність має забезпечуватися державою шляхом «створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури» [8]. Так на державному рівні вперше заговорили про необхідність формування належної соціальної інфраструктури. Зазначалось, що цей процес має здійснюватись відповідно до державних програм, причому буді-

вництво об'єктів соціальної інфраструктури (заклади освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, служби побуту, водопроводи, каналізаційні системи та споруди, мережі газо- і водопостачання, благоустрій територій тощо) має здійснюватись не тільки за рахунок державного, а й місцевого бюджету.

В подальшому були розроблені відповідні нормативно-правові акти, спрямовані на реалізацію основних положень згаданого законодавчого акту. Також стала очевидною необхідність розробки програм державного рівня, які б були спрямовані на вирішення насамперед завдань продовольчої безпеки, мобілізації експортного потенціалу агропромислового комплексу, і також на створення сучасних умов життя на селі. Так, у 1994 р. парламент схвалив Концепцію Національної програми відродження села на 1995 – 2005 роки. В документі було зазначено, що село переживає важкі часи у період формування ринкових відносин, чорноземи перестали бути джерелом достатку й багатства народу, селяни не мають умов для нормального життя: лише 1,6 % сільських квартир мають центральне опалення, 17 % сіл – водопровід, 14 % – сітловий газ; 1,8 тис. сіл (6 %) не мають під'їзних доріг з твердим покриттям; демографічна ситуація на селі постійно погіршується (зменшується частина молоді, а частина пенсійного віку населення навпаки зростає) [7]. Виходячи з визначених проблем, було визначено мету, яка полягала у виведенні українського села на світовий рівень розвитку, здійснення земельної реформи та формування повноцінного життєвого середовища села. На виконання цієї мети парламент зобов'язав уряд розробити відповідну програму. В подальшому в Україні розроблялися і певною мірою реалізовувалися різноманітні програми розвитку села, що були пов'язані зі зміною життєвого сільського середовища.

На вдосконалення системи економічних відносин з метою відтворення умов життя сільського населення був спрямований Указ Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери» (2000 р.). Було зроблено акцент на занепаді села, що відбувся внаслідок дискримінаційних заходів щодо селянства в попередні десятиліття, економічної кризи 90-х років. Занепад села характеризувався значним перевищенням смертності над народжуваністю, скороченням чисельності сільського населення, руйнацією соціальної інфраструктури села, зростанням безробіття, відтоком найбільш активної частини селян у місто тощо. Одним із завдань забезпечення соціального розвитку села, належного життєвого рівня сільського населення визначалось забезпечення стабільного функціонування, розвитку і підвищення якості соціальної інфраструктури. Зазначалось, що її фінансування має забезпечуватись спільними зусиллями держави, суб'єктів господарювання та населення (через податкову систему, позабюджетні фонди, прямі вклади та ін.). Участь населення у розвитку сільської соціальної інфраструктури стимулюється шляхом надання кредитів для будівництва власного житла, утворення кооперативів з будівництва та утримання вуличних інженерних кому-

нікацій, культурно-освітніх закладів, благоустрою будинків, садиб, вулиць тощо. Координувати діяльність усіх суб'єктів мають місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

В 2002 р., підводячи підсумки соціально-економічних перетворень першого десятиліття незалежності країни, в доповіді Президента України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» (Послання Президента України до Верховної Ради України № п0001100-02 від 30.04.2002 р.) було відмічено, що на селі відбулися кардинальні зміни: селяни безоплатно одержали у власність сільськогосподарські угіддя; частину земель передано в приватну власність селянам для ведення фермерських, особистих підсобних і присадибних господарств; практично вся аграрна продукція виробляється на державній основі; сформовано основний каркас ринкової інфраструктури, а також основні важелі й інструменти державного макроекономічного регулювання тощо. Однак, запроваджена модель ринкової трансформації на селі, що полягала в зміні системи економічних відносин, не мала необхідної соціальної спрямованості, реформи здійснювались ціною соціальних утрат. Отже, не було забезпечено становлення принципово нової, адаптованої до ринкової економіки соціальної інфраструктури. Внаслідок відбулося глибоке матеріальне розшарування селян, збіднілість населення, що супроводжувалось соціальною і політичною нестабільністю.

На вирішення зазначених проблем урядом було схвалено «Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002-2006 роки» (постанова Кабінету Міністрів України № 1586 від 25.10.2002 р.). Серед основних напрямів інвестиційної діяльності держави визначалось будівництво об'єктів соціального призначення, комунальної та виробничої інфраструктури, газота водопроводів; фінансування проектів енергозбереження, запобігання екологічним катастрофам, підтримка інноваційних проектів у пріоритетних напрямках розвитку технологій. З метою врегулювання проблемних питань у сфері взаємного доступу до світових ринків забезпечувалась інтеграція національних інфраструктур (транспортної, інформаційно-телекомунікаційної, енергетичної) у європейські. Звичайно, що ця постанова лише слугувала поштовхом для розробки й прийняття низки документів, спрямованих на забезпечення розвитку соціальної інфраструктури та створення належних умов для можливості здійснення ефективного управління цим процесом з боку органів місцевого самоврядування. Зокрема, були здійснювались реалізація таких програм: Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року; Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року; Програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад; Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до

2016 року; Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки та ін. Головними завданнями цих програм в частині поліпшення умов життя селян полягали в залученні інвесторів, тобто використання економічних важелів. Встановлювались правила визначення обсягів, умов виділення й використання державних коштів, які мають бути спрямовані на вирішення програмних завдань. Крім того, розширювався спектр соціальних послуг, забезпечувався розвиток системи соціального інвестування, створювались умови для активізації використання ресурсів комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури. Таким чином, відбувалось сприяння розвитку соціальної інфраструктури села, забезпечувалось відтворення робочої сили, впроваджувалось ефективне державне регулювання економічних відносин на селі. Однак, розроблені документи не охоплювали весь спектр проблемних питань соціально-економічного розвитку українського села. Деякі питання регулювались іншими нормативно-правовими актами, що встановлювали порядок формування і використання бюджетів усіх рівнів, затверджували економічні і соціальні нормативи, регламентували роботу установ і закладів соціальної сфери, діяльність підприємств та організацій щодо поліпшення умов життя і праці своїх працівників [2, с. 33-34].

Крім того, слід зазначити, що наступні десятиріччя показали, що недостатній рівень соціально-економічного розвитку спричиняє появу нових проблем та веде до неможливості усунення тих, на вирішення яких були спрямовані попередні нормативно-правові акти. Тож, виникла необхідність визначення нових орієнтирів, стратегічних цілей і завдань, пошуку нових, більш дієвих механізмів, заходів, рішень, які б створили додаткові можливості для зміни ситуації, що виникла.

Так, у 2021 р. урядом було затверджено Національну економічну стратегію на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021 р.), в якій визначено стратегічні цілі, орієнтири, принципи і цінності, в тому числі спрямовані на покращення соціальної інфраструктури. Зокрема, були визначені такі завдання: підвищення ефективності управління суб'єктами господарювання, що залишилися в державній та комунальній власності (у тому числі соціально важливих); забезпечення раціонального та соціально орієнтованого розподілу надходжень від користування природними ресурсами та доходів державних підприємств серед населення за економічним паспортом українця; стимулювання програм корпоративної соціальної відповідальності на базах закладів вищої освіти через пільгові режими; подолання цифрового розвитку між містом і селом шляхом підключення об'єктів соціальної інфраструктури до фінансового швидкісного Інтернету тощо. Щодо останнього, то заплановано до 2030 р. 99 % закладів соціальної інфраструктури та органів місцевого самоврядування підключити до фіксованого широкомасштабного доступу зі швидкістю не менше, як 1 Гбіт/с [6]. Це повністю відповідає основам розвитку і становлення в Україні

інформаційного суспільства.

Зупинимось ще на одному документі – Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р.), що визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів. В документі зазначається, що новим підходом до формування державної регіональної політики є перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій. Також відмічено, що інфраструктура України включає 170 тис. км автомобільних доріг, 22 тис. км залізничних шляхів, 13 морських і 16 річкових портів, що забезпечує дуже добру логістику для перевезення вантажу й пасажирів. За деякими показниками у світових рейтингах Україна покращила свої позиції, зокрема, за критеріями: рівень товарів – 57 місце, ринок праці – 69, інституціональний розвиток – 104, освіта – 44, за інфраструктурою – 57 серед 141 досліджуваної держави [5]. В той же час, в Стратегії зазначено, що інфраструктура не відповідає сучасним потребам людини та економіки, не досконала система національної стійкості та захисту об'єктів критичної інфраструктури. Як з'ясувалось на практиці, внаслідок російської агресії саме об'єкти критичної інфраструктури виявились найбільш незахищеними.

Також слід відмітити, що реагуючи на виклики сьогодення, а саме забезпечення нормальних, наскільки це можливо, умов життя в період російсько-української війни, на державному рівні було прийнято низку нормативно-правових актів, серед яких можна відмітити: «Про затвердження Методики визначення плати за доступ до елементів інфраструктури кабельної каналізації електрозв'язку» (постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку від 13 липня 2022 р. № 109); «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для відновлення об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів соціальної сфери у Херсонській області» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 р. № 1029-р) та ін.

Отже, регіони та територіальні громади практично вперше, починаючи з 2020 р., отримали доступ до потужних державних інвестицій, які спрямовуються на соціально-економічний розвиток територій, розбудову інфраструктури територіальних громад та ін. Це вимагає від посадових осіб органів місцевого самоврядування нових знань, умінь і навичок в ефективному залученні ресурсів у сфері довгострокового планування й проектування розвитку територій.

Висновки. Результати проведеного аналізу основних положень нормативно-правових документів, їх співставлення з практикою публічного управління, а також впровадження в Україні низки реформ, серед яких пріоритетними для уряду країни є земельна, державного управління, децентралізація, медична, освітня та інші, дозволяє зробити висновок, що

сьогодні створюються можливості розвитку багатокладності не тільки виробничій, а і соціальній сфері села. Керівництво сільських територій та сільськогосподарських підприємств отримали доступ до фінансових ресурсів і можуть їх використовувати для забезпечення стійкого розвитку соціальної інфраструктури села. Реалії сьогодення, ведення активних бойових дій проти країни-агресора, свідчать про необхідність передачі ще більших повноважень місцевим органам влади, які вимушені в першу чергу підтримувати роботу критичної інфраструктури, від функціонування якої залежить життя населення й функціональна стабільність усього регіону (громади).

Список використаних джерел:

1. Державне управління: Словн.-довід. / Уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князєв, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика ; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. С. 113.
2. Кучеренко В. Р., Макуха С. М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села. Одеса: Друкар. дім, Друк Південь, 2012. 108 с.
3. Мельниченко В. І. Правове регулювання публічного управління. *Публічне управління* : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. – Київ : НАДУ, 20118. С. 127.
4. Метод правового регулювання. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3. С. 617.
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>.
6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.
7. Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995 – 2005 роки : постанова Верховної Ради України від 04 лютого 1994 р. № 3924-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text>.
8. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>.

References:

1. Derzhavne upravlinnya: Slovn.-dovid. [Public Administration: Slovn.-dovid.]. Uklad.: V. D. Bakumenko (ker. tvorchoho kol.), D. O. Beznosenko, I. M. Varzar, V. M. Knyazyev, S. O. Kravchenko, L. G. Shty`ka ; za zag. red. V. M. Knyazyeva, V. D. Bakumenka. Ky`yiv : Vy`d-vo UADU, 2002. S. 113.

2. Kucherenko V. R., Makuxa S. M. Nacional`na ekonomika: vidtvorennya social`noyi infrastruktury` sela [National economy: reproduction of social infrastructure of the village]. Odesa: Drukars`ky`j dim, Druk Pivden`, 2012. 108 s.

3. Mel`ny`chenko V. I. Pravove reguluvannya publichnogo upravlinnya. *Publichne upravlinnya : terminol. slov.* [Legal regulation of public administration. Public administration : terminol. Words] / uklad. : V. S. Kujbida, M. M. Bily`ns`ka, O. M. Petroye ta in. ; za zag. red. V. S. Kujbidy`, M. M. Bily`ns`koyi, O. M. Petroye. – Ky`yiv : NADU, 20118. S. 127.

4. Metod pravovogo reguluvannya. *Yury`dy`chna ency`klopediya* [The method of legal regulation. Legal Encyclopedia] : v 6 t. / redkol. Yu. S. Shemshuchenko (golova red.) ta in. Ky`yiv: «Ukr. ency`kl.», 1998. T. 3. S. 617.

5. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi strategiyi regional`nogo rozvy`tku na 2021-2027 roky` [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 05 serpnya 2020 r. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>

6. Pro zatverdzhennya Nacional`noyi ekonomichnoyi strategiyi na period do 2030 roku [On the approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 03 bereznya 2021 r. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

7. Pro Koncepciyu Nacional`noyi programy` vidrodzhennya sela na 1995 – 2005 roky` [About the Concept of the National Program for the Revival of the Village for 1995 - 2005] : postanova Verhovnoyi Rady` Ukrayiny` vid 04 lyutogo 1994 r. № 3924-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text>.

8. Pro priory`tetnist` social`nogo rozvy`tku sela ta agropromy`slovogo kompleksu v narodnomu gospodarstvi [On the priority of social development of the village and the agro-industrial complex in the national economy] : Zakon Ukrayiny` vid 17 zhovtnya 1990 r. № 400-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-30

УДК 338; 351

Палюх В.В., доктор філософії з ПУтаА, ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID:0000-0001-9429-2013,

Кононович В.Г., к.н.держ.упр., НУЦЗУ. м. Харків,
ORCID:0000-0001-7966-7171,

Поліванов О.Г., викладач НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-6396-1680

Paliukh V. PhD in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Kononovych V. PhD in Public Administration National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Polivanov O., Teacher, Department of Engineering and Rescue Machinery, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

РОЛЬ І МІСЦЕ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

THE ROLE AND PLACE OF PHYSICAL TRAINING AT THE CURRENT STAGE OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

У статті розглядаються основні питання удосконалення проведення фізичної підготовки курсантів та надаються пропозиції щодо удосконалення підходів до проведення фізичної підготовки для покращення стану підготовки майбутніх рятувальників у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання в Україні, проводиться аналіз та вибір адекватної моделі в сучасних реаліях. Вивчено нормативні документи, що регламентують підготовку курсантів, стан фактичної їх підготовки, та рівень готовності до служби на практиці. Аналізуються основні питання, що можуть негативно впливати на стан підготовки курсантів в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, також охарактеризовано стан наукової розробки щодо удосконалення стану фізичної підготовки курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання у готовності

до виконання службових обов'язків, та його регулювання, а також визначено напрями модернізації.

Ключові слова: реформування освіти, заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, фізична підготовка курсантів, етапи реформування освіти, освіта.

The article examines the main issues of improving the physical training of cadets and provides suggestions for improving approaches to physical training to improve the state of training of future rescuers in higher education institutions with specific training conditions in Ukraine, analyzes and selects an adequate model in modern realities. Regulatory documents regulating the training of cadets, the actual state of their training, and the level of readiness for service in practice have been studied. The main issues that can negatively affect the state of training of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions are analyzed, the state of scientific development on improving the state of physical training of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions in readiness for official duties is also characterized, and its regulation, as well as the directions of modernization are determined.

Key words: education reform, higher education institutions with specific learning conditions, physical training of cadets, stages of education reform, education.

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань у підготовці курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, виявило проблемні питання у застарілій та недостатньо ефективній системі фізичної підготовки та системи оцінювання. Важливе питання на сучасному етапі, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом системи фізичної підготовки майбутніх рятівників. Сучасний світ демонструє ефективну систему освіти, та необхідність підвищення рівня освіти в Україні, тому необхідно глибоке вивчення закордонного досвіду та обґрунтування ефективних пропозицій для удосконалення системи фізичної підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для сучасних реалій у важкий час трансформацій та в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення ефективної системи фізичної підготовки майбутніх рятувальників та проблеми їх регулювання в державі безпосередньо розглядаються із проблемою ефективної підготовки таких фахівців та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу. Більшість досліджень у цій галузі базуються на роботах відомих учених[2; 3; 7].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань у системі підготовки курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання на етапі реформування в Україні. Проаналізувати закордонний

досвід для визначення основних напрямів реформування в сучасних реаліях в Україні.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок всебічного розвитку суспільства розширюється діапазон вимог до розвитку та підготовки співробітників Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Звільняючи їх від виснажливих витрат фізичних сил, технічний прогрес не звільняє від необхідності оптимальної фізичної підготовки до службової діяльності.

Однією з вирішальних умов високої ефективності служби був і залишається високий рівень працездатності, що базується на міцному здоров'ї та високому фізичному розвитку працівників. Водночас у сучасних умовах до фізичної підготовки та безпосередньо пов'язаних з нею здібностей співробітників висуваються нові вимоги. Все більше видів служби потребує не стільки грубих фізичних зусиль, скільки тонко скоординованих і точно розрахованих рухових дій замість стереотипних навичок - здатності опанувати все новими вдосконаленими формами рухів. У перспективі, як показують серйозні дослідження, посилиться тенденція до поєднання та оновлення професійних спеціальностей, що вимагатиме відповідної фізичної підготовленості рятувальників. Особливо високою та різнобічною вимогою повинні будуть задовольняти ті, хто візьме на себе вирішення найважчих оперативних завдань щодо гасіння пожеж. Таким чином, технічний прогрес не знімає, а у певному аспекті посилює необхідність фізичної підготовки до службової діяльності. [2]

Практика сучасної рятувальної служби свідчить, що одним із головних складових високої боєздатності пожежно-рятувальних частин залишається фізична підготовленість працівника. Вимоги до неї із прогресом спеціальної техніки не зменшуються, а зростають. У міру прискорення темпів технічного переозброєння підрозділи ДСНС все більше потребують співробітників, здатних опанувати складну спеціальну техніку в стислий термін, ефективно застосовувати її в оперативній обстановці, яка потребує граничної мобілізації духовних і фізичних сил.

Тому метою фізичної підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання що підпорядковуються ДСНС є формування здорових і фізично розвинених фахівців, які володіють необхідним обсягом спеціальних знань, прикладних навичок, фізичних та психічних якостей, що дозволяють їм успішно виконувати оперативні завдання.

Основними завданнями фізичної підготовки до освітніх установ ДСНС України є:

- розвиток та постійне вдосконалення фізичних якостей: швидкості, сили, спритності та витривалості;
- виховання впевненості у своїх силах та підвищення стійкості організму до впливу несприятливих факторів службової діяльності;
- підвищення майстерності у пожежно-прикладних видах спорту;

– активне впровадження різноманітних форм занять фізичними вправами у режимі роботи, навчання та відпочинку;

– оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками самоконтролю за станом здоров'я в процесі групових та самостійних занять фізичними вправами. [4]

В результаті навчання випускник освітніх установ ДСНС України у галузі фізичної культури повинен:

– мати уявлення про роль фізичної культури у загальнокультурному, професійному та соціальному розвитку людини;

– основи здорового способу життя;

– вміти використовувати фізкультурно-спортивну діяльність для зміцнення здоров'я, життєвих та професійних цілей, самовизначення в галузі фізичної культури.

Фізична підготовка курсантів освітніх установ ДСНС України включає дві сторони, що органічно поєднуються - загальну і спеціальну. Загальна фізична підготовка – це процес різнобічного виховання фізичних якостей, які становлять основу здібностей у вибраному виді діяльності. Ця сторона підготовки відіграє першорядну роль у підвищенні загального рівня можливостей організму, комплексному розвитку працездатності та постійному поповненні фонду рухових умінь та навичок.

Спеціальна (професійно-прикладна) фізична підготовка – це педагогічний процес, спрямований на забезпечення спеціалізованої фізичної підготовленості до обраної професійної діяльності. Інакше висловлюючись, це у своїй основі процес навчання, збагачує індивідуальний фонд професійно корисних рухових умінь і навичок, виховання фізичних і безпосередньо пов'язаних із нею здібностей, яких прямо чи опосередковано залежить професійна дієздатність. Вона проводиться у таких формах:

– навчальні заняття з пожежно-стройової підготовки та підготовки газодимозахисника,

– навчально-тренувальні заняття з пожежно-прикладного та рятувального спорту,

– масові спортивні заходи з пожежно-прикладного та рятувального спорту.

Навчальні заняття з цих дисциплін будуються у вигляді моделювання або імітації ситуацій, виконання вправ, що дозволяють спрямовано мобілізувати (ефективно проявити в дії) саме ті професійно важливі функціональні властивості організму, рухові та пов'язані з ними здібності, від яких істотно залежить результативність рішення. У комплексі з ними використовують природні фактори загартовування і спеціальні гігієнічні та інші засоби підвищення адаптаційних можливостей організму та спротиву несприятливим впливам специфічних умов професійної діяльності, включаючи тренування в термокамерах і газодимокамерах.

Відомо, що результативність професійної діяльності істотно залежить, крім іншого, від спеціальної фізичної підготовленості, що набувається попередньо шляхом систематичних занять фізичними вправами, адекватними в певному відношенні вимогам, що пред'являються до функціональних можливостей організму професійною діяльністю та умовами. [1]

Найбільш обґрунтованим і результативним, на думку багатьох авторів, є пов'язаний розвиток рухових та професійно-прикладних навичок у процесі навчання. Саме такий підхід більшою мірою активізує усвідомлену діяльність учнів та сприяє прискоренню процесу навчання.

Пропонується зосередитися на розвитку професійно важливих фізичних якостей за допомогою специфічних засобів професійно-прикладної фізичної підготовки, взявши за основу модель з п'ятимодульну систему підготовки, що включає проєктивний, компетентнісний, змістовний, технологічний і контрольний-обліковий модулі, надавши при цьому загальної фізичної.

Запропонована експериментальна програма з фізичної культури, що включила в себе крім базових вправ комплекси спеціальних вправ, що моделюють умови виконання бойових завдань із застосуванням спортивних єдиноборств та вправ на спеціальному тренажерному комплексі. Програма передбачала відведення на спеціальні вправи 25-35% загального часу кожного заняття з поступовим збільшенням інтенсивності виконання фізичних вправ до кінця навчального року.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що процес фізичної підготовки закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання потребує вдосконалення, як і раніше, часто залишається лише предметом дискусій серед фахівців. [3]

У той же час система фізичної підготовки закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що склалася, має багато позитивних сторін: щоденна ранкова фізична зарядка на свіжому повітрі, щотижневі навчальні заняття з фізичної підготовки, щомісячне проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, що об'єднує всіх бажаючих займатися спортом, що культивуються. Все це створює передумови формування фізично розвинених фахівців, готових до виконання службово-бойових завдань. Але згідно з спостереженнями є низка недоліків: успішність з фізичної підготовки рік у рік знижується, спортивно-масовою роботою охоплено не більше 30% курсантів, спостерігається підвищення захворюваності та уповільнення, а то й відсутність зростання, фізичного розвитку курсантів.

Перелічені проблеми вимагають якнайшвидшого вирішення, впровадження нових більш ефективних засобів і методів фізичної культури, здатних не тільки розвивати та вдосконалювати фізичні якості людини, але

активно впливати на її внутрішній світ, на взаємини всередині соціуму, а також на адаптацію до умов службово-професійної діяльності.

Так із різноманіття форм і методів фізичної культури ми вважаємо найбільш доцільним впровадження у навчальний процес (поряд із уже використовуваними) сучасних методів проведення занять, щоденних обов'язкових фізкультурно-спортивних занять (індивідуальних, самостійних, навчально-тренувальних) та щотижневих (у вихідні та святкові дні) масових заходів (змагань та спортивних свят), а також удосконалення методики організації та проведення ранкової фізичної зарядки, навчальних занять з фізичної культури, самостійних занять фізичними вправами, попутного фізичного тренування та вечірньої прогулянки, у поєднанні з системою заохочення за участь та досягнення у спортивних заходах. [7]

Фізкультурно-спортивна діяльність курсантів може бути яскравим прикладом того, як поєднуються інтереси підвищення бойової готовності особового складу з їх залученням до суспільно-корисних заходів, у формі спортивних змагань, з необхідністю підвищення престижу участі у таких заходах. За своїм змістом фізкультурно-спортивна діяльність - це система дій і вчинків, що вимагає напруження духовних, фізичних сил курсантів, їх впливу, часом в екстремальних умовах. Усе залежить від періодичності, спрямованості та характеру навантажень, тобто від системи фізичних вправ.

Фізкультурно-спортивні заняття є найбільш ефективним засобом підвищення рівня фізичного розвитку та зміцнення здоров'я курсантів. Адже їх основу становить вид спортивної діяльності обраний ними самостійно. Спортом правомірно називати лише ту діяльність, яка історично виділилася та оформилася (переважно у сфері фізичної культури) у вигляді змагань, безпосередньо спрямованих на демонстрацію досягнень у ній, ставши уніфікованим способом виявлення, порівняння та об'єктивної оцінки певних людських можливостей: сил, здібностей, уміння майстерно використовувати їх для досягнення мети змагання. [5] У своєму сучасному вигляді така діяльність характеризується чітко вираженими ознаками, у тому числі: уніфікацією складу дій, умов їх виконання та способів оцінки досягнень, що закріплюється офіційними правилами, які у багатьох випадках набули міжнародного характеру; регламентацією поведінки змагаються за принципами неантагоністичної конкуренції, що мають гуманну основу, та закріплюється офіційними та неофіційними нормами спортивної етики, ряд з яких також набув міжнародного характеру, наприклад, у вигляді відповідних положень Олімпійської хартії; організацією діяльності на основі системи змагань із послідовним зростанням рівня конкуренції та вимог до досягнень.

Спортивно-масові заходи є логічним продовженням фізкультурно-оздоровчих занять і водночас підбивають підсумок цих занять. Адже спорт неможливий без змагань. Сформульоване визначення спорту як власне зма-

гальної діяльності не вичерпує, звичайно, всієї суті цього багатогранного соціального феномену, органічно включеного в цілу систему міжособистісних, міжколективних та глобальних міжлюдських відносин. У широкому значенні поняття «спорт» охоплює власнозмагальну діяльність, спеціальну підготовку до неї, а також специфічні людські відносини та поведінкові норми, що складаються на основі цієї діяльності. У такому розумінні спорт постає досить складним багатфункціональним та різноманітним явищем соціальної реальності, займає неабияке місце у фізичній та духовній культурі суспільства. [6] Він – і надзвичайно дієвий засіб фізичного виховання, що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що задаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та багато іншого. У суспільстві спорт набув чимале ідеологічне, економічне та інше значення. що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що здаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та багато іншого. У суспільстві спорт набув чимале ідеологічне, економічне та інше значення. що дозволяє максимально виявити функціональні можливості організму і багаторазово збільшити їх, переступивши за межі, що здаються, і по-особливому дієвий фактор формування особистості, що постійно стимулює до самовизначення і самоствердження; і засіб задоволення потреб в емоційно насиченому спілкуванні (включаючи і видовищні інтереси широких верств населення), і неабиякий фактор міжнародних контактів та ін.

Висновки. Визначаючи роль і місце фізичної культури у навчально-професійній діяльності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання ми розглянули систему фізичної підготовки що діє в освітніх установах ДСНС України і дійшли висновку - система фізичної підготовки, що склалася, має багато позитивних сторін: щоденна ранкова фізична зарядка, щотижневі навчальні заняття з фізичної підготовки, щомісячне проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів, робота спортивних секцій, що об'єднує всіх бажаючих займатися культивованими видами спорту, але все це для сучасних умов недостатньо і потребує удосконалення та введення оновленої системи стимулювання до занять спортом серед курсантів. Також спостерігаємо приріст професійно важливих фізичних якостей у курсантів, які займаються пожежно-прикладним спортом, але цього не достатньо в сучасних умовах. Усе це

створює передумови для формування фізично розвинених фахівців, переважно готових до виконання службово-бойових завдань. Однак є низка недоліків: успішність з фізичної підготовки рік у рік знижується, спортивно-масовою роботою охоплено не більше 30% курсантів, спостерігається підвищення захворюваності та уповільнення, а то й відсутність зростання фізичного розвитку курсантів, недостатньо використовуються засоби та методи, що дозволяють не тільки розвивати фізичні якості, а й сприяти підвищенню якості навчання з інших дисциплін, фізична підготовка відокремлена, необхідний зв'язок із усім процесом навчання та виховання. Тому система фізичної підготовки курсантів вимагає доопрацювання, впровадження нових більш ефективних засобів і методів, здатних не тільки розвивати і вдосконалювати фізичні якості курсантів, але активно впливати на її внутрішній світ, па взаємини всередині соціуму, а також на адаптацію до умов службово-професійної, що постійно змінюються діяльності.

Розглядаючи вплив засобів і методів фізичної культури на навчально-професійну діяльність курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, ми встановили, що він різноманітний і в основному позитивний. Але відсутність стрункої, строго регламентованої системи фізичного виховання курсантів, та системи заохочень, яка не тільки б впливала на розвиток і вдосконалення фізичних і психічних якостей, а й на весь освітній процес, а також на адаптаційні здібності особистості майбутнього фахівця до умов службово-професійної діяльності, що постійно змінюються, підводить нас до необхідності створення такої системи.

Список використаних джерел:

1. Анохін Є. Д. Фізична підготовка в арміях провідних країн НАТО: Навчально-методичний посібник. Львів: ЛВІ, 2005. 115 с.
2. Бойко Д. В. Удосконалення фізичного виховання зі спортивною спрямованістю студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і с. : спец. 24.00.02. «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2013. 19 с.
3. Бондаренко В. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх працівників патрульної поліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Чернігів, 2019. 44 с.
4. Бородін Ю. А. Фізична підготовка курсантів у вищих військових навчальних закладах інженерно-операторського профілю : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 417 с.
5. Бородін Ю. А., Романчук В. М., Романчук С. В. Зміст та організація форм фізичної підготовки на етапах навчання у ВВНЗ : навч. посібник. Житомир : ЖВІ НАУ, 2007. 164 с.

6. Ванденко В. В. Дослідження передового досвіду організації фізичної підготовки у збройних силах провідних країн світу // Матеріали Міжнародної наук.-метод. конф. «Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО», 13-14 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 58–62.

7. Вихляєв Ю. М. Інноваційні технології фізичного виховання студентів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015. Вип. 3 (1). С. 83–87.

References:

1. Anokhin Ye. D. Fizychna pidhotovka v armiakh providnykh krain NATO: Navchalno-metodychni posibnyk. Lviv: LVI, 2005. 115 s.

2. Boiko D. V. Udoshkonalennia fizychnoho vykhovannia zi sportyvnoiu spriamovanistiu studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z fiz. vykh. i s. : spets. 24.00.02. «Fizychna kultura, fizyчне vykhovannia riznykh hrup naselennia». Lviv, 2013. 19 s.

3. Bondarenko V. V. Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnykh pratsivnykiv patrolnoi polityi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity». Chernihiv, 2019. 44 s.

4. Borodin Yu. A. Fizychna pidhotovka kursantiv u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh inzhenerno-operatorskoho profilu : monohrafiia. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 2009. 417 s

5. Borodin Yu. A., Romanchuk V. M., Romanchuk S. V. Zmist ta orhanizatsiia form fizychnoi pidhotovky na etapakh navchannia u VVNZ : navch. posibnyk. Zhytomyr : ZhVI NAU, 2007. 164 s.

6. Vandenko V. V. Doslidzhennia peredovoho dosvidu orhanizatsii fizychnoi pidhotovky u zbroinykh sylakh providnykh krain svitu // Materialy Mizhnarodnoi nauk.-metod. konf. «Vdoskonalennia systemy fizychnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy v umovakh sohodennia ta pryvedennia yii do sumisnosti zi standartamy armii krain-chleniv NATO», 13-14 hrudnia 2016 r. K. : NUOU, 2016. S. 58–62.

7. Vykhliiaiev Yu. M. Innovatsiini tekhnolohii fizychnoho vykhovannia studentiv // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15 : Naukovopedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport). 2015. Vyp. 3 (1). S. 83–87.

*Хмелюк О.В., НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0001-8933-4135,
Колоколов В.О., НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 0000-0002-1155-5170*

*Khmeliuk O., National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv,
Kolokolov V.O., National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROBLEMS OF ADAPTATION OF CADETS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Процес адаптації курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, дуже складний процес і потребує вивчення і постійного контролю. Адаптація є одним з важливіших етапів формування майбутнього кваліфікованого рятувальника, здатного ефективно виконувати свої обов'язки у повсякденній роботі. Один із пріоритетних напрямів є розвиток сфери фізичної культури і спорту, що полягатиме в удосконаленні інституційних механізмів публічного управління сфери фізичної культури та спорту на засадах впровадження прогресивного досвіду у тому числі закордонного.

Ключові слова: *заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, адаптація курсантів, фізична підготовка, фізична культура та спорт.*

The process of adaptation of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions is a very complex process and requires study and constant monitoring. Adaptation is one of the most important stages in the formation of a future qualified rescuer who is able to effectively perform his duties in everyday work. One of the priority directions is the development of the field of physical culture and sports, which will consist in improving the institutional mechanisms of public management of the field of physical culture and sports based on the implementation of progressive experience, including foreign experience.

Keywords: *institutions of higher education with specific study conditions, adaptation of cadets, physical training, physical culture and sports.*

Постановка проблеми. Останнім часом особливо актуальним стає науковий аналіз різних аспектів адаптації людини у швидко змінюваних та екстремальних умовах соціального середовища. Проблема адаптації курсантів до освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами

навчання у воєнний час на даний момент постає актуальною проблемою. Успішна адаптація та подальша підготовка курсантів дозволить молодому фахівцеві досягти кращих результатів у самостійній професійній діяльності. Саме тому важливо виявити проблемні питання та надати рекомендації щодо підвищення ефективності управління під час адаптації курсантів до освітнього середовища, особливо в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Невелика кількість дослідників вивчали питання адаптації курсантів до освітнього процесу та можливі шляхи удосконалення цього процесу в Україні. Фізична підготовка та спорт відіграє важливу роль у курсантському житті, та становленні як особистості майбутнього рятувальника. У провідних зарубіжних країнах накопичений значний досвід, що потребує вивчення для можливості його аналізу, та диференційного використання та впровадження у вітчизняні заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання що належать до Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблеми в адаптації курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання до освітнього процесу в сучасних умовах реформування та введеного в державі воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Процес входження молодого людини у початковий освітній етап закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання дуже складний. Умови життя та діяльності у такому закладі суттєво відрізняються від колишнього способу життя курсантів. До цих умов можна віднести: строго регламентований розпорядок дня, компактне проживання в казармених умовах далеко від дому, носіння форменого одягу, дотримання дисципліни, режим харчування та сну, переважно чоловічий колектив, обов'язкова щоденна ранкова фізична зарядка та самостійна підготовка до занять, значно більший обсяг фізичної підготовки, жорсткий контроль з боку професорсько-викладацького складу та керівництва курсу, несення служби у добових нарядах. Слід зазначити, що успішна адаптація до цих специфічних умов навчання є фундаментом для подальшої успішної професійної діяльності [4].

Адаптація - це не лише пристосування до успішного функціонування в даному середовищі, а й здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального, професійного розвитку. Соціально-психологічну адаптацію курсантів можемо розглядати, як активне включення молодих рятувальників у процес професійної діяльності та активну взаємодію в цьому процесі особистості курсанта та соціального середовища, під час якого узгоджуються вимоги та очікування його учасників. Взаємне пред'явлення та узгодження соціальних вимог та очікувань, тобто, адаптація передбачає діяльність, фізична ж підготовка надає діяльність. Такий підхід дозволяє розглядати фізичну підготовку як чинник соціально-психологічної адаптації

курсантів до освітнього середовища.

Адаптація курсантів до освітнього процесу у закладі освіти зі специфічними умовами навчання нині набуває великого значення. Важливість цієї проблеми зумовлена певною кількістю умов. [6] По-перше, успішність подолання труднощів у зазначений період переважно визначає вектор подальшого професійного самовизначення юнака. По-друге, від якості та швидкості адаптації курсантів до умов навчання у такому закладі освіти багато в чому залежатиме успішність їх освітньої та службово-професійної діяльності. По-третє, якщо курсанти успішно адаптуються до освітнього середовища закладу освіти зі специфічними умовами навчання, то вони практично без особливих проблем зможуть реалізувати себе в професійній діяльності. При цьому на успішну адаптацію впливає безліч факторів: усвідомлений вибір майбутньої професії та профілю такого закладу вищої освіти; знання специфіки майбутньої професії; гарний рівень підготовки з основних шкільних дисциплін; добрий рівень фізичної підготовки; заняття у спортивних секціях або самостійний розвиток фізичних якостей, а отже, і вольових; дотримання режиму дня (виконання ранкової фізичної зарядки, правильна організація навчальної діяльності та дозвілля); наполегливість у досягненні поставленої мети, яка виявляється у планомірному освоєнні знань, навичок та вмінь майбутньої професійної діяльності; самостійність у прийнятті рішень; відповідальність та самоконтроль; впевненість у собі та своїх силах; активну участь у громадському житті закладу; добре розвинене почуття товариства та колективізму.

Адаптація, що включає момент активності з боку особи супроводжується певними змінами (зсувами) у її структурі. У зв'язку з цим, позитивний досвід адаптації, що набувають курсанти за роки навчання у закладі освіти зі специфічними умовами навчання, робить його більш підготовленим до вирішення особистісних проблем у соціумі, що змінюється. При цьому заслуговує на увагу дослідження процесу входження молодшої людини із загальноосвітньої школи до початкового етапу закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Зокрема, у цей період курсанти молодших курсів зазнають найбільших труднощів адаптації до нових умов професійної діяльності. [3] При цьому одночасно зростають протиріччя та труднощі у становленні самооцінки, самосвідомості та формування образу. З одного боку, важливо розвивати самостійність у подоланні труднощів. Але з іншого - треба стежити за індивідуальним темпом засвоєння кожного курсанта і в разі необхідності допомагати йому успішно подолати труднощі, що виникли, саме для цього потрібне ефективне управління організацією не тільки навчального процесу, а й професійної підготовки до практичної діяльності, що включає в себе комплекс заходів.

Від можливості учнів долати проблеми залежить їх морально-психологічне ставлення до навчання та практичної підготовки. Бачимо, що

виникнення непереборних труднощів розчаровує, перевтомлює, викликає негативні емоції.

Створення сприятливих умов для подолання труднощів процесу адаптації, забезпечує єдність, безперервність навчально-виховного процесу і наступність розвитку особистості.

Ефективність застосування різних способів педагогічної адаптації курсантів визначається можливостями кожного закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання окремо щодо отримання, аналізу та обліку поточної науково-дослідної інформації. Найвищий ступінь адаптації досягається застосуванням алгоритму, що дозволяє в міру отримання та опрацювання результатів науково-дослідної інформації обирати варіанти та способи майбутніх процесів у сфері вищої освіти. [1]

Для ефективності адаптації курсантів необхідно, щоб система освіти та керівництва дотримувалась цих концепцій.

1. Придатність концепції. Відповідно до цієї концепції, до раціональних відносять будь-який варіант навчання та управління з безлічі можливих, які забезпечують такий показник, як «ефективність», не нижчий за потрібний рівень.

2. Оптимізація концепції. Використовувати її можна у разі, якщо психолого-педагогічні умови незмінні. Ефективними є ті варіанти навчання та управління, які дозволяють досягти максимально позитивних результатів. Позитивність – виходить цілеспрямована система. Недоліки – відсутня гнучкість процесу, не враховується поточна інформація про зміни, що відбуваються в освіті та у зовнішньому середовищі.

3. Концепція адаптації. Надає можливість оперативно реагувати на інформацію, що надходить, про зміни в її психологічних, соціальних, педагогічних і фізичних процесах.

Перевага цієї концепції для закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання полягає у зміні керуючих впливів на основі не тільки апріорної, емпіричної, а й поточної інформації з метою збереження та розвитку необхідного стану педагогічного процесу за змінних внутрішніх та зовнішніх умов. Принаймні надходження щодо поточної інформації процесу необхідно видозмінювати не більше допустимих вимог. [2]

Умови життя та діяльності у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання підпорядкування ДСНС України кардинально відрізняються від усталеного способу життя молодих людей, у зв'язку з чим потрібна адаптація до цих умов. Причому під категорію адаптації потрапляють практично всі аспекти адаптації курсантів до освітнього процесу.

1. Адаптація безпосередньо до навчального процесу (навчальна адаптація). Вона пов'язана із вимогами навчальних програм.

2. Адаптація до службового регламенту. Вона пов'язана з перебудовою створення індивідуального стилю життя та діяльності. Праця, відпочинок та

побут курсантів регламентовані Статутом внутрішньої служби, розпорядком дня тощо. Адаптованість настає тоді, коли встановлений в освітній установі спосіб життя перетворюється на свідому необхідність.

3. Адаптація до замкнутого колективу. Обмеження контактів з рідними та близькими, звикання до абсолютно нових людей, необхідність спілкування та спільної діяльності курсантів

4. Адаптація до фізичних навантажень. Цей вид адаптації стосується вдосконалення основних фізичних якостей людини: сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості. Для успішної адаптації необхідні такі особисті якості, як: вміння працювати над собою, сила волі, цілеспрямованість та інше. Оскільки виконання робіт, пов'язаних із службово-професійною діяльністю здійснюється з великою напругою фізичних та психічних сил - особливо безпосереднє несення служби згідно зі статутами.

Необхідною внутрішньою умовою адаптації є стратегічна мета особистості; основний мотив, спрямований на подолання труднощів, неминучий у процесі становлення висококласного фахівця у галузі пожежної безпеки.

Відразу після вступу закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання вчорашньому школяру пред'являються вимоги, з якими він раніше тісно не стикався, і які передбачають вплив нього цілого ряду чинників, не таких як у цивільному закладі вищої освіти. [5]

На початковому етапі цього процесу основні труднощі курсантів обумовлені насамперед адаптацією на фізіологічному рівні. Вона первинна за часом і пов'язана з необхідністю перебудови організму в умовах курсантського життя (високі фізичні та психофізіологічні навантаження, зміни режиму праці та відпочинку, харчування, наявність фактору періодичної ломки «сон-неспання» у зв'язку з несенням внутрішньої чи вартової служби тощо. Більш тривалі та присутні протягом усього періоду навчання професійна та соціально-психологічна адаптація. Професійна адаптація передбачає оволодіння навичками навчальної діяльності, яка на даному етапі є провідною та від її успішності залежать найважливіші зміни в особистості курсанта.

З перших днів навчання юнакові необхідно усвідомити положення дисципліни та навчитися їх виконувати, встановити адекватні відносини з представниками командування та професорсько-викладацького складу, засвоїти характерні для курсантського колективу норми поведінки та стиль взаємовідносин.

Зменшення інтересу до служби пов'язані як зі складнощами адаптації, так й зі ставленням до служби загалом. Характер, зміст та умови навчальної діяльності у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання постійно суперечить з особливостями та якостями особистості. У процесі педагогічної адаптації курсантів на перший план виходить активний захист особистості від несприятливих чинників техногенного середовища. Завдання полягає в тому, щоб не перевантажити адапто-психологічні, адапто-

соматичні та адаптогенетичні можливості людини. [6]

Крім того адаптованість виявляється у раціональному розподілі фізичних, моральних, емоційних витрат, що призводить до зниження стомлюваності та збільшення ефективності діяльності і, отже, до підвищення ступеня задоволеності професійною діяльністю та її результатами.

Фахівцями визнано, що опитування учнів за спеціально підготовленою анкетною дасть змогу не тільки виявити самооцінки стану здоров'я, емоційного самопочуття, задоволеності рівнем взаємовідносин у навчальному колективі, а й простежити динаміку цих показників у процесі всього періоду навчання. Розглянемо фізичну підготовку як один із чинників успішної адаптації до майбутньої професійної діяльності у її біологічному та соціальному аспектах. Навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, виходячи з професійної підготовки, переважно пов'язане з фізичними навантаженнями, які вимагають від курсантів необхідного рівня розвитку фізичних якостей, тренуваності всіх функціональних систем організму. Процес адаптації в біологічному аспекті можна порівнювати з процесом тренування в теорії та практиці фізичного виховання, тобто чим більш тренувана людина, тим кращий результат він покаже в змагальній діяльності - чим швидше адаптується людина, тим успішніша її професійна діяльність.

Висновки. Виходячи з розглянутої літератури, думок фахівців та власних спостережень можна зробити такі висновки:

1. Компонентами адаптації є: узгодження оцінок, намагань індивіда, реальних та потенційних особистих можливостей із специфікою закладу освіти; мети, цінності, орієнтація особистості та здатність їх реалізації в конкретному соціальному середовищі; взаємовідносини індивіда та соціуму, як процес гомеостатичного врівноважування.

2. Педагогічна адаптація є визначальним фактором у підвищенні інтересу до освітнього процесу курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, так як дає змогу в більш короткі терміни засвоїти сутність, принципи, умови, закономірності та способи формування курсантів та їх колективів; опанувати теорію та практику в специфічних умовах педагогічного процесу; створення позитивної мотивації особистості курсантів до служби; сформувані необхідні якості висококласного спеціаліста (зокрема – у галузі пожежної безпеки).

3. Педагогічна адаптація курсантів в умовах закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання – це процес поступового формування професійно важливих особистісних якостей офіцера, заснований на взаємодії керівників та курсантів, що сприяє професійному становленню майбутнього висококласного спеціаліста в галузі пожежної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у ВВНЗ / Ав-

тореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Б.А.Рудов / Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. 2002.

2. Адаптація курсантів до умов освітнього середовища ВВНЗ // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 48. С. 357-364.

3. Горліченко М.Г. Структурно-функціональна модель процесу адаптації курсантів військового ВНЗ // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України., 2004. № 2, С. 45-49.

4. Горліченко М.Г. Особистісно-орієнтований підхід до організації процесу адаптації курсантів військового навчального закладу. // Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Кривий Ріг, 2001. С. 94–98.

5. Литвинчук О.В. Трансформації ідентичностей у контексті адаптивних процесів // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 65. С. 107-116.

6. Сидоренко С.В. Соціальна адаптація людини в умовах глобального суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Запоріжжя, 2008. 14 с.

References:

1. Adaptatsiia kursantiv molodshykh kursiv do navchannia u VVNZ / Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk / B. Rudov / Natsionalna akademiia Prykordonnykh viisk Ukrainy im. B. Khmelnytskoho.2002.

2. Adaptatsiia kursantiv do umov osvithnoho seredovyshcha VVNZ / O. H. Marchenko // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2016. Vyp. 48. S. 357-364.

3. Horlichenko M.H. Strukturno-funktsionalna model protsesu adaptatsii kursantiv viiskovoho VNZ. // Nauka i osvita: Naukovo-praktychnyi zhurnal Pivdennoho naukovooho tsentru APN Ukrainy. 2004. № 2, S. 45- 49.

4. Horlichenko M.H. Osobystisno-orientovanyi pidkhid do orhanizatsii protsesu adaptatsii kursantiv viiskovoho navchalnoho zakladu. // Materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., Kryvyi Rih, 2001. S. 94 – 98.

5. Lytvynchuk O.V. Transformatsii identychnosti u konteksti adaptyvnykh protsesiv // Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. 2016. Vyp. 65. S. 107-116.

6. Sydorenko S.V. Sotsialna adaptatsiia liudyny v umovakh hlobalnoho suspilstva: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filosof. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiiia ta filosofiiia istorii». Zaporizhzhia, 2008. 14 s.

*Цимбал Б.М., докторант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2317-3428,*

*Tsymbol B., Doctoral of Training Research and Production Center of the
National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv*

КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

THE CONCEPT OF PERSONAL SECURITY: PROSPECTS FOR ITS SPREAD IN UKRAINE

У статті аналізуються особливості розробки та впровадження концепції безпеки особистості в Україні. Визначено особливості її співвіднесення зі Стратегією національної безпеки України, Стратегією сталого розвитку України тощо.

Ключові слова: публічне управління, концепція, стратегія, національна безпека, безпека особистості, сталий розвиток.

The article analyzes the peculiarities of the development and implementation of the concept of personal security in Ukraine. The peculiarities of its correlation with the Strategy of National Security of Ukraine, the Strategy of Sustainable Development of Ukraine, etc. have been determined.

Key words: public administration, concept, strategies, national security, personal security, sustainable development.

Постановка проблеми. У кінці 90-х рр. ХХ ст. на тлі ескалації етнічних та міжконфесійних конфліктів у світовій практиці сформувався ще один з підходів, що поєднував у собі абсолютно різнопланові поняття глобальної справедливості, військової (оборонної) сили, гуманності та відповідальності [6]. Слід зазначити, що концепція безпеки особистості враховує такі положення: безпека держави не обов'язково співвідноситься з безпекою її громадян, і можуть виникати ситуації, коли держава не тільки не виконує зобов'язання по відношенню до власного населення, але й певною мірою становить загрозу його існуванню. Усе це підкреслює, що формується парадигма безпеки особистості. З огляду на це важливим є визначення положень концепції безпеки особистості та перспектив її (концепції) упровадження в Україні, адже зовнішня агресія проти неї кристалізує проблеми, наявні у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади публічного управління у сфері системи безпеки загалом і безпеки особистості зокрема присвячено праці таких науковців З. Бзежинського, В. Горбуліна, І. Грицяка, С. Домбровської, О. Євсюкова, С. Крука, О. Крюкова, В. Олуйка, С. Полторака, А. Помази-Пономаренко, О. Радченка, Г. Ситника, Дж. Ховорса, Д. Юрковського та ін. [1; 2; 3; 5]. У своїх працях автори в тій чи іншій мірі розглядають концепцію, стратегію, план забезпечення системи безпеки загалом і безпеки особистості. Зважаючи на те, що прийняття концепції має передувати прийняттю інших правових документів, особливої уваги потребує розгляд насамперед розробка та прийняття концепції безпеки особистості. Це необхідно зробити з огляду на важливість визначення тенденцій і цілісної концепції «проактивної» дії інституціональної системи публічного управління у зазначеній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є визначення перспектив упродовження концепції безпеки особистості в Україні.

Виклад основного матеріалу. Концепція особистої безпеки, як правило, аналізується у двох аспектах. Перший передбачає вузьке розуміння безпеки особистості («*freedom from fear*»), що фокусується на захисті громадян від внутрішнього насильства. Йдеться про захист громадян в умовах збройних конфліктів та суспільно-політичної нестабільності, а також про запобігання конфліктам, проведення миротворчих операцій тощо. Власне кажучи, концепція безпеки особистості обмежується ситуаціями збройних конфліктів та загрозами та/або застосуванням насильства.

При всій своїй концептуальній чіткості та зрозумілому операційному інструментарії таке вузьке розуміння загроз особистісної безпеки не включає в себе реагування на транснаціональні загрози ті, таким чином, далеко не повністю відповідає потребам людей у повсякденному житті.

Прихильники більш широкої інтерпретації (ПРООН, Японія: «*freedom from want*» [6]) наполягають на тому, що основні загрози походять в першу чергу від стихійних лих, порушень прав людини, голоду, масових захворювань, екологічних катастроф, економічної нестабільності, які за своєю суттю становлять значнішу небезпеку, ніж війни, геноцид і тероризм. Перевагою широкого тлумачення безпеки особистості є необхідність комплексного реагування акторів на транснаціональні погрози [2]. Проте вчені зазначають, що таке широке бачення проблем безпеки особистості є зручним приводом для цитування всіх можливих проблем людства, а спроба встановити причинно-наслідковий зв'язок між соціально-економічними та політичними питаннями чи між захистом окремого індивіда й підтримкою міжнародного світу насправді не дає жодних практичних пояснень щодо реалізації необхідних заходів [там само].

Безпека особистості, таким чином, розглядається у досить широкому форматі, і передбачається застосування нового підходу до безпеки та стало-

го розвитку через розгляд комплексу взаємозалежних загроз, пов'язаних із громадянськими війнами, геноцидом і переселенням населення. Критика на її адресу ґрунтується саме на звинуваченнях у розмитості визначення, різниці в акцентах й ідеалістичному характері. Відтак, найчастіше концепцію особистісної безпеки порівнюють з іншою, не менш широкою концепцією сталого розвитку.

У будь-якому випадку особистісна безпека, швидко зайнявши одне з центральних місць у міжнародному соціально-політичному дискурсі багатьох держав, а також ООН, ЄС та ін., аналізується як частина міжнародного порядку денного. Багато держав (наприклад, Канада, Норвегія й Японія) включили положення про особистісну безпеку у свої зовнішньополітичні концепції (див. [6]). У зазначених країнах відсутні в значній мірі соціальний хаос, апатія, невдоволення тощо, адже на центральному рівні закріплено принцип пріоритету безпеки особистості, що підкріплено комплексом заходів. На цій підставі вважаємо за необхідне рекомендувати закріплення та впровадження даного принципу на вітчизняних теренах, але спочатку у вигляді відповідної концепції. Як відомо, у фундаментальній науці доведена необхідність здійснення послідовного стратегування та програмування, що починається із розробки та прийняття концепції, потім уже стратегії та програми [1].

Важливою віхою стало створення 1999 р. Human Security Network, до якої увійшли 14 держав з усіх регіонів, які проводять щорічні зустрічі з обговорення ініціатив щодо просування комплексної безпеки людей. Ймовірність того, що в найближчому майбутньому буде прийнято єдине офіційне визначення безпеки особистості досить висока.

Очевидно, що концепція безпеки особистості жодним чином не замінює традиційні концепції національної та міжнародної безпеки, виступаючи скоріше як доповнення та підкреслюючи важливу взаємозалежність між розвитком, безпекою та правами людини, а також необхідність прийняття багатостороннього формату при вирішенні виникаючих проблем (табл. 1).

Отже, безпека особистості як концепція є новим поглядом на традиційне розуміння проблем безпеки та розвитку, і включає в себе визнання таких ключових положень:

1. Існування, крім військово-політичних загроз, іще й інших нових загроз, включаючи недостатній рівень соціально-економічного розвитку та порушення прав людини.

2. Існує необхідність щодо взаємодії не лише з урядом держави, але, перш за все, із населенням.

3. Важливим є визнання того факту, що операції з втручання в безпеку особистості можуть мати як позитивний, так й абсолютно протилежний ефект [3; 6].

Таблиця 5.1

Порівняння концепцій національної безпеки та безпеки особистості

№ з/п	Назва критерію	Концепція національної безпеки	Концепція безпеки особистості
1	Об'єкт	Держава є першорядним провідником безпеки. Безпека держави – це гарант безпеки її громадян	У центрі міжнародних дискусій знаходиться безпека людей, а не тільки держав. Безпека держави є засобом, а не ціллю
2	Цінність безпеки	Суверенітет, сила, територіальна цілісність, незалежність	Безпека населення, сталий розвиток та індивідуальна свобода
3	Загрози безпеці	Прямі загрози з боку інших держав, примус тощо	Прямий і непрямий вплив, спрямований на зниження рівня смертності, природних катаклізмів, перенаселення, бідності, нервності тощо
4	Засоби й інструменти	Оперативне реагування на загрози, застосування військово-політичних засобів, посилення економічного розвитку тощо	Просування концепції людського розвитку, що передбачає не тільки задоволення основних потреб, а й забезпечення сталого розвитку, демократизацію, участь громадськості на всіх рівнях управління, налагодження міжнародної співпраці тощо

Джерело: складено на підставі [1–4]

Питання, яке залишається відкритим для обговорення, чи можливе використання концепції особистісної безпеки у практичній площині при вирішенні традиційних дилем безпеки. Власне кажучи, чи зможе концепція безпеки особистості становити операційний базис щодо різноманітних акцій, якими можуть бути контури практичного її використання тощо.

Практичне застосування концепції особистісної безпеки найчастіше наштовхується використання акцій гуманітарного втручання. На початку XXI століття більшість держав офіційно погодилися з «відповідальністю за захист населення», зобов'язавшись дотримуватися прав своїх громадян і брати участь у колективних зусиллях щодо запобігання гуманітарним катастрофам на території інших держав [3].

Саме з погляду політики втручання концепція особистісної безпеки виводить на новий рівень аналізу цілу низку ідей і питань, а саме:

1) які актори наділяються правом «забезпечувати» особистісну безпеку, тобто, на кому лежить «відповідальність захисту»;

2) за допомогою якого набору інструментів необхідно реагувати на комплексні транснаціональні загрози безпеці, що знаходяться поверх державних кордонів;

3) чи можливо очікувати вирішення питання щодо легітимізації втручання.

Висновки. Таким чином, справедливо відзначаючи багато внутрішніх протиріч та недосконалість у структурі міжнародного права, можна зазначити, що динаміка його розвитку щодо нормативного закріплення гуманітарного втручання відбуватиметься якраз через порушення існуючих норм, а також послідовне впровадження нової практики держав. Безсумнівно, за останнє десятиліття інтерес до концепції безпеки особистості зріс, а проблематика поставлених питань виявилася актуальною в умовах виникнення нового покоління загроз. Хоча у своєму сучасному стані ця концепція і не відрізняється ідейною структурністю, подекуди критикується за розмитість і широту визначення, проте вона сформувала формат, у межах якого індивіда розміщено в центральному фокусі аналізу та дії. Не можна не сказати, що концепція безпеки особистості змогла вийти за межі теоретичної схеми та загальної парадигми розвитку, ставши предметом глобального політичного дискурсу. Концепцію безпеки особистості, так чи інакше, прийняли багато держав, за рекомендаціями ООН та деякими іншими регіональними організаціями. Крім того, дана концепція отримала широку підтримку з боку неурядових організацій. Вона має прикладне значення та є майданчиком для координації зусиль урядів щодо вирішення багатопланових завдань захисту людей і вимагає комплексного підходу з залученням широкого кола акторів.

Наявна низка очевидних проблем щодо прийняття концепції особистісної безпеки в інструментарії. Незважаючи на той факт, що особистісна безпека націлена на встановлення справедливості та захист громадян, вона може призвести до закріплення інтервенціоністської політики. При збереженні всієї гостроти наукової дискусії про «відповідальність захисту особистості» очевидно, що нові форми втручання для забезпечення колективної особистісної безпеки повинні містити не лише військове втручання як реакцію на кризу, а й відповідальність за запобігання кризі та комплексне постконфліктне управління. По суті, воно передбачає створення на території держави умов реалізації базових елементів правопорядку, створення дієздатних владних структур та відновлення життєво необхідної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Крук С.І. Інституційність державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія, методологія та практика : монографія. Х.: НУЦЗУ, 2019. 324 с.
2. Помаза-Пономаренко А.Л., Древаль Ю.Д. Проблематика державно-правового регулювання соціальної безпеки // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (17-18 травня 2019 р.). Х., 2019. С. 209–210.
3. Помаза-Пономаренко А.Л. "Національна безпека", [in:] Законодавство України : монографія . Х. : НУЦЗУ, 2018. 168 с.
4. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
5. Akimova L., Litvinova I., Ilchenko H., Pomaza-Ponomarenko A. "The negative impact of corruption on the economic security of states". Scientific journal «International Journal of Management». 2020. № 11 (5). P. 1058-1071.
6. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. URL: <http://www.undp.org/hdro/1994/94.htm>.

References:

1. Kruk, S.I. Institutionalization of public administration in the field of national security of Ukraine: theory, methodology and practice [Instytutsiynist' derzhavnoho upravlinnya u sferi zabezpechennya natsional'noyi bezpeky Ukrayiny: teoriya, metodolohiya ta praktyka]: monograph. Kharkiv: NUTSZU, 2019. 324 p. Print.
2. Pomaza-Ponomarenko, A.L., Dreval Yu.D. Problems of state-legal regulation of social security [Problematyka derzhavno-pravovoho rehulyuvannya sotsial'noyi bezpeky] // State management in the field of civil protection: science, education, practice: materials of the International. science and practice conf. (May 17-18, 2019). Kh., (2019): 209–210. Print.
3. Pomaza-Ponomarenko, A.L. "National security", [in:] Legislation of Ukraine: monograph. Kh.: NUTZU, 2018. Print.
4. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine [Ofitsiynyy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny]. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
5. Akimova, L., Litvinova, I., Ilchenko, H., Pomaza-Ponomarenko, A. "The negative impact of corruption on the economic security of states". Scientific journal «International Journal of Management». 2020. № 11 (5). P. 1058-1071. Print.
6. United Nations Development Programme. Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994. URL: <http://www.undp.org/hdro/1994/94.htm>.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-33

УДК 351.743

*Клочко А.М., д.ю.н., проф., ХНУВС, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6898-964X,*

*Борисова Л.В., к.ю.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0001-6554-1949*

*Нікітіна Л.О., к.т.н., доц., НТУ «ХПІ», м. Харків
ORCID: 0000-0001-9175-6716*

Klochko A., Doctor in Law Sciences, Professor, Vice-Rector, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv,

Borysova L., Ph.D in Law Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,

Nikitina L., Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv

ЩОДО СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

ON FIRE SAFETY STATISTICS

Для визначення статистичних показників необхідно ідентифікувати ті явища й процеси, які належать вивченню, виявити їхню природу й сутність. Статистична наука використовує дані практики, узагальнює їх і розробляє методи проведення статистичних досліджень, застосовуючи в практичній діяльності теоретичні положення статистичної науки для вирішення конкретних управлінських завдань. Показано, що для забезпечення ефективності управлінської діяльності важливо, щоб основні дії, операції, прогнозні оцінки, експертизи, статистичні узагальнення, інформаційні відомості, соціологічні дані, на яких базується те чи інше управлінське рішення були задокументовані та проаналізовані.

У ході дослідження проведено аналіз статистичних даних про пожежі та їх наслідки.

Запропоновано впровадження в практику діяльності органів державної влади показників ефективності та результативності з використанням статистичної інформації під час вибору управляючих впливів при прогнозуванні кількості пожеж з метою прийняття результативних управлінських рішень.

Проаналізовано статистичні дані і виявлені закономірності щодо причин виникнення пожеж. Доведено, що надання інформаційних даних щодо пожеж

дозволяє повністю оцінити масштаби проблем та прийняти ефективні управлінські рішення щодо наявної критичної ситуації у державі у цій сфері.

Ключові слова: статистика, статистичні показники, управлінські рішення, управлінські завдання.

To determine the statistical indicators, it is necessary to identify those phenomena and processes that belong to the study, identify their nature and essence. Statistical science uses data, summarizes them and develops methods of statistical research, applying the theoretical provisions of statistical science in practice to solve specific management tasks. It is shown that in order to ensure the effectiveness of management activities, it is important that basic actions, operations, forecasting estimates, expertise, statistical generalizations, information, sociological data on which this or that management decision is documented and analyzed.

The study analyzed the statistics on fires and their consequences.

The introduction of efficiency and effectiveness indicators using statistical information in the choice of management influences in the predicting the number of fires in order to make effective management decisions is proposed.

Statistics are analyzed and patterns have been identified about the causes of fires. It has been proven that providing information on fires allows you to fully evaluate the scale of problems and make effective management decisions on the existing critical situation in the country in this area.

Keywords: statistics, statistics, management solutions, management tasks.

Постановка проблеми. У 20-ти найбільш розвинених країнах світу витрати на боротьбу з пожежами щорічно складають приблизно від 0,1 до 0,3% всього ВВП країни [1]. Україна не є винятком. Як свідчить статистика надзвичайних ситуацій, ризик їх виникнення на території України залишається високим, що ставить проблему запобігання надзвичайним ситуаціям у ряд першочергових завдань цивільного захисту. Статистика свідчить, що при зростанні чисельності населення на 1% кількість пожеж збільшується приблизно на 5 %, а збитки від них зростають на 10 %. Сьогодні питання пожежної безпеки залишаються актуальними. Кожних п'ять секунд на земній кулі виникає пожежа, а в Україні – кожних 10 хв. Протягом однієї доби в Україні виникає 120-140 пожеж, в яких гинуть 6-7, отримують травми 3-4 людини; вогнем знищується 32-36 будівель, 4-5 одиниць техніки. Щодобові збитки від пожеж становлять близько 500 тис. грн.

Протистояння пожежним ризикам напряму залежить від організованості суспільства, розвиненості відповідних державних інститутів. Відповідно питання якісного аналізу пожежної статистики використовуються для виявлення факторів, що впливають на значення показників пожежної статистики, а це дає змогу прогнозувати значення показників пожежної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Представники школи науки управління або «нової школи» Р. Аккоф, С. Бір, А. Голдберг, Д. Екман розглядали управління як логічний процес, який може бути відображений математично. Математика, статистика, інженерні науки та пов'язані з ними галузі знань зробили істотний внесок у теорію управління. [2]. М. Андрієнко обґрунтував нагальну потребу в пошуку нових підходів до дальшого розвитку механізмів державного управління у сфері пожежної безпеки в Україні та розробив теоретико-методологічний базис їх формування. О. Труш та А. Кошкіна визначають структури і функцій центрів управління в надзвичайних ситуаціях як інструменту підтримки ухвалення рішень органами державного управління, що ці центри за досвідом організації управління в надзвичайних ситуаціях в країнах Європейського Союзу визначають як ситуаційні.

Н. Клименко виділила першорядні особливості державного управління в умовах надзвичайних ситуацій, а саме: зростання рівня невизначеності інформації та ризику ухвалення неадекватної ситуації управлінського рішення, зменшення часу на розроблення, узгодження, ухвалення й виконання адекватних рішень, підвищення вимог до управлінського персоналу. На думку Ю. Саричева державне управління по суті є інформаційним управлінням, де рішення ухвалюються на основі наявних інформаційних ресурсів. Ученим запропоновано кібернетичну модель структури процесу державного управління, у якій інформаційне забезпечення розглядається як невід'ємна складова державного управління, де важливу роль відіграють наявні інформаційні ресурси, що отримуються за допомогою інформаційної інфраструктури.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наукових досліджень щодо стану державного управління у сфері пожежної безпеки, визначення основних напрямків досліджень, окреслення актуальності проблем в зазначеній сфері, пропозиція основних напрямків удосконалення системи цивільного захисту держави.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управлінське рішення та його зміст базуються на аналізі інформації щодо розвитку тієї галузі, в якій це рішення здійснюватиметься. Для аналізу інформації використовуються статистичні дані, що є базою цього управління. [3]. Американські вчені З. Лана та К. Андерс, узагальнивши напрями, методи та результати досліджень у сфері державного управління в США за 10 років, виділили предметно-орієнтовану парадигму у сфері державного управління шляхом застосування статистичного підходу. Це дало змогу на підставі такого аналізу виділити трирівневу матрицю предметно-орієнтованої парадигми, що відображає основні рівні досліджень у сфері державного управління. [4]. Представники школи науки управління або «нової школи» Р. Аккоф, С. Бір, А. Голдберг, Д. Екман розглядали управління як логічний процес, який може бути відображений матема-

тично. Математика, статистика, інженерні науки та пов'язані з ними галузі знань зробили істотний внесок у теорію управління [5].

Закон України «Про державну статистику», який затверджений від 17.09.1992 р., – основний законодавчий акт, що регулює правові відносини в галузі державної статистики, визначає права та функції органів державної статистики, організаційні засади здійснення державної статистичної діяльності з метою отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічної, соціальної, демографічної та екологічної ситуації в Україні та її регіонах відповідає основним принципам офіційної статистики Організації Об'єднаних Націй (ООН), адаптований до законодавства Європейського Союзу (ЄС) у сфері статистики, а також отримав позитивну оцінку Євростату і статистичного департаменту МВФ (Міжнародного валютного фонду).

Збір повної і своєчасної статистичної інформації має відповідати вимогам актуальності, достовірності, достатності, доступності та автентичності, коригування помилок

і відхилення (інформації зворотного зв'язку) на реляцію управлінських рішень. Функції державного управління такі як прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, статистика і контроль відображають призначення та мету державного управління, даючи можливість розглянути процес впливу на суспільні відносини як цілісний та взаємопов'язаний процес.

Розвиток статистики здійснювався удосконаленням її теорії і практики ученими різних країн, першорядне місце серед яких належить бельгійському вченому А. Кетле.

І.В. Вернадський зазначав, що теоретичне визначення статистики належить А. Кетле: «Він називає її Наукою, що навчає виводити зі схожих чисельних термінів закони послідовності суспільних явищ» [6]. Його учення про середні величини та статистичні закономірності є важливим інструментом пізнання об'єктивної дійсності.

І.В. Вернадський визначав, що «Не одні голі факти, навіть не їхні взаємні відносини тільки, а їх взаємний причинний зв'язок, закони, які діють у них, має представляти Статистика. Цього вимагає від неї її значення, як Науки, і цього прагнуть всі сучасні дослідження у її області» [6], зазначаючи, що відповідно до статистичного закону, який відкривається нам лише у середніх величинах іншого роду.

А. Кетле зазначав: «Статистика вивчає державу лише в певну епоху; вона об'єднує лише ті елементи, що стосуються його життя, і застосовуються, щоб зробити їх порівняння та об'єднання в найбільш кращій формі, а отже, визнати всі факти, які ці елементи можуть визначити».

Статистична наука систематизує та узагальнює інформацію про різні види діяльності, дає змогу «бачити закономірності в масиві чисел, виділяти

стійкі зв'язки між окремими показниками, визначати основні дії при ухваленні рішень»[7]. Реалізація управлінських рішень передбачає підвищення ефективності системи державного управління у якісному та кількісному вимірах.

Запровадження в практику діяльності органів державної влади показників ефективності та результативності з використанням статистичної інформації під час вибору управляючих впливів створює систему зворотного зв'язку, тобто вплив результатів функціонування деякої системи (об'єкта) на характер цього функціонування. Вважається, що основна ідея зворотного зв'язку полягає у використанні відхилень системи (об'єкта) від певного (цільового) стану для формування управляючого впливу і оцінки якості управління. Зменшення відхилення свідчить про правильну постановку конкретного завдання управління і нормальний хід управління.

Під час підготовки управлінських рішень використовуються такі способи: складання інформаційних записок та аналіз статистичних матеріалів.

У державному управлінні застосовують такі методи підготовки управлінських рішень:

- системний і функціональний аналіз;
- методи прогнозування;
- методи теорії ігор і статистичної теорії ухвалення рішень;
- *статистичні методи*;
- математичне програмування;
- економіко-статистичне моделювання;
- теорії масового обслуговування та ін.

Статистичні методи аналізу даних застосовуються практично в усіх сферах діяльності людини. Їх використовують, коли необхідно отримати й обґрунтувати будь-які судження про групу (об'єктів або суб'єктів) з деякою внутрішньою неоднорідністю.

Залежно від отриманої статистичної інформації та визначеної мети і завдань дослідження встановлюються конкретні напрями проведення статистичного аналізу. Методи, згідно з якими буде проводитись аналіз, залежать від встановлених напрямів дослідження. Обрані методи виступають базою формування системи статистичних показників необхідних для проведення розрахунків.

Вчений статистик-математик професор Є.Є. Слуцький у 1912 році позначав значимість методів математичної статистики: «Ми приходимо, таким чином до кардинальної вимоги, яку життя ставить діячам статистики: статистик повинен бути математиком, бо його наука є наука математична» [8].

На думку О. Кулинича та Р. Кулинича, «Об'єктивну оцінку стану та розвитку суспільно-економічних явищ і процесів можна забезпечити тільки застосуванням правильно підібраних статистичних та математичних методів. Ці методи перестають бути предметом інтересу у практичній діяль-

ності у тих випадках, коли немає впевненості, якою мірою їх можна застосувати для вирішення конкретних завдань. В умовах значного прогресу в технології збирання й опрацювання статистичних даних кваліфіковане застосування статистичних та математичних методів істотно гальмується якраз недостатнім знанням методів та їх можливостей в оцінці інформації» [2, с. 5-7, 9].¹

Між статистичною наукою і практикою існує взаємозв'язок. В.І. Вернадський визначав: «Таким чином, ім'я Статистики стає властивим для кожного компіляторського труда і є так званими її видами, існує військова статистика та *статистика пожеж*, і статистика рослин тощо» [6].

Статистична наука використовує дані практики, узагальнює їх і розробляє методи проведення статистичних досліджень. У практичній діяльності застосовуються теоретичні положення статистичної науки для вирішення конкретних управлінських завдань. Особливості статистичної науки полягають в тому, що:

- вивчається вплив природних і технічних факторів на кількісні зміни суспільного життя;
- вплив розвитку суспільства на природні умови життя суспільства;
- статистика вивчає суспільні явища;
- у вивченні кількісної сторони явища, адже кількісна сторона суспільних явищ вивчається статистикою у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною;
- статистика вивчає не поодинокі факти, а сукупність фактів, що мають різні ознаки, які повторюються в просторі або впродовж часу;
- статистика вивчає кількісну сторону суспільних явищ в конкретних умовах місця і часу.

Таким чином, статистична наука систематизує та узагальнює інформацію про різні види діяльності, дає змогу «бачити закономірності в масиві чисел, виділяти стійкі зв'язки між окремими показниками, визначати основні дії при ухваленні рішень» [7].

Статистичні методи аналізу даних застосовуються практично в усіх сферах діяльності людини. Виділяють три види наукової та прикладної діяльності в галузі статистичних методів аналізу даних (за ступенем специфічності методів, поєднаної із заглибленістю в конкретні проблеми):

- а) розробка та дослідження методів загального призначення без урахування специфіки галузі застосування;
- б) розробка та дослідження статистичних моделей реальних явищ і процесів відповідно до потреб тієї чи іншої галузі діяльності;
- в) застосування статистичних методів і моделей для статистичного аналізу конкретних даних.

¹

Наприклад, відповідно до статистичних даних Центру Пожежної Статистики Міжнародної Асоціації Пожежно-рятувальних служб (СТІФ) [9], який аналізує стан пожеж у 23 країнах світу, щороку приблизно 17% усіх пожеж у цих країнах виникає у природних екосистемах.

ДСНС відповідно до ст. 131 Кодексу цивільного захисту України, Порядку обліку пожеж та їх наслідків і покладених на неї функцій забезпечує ведення єдиного обліку пожеж та їх наслідків. Облік пожеж та їх наслідків здійснюється, зокрема, з метою проведення аналізу причин виникнення пожеж ... і створення умов для гасіння пожеж.

Як свідчить статистика надзвичайних ситуацій, ризик їх виникнення на території України залишається високим, що ставить проблему запобігання надзвичайним ситуаціям у ряд першочергових завдань цивільного захисту.

Для більш детального розгляду даної проблеми проаналізуємо статистику стосовно пожеж в Україні. Аналіз даних пожежної статистики дозволяє виявити закономірності щодо причин виникнення пожеж, причин загибелі людей на пожежах, ефективності проведення профілактичної протипожежної агітації та інші закономірності. На основі цих закономірностей можна розробляти заходи щодо попередження виникнення пожеж, зменшення кількості людей, що гинуть на пожежах чи інші заходи або напрямки протипожежної роботи.

Статистичні дані свідчать, що основними причинами пожеж в Україні є: необережне

поводження з вогнем (68-70%); порушення правил пожежної безпеки (ПБ) при влаштуванні та експлуатації електроустановок (18-20%); порушення правил ПБ при влаштуванні та експлуатації печей, теплогенеруючих агрегатів та установок (6-8%); підпали (3-5%); пустоці дітей з вогнем (менше 1%); порушення правил ПБ при експлуатації побутових газових, гасових та бензинових виробів (менше 1%).

До основних причин пожеж на виробництві відносять: порушення правил монтажу та експлуатації електроустановок (25-30%); необережне поведження з вогнем (25-35%); порушення технологічного процесу виробництва (до 10%); порушення правил пожежної безпеки при електрогазозварюванні та різанні металів, паяльних роботах, розігріванні бітуму та проведенні інших видів вогневих робіт (10-12%); порушення правил монтажу та експлуатації приладів опалення (4-6%); іскри теплового та механічного походження (до 2%); підпали (2-3%); інші причини (до 2%).

В Україні за останні 9-10 років відзначається тенденція до зниження кількості пожеж, але проблема залишається гострою. У порівнянні з періодом середини 80-х років річна кількість пожеж сьогодні втричі вища і коливається в межах 40000-50000. Кількість загиблих становить 2500-3500 людей на рік, серед них 120-150 дітей. Щодня в країні виникає, в середньому,

біля 130 пожеж, на яких гине 7-10, отримує травми 140-150 чоловік. Збитки від пожеж складають понад 2,0 млрд. грн. на рік.

Найбільше загорянь виникло через необережне поводження з вогнем: у 2020-у році їхня кількість склала 24, що на 10 менше, ніж за 2019-й рік. Порушення правил пожежної під час роботи з електроприладами призвело до 13 пожеж у 2020-у році, а в 2019-му таких було на 8 менше. Недотримання правил пожежної безпеки під час використання пічного опалення та теплогенераторів спричинило 3 пожежі у 2020 та 2019-у роках. Тенденція до виникнення пожеж за 2020-й у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року зменшилась на 14%.

У порівнянні з країнами Західної Європи кількість пожеж є досить значною. Ефективність державного системного регулювання безпеки доведено позитивним досвідом країн Європи, у яких три десятиліття тому розпочато впровадження превентивних заходів на основі ризик-орієнтованого підходу. Європейський і світовий досвід показує, що запровадження сучасних методів регулювання техногенної безпеки на основі ризик-орієнтованого підходу дозволяє мінімізувати соціально-економічні наслідки від надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж, забезпечити гарантований рівень безпеки громадян і суспільства.

Висновки. В управлінні значна увага приділяється розвитку та удосконаленню функції комунікації, її засобам і технологіям: за оцінками фахівців, на обмін, перетворення та обробку інформації в управлінських процесах втрачається від 50% до 90% часу. А це означає, що інформаційні процеси складають основу управлінських процесів і значно впливають на їх ефективність. Ефективність управління як результат, спрямований на реалізацію управлінських рішень, передбачає підвищення ефективності системи державного управління у якісному та кількісному вимірах.

Важливим кроком до підвищення інформаційного рівня статистичної інформації є впровадження сучасних технологій її обробки. Це дає змогу ефективніше використовувати первинну звітність, застосовуючи на її основі додаткові групування, розрахунки, оцінки, що сприяє поглибленню аналізу й розширенню програми публікацій. Реалізація вищезазваних напрямів дозволяє покращити забезпеченість статистичною інформацією як основних її користувачів, так і громадськості.

Список використаних джерел:

1. Brushlinsky N.N., Hall J.R., Sokolov S.V., Wagner I.P. Reports № 10–21 // World Fire Statistics. Center of Fire Statistics of CTIF, 2005–2016. URL: <https://www.ctif.org>.

2. Лисиченко Г.В., Хміль Г.А. Концептуальні засади створення експертної аналітично-інформаційної підсистеми аналізу ризиків державної системи моніторингу довкілля / Моделювання та інформаційні технології : Зб. наук. пр. К.: ІМЕ ім. Г.Є. Пухова НАН України, 2009. Вип. 50. С. 71-77.

3. URL: http://4ua.co.ua/management/xb3bc69b5c53b89521316d37_0.html
(дата звернення: 10.10.2022).

4. Бакуменко В.Д., Усаченко Л.М., Червякова О.В. Теоретичні засади державного управління : навч. посіб. ; за заг. ред. Л.М. Усаченко. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. 174 с.

5. URL: http://4ua.co.ua/management/xb3bc69b5c53b89521316d37_0.html
(дата звернення: 15.10.2022).

6. Вернадский И. Задачи статистики // Журнал Министерства народного просвещения. 1852. Ч. 74. С. 61-91.

7. Уманець Т. В. Загальна теорія статистики: навч. посіб. К : Знання, 2006. 239 с.

8. Слущкий Є.Є. Теорія кореляції і елементи вчення про криві розподілу//відомості Київського комерційного інституту. К., 1912. Кн. XVI. С. 2.

9. World Fire Statistics. CTIF Report (Світова пожежна статистика. Звіт Міжнародної Асоціації Пожежнорятувальних служб), 2015. 63 р.

References:

1. Brushlinsky N.n., Hall J.R., Sokolov S.V., Wagner I.P. Reports № 10–21 // World Fire Statistics. Center of Fire Statistics of CTIF, 2005–2016. - Access mode: <https://www.ctif.org>.

2. Lisichenko GV, Khmil GA Conceptual foundations for the creation of an expert analytical and information subsystem of risk analysis of the state environmental monitoring system / modeling and information technologies: Coll. Sciences. Ave. - К.: IPME them. G.E. Pukhova NAS of Ukraine, 2009. - Issue. 50.-P. 71-77.

3. URL: http://4ua.co.ua/management/xb3bc69B53b89521316D37_0.html
(date of appeal: 10.10.2022).

4. Bakumenko VD, Usachenko LM, Chervyakova OV Theoretical foundations of public administration: textbook. a manual. / VD Bakumenko, LM Usachenko, OV Chervyakova; For the head. ed. LM Usachenko. - К .: LLC "Interservice", 2013. - 174 p.

5. URL: http://4ua.co.ua/management/xb3bc69B53b89521316d37_0.html
(date of appeal: 15.10.2022).

6. Vernadsky I. Set statistics // Magazine of the Ministry of People's Education. -1852.-Part 74.-P. 61-91.

7. Umanets TV General theory of statistics: textbook. a manual. / TV Umanets. - К: Knowledge, 2006. - 239 p.

8. Slutsky E.E. Correlation Theory and Elements of Distribution Curves // Bulletin of the Kiev Commercial Institute. - К., 1912. Book. XVI. - P. 2.

9. World Fire Statistics. CTIF Report ((World Fire Statistics. Report of the International Fire Rescue Services Association), 2015. - 63 p.

*Кулешов М.М., к.т.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків, ORCID: 000-0001-6152-7955,
Ященко О. А., к.е.н., доц., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-389X>*

*Kuleshov N., Ph.D of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Management and Organization of Activities in the Field of Civil Protection National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,
Yashchenko O., Ph.D in economics, Associate Professor, Department of Management and Organization of Civil defence, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

CURRENT ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF CIVIL DEFENSE TASKS IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES AND THREATS

В статті розглянуті проблемні питання діяльності єдиної державної системи цивільного захисту України з організації виконання завдань і заходів з захисту населення від надзвичайних ситуацій в сучасних безпекових умовах. Проаналізований стан законодавчого забезпечення заходів цивільного захисту. В умовах реалізації адміністративно – територіальної реформи підкреслена необхідність подальшого удосконалення системи цивільного захисту на регіональному і місцевому рівнях, сформульовані основоположні вимоги до її складових частин.

Ключові слова: *система, цивільний захист, надзвичайні ситуації, завдання, заходи, суб'єкти, органи влади.*

The article examines problematic issues of the unified state system of civil protection of Ukraine in the organization of tasks and measures to protect the population from emergency situations in modern security conditions. The state of legislative provision of civil protection measures was analyzed. In the context of the implementation of the administrative-territorial reform, the need for further improvement of the civil protection system at the regional and local levels was emphasized, and the basic requirements for its constituent parts were formulated.

Key words: *system, civil protection, emergency situations, tasks, measures, subjects, authorities.*

Постановка проблеми. Захист населення, об'єктів економіки і національного надбання від негативних наслідків надзвичайних ситуацій (НС) є невід'ємною частиною державної політики національної безпеки і державного будівництва, однією з найважливіших функцій центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Протягом усього історичного періоду розвитку системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру особлива увага приділялась побудові ефективної системи цивільного захисту (ЦЗ) та її органам управління, які були б спроможні адекватно реагувати на усі види загроз. Особливо важливим є даний період розвитку держави, коли Україна опинилася перед багатьма викликами та загрозами.

Аналіз стану сучасної обстановки показує необхідність перегляду існуючих підходів к забезпеченню безпеки населення, територій та об'єктів економіки України, та реалізації ефективних заходів захисту населення від НС різноманітного походження, а існуюча система управління цивільного захисту, у зв'язку з появою нових видів загроз, потребує структурного та функціонального удосконалення. Одним з авторів цієї статті ще у 2018 році [7] відмічалось, що під час перегляду концепції державного управління у надзвичайних ситуаціях, що було зумовлено сприйняттям безпеки та необхідністю захисту населення, об'єктів економіки і національного надбання від негативних наслідків НС, як невід'ємної складової національної безпеки і державного будівництва, та визнанням пріоритету цивільного захисту населення і територій від загроз мирного часу, відбувся відхід від пострадянської системи цивільної оборони традиційно орієнтованої на вирішення завдань воєнного часу. Відмовившись, по суті справи, від складової воєнних загроз, яка була практично проігнорована, замість пошуку та побудови оптимальної моделі ЦЗ з урахуванням усіх видів небезпек, система цивільного захисту (оборони) України з середини 90-х років повністю була переорієнтована на виконання завдань з захисту населення і територій від НС техногенного і природного характеру. Далі, незважаючи на здійснену у 2012 році інтеграцію державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру і системи цивільної оборони в Єдину державну систему цивільного захисту (ЄДСЦЗ) суттєвих коректив, з зазначеного питання, в нове законодавство з цивільного захисту внесено небуло. На жаль, такий односторонній підхід, як підтверджує сьогоднішня, виявився хибним, адже практична відмова від вирішення завдань ЦЗ воєнного часу, які стосувалися підвищення стійкості об'єктів економіки, системи підготовки та захисту населення від вражаючих чинників сучасної зброї, тактики дій органів управління та сил ЦЗ в умовах воєнних загроз призвела до негативних наслідків. Збройна російська агресія актуалізувала питання

захисту цивільного населення держави від наслідків ведення бойових дій, а посилення загроз виникнення НС воєнного характеру спонукає до перегляду концепції державного управління у кризових ситуаціях і пошуку нових підходів до планування та реалізації заходів цивільного захисту в рамках діяльності єдиної державної системи цивільного захисту України, які безпосередньо впливають на рівень безпеки людей під час виникнення окремих видів НС та воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз правових та нормативно-технічних документів, наукових публікацій, виступів провідних науковців та фахівців, а також аналіз статистичних даних за результатами оцінки реальних надзвичайних ситуацій та їх наслідків показують, що забезпечення безпеки населення є складною науково-технічною, соціально - економічною, організаційною та політичною проблемою, рішення якої вимагає загальнодержавного системного підходу.

Постановка завдання. Аналіз та оцінка стану реалізації суб'єктами забезпечення цивільного захисту завдань ЄДСЦЗ та заходів з захисту населення і територій від НС в нових безпекових умовах.

Виклад основного матеріалу. Основним напрямом державної політики у сфері безпеки населення і основним обов'язком держави є забезпечення гарантій безпеки проживання та діяльності людей. Державна політика у сфері забезпечення безпеки населення у надзвичайних ситуаціях спирається на широкий спектр різних напрямів науки і техніки, виробництва великої номенклатури захисних засобів, підготовки кадрів, фінансування, використання та збереження природних ресурсів, навчання населення та ін.

Напрями та заходи державної політики у сфері ЦЗ у мирний час та в особливий період реалізуються у рамках функціонування єдиної державної системи цивільного захисту, шляхом об'єднання дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ, підпорядкованих їм сил і засобів. Безпосередньо захист населення і територій України від наслідків НС здійснюється шляхом планування та організації виконання ряду спеціальних заходів, спрямованих на запобігання або максимальне зниження можливості ураження населення, об'єктів економіки і територій. Здійснення цих заходів передбачає створення необхідних умов для збереження життя і здоров'я людини та економічного потенціалу країни в НС техногенного, природного характеру та під час воєнних загроз. В період організації захисту населення в НС всі суб'єкти забезпечення ЦЗ, що займаються цими питаннями, повинні керуватися певними принципами. Загальні принципи захисту населення випливають з основних положень Конституції України, Кодексу цивільного захисту України та Закону України «Про основи національної безпеки України», а саме:

– заходи із захисту населення планують завчасно і здійснюють диференційовано, з урахуванням економічного і політичного потенціалу окремих міст, районів та обсягів економіки, з урахуванням ступеня можливої небезпеки;

– зміст, обсяг та терміни проведення заходів захисту населення визначаються з урахуванням економічних можливостей та політичної обстановки, виходячи із принципу необхідної достатності, який припускає вибір оптимального варіанта захисту, поєднання соціально - економічних інтересів та інтересів цивільного захисту, підвищення рівня універсальності засобів захисту як за умов воєнного, так і мирного часу;

– заходи захисту населення повинні забезпечити зменшення загрози життю і здоров'ю та знизити втрати від небезпек, що виникають як унаслідок військових дій, так і від НС техногенного та природного характеру.

Виходячи із зазначеного, слід мати на увазі, що заходи із захисту населення і територій є складовою частиною заходів з попередження і ліквідації НС, які виконуються як у превентивному, так і в оперативному порядку з урахуванням можливих небезпек та загроз, а також особливостей розселення людей, природно - кліматичних та інших умов. Крім цього, враховуються економічні можливості щодо реалізації захисних заходів. У цьому аспекті важливим є те, що заходи щодо захисту населення повинні здійснюватися не тільки у зв'язку з можливими НС природного і техногенного характеру але і в передбаченні небезпек, які виникають під час ведення воєнних дій або внаслідок них, адже значна частина цих заходів є ефективними як у мирний, так і у воєнний час.

Захист населення є однією із важливих функцій більшості країн світу з метою реалізації якої утворюються національні системи цивільного захисту (цивільної оборони) та міжнародні інституції. Окремо слід відмітити міжнародний договір (Женевську конвенцію), який закріплює у міжнародному праві норми щодо гуманного ставлення під час війни.

Зокрема розділ 6-й, четвертої частини Женевської конвенції, повністю присвячений цивільній обороні, його положення доповнено першим додатковим протоколом. Зазначено, що діяльність цивільної оборони спрямована на виконання гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення від небезпеки, та допомогу в усуненні безпосередніх наслідків воєнних дій чи лих, а також створення умов, необхідних для виживання людей. У Конвенції визначається сфера діяльності цивільної оборони, що передбачає виконання наступних завдань:

- повідомлення;
- рятувальні роботи;
- медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійну допомогу;
- евакуація;

- надання сховищ та їх обладнання;
- боротьба із пожежами;
- проведення заходів щодо світломаскування;
- виявлення та визначення небезпечних районів;
- знезараження та інші подібні заходи захисту;
- термінове надання житла та постачання;
- термінова допомога у встановленні та підтримці порядку в районах лиха;
- термінове оновлення необхідних комунальних служб;
- термінове поховання загиблих;
- допомога у збереженні об'єктів, суттєво необхідних для виживання;
- додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезгаданих завдань, а також планування та організація їх виконання.

Слід зазначити, що ситуація, яка склалася в Україні за наслідками воєнних дій, зараз вимагає перегляду завдань ЄДСЦЗ [6] з метою їх уточнення і розширення, спираючись на завдання сфери діяльності цивільної оборони (цивільного захисту) визначеною женевською конвенцією.

Реалізація завдань ЄДСЦЗ, як вже зазначалось раніше, безпосередньо пов'язане з запровадженням заходів у сфері ЦЗ, ефективність яких знаходиться у прямій залежності від стану нормативно-правової бази, що регулює суспільні правовідносини у цій сфері. Правову основу цивільного захисту в Україні становлять: Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, інші Закони України, Укази Президента України і Урядові рішення. Зокрема ст.3 Конституції України декларує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Нормативна складова окремих заходів регламентується відповідними державними стандартами та будівельними нормами. Зазначена нормативно – правова база регулює суспільні правовідносини в даній сфері і забезпечує:

- проведення єдиної державної політики та реалізацію повноважень органами влади і управління всіх рівнів, суб'єктами господарювання (незалежно від організаційно - правової форми та форми власності), громадськими об'єднаннями та громадянами в різних умовах надзвичайної обстановки;
- створення суспільно-політичних, організаційних, економічних, соціальних і правових умов, при яких не може бути прийнята жодна програма розвитку і розміщення продуктивних сил, не може бути розпочатий жоден експеримент, будівництво якого б то не було об'єкту, якщо це веде до зниження рівня безпеки і ступеня захищеності людей, якими б намірами і обставинами вони не диктувалися;

– попередження НС різного характеру і підвищення сталого функціонування об'єктів соціально-економічного призначення і всієї інфраструктури;

– оперативне реагування та ефективне управління при виникненні НС різного характеру, своєчасне відновлення безпеки і нормальних умов життєдіяльності населення і функціонування виробничо-економічних систем в зоні лиха.

Дані принципи підлягають обов'язковому та неухильному виконанню державою та всіма його інститутами влади і органами управління, суспільством і громадянами. При цьому слід особливо відзначити, що головна роль у забезпеченні безпеки і ефективного захисту населення, об'єктів економіки і в цілому національного надбання країни від надзвичайних ситуацій природного, техногенного та воєнного характеру належить державі, яка формує і встановлює в даній сфері відповідні норми, стандарти, критерії, правила, вимоги та приписи, які в свою чергу є основою функціональних процедур державного регулювання попередження НС, а також організації та здійснення заходів щодо їх ліквідації.

Зараз ми є свідками переоцінки підходів щодо запровадження заходів ЦЗ які набули своєї актуальності під час реальних подій викликаних воєнними діями. Особливо це стосується заходів з оповіщення та укриття населення у захисних спорудах та його евакуації, які довгий час були предметом дискусій та обговорення, як найбільш актуальних та проблемних. Воєнні події, які стали реаліями сьогоденного життя, вимусили органи влади вирішувати зазначені питання у терміновому порядку. Результатом цього процесу стало прийняття ряду законодавчих актів і нормативних документів реалізація яких дозволить значно покращити стан захисту населення від усіх видів загроз. Зокрема, у зв'язку з широкомасштабним вторгненням російських військ на територію України постало питання про термінове розгортання в населених пунктах мережі захисних споруд цивільного захисту, спроможних забезпечити, або принаймні суттєво підвищити рівень безпеки громадян (переважно з числа представників цивільного населення). З метою вирішення цього питання було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» [4]. Законом запроваджено додаткові заходи у сфері будівельної діяльності, спрямовані на захист населення від вибухів, вибухових хвиль, ураження небезпечними хімічними, радіоактивними і біологічно небезпечними речовинами. Прийнятими змінами до Кодексу цивільного захисту [2] передбачається, що будівельні норми, містобудівна документація нових споруд на регіональному і місцевому рівнях повинна мати розділ по інженерно - технічним заходам ЦЗ. Тобто, усі житлові новобудови та інші будівлі повинні мати захисну споруду. *Затвердження містобудівної*

документації на регіональному і місцевому рівнях за відсутності такого розділу забороняється.

Стосовно оповіщення, в рамках раніш прийнятої концепції [9], нарешті активізувалися питання щодо модернізації існуючої системи, заснованої на запровадженні сучасних інформаційно-телекомунікаційних комплексів з використанням новітніх технологій, а також залученню до оповіщення операторів телекомунікацій та телерадіоорганізацій незалежно від форм власності з метою максимально повного охоплення населення заходами з оповіщення та інформування, незалежно від місця розташування кожної людини за припустимий час. Позитивні зміни з цього питання населення України вже відчуло. На законодавчому рівні відрегульовані також деякі питання з організації евакуації населення у безпечні райони [5].

Визначаючи пріоритетність завдань щодо вирішення проблем цивільного захисту, необхідно виділити при цьому особливо важливий аспект - «управлінський», що містить у своїй основі «соціальний стрижень», який пронизує всю систему загроз. У зв'язку з цим зростає необхідність перегляду існуючих пріоритетів у діяльності органів державної влади, які стосуються системи захисту населення і територій від НС. Цей крок неможливий без усвідомлення того, що захист населення - це, передусім, науково обгрунтоване управління соціальними процесами, заснований на принципах конкретності та інформаційної достатності. Розробка управлінських технологій, спрямованих на соціальне вирішення проблем захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, вимагає, як мінімум, всього комплексу знань про закономірності соціального розвитку, явища, методологію та методіку як збору та аналізу соціологічної інформації, так і розроблення та впровадження конкретних процедур з організації управління процесом цивільного захисту. Адже саме від діяльності органів влади усіх рівнів та органів місцевого самоврядування залежить рівень безпеки громадян і об'єктів економіки.

В Україні, відповідно до діючого законодавства, організація заходів цивільного захисту здійснюється в:

- функціональних підсистемах ЄДСЦЗ - центральними органами виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, у відповідній сфері суспільного життя;
- територіальних підсистемах ЄДСЦЗ - Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та підрозділами з питань цивільного захисту, які створюються у їх складі;
- ланках територіальних підсистем - районними державними адміністраціями та підрозділами з питань цивільного захисту, які створюються у їх складі;
- субланках ланок територіальних підсистем - виконавчими органами міських, селищних і сільських рад та підрозділами з питань цивільного захисту, які створюються у їх складі.

В умовах реалізації реформи децентралізації влади в Україні, що супроводжується структурно-функціональними та економічними змінами в організації діяльності місцевих органів влади і органів місцевого самоврядування, слід очікувати певної «децентралізації» також і цивільного захисту. Це має виражатися в наданні більших повноважень органам місцевої влади, які характеризують їх правове становище у вирішенні завдань цивільного захисту, що посилить їх інституційну спроможність щодо захисту об'єднаних територіальних громад від НС та їх наслідків. Зазначене передбачає формування утворених на місцях нових організаційних структур цивільного захисту, якими на даний час є субланки місцевих ланок територіальних підсистем ЄДСЦЗ, які були б спроможними реалізовувати заходи ЦЗ на відповідних територіях. Крім цього є нагальна потреба в продовженні процесів реформування ЄДСЦЗ діяльність якої повинна спиратися на наукове та економічне обґрунтування питань, пов'язаних з цивільним захистом; безумовне виконання юридичних і правових законодавчих актів; прозорі і зрозумілі механізми реалізації завдань цивільного захисту; підтвердження прийнятих програм і заявлених цілей фінансовими і матеріальними ресурсами. Відповідно до світової практики і відчизняного досвіду, який зараз набувається у воєнних умовах, ЄДСЦЗ повинна мати у своєму складі: підготовлені органи управління на усіх рівнях її функціонування; сучасні засоби оповіщення та системи зв'язку; системи радіаційної розвідки, дозиметричного та хімічного контролю; надійні системи захисних споруд; запаси продовольчих товарів, сировини та матеріальних ресурсів; підготовлені до виконання завдань за призначенням сили та засоби цивільного захисту. Важливо також визнати необхідність підготовки і здійснення заходів щодо захисту населення від військових небезпек в сучасних умовах і на перспективу, принаймні, до тих пір, поки існує загроза виникнення збройних конфліктів. ЄДСЦЗ України повинна бути постійно готовою до виконання своїх завдань в умовах військових дій будь-якого масштабу, всіх форм можливих збройних конфліктів, застосування всіх видів засобів збройного протидіювання.

Висновки. У зв'язку з продовженням воєнних дій в Україні та появою нових видів загроз, існуюча система цивільного захисту та її органи управління і сили потребують подальшого структурного та функціонального удосконалення з метою підвищення рівня оперативного реагування на усі види небезпек та забезпечення ефективного захисту населення від надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Гудович О., Ковальов О., Мазуренко В. (2020). Наукове обґрунтування основних завдань органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту. Науковий вісник: Державне управління, (4(6), 46–67. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-4\(6\)-46-67](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-4(6)-46-67).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань цивільного захисту» м.Київ 17 лютого 2022 року №2081-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2081-20#Text>.
3. Закон України від 15 березня 2022 року № 2132-ІХ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» № 2486-ІХ від 29.07.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text>.
5. Закон України "Про транспорт" від 10.11.1994 № 232/94-ВР (Редакція станом на 09.06.2022). Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 51.
6. Кодекс цивільного захисту України від 02.10. 2012 р. № 5403- VI. Відомості Верховної Ради. 2013.(№ 34-35). С.458.
7. Кулешов М.М. Щодо побудови та удосконалення діяльності державної системи цивільного захисту України безпеки / Кулешов М.М. // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. – Х.: НУЦЗУ, 2018. – Вип. 1(8). – С. 433-440. – (Серія «Державне управління»).
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2014 р. №11 "Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31. 01. 2018р. № 43-р «Про схвалення Концепції розвитку та технічної модернізації системи централізованого оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій»: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2018-%D1%80>.
10. Розпорядження Кабінету міністрів України від 24. 02. 2022р. № 179 – р Про організацію функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах воєнного стану. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text>.

References:

1. Hudovich O., Kovalev O., Mazurenko V. (2020). Scientific substantiation of the main tasks of executive authorities in the field of civil protection. *Scientific Bulletin: Public Administration*, (4(6), 46–67. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-4\(6\)-46-67](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-4(6)-46-67).
2. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving Civil Protection Legislation" Kyiv, February 17, 2022 No. 2081-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2081-20#Text>.
3. Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2132-IX On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Environmental Activities and Civil Protection for the Period of Martial Law and the Reconstruction Period. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.
4. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Ensuring Civil Protection Requirements During Planning and Development of Territories" No. 2486-IX dated 07/29/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text>.
5. Law of Ukraine "On Transport" dated November 10, 1994 No. 232/94-VR Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1994, No. 51.
6. Civil Protection Code of Ukraine dated 02.10. 2012 No. 5403-VI. Verkhovna Rada information. 2013. (No. 34-35). P.458.
7. Kuleshov N.N. Regarding the construction and improvement of the activity of the state system of civil protection of Ukraine security / Kuleshov N.N. // Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine: coll. of science pr. – Kh.: NUTZU, 2018. – Issue 1(8). - P. 433-440. – (Series "Public administration").
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 16, 2014 No. 11 "On approval of the Regulation on the unified state system of civil protection". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>.
9. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 31, 2018 No. 43-r "On the approval of the Concept of development and technical modernization of the system of centralized notification of the threat of emergence or emergence of emergency situations": <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2018-%D1%80>.
10. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 24, 2022. No. 179 - r On the organization of the functioning of the unified state system of civil protection in the conditions of martial law. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2022-%D1%80#Text>.

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-35

УДК 354: 331.5

*Мороз С.А., к.держ.упр., с.д., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID ID 0000-0002-2696-1278,*

*Мороз В.М., д.держ.упр., проф., НТУ «ХПІ», м. Харків,
ORCID:0000-0003-0796-5035,*

*Мороз О.В., студент Медичного коледжу Туңцзі, Хуачжонский університет науки і технології, м. Вухань, Китай,
ORCID: 0000-0003-4314-4939*

*Moroz S., Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Research Officer, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv,
Moroz V., D.Sc. in Public Administration, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»,
Moroz O., Graduate student, Tongji Medical College of Huazhong University of Science and Technology Wuhan, China*

РИЗИКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ: ЗАГАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ

RISKS IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF LABOUR MARKET: GENERAL CLASSIFICATION AND CONTENT'S CHARACTERISTICS

Функціонування ринку праці, як й будь-якої ринкової за природою свого походження інституції, супроводжується актуалізацією та розвитком тих чи інших ризиків. Ігнорування цих ризиків з боку суб'єктів управління та регулювання ринку праці може негативно позначитись не лише на ефективності функціонування безпосередньо самого ринку праці, а й на суспільно-політичному та соціально-економічному стані держави в цілому. За певних обставин, ризики в системі державного регулювання ринку праці можуть розглядатися на рівні загроз національній безпеці. За результатами аналізу наукової літератури було обґрунтовано можливість класифікації ризиків в системі державного регулювання ринку праці за двома основними групами, а саме: група статичних, природних або так званих теоретичних ризиків; група динамічних або практичних ризиків. Ризики кожної з цих груп мають свої особливості в актуалізації на рівні безпосередніх об'єктів державного управління, як за природою свого походження, так й за актуальним на час ідентифікації змістом. Запропонована у межах публікація класифікація,

так само як й сформульовані відповідно до її змісту узагальнення, можуть бути використані для формування унікального для кожного з ідентифікованих ризиків поєднання методів та інструментів публічного управління функціонуванням та розвитком ринку праці. За результатами наведеної у публікації статистичної інформації Державної служби зайнятості та Національного банку України щодо характеристик поточного стану та перспектив розвитку ринку праці, було ідентифіковано найбільш актуальні з огляду на можливість впливу з боку держави, ризики. З'ясовано причинно-наслідкові зв'язки між групами ризиків та визначено потенціали публічного управління щодо впливу на них.

Ключові слова: державне регулювання ринку праці; управління ризиками; класифікація ризиків; безробіття; рівень зайнятості; робоча сила

Functioning of the labour market, like any market-based institution, is accompanied by actualization and development of certain risks. Ignoring these risks by the labour market management and regulation actors can negatively affect not only the efficiency of the labour market itself, but also county's social-political and socio-economic state on a whole. Under certain circumstances, risks in the system of state regulation of the labour market can be considered at the level of threats to national security. Basing on the analysis of scientific literature, the possibility of classification of risks in the system of state regulation of the labour market by two main groups was substantiated, namely: A group of static, natural or so-called theoretical risks; a group of dynamic or practical risks. Risks of each of these groups have their own peculiarities in actualization at the level of direct objects of state administration, both by nature of their origin and by actual time of identification with the content. The classification proposed within the framework, as well as the classification formulated in accordance with its content, can be used to form a unified for each of the identified risks combination of methods and tools of public administration of labour market functioning and development. According to the results of the statistical information provided in the publication of the State Employment Service and the National Bank of Ukraine concerning the current situation and prospects of labour market development, the most relevant ones were identified in view of the possibility of state influence and risks. The causal relationships between the risk groups have been established and the potential of public administration to influence them has been identified.

Key words: state regulation of the labour market; risks' management; classification of risks; unemployment; employment level; labor force.

Постановка проблеми. Ринок праці, як система та механізм взаємодії між особами які здійснюють пошук роботи (так звані продавці робочої сили або здобувачі вакансії) та особами які пропонують роботу (так звані покупці робочої сили або власники робочого місця), а також з афілійованими з ними особами або (та) організаціями, постійно перебувають у межах наукового дискурсу. Така цікавість дослідників до цієї проблематики обумовлена, з одного боку, актуальністю проблематики функціонування та розвитку ринку праці (суто практичний аспект), а з іншого – відкритістю питань методоло-

гічного рівня щодо природи виникнення ринку праці та перспектив його розвитку (суто теоретичне питання). Останній напрям є не лише цікавим для організації наукових пошуків (пов'язано з пошуком відповіді на запитання про першопричину виникнення ринку праці та умови його ефективного розвитку), а й вкрай важливим для розуміння місця та ролі держави і суспільства у забезпеченні його функціонування (обґрунтування доцільності регулювання ринку праці). Крім того, актуальність дослідження проблематики функціонування та розвитку ринку праці вказує й той факт, що вона апелює до питань створення сприятливих умов для дотримання державою конституційних гарантій трудових прав громадян. Стаття 43 Конституції України інституалізує норму про те, що кожна людина «має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб» [3]. Забезпечення цього права неможливо уявити без участі держави у функціонуванні ринку праці на рівні одного з основних суб'єктів безпосереднього впливу на взаємовідносини між його учасниками. Питання полягає не стільки у необхідності здійснення такого впливу (переважна більшість вчених за результатами своїх наукових пошуків довели необхідність втручання держави у функціонування та розвитку ринку праці), скільки у визначенні його потужності. Відповідь на це питання є достатньо складною, адже дослідники феномену ринку праці досі не сформулювали узгодженої думки щодо природи його виникнення, як на сучасному рівні розуміння змісту ринку праці, так й у контексті історичної ретроспективи трансформації його змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування ринку праці не є принципово новим напрямом в організації наукових пошуків, адже з огляду на неабияку свою значущість для забезпечення соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави, постійно перебуває у межах фокусу наукової уваги дослідників. Досліджуючи проблематику функціонування ринку праці, у тому чи іншому контексті прояву її складного та багатогранного змісту, слід звернути у вагу на результати наукових пошуків: Ільч Л.М. (розглянуто теоретичні та практичні аспекти актуалізації структурних трансформацій транзитивного ринку праці, а також пов'язаних з ними освітньо-кваліфікаційних дисбалансів у зайнятості) [1]; Кожем'якіної С.М. (досліджено особливості теоретичного і практичного регулювання ринку праці України в умовах макроекономічної нестабільності; визначено проблеми структурної перебудови ринку праці) [11]; Міненка В.Л. (досліджено теоретичні та практичні аспекти державного регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки) [4]; Павлюк Т.І.

(висвітлено теоретико-методологічні основи дослідження ринку праці; визначено форми прояву соціально-економічних відносин в умовах сучасної економіки; обґрунтовано основні показники ринку праці) [10]; Петрової І.Л. (розглянуто підґрунтя становлення вітчизняного ринку праці, а також обґрунтовано засади його сегментації; ідентифіковано характерні риси ринку праці та визначено тенденції їх зміни) [15]; Сидорчук О.Г. (обґрунтовано цільові орієнтири інституційного регулювання розвитку внутрішнього ринку праці; проаналізовано показники ринку праці щодо економічно активного / неактивного населення) [12]; Туль С.І. (сформульовано рекомендації щодо оцінки рівня діджиталізації національних ринків праці, а також визначенню умови ефективної інтеграції вітчизняного ринку праці до більш діджиталізованого світового ринку праці) [14] та інших вчених. Серед зарубіжних дослідників, фокусом наукової уваги яких були питання функціонування ринку праці, слід виділити Ф. Блау, В. Діккенса, Л. Кана, Р. Лейарда, Д. Мортенсена, С. Нікелла, К. Піссарідеса, М. Річа, Ш. Розена, Дж. Стіглера, Г. Філдса та інших вчених. Не дивлячись на достатній рівень наукової уваги до проблематики функціонування ринку праці, окремі її питання все ще залишаються відкритими для подальших наукових пошуків.

За результатами аналізу наукової літератури було з'ясовано, що питання виникнення та розвитку ризиків, так само як й питання управління ризиками, не набули свого достатнього розвитку у межах проблематики державного регулювання функціонування ринку праці. Переважна більшість наукових досліджень, незалежно від їх галузевого спрямування, зосереджується на економічній складовій інституту ринку праці, залишаючи поза увагою ті з питань відповідної проблематики, які пов'язані з соціальними аспектами його функціонування. Актуалізація саме цього напрямку для організації наукового пошуку обумовлена такими основними фактами: ринок праці є одночасно як джерелом виникнення ризиків, так й механізмом їх мінімізації; ринок праці є похідним феноменом від природно обумовленої нестабільності (нестабільність є джерелом виникнення ризику) соціально-економічного становища власника трудового потенціалу (працівника) в системі ринкових відносин індустріального або постіндустріального суспільства; ринок праці віддзеркалює суспільно-політичні та інші трансформаційні процеси, у т.ч. й процеси із запровадження у виробництво новітніх технологій (реалізація державної політики, так само як й запровадження новітніх технологій є джерелом виникнення ризикованих ситуацій) тощо.

Постановка завдання. Актуалізувати проблематику ризиків в системі державного регулювання ринку праці, а також запропонувати підхід до їх загальної класифікації та визначення змісту.

Виклад основного матеріалу. Для розумінні рівня актуалізації (важливості) проблематики ризиків в системі державного регулювання функціонуванням ринку праці слід мати уявлення про його масштаби та

тенденції розвитку. Приймаючи до уваги таку необхідність вважаємо за доцільне навести ті з характеристик ринку праці України, які були йому надані фахівцями Державної служби зайнятості за результатами проведеного ними моніторингу [13]. За підрахунками фахівців характеристика ринку праці України може бути подана через такі узагальнення:

- кількість зайнятого населення в середньому за 2021 рік становила 15,6 млн. осіб, з яких 7,4 млн. жінок та 8,2 млн. чоловіків (рівень зайнятості населення становив 55,7%. Серед чоловіків цей показник становив 61,5%, а серед жінок – 50,4%);

- серед зайнятих громадян, 3,0 млн. осіб або 19% були зайняті у неформальному секторі економіки (зайнятість у так званих тіньовій (нелегальна та прихована діяльність) та нестандартизованій (виробництво товарів та послуг у межах тих різновидів діяльності які не стандартизовані у межах інституціалізованих належним чином норм) економіках);

- найбільший рівень зайнятості громадян було зафіксовано у: сфері торгівлі (3,6 млн. осіб або 23%); сільському господарстві (2,7 млн. осіб або 17%); промисловості (2,3 млн. осіб або 15%); освіті (1,2 млн. осіб або 8%); на транспорті (1,0 млн. осіб або 6%); охороні здоров'я (0,9 млн. осіб або 6%);

- рівень безробіття населення (за методологією МОП) становив 9,9% робочої сили, серед жінок – 10,2%, чоловіків – 9,6%. Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття був майже удвічі більшим – 19,1%. В середньому по країнах Євросоюзу, у 2021 році рівень безробіття становив 7,0%, зокрема серед молоді у віці до 25 років – 16,6%.

Наведена вище статистична інформація, нажаль не може вважатися такою, яка має високий рівень своєї об'єктивності станом «на цей час». Це пов'язано з тим, що через військову агресію РФ Державна служба статистики України позбавлена можливості проводити обстеження з повноцінним використанням інструментарію передбаченого методологією Міжнародної організації праці. Не дивлячись на цей факт, наведеної вище інформації цілком достатньо для визначення тих з ризиків які можуть виникнути в системі державного регулювання ринку праці. Такі ризики ми можемо умовно поділити на дві класифікаційні групи, а саме: статичні або природні ризики (тут ми маємо на увазі ті з ризиків, які є актуальними для ринку праці незалежно від його поточних характеристик та (або) потужності регулюючого впливу держави на ринок праці. Такі ризики ми умовно можемо назвати теоретичними, але не за рівнем їх актуалізації по відношенню до об'єкту, адже вони реально існують та практично впливають на ринок праці, а за глибиною їх проникнення у сутність та зміст ринку праці та рівнем логічного узагальнення практики його функціонування); динамічні ризики (тут йдеться про ті з ризиків, в основу актуалізації яких покладаються змінні характеристики ринку праці, а саме: рівень зайнятості; рівень безробіття;

рівень зайнятості у неформальному секторі економіки тощо. Такі ризики ми умовно можемо назвати практичними, адже саме ці ризики актуалізуються через призму функціонування ринку праці, тобто є похідними від нього). Розглянемо кожну з цих груп більш детально.

Перша група ризиків (статичні або теоретичні ризики) за природою свого походження тяжіють до економічних ризиків, адже ринок праці функціонує за ринковим принципом попиту та пропозиції, об'єктом яких виступає робоча сила. Рівень балансу (співвідношення) між попитом та пропозицією робочої сили на ринку праці є підґрунтям для актуалізації тих чи інших ризиків. У самому спрощеному вигляді таке співвідношення може мати три варіанти свого прояву, а саме: попит перевищує пропозицію; попит дорівнює пропозиції; пропозиція перевищує попит.

У разі коли попит на робочу силу перевищує її пропозицію (надмірна кількість вакансій на ринку праці) ми можемо вести мову про затребуваність робочої сили на ринку праці не залежно від її кваліфікаційного рівня (можливість власника гарантовано «продати товар» незалежно від його якості обумовлює поступове руйнування трудового потенціалу як на індивідуальному, так й на державному рівнях). Такий стан ринку може спричинити домінування «продавця» робочої сили над її «покупцем». Серед ризиків які супроводжують такий стан є: загальне зниження якості кінцевої продукції (недостатньо підготовлений за своїм професійним рівнем фахівець гарантовано знаходить своє робоче місце); відсутність конкуренції між здобувачами вакансії за вільне робоче місце обумовлює ризик зменшення загального рівня професійної підготовки фахівців (втрата мотивації до саморозвитку у межах конкретної професійної діяльності); руйнування системи підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців (можливість отримати вакансію незалежно від часу оновлення професійних компетентностей); уповільнення динаміки оновлення обладнання та технологій (фахівці з відносно низьким рівнем розвитку свого трудового потенціалу, як правило, не здатні ефективно використовувати нове обладнання та опановувати нові технології) тощо. Разом з тим, стан за якого попит на робочу силу перевищує її пропозицію має й свої переваги, а саме: відсутність безробіття (кожен хто шукає роботу знаходить її) обумовлює відсутність соціальної напруженості; зростання самооцінки найманих працівників (формування у особистості психологічного утворення «у разі якщо мене приймають на роботу, то рівень моєї професійної підготовки відповідає вимогам роботодавця та повністю його задовольняє») та як наслідок – відсутність психологічних травм, а відповідно й підвищення рівня здоров'я (нагадаємо, що у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» категорія здоров'я тлумачиться як «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [9]); підвищення купівельної спроможності громадян та як наслідок – збільшення обсягів інвестицій у вироб-

ництво за рахунок зростання споживання товарів та послуг тощо.

Стан, за якого попит на робочу силу дорівнює її пропозиції, з огляду на практику (досвід, результати тощо) функціонування ринку праці, є маловірогідним до своєї актуалізації, а отже вважаємо за можливе залишити його без додаткової авторської уваги. Разом з тим, частина з тих ризиків на які ми звернули увагу вище при цьому стані балансу на ринку праці, тобто тому стані коли попит на робочу силу дорівнює її пропозиції, також мають своє місце.

За умови коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї (ринок праці характеризується надмірною кількістю пошукачів вакансії) ми можемо вести мову про незатребуваність робочої сили на ринку праці та як наслідок – про труднощі власника «продати товар». Такий стан на ринку праці може стати причиною домінування «покупця» робочої сили над її «продавцем». Серед ризиків які супроводжують такий стан є: загострення суспільно-політичних та соціально-економічних суперечностей у суспільстві (ризик зростання незадоволеності громадян діями національного уряду та як наслідок – підвищення рівня протестних настроїв у суспільстві, а відповідно й актуалізація ризику пов'язаного з національною безпекою держави); зниження купівельної спроможності громадян та як наслідок (ризик погіршення мікро- та макропоказників національної економіки та як наслідок – зменшення рівня життя громадян з одночасним підвищенням імміграційних настроїв у найбільш конкурентоздатних за рівнем розвитку свого трудового потенціалу фахівців); зростання обсягів неформального сектора економіки, а також його впливу на соціально-трудові відносини (ризик відчутного зменшення ефективності функціонування системи соціального захисту населення (зменшення обсягів фондів матеріального забезпечення населення від соціальних ризиків, наприклад таких з них як: старість; хвороба; нещасний випадок на виробництві; інвалідність; втрата годувальника; безробіття тощо), перш за все за рахунок зменшення грошових надходжень); зростання злочинності у тому числі й організованої (ризик зменшення рівня безпеки громадян, а також ризик зростання рівня корупції як на місцевому, так й на регіональному і державному рівнях); зростання безробіття (ризик поступового руйнування трудового потенціалу як безпосередньо на рівні окремої людини, так й на рівні держави в цілому; ризик погіршення загального психологічного стану (безробіття може стати причиною погіршення загального психологічного стану людини та як наслідок – негативно відбитися родині та найближчому оточенні); ризик перевантаження системи соціального захисту населення, а саме тієї її частини, яка безпосередньо пов'язана з виплатою допомоги по безробіттю) тощо. Разом з тим, стан за якого пропозиція робочої сили на ринку праці перевищує попит на неї має й свої переваги, а саме: активізація, як пошукачів вакансії, так само як й тих осіб, які перебувають у трудових відносинах, щодо оновлення

наявних та формування нових компетентностей (така активність обумовлена: тими хто здійснює пошук роботи – бажанням підвищити рівень свого трудового потенціалу з метою одержання переваг перед конкурентами у межах процедур конкурсного відбору на вакантну посаду; тими хто має роботу – бажанням не втратити свою професійну привабливість для роботодавця та як наслідок – зберегти за собою своє робоче місце, наприклад під час скорочення штатів або реорганізації організаційної структури); розвиток системи післядипломної освіти (перепідготовка та підвищення кваліфікації) та освіти протягом життя; підвищення динаміки оновлення (зміни) змісту та практики реалізації освітньо-професійних програм ЗВО як рефлексія на стан ринку праці; активізація підприємницької діяльності та як наслідок – розвиток самозайнятості та створення нових робочих місць, що вже само по собі позитивно відіб'ється на зниженні рівня безробіття тощо.

Друга група ризиків (ризиків які актуалізуються внаслідок колування показників (зміни характеристик) ринку праці, з одного боку, є похідними від першої групи (можуть розглядатися у її межах; у самому спрощеному вигляді ризиків цієї групи можуть розглядатись як тактичний рівень актуалізації ризиків першої групи), а з іншого – є цілком самостійними) була подана нами через призму так званих практичних ризиків, тобто тих з ризиків, які обумовлюються динамікою актуальних змін (зміни характеристик ринку праці за конкретний період, а саме за півріччя, за рік тощо) характеристик ринку праці. З огляду на те що ми ідентифікуємо відповідні ризики на рівні окремої групи, то виникає цілком логічне за своїм змістом узагальнення що автори цієї публікації є прихильниками саме другої частини вище сформульованого твердження.

Друга група ризиків в системі державного регулювання ринку праці може розглядатись через призму деяких його актуальних характеристик. За оцінкою фахівців Національного банку України (НБУ) розв'язана РФ повномасштабна війна проти України призвела до:

– виникнення та подальшого загострення гуманітарної кризи, у тому числі й у вигляді значного за обсягом переміщення населення (актуалізація ризиків пов'язаних із значним уповільненням темпів демографічного розвитку України; на переконання фахівців НБУ «демографічні зміни, спричинені війною, обмежуватимуть розвиток ринку праці впродовж багатьох років» [2, с. 27]);

– катастрофічного за наслідками зниження темпів розвитку економіки та глибокий спад економічної активності населення (актуалізація ризиків стрімкого скорочення доходів населення (за підрахунками фахівців НБУ «номінальні зарплати у 2022 році скоротяться на 12%, а в реальному вимірі – на 27%» [2, с. 30]) та як наслідок ризиків зниження попиту на товари і послуги, а відповідно й зниження надходжень до державного бюджету);

– стрімке зростання рівня безробіття та його наближення до критич-

них показників (рівень безробіття станом «на цей час» становить приблизно 35%) (актуалізація ризиків пов'язаних із значним погіршенням якісних характеристик трудового потенціалу, як безпосередньо на рівні окремої людини, так й на рівні держави в цілому; на переконання фахівців НБУ «відновлення економіки та збільшення попиту на робочу силу безробіття тривалий час залишатиметься вищим свого природного рівня через довгострокові ефекти війни» [2, с. 27]) тощо.

Переважає більшість з розглянутих вище ризиків були актуалізовані нами у межах першої групи, а отже не мають унікально нового змісту. Разом з тим, природа виникнення ризиків другої групи є принципово іншою, а отже й механізми управління ними, у переважній своїй більшості, також є унікальними, принаймні за комбінацією обраних для впливу методів та інструментів. Перелік доступних до використання суб'єктами публічного управління методів впливу на ризики, у тому числі й тих з них, які пов'язані з державним управлінням регулювання ринку праці, були розглянуті нами під час попередніх напрямів наукового пошуку [6-8], а отже вважаємо за можливо залишити цей напрям без додаткового розгляду.

Висновки. Приймаючи до уваги вище наведене можемо сформулювати такі основні узагальнення та висновки.

По-перше, ринок праці є продуктом функціонування, як правило, ринкової економіки, а отже його регулювання може здійснюватись відповідно до законів саморозвитку системи (тут ми маємо на увазі здатність ринку праці самостійно, тобто без будь якого зовнішнього впливу, реагувати на зміни середовища у межах якого власне й здійснюються зміни тих чи інших його характеристик). Здатність ринку праці самостійно адаптуватися до зміни умов функціонування ринку праці (зміна балансу між попитом та пропозицією робочої сили) свідчить про його здатність до саморегулювання. Разом з тим, механізми саморозвитку ринку праці не дозволяють уникнути суперечностей, особливо в контексті актуалізації тих чи інших ризиків.

По-друге, у самому спрощеному вигляді ризику на в системі державного регулювання ринку праці можуть бути поділені на дві основні групи, а саме ті ризики які природно обумовлені самим фактом існування ринку праці (статичні, природні або так звані теоретичні ризики) та ризики які пов'язані з безпосереднім функціонуванням ринку праці (динамічні або практичні ризики). Управління ризиками кожної з цих груп з боку держави є не лише можливим, а й вкрай необхідним. Разом з тим, потенціали публічного управління ризиками кожної з груп не є однаковими. На нашу думку, вплив держави на ризики першої групи є достатньо обмеженим, адже ринок праці здійснює свій розвиток до об'єктивних законів економіки, а отже тут ми можемо вести мову про домінування механізмів саморозвитку. Умовна обмеженість публічного управління ризиками ринку праці першої групи свідчить про доцільність використання інструментарію «державного регу-

лювання» [5]. Щодо впливу держави на ризики другої групи то більший потенціал мають методи державного управління. З огляду на той факт, що запропонований нами поділ ризиків на групи є достатньо умовним, можемо припустити що перелік доступних до використання того чи іншого інструментарію у межах регулюючого та управлінського впливу держави на ринок праці також є достатньо умовним.

По-третє, ризики в системі державного регулювання ринку праці є одночасно, як джерелом розвитку відповідної системи, так й детермінантою актуалізації руйнівних процесів у її межах. Вплив з боку держави на ризики в системі державного регулювання ринку праці не повинен розглядатися виключно, а ні через парадигму концепції «мінімізації ризиків», а ні через систему поглядів «ризик є ресурсом». З огляду на той факт, що кожен з цих методів має свої потенціали та обмеження щодо впливу на ідентифіковані ризики, суб'єкт управління повинен формувати унікальне поєднання інструментів для кожної конкретної ситуації та з прийняттям до уваги поточних характеристик об'єкту управління. Виконання такого завдання передбачає наявності у суб'єктів публічного управління компетентності ризик-орієнтованого мислення.

Серед перспективних напрямів в організації подальших наукових розвідок щодо проблематики ризиків в системі державного регулювання ринку праці слід звернути увагу на ті з них, які пов'язані з висвітленням відповідного досвіду країн Європейського Союзу. Крім того, достатньо важливим напрямом в організації наукових пошуків може стати аналіз результативності та ефективності державного регулювання ринку праці урядами тих країн, які протягом останнього часу перебували у стані військових дій.

Список використаних джерел:

1. Ільч Л.М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. К.: Алерта, 2017. 608 с.
2. Інфляційний звіт. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Міненко В.Л. Державне регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки: теорія та практика: монографія. ХарРІНАДУ «Магістр», 2009. 204 с.
5. Мороз В.М. Державне регулювання. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. С. 148/
6. Мороз В.М., Прокопенко А.С. Класифікація ризиків у вищій освіті. Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі: VIII міжнар. наук.-практ. конф., 17 грудня 2021 р. Харків, 2022. С. 95–99.

7. Мороз В.М. Місце кадрових ризиків у межах загальної структури організаційних ризиків. Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика : V Міжнарод. наук.-практ. конф., 24 листопада 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 736–739.

8. Мороз В.М., Мороз С.А. Ризик-менеджмент : навч. посіб. для студ. спеціальн. 281 «Публічне управління та адміністрування». Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 140 с.

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992, № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19

10. Павлюк Т.І. Ринок праці: теорія, методологія, практика: монографія. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.

11. Ринок праці та зайнятість в Україні: реалії та перспективи: колективна монографія. / За наук.ред. С. Кожем'якіної, С. Калініної. К.: ІПК ДСЗУ, 2018. 424 с.

12. Сидорчук О.Г., Клепанчук О.Ю. Цілі державного регулювання внутрішнього ринку праці за умов запровадження інституційних реформ. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). №1. С. 79– 84.

13. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-жовтні 2022 року. Інфографіка та публікації Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>

14. Туль С.І., Шкурупій О. В. Діджиталізація світового ринку праці: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2020. 302 с.

15. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування: монографія / За ред. І.Л. Петрової. К. : Інститут економіки НАН України, 2009. 368 с.

References:

1. Ilich L.M. Strukturni transformatsii tranzytyvnoho rynku pratsi Ukrainy: monohrafiia [Structural transformations of the transitive labor market of Ukraine: monograph]. K.: Alerta, 2017. 608 s.

2. Natsionalnyi bank Ukrainy. Infliatsiinyi zvit. [Inflation report]. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4

3. Verkhovna Rada Ukrainy. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP.] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. № 30. St. 141.

4. Minenko V.L. Derzhavne rehuliuвання rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii ekonomiky: teoriia ta praktyka: monohrafiia [State regulation of the labor market in the conditions of economic globalization: theory and practice: monograph.]. KhaRRINADU «Mahistr», 2009. 204 s.

5. Moroz V.M. Derzhavne rehuliuвання [State regulation]. *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia / za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Tro-*

shchynskoho, Yu. P. Surmina. K. : NADU, 2010. S. 148/

6. Moroz V.M., Prokopenko A.C. Klasyfikatsiia ryzykiv u vyshchii osviti [Classification of risks in higher education]. Development of modern Ukrainian society in the sociological dimension: VIII International. science and practice conference, December 17, 2021. Kharkiv, 2022. P. 95–99.

7. Moroz V.M. Mistse kadrovykh ryzykiv u mezhakh zahalnoi struktury orhanizatsiinykh ryzykiv [The place of personnel risks within the general structure of organizational risks]. Formation of effective mechanisms of state administration and management in the conditions of the modern economy: theory and practice: V International. science and practice conference, November 24, 2017. Zaporizhzhia, 2017. S. 736–739.

8. Moroz V.M., Moroz S.A. Ryzyk-menedzhment : navch. posib. dlia stud. spetsialn. 281 «Publichne upravlinnia ta administruvannia» [Risk management: training. manual for students special 281 "Public management and administration"]. Kyiv: "Condor" Publishing House, 2019. 140 s.

9. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia. Zakon Ukrainy vid 19.11.1992, № 2801-XII. [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care. Law of Ukraine dated November 19, 1992, No. 2801-XII] . Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1993. № 4. St. 19

10. Pavliuk T.I. Rynok pratsi: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia. [Labor market: theory, methodology, practice: monograph]. Vinnytsia: Publishing and editorial department of VTEI KNTEU, 2018. 212 s.

11. Rynok pratsi ta zainiatist v Ukraini: realii ta perspektyvy: kolektyvna monohrafiia. [Labor market and employment in Ukraine: realities and prospects: collective monograph] / Za nauk.red. S. Kozhemiakinoi, S. Kalininoi. K.: IPK DSZU, 2018. 424 s.

12. Sydoruk O.H., Klepanchuk O.Iu. Tsili derzhavnoho rehuliuвання vnu-trishnoho rynku pratsi za umov zaprovadzhennia instytutsiinykh reform [The goals of state regulation of the internal labor market under the conditions of the introduction of institutional reforms]. Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi. Series: Economics and management. 2020. Tom 31 (70). № 1. S. 79 – 84.

13. Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist derzhavnoi sluzhby zainiatosti u sichni-zhovtni 2022 roku [The situation on the labor market and the activities of the state employment service in January-October 2022]. Infographics and publications of the State Employment Service. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/67>

14. Tul S.I., Shkurupii O. V. Didzhytalizatsiia svitovoho rynku pratsi: monohrafiia [Digitization of the world labor market: monograph]. Poltava: PUET, 2020. 302 s.

15. Ukrainskyi rynek pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia: monohrafiia [Ukrainian labor market: features of development and efficiency of functioning: monograph] / Za red. I.L. Petrovoi. K. : Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2009. 368 s.

*Примуш Р.Б., к.держ.упр., м. Київ,
ORCID: 0000-0002-2408-6780*

Primush R., PhD in Public Administration, Kyiv

РОЛЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF NATIONAL AND CIVIL SECURITY IN UKRAINE

У статті визначено місце та роль цифровізації під час функціонування системи публічного управління у сфері національної безпеки України. Окреслено напрямки використання засобів цифровізації в системі публічного управління національної безпеки в Україні. Серед цих напрямків перспективну роль відведено публічно-приватному партнерству. Досліджено публічно-управлінську практику інституційної взаємодії в цій сфері. Акцентовано на впливі на неї позасистемних факторів, які доречно моніторити й оцінювати за допомогою засобів цифровізації.

Ключові слова: *публічне управління, механізми, національна безпека, фактори, цифровізація.*

The article defines the place and role of digitization during the functioning of the public administration system in the sphere of national security of Ukraine. Directions for using digitization tools in the system of public management of national security in Ukraine are outlined. Among these directions, a promising role is assigned to public-private partnership. The public-management practice of institutional interaction in this area has been studied. Emphasis is placed on the influence of non-systemic factors on it, which should be monitored and evaluated with the help of digitalization tools.

Keywords: *state administration, mechanisms, national security, factors, digitization.*

Постановка проблеми. Аналіз Стратегії у сфері національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [4] дає підстави стверджувати, що цифровізація віднесена до спектру дії саме інформаційної безпеки. Свідченням цього є те, що серед завдань у сфері нацбезпеки визначено гарантування інформаційної безпеки, але не має вказівки на результативне використання ІКТ та інших новаційних інструментів у зазначеній сфері [там само]. Власне кажучи, цифровізація є вже вимогою не тільки часу, а й суспільства, особливо в аспектах, що стосуються забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства та системи безпеки. Крім того, усе більше відбувається зміщення акцентів і пріоритетів щодо підтримки національної безпеки, у т.ч. у бік забезпечення впровадження принципу публічності на всіх рівнях публічного управління. Зважаючи на це, потребує окремого науково обґрунтованого розгляду роль цифровізації у сфері нацбезпеки та механізмів публічного управління у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти публічного управління у сфері національної безпеки є предметом наукового дослідження вітчизняних і закондонних учених В. Бакуменка, С. Белая, О. Бондаренка, С. Домбровської, О. Євсюкова, С. Крука, О. Крюкова, С. Майстра, Н. Нижник, С. Полторака, А. Помази-Пономаренко, В. Садкового, Г. Ситника, В. Стрельцова та ін. [3; 5; 6; 7; 9]. Разом із тим потребують окремого наукового розгляду тенденції у сфері національної безпеки, які формуються з урахуванням цифровізації. Ці тенденції зумовлюють удосконалення правової бази, що, у свою чергу, потребує ґрунтового наукового аналізу.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити роль і напрямки впровадження цифровізації в системі публічного управління у сфері національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження Стратегії у сфері національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» [4] дало змогу зазначити, що в межах цього нормативно-правового документа цифровізація та діджиталізація один в один термінологічно не використовуються. Разом із тим, у межах аналізованої Стратегії можна зустріти відсилочні (бланкетні) норми або норми із синонімічним співставленням цифровізації (діджиталізації), зокрема, під час такого посилання на неї:

1) стрімко зростає роль інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя (п. 9);

2) зовнішня агресія передбачає гібридну війну, у межах якої *системно застосовуються* політичні, економічні, *інформаційно-психологічні*, кібер- і воєнні засоби (п. 17);

3) *відсутність цілісної інформаційної політики держави*, слабкість системи стратегічних комунікацій *ускладнюють нейтралізацію цієї загрози* (п. 20);

4) *пріоритетними завданнями* правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є активна й ефективна протидія зовнішнім спеціальним інформаційним операціям та кібератакам (п. 45);

5) Україна має розвивати інклюзивний політичний діалог через стимулювання конкуренції у сфері надання інформаційних послуг населенню (п. 49);

6) Україна здійснить цифрову трансформацію, забезпечить надання адміністративних послуг через безпечне «єдине вікно» з використанням сучасних інформаційних технологій, поширюватиме цифрову грамотність (п. 51);

7) *основне завдання розвитку системи кібербезпеки* – гарантування кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, зокрема в умовах цифрової трансформації (п. 52);

8) для гарантування достатку й безпеки громадян потрібні ресурси, які при залученні та ефективному використанні зовнішніх джерел можуть забезпечити стає і динамічне економічне зростання. Для цього необхідно створити сприятливі умови для запровадження новітніх технологій, зокрема у сферах безпеки та оборони, охорони здоров'я, промисловості, енергетиці, машинобудуванні, сільському господарстві, будівництві та інфраструктурі, спорті, в інформаційній та телекомунікаційній сферах (п. 53);

9) слід реалізувати Стратегію інформаційної безпеки (п. 66) [4].

Як бачимо, авторами Стратегії акцентується увага, насамперед, на ролі цифровізації в напрямку, з одного боку, підтримки інформаційної та кібербезпеки (в умовах зовнішньої агресії). А з другого – на підвищенні цифрової грамотності та пришвидшенні надання адміністративних послуг, зокрема, через безпечне «єдине вікно» (насамперед, під час мирного стану). Проте цифровізація не закінчується на цих двох основних напрямках. Свідченням цього є сфера нацбезпеки, цивільного захисту й цивільної оборони, що існують як у мирний час, так й у воєнний. Безперечно, останній стан зумовлює збільшення небезпек у сфері цивільного захисту, на які потрібно реагувати як завжди так само оперативно.

Як відомо, виникнення та поширення пандемії COVID-19 пришвидшило процеси цифровізації в усіх сферах суспільної життєдіяльності (освітній, медичній, податковій, фінансовій тощо). У той же час, зовнішня агресія проти України остаточно підкреслила (закцентувала) важливість не просто активізації цифровізації, а й необхідність її повсюдного впровадження на вітчизняних теренах.

За даними Міністерства цифрової трансформації України, пандемія COVID-19 прискорила цифровізацію в Україні настільки, що останнім часом (протягом 2020-2021 років) було впроваджено 94 проекти цифрової трансформації [1]. Крім того, за даними Мінцифри, онлайн послугами стали

користуватися у 5 разів більше українців. Діджиталізувалися останніми роками такі сфери суспільної життєдіяльності:

- 1) сфера медичного захисту;
- 2) правозахисту (створено та функціонує підрозділ Нацполіції проти домашнього насильства «ПОЛІНА»; усе більше актуалізувався «електронний суд»);
- 3) туристична сфера (діє платформа «ДРУГ»);
- 4) сфера захисту довкілля та інші сфери суспільної життєдіяльності також діджиталізуються.

На жаль, через зовнішню агресію проти України відбувся ряд вимушених змін, покликаних забезпечити більш менш нормальне життя українців. І це вже не кейси-безпеки, які доречні були при поширенні пандемії COVID-19. У відповідний період дії урядів не були обмежені через руйнування критичної чи логістичної інфраструктури, чи через пожежі, чи інші надзвичайні ситуації. Стимулом, якщо так можна наразі стверджувати, є саме військова агресія проти України. Ті засоби цифровізації, які були доречними у ковідний період не всі можуть спрацювати сьогодні.

Власне кажучи, сучасні публічно-управлінські зміни відбулися за допомогою повноцінного використання засобів цифровізації, а саме в таких напрямках (рис. 1):

- 1) українські програмісти за підтримки Міністерства цифрової трансформації України створили додаток, який сповіщає про повітряну та ще 5 типів тривог — для людей, у яких немає або не працюють сирени та тих, хто знаходиться в укриттях;

- 2) спрощену процедуру звернення до органів державної влади за допомогою у разі втрати неприцездатності або житла чи іншого майна через зовнішню агресію проти України (через мобільний додаток «Дія»);

- 3) в окремих регіонах (у м. Харків, наприклад, створено чат-бот у месенджері, яким можна скористатися для повідомлення про знайдені снаряди [8];

- 4) в Україні створено додаток для розмінування територій (Державна служба України з надзвичайних ситуацій спільно з державною ІТ-компанією «Інфотех» запустили додаток «Розмінування України») [2] тощо. Варто зазначити, що застосунок «Розмінування України» дозволяє:

- повідомляти рятувальників про знайдені вибухонебезпечні та підозрілі предмети;

- переглянути мапу територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами;

- повідомити про знайдені на території України нездетоновані снаряди, міни, вибухонебезпечні та підозрілі предмети, залишити про них мітки на карті, додати фото та опис. Цю інформацію опрацьовує потім ДСНС України [там само].

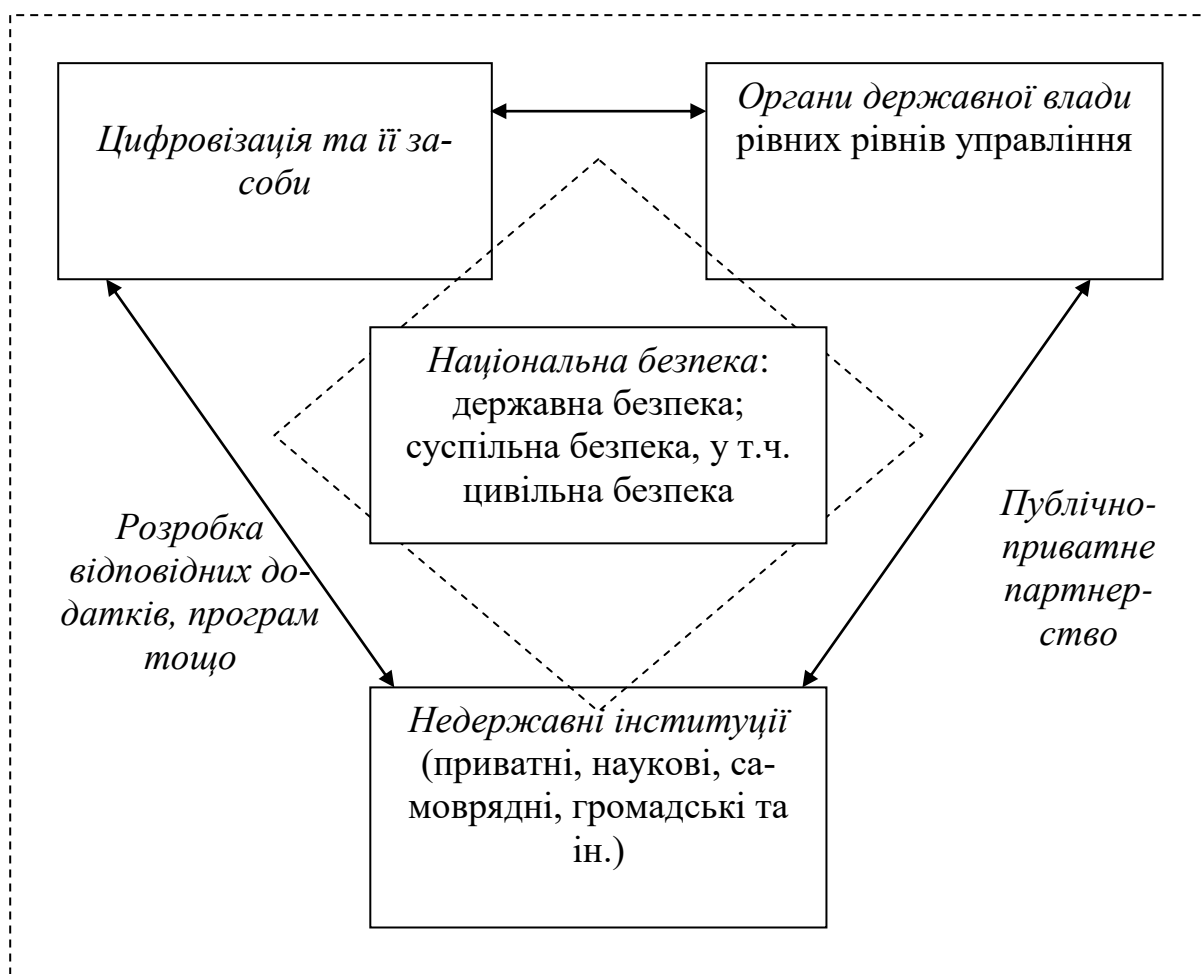

Рис. 1. Напрями використання цифровізації в державному та недержавному секторі в контексті забезпечення національної безпеки
Джерело: авторська розробка

Очевидно, можемо зауважити, що спостерігаються значні результати від державно-приватного партнерства у сфері цифровізації. Так, Мінцифри співпрацює з програмістами, які працюють на фрілансі або в приватних компаніях, ДСНС України – з ІТ-компанією та ін., і конкретний результат, спрямований на підтримку системи безпеки загалом і цивільної зокрема.

Отже, усі ці заходи, що реалізуються із використанням засобів цифровізації мають публічно-владний характер, оскільки передбачають як участь органів державної влади, так і недержавних інституцій. Ці заходи покликані забезпечити вчасне, комплексне й оперативне реагування на події, які убезпечують нормальну життєдіяльність суспільства. Власне кажучи, вживаються зазначені заходи та застосовуються новітні технології одночасно; і вони необхідні для максимально системного забезпечення функціонування сфери нацбезпеки, цивільного захисту й цивільної оборони. Крім того, актуальність оптимізації будови системи державного управління в зазна-

ченій сфері давно потребувала повсюдного впровадження засобів цифровізації. Проте тільки наразі це вже не викликає такого соціального спротиву та сумнівів, що унеможлиблювали вирішення наявних проблем та загроз. Сьогодні використання цифрових технологій – це реальність, відстані та часові межі якої можуть скорочуватися до нуля.

Висновки. Таким чином, на центральному, регіональному та місцевому рівнях управління відбувається гарантування безпеки, що передбачає забезпечення громадського порядку та цивільного захисту. Доведено, що зреалізувати повсюдність, масштабність і вчасність виконання цієї функції можливо за рахунок використання засобів цифровізації. Виявлено, що вона є реальністю та вимогою не тільки часу, а самого суспільства. Такому розумінню, на жаль, сприяв вплив позасистемних факторів. Серед них визначено виникнення та поширення пандемії COVID-19, зовнішню агресію проти України тощо. З огляду на це наполягається на використанні засобів цифровізації як тактичного та стратегічного інструментарію, що наближує державу (в особі її органів) до потреб населення. З'ясовано, що важливість використання засобів цифровізації варто визначати «до» і «після» активізації впливу позасистемних факторів. З метою нейтралізації негативного впливу останніх чинників аргументована необхідність у збільшенні напрямів упровадження цифровізації за допомогою публічно-приватного партнерства.

Список використаних джерел:

1. 12 проєктів у сфері захисту довкілля увійшли до плану цифрової трансформації країни. URL: <https://mepr.gov.ua/news/36859.html>.
2. В Україні створили додаток для розмінування територій. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/v-ukrajini-stvorili-dodatok-dlja-rozminuvannja-teritorij.html>.
3. Домбровська С.М., Полторак С.Т. Механізми формування безпеки держави // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_21.
4. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
5. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: монографія. К.: вид-во НАДУ, 2004. 408 с.
6. Крук С. І. Поняття та сутність механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України// Держава та регіони, 2018. № 4. С. 87–90.
7. Помаза-Пономаренко А.Л., Микитюк Ю.М. Цифровізація державної політики vs. державна політика цифровізації у сфері правового регулювання : монографія. Х.: НУЦЗУ. 2021. 200 с.
8. Харків'ян просять скористатися ботом для повідомлення про знайдені снаряди. URL: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/kharkivyan->

prosyat-skoristatysya-botom-dlya-povidomlennya-pro-znaydeni-snaryadi-49920.html.

9. Akimova L., Litvinova I., Ilchenko H., Pomaza-Ponomarenko A. The negative impact of corruption on the economic security of states. Scientific journal «International Journal of Management». 2020. № 11 (5). P. 1058-1071.

References:

1. 12 projects in the field of environmental protection were included in the plan of digital transformation of the country [12 proyektiv u sferi zakhystu dovkillya uviyshly do planu tsyfrovoyi transformatsiyi krayiny]. URL: <https://mepr.gov.ua/news/36859.html>.

2. In Ukraine, an application was created for demining territories [V Ukrayini stvoryly dodatok dlya rozminuvannya terytoriy]. URL: <https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/v-ukrajini-stvorili-dodatok-dlja-rozminuvannja-teritorij.html>.

3. Dombrovskaya S.M., Poltorak S.T. Mechanisms of state security formation [Mekhanizmy formuvannya bezpeky derzhavy] // Theory and practice of public administration and local self-government. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_21.

4. Official web site of the Verkhovna Rada of Ukraine [Ofitsiynyy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny]. URL: <http://rada.gov.ua/>.

5. Sitnik G.P. State management of national security of Ukraine [Derzhavne upravlinnya natsional'noyu bezpekoy u Ukrayiny]. Monograph. Kyiv: NADU, 2004. 408 p. Print.

6. Kruk S.I. "The concept and essence of mechanisms of public administration in the field of national security of Ukraine". *State and Regions [Derzhava ta rehiony]*. 4 (2018): 87-90. Print.

7. Pomaza-Ponomarenko, A.L. and Mykytyuk, Yu.M. Digitization of state policy vs. state policy of digitization in the field of legal regulation: a monograph. Kharkiv: NUCZU. 2018. 200 p. Print.

8. Akimova L., Litvinova I., Ilchenko H., Pomaza-Ponomarenko A. "The negative impact of corruption on the economic security of states". Scientific journal «International Journal of Management». 2020. № 11 (5). P. 1058-1071. Print.

**Batyr Yu.,
Pomaza-Ponomarenko A.,
Lopatchenko I.,**

An extended abstract of the paper on the subject of:
"DEMOCRATIC AND NON-DEMOCRATIC FORMS OF POLITICAL GOVERNMENT: CHALLENGES TO THE MODERN WORLD"

Problem setting. At the present stage, the vast majority of the developed countries of the world are democratic states. However, there are countries whose principles of functioning are radically opposed to the principles of democracy.

Recent research and publications analysis. The problem of the essence of democratic and non-democratic political regimes was considered in numerous works by such researchers as L. Andersen, H. Arendt, M. Dracht, M. Curtis, Z. Brzezinski, Zh. Zhelev, M. Chabanna, F. Rudych and others.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the current conditions for the formation of such political regimes as democracy, authoritarianism, and totalitarianism and their impact on history.

Paper main body. The article examines the peculiarities of the manifestations of the political regime as forms of political government in the modern world. The content of democratic, authoritarian and totalitarian political forms of the state-political system is revealed, their varieties are given.

It has been determined that democracy (from the Greek *democratia* - democratic) is a form of state-political organization of society based on the recognition of the people as the source of power, the consistent implementation of the principles of freedom and equality of people and is based on the principles of: majority rule, equality of citizens, protection of their rights and freedoms, the rule of law, the separation of powers, the election of the head of state, representative bodies.

A high political culture of the population is necessary for the establishment of democracy. Democratic values are moral values, ideals inherent in a democratic society. The components of this ideal can be freedom, equality, brotherhood, solidarity, human rights, national sovereignty, respect for people, their dignity, etc. Democracy makes society open to any ideas and development options preferred by the people, creates the necessary conditions for the growth of well-being, economic prosperity and stability

An authoritarian regime has features peculiar only to it: the bearer of power is one person or a group of persons; the regime relies on force and can demonstrate it if necessary; monopolizes power and politics, the opposition exists conditionally; authoritarianism interferes in the economy to a limited extent; cadres are appointed from above, while personal sympathies and loyalty to the leader prevail. Authoritarianism is a transitional regime from totalitarianism to democracy and is somewhat different from it. Jordan, Morocco, Saudi Arabia, Qatar, Oman, and the United Arab Emirates are representatives of this regime.

Totalitarianism is a political regime characterized by the political, economic, and ideological domination of the ruling elite, organized into a coherent bureaucratic party-state apparatus (headed by a leader), total control over society, and intervention in all its spheres for the purpose of exercising such control.

Varieties of totalitarianism include communist totalitarianism, fascism, and national socialism. The regimes of B. Mussolini in Italy, A. Hitler in Germany, J. Stalin in the USSR, Mao Zedong in China, F. Castro in Cuba, and Pol Pot in Kampuchea can be considered totalitarian. At the current stage, totalitarian regimes are being established in some countries in the post-Soviet space, in particular in Russia.

Having come to power against the backdrop of a series of terrorist attacks throughout Russia and the need to protect the country from terrorism, Putin emerged as the most dangerous maniacal dictator. His aggressiveness was manifested both by the declaration of an energy war and direct military conflicts in North Ossetia, Chechnya, Georgia, Moldova, Syria, Donetsk and Luhansk of Ukraine, and the annexation of Crimea to Ukraine. Unfortunately, Europe and the entire civilized world turned a blind eye to these manifestations, which led to the Russian Federation's large-scale military invasion of Ukraine on February 24, 2022. This war took on the character of a struggle between the ideals of democracy on the part of Ukraine and the ideology of terrorism, violence, barbarism, Nazism and the nuclear threat on the part of the Russian Federation. Unfortunately, this war is taking the form of a world war with constant nuclear threats from the Russian Federation.

Today, the leading states of the West, led by the same USA and England, stand by Ukraine and supply it with weapons and military equipment as part of a new lend-lease. This is also the key to Ukrainian victory, although the road to it is still long and the price is very high.

Conclusions of the research. It should be noted that in the modern democratic world, unfortunately, there is a place for manifestations of authoritarianism and even totalitarianism in state management. The worst manifestation of a totalitarian, and even aggressive, militaristic, barbaric and totalitarian political regime is Russia with its maniacal dictator Putin. World public opinion is now on the side of Ukraine. And now it is not Ukraine that needs denazification, but Russia, because Putin has imagined himself to be the new Hitler.

Borysenko O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"STATE FINANCIAL INSTRUMENTS TO SUPPORT THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE"

Problem setting. The article found out that the current stage of development of the Ukrainian economy is characterized by the dynamic development of small and medium-sized enterprises. At the same time, it is noted that the development of small and medium-sized enterprises is extremely dependent on financial resources.

Recent research and publications analysis. The works of O.M. Ivanytska, O.E. Mazur, N.L. Marusiak, T.V. Kondratyuk, V.M. Oparina, S.I. Yuriy, V.M. Fedosova, I. O. Blanka, T. Vasylytsiv, L. Vorotina, V. E. Vorotkina, T. Kovalchuk, V. P. Kudryashova, P. S. Rogozhina, V. G. Fedorenko, N. A. Yasynska together with therefore, in the conditions of modern dynamic development of society, intensifying competition on the national and world markets, there is a need for an in-depth study of the role of small and medium-sized state businesses and the development of a set of measures of financial and managerial influence to ensure its development.

Paper objective. The purpose of the article is to determine directions for improving financial mechanisms for supporting the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine.

Paper main body. It is noted that in today's difficult political and economic conditions, medium and small businesses show the best signs of survival, as they are more mobile in decision-making. It provides more than 60% of added value, provides almost 40% of tax revenues to the budget, shows high employment of employees. Therefore, the task of the state is to create conditions for the development and use of effective financial tools to support entrepreneurship. It is noted that the main financial instrument today is lending. The country's government has introduced special credit programs, under which the state provides support in the form of credit guarantees and interest compensation on loans, which greatly eases the financial burden of business. For this purpose, the Entrepreneurship Development Fund was created in Ukraine, which actually administers these financial instruments. Also, with the aim of helping the effective implementation of innovations by small and medium-sized businesses, the Innovation Development Fund was created, the task of which is to help commercialize domestic innovative developments and release new technologies, goods or services to the domestic and foreign markets. This Fund also provides an opportunity for promising startups to receive grants for training programs of well-known Ukrainian and international accelerators. This will help the business to improve its product and bring it to a qualitatively higher level, increase the chances of effectively using financial assistance and faster commercialization at the national and international level. Emphasis is placed on the need to implement a strategy for the development of entrepreneurship, which is agreed on goals and results. Financial mechanisms need to be regulated according to influences, instruments that provide them, principles and priorities. State financial institutional instruments for supporting entrepreneurship in the legislative field also need to be regulated, giving them the authority to independently determine the basis of grant and operational activities.

Conclusions of the research. The article examines state financial instruments that are offered to small and medium-sized enterprises to solve the problem of their development in the context of creating a competitive business, as well as increasing the effectiveness of state support with financial resources. Emphasis is placed on the need to analyze the compliance of the goals set in the process of state support, the amount of financial resources involved and the results obtained from the financial instruments used.

**Dreval Yu.,
Malko O.
Bryhada O.**

An extended abstract of the paper on the subject of:

**"ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF ADAPTATION OF
THE SPHERE OF LABOR PROTECTION TO INTERNATIONAL AND EURO-
PEAN STANDARDS"**

Problem setting. Modernity is characterized by intensive processes of globalization and strengthening of interstate relations, which, among other things, indicates the growing importance of adopting the best world and European experience in all spheres of social relations. All this applies to the field of labor protection.

Recent research and publications analysis. The issue of adaptation of the normative legal protection of the human right to safe working conditions to European standards is constantly in the center of attention of researchers. They agree that international legal labor regulation is a system of labor regulation standards established by international treaties (acts). On the other hand, for the further improvement of the legal system of Ukraine and its entry into the European legal space, the European legal standards are of particular importance.

Paper objective. The purpose of this article is to define the grouping of international and European standards on occupational safety and hygiene, and on this basis to develop proposals for improving the organizational and legal mechanism for adapting the national sphere of labor protection to international and European standards

Paper main body. In the scientific literature, it is noted that the standard is the definition of the expected (received) quality, the approved model, which is the basis of the evaluation process, which was compiled as a result of the consensus of specialists, approved by a specialized organization and aimed at achieving the optimal degree of orderliness in this field. International and European standards on occupational safety and hygiene are an integral part of European standards of labor organization. Such standards should be divided into three groups. The first group includes universal standards developed and adopted by the International Labor Organization. The second group consists of legal documents of the Council of Europe and the European Union, in which considerable attention is paid to the regulation of occupational safety and health. The third group includes universal international standards OHSAS and ISO. Among the factors that hold back the process of adaptation and need to be solved, the following stand out: insufficient personnel capacity of the responsible institutions to ensure the process of adaptation of the legislation, conflicts of interests between various state bodies regarding the distribution of powers, etc.

Conclusions of the research. The process of improving the organizational and legal mechanism of adaptation of national legislation to international and European standards should be based both on extensive foreign legislation and on the existing basis of standardization of the sphere of labor protection in our country. It is natural that both the peculiarities of "soft law", which is inherent in foreign standards, and the presence of a significant number of problems in the real state of ensuring labor protection policy should be taken into account.

Dubrova O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"AN APPROACH TO THE STUDY OF THE PROCESS OF REPRODUCTION
OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE SECTOR OF PUBLIC MANAGE-
MENT OF HIGHER EDUCATION"**

Problem setting. Reproduction refers to synthetic, systematically organized processes that interweave the resources of many spheres and directions of social and economic activity. The system process involves an adequate method of research, i.e., the representation of the reproduction of intellectual capital as a developing multi-component system, which contains many relatively independent subsystems, the composition and structure of which is determined according to the position of an individual researcher or a group of researchers.

Recent research and publications analysis. The core of development, which concentrates the potential of the evolution of intellectual capital, in the conditions of modern post-industrial transformations, belongs to the established knowledge economy, which corresponds to its innovative orientation. Accordingly, the peripheral elements subordinated to the core belong to the former industrial economy, so the opposition between the development core and the periphery reflects the contradiction between the emerging production methods. Scientists such as Kleiner H., Toffler E., Bernstein P., Galbraith J., Castells M. and others worked on the study of the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public administration of higher education.

We especially note that evolutionary research analyzes the phenomenon of intellectual capital by highlighting the following opposite localizations: some core of development, which contains the main potential for the evolution of intellectual capital, and even the regulation of this process; a set of peripheral segments that are subordinate to the core of development and solve the task of providing its needs in various resources (financial, material, informational, etc.).

Paper objective. The purpose of the research carried out in the presented article is to study the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education.

Paper main body. The application of the modular edition of the system approach was further developed, which made it possible to determine the scientific resources, cognitive capabilities that are needed to strengthen the potential of the system approach to the study of the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education, namely: institutional economic theory (the resources of which allow the study of specific norms, contracts, statuses and forms of behavior of participants in the reproduction of intellectual capital); the theory of reproduction (the resources of which allow us to reveal various methods of reproduction of intellectual capital); the theory of intellectual capital (the value of the cognitive capabilities of this theory increases under conditions when there is a demand for intensive search for effective capital combinations, compatible elements of various scientific approaches, which provide a synergistic effect in heuristic and applied terms); the theory of the knowledge economy (the resources of which allow to study the functional interactions between the elements of new knowledge, which are formed by new competencies, by increasing the

value of intellectual capital); the theory of the personification of economic relations (the resources of which reveal the methods of subject implementation of relations in the process of reproduction of intellectual capital).

Conclusions of the research. Summarizing the above provisions, we conclude that the cognitive potential of the theory of personification in relation to the scientific problem stated by us is that it allows to study the system of relations of reproduction of intellectual capital in the aspect of the object embodiment of the personal potential of a person, to reveal intellectual capital as an object and the subjective result of the accumulation of human creative forces.

Summarizing the research, let's focus attention on the issue of distinguishing narrowed, simple and extended types of reproduction of intellectual capital. We assume that the acceleration of post-industrial transformations, which means the transition to a new formation, focuses the researcher's attention on qualitative changes in the nature of reproduction. In this regard, the assumption of the existence of three special qualitative gradations - respectively, qualitatively unchanged, degrading and qualitatively enriching methods of reproduction of intellectual capital - has significant cognitive possibilities. We will provide the necessary explanations and arguments in favor of this hypothesis. Each cycle of reproduction in the process of its movement can be reproduced at least in the following way: first, in a functionally and structurally unchanged form; secondly, in a more developed (qualitatively advanced) form, possessing functional and structural shifts; thirdly, in a deteriorated, qualitatively degrading form (with functional and structural losses at the level of development of the intellectual capital we are investigating).

Frosiniak R.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL VOTER
PARTICIPATION AS A GLOBAL TREND"**

Problem setting. Digitization of public services is one of the main trends in the development of public administration in recent years. Ukraine has succeeded a lot in this field and takes an unusually high place among the most developed countries in the world. The COVID-19 pandemic, which forced people to keep social distancing, has become an additional impetus for the government e-services development around the world. Electronic voting seems to be a logical continuation of the Ukrainian authority's policy, named "State in a smartphone", and there is even some preparation for such innovations. However, foreign experience, that concerns this theme, cannot be considered as unequivocal. To date, not many countries in one way or another have implemented electronic voting during elections, but all of them have encountered the problems in various aspects of the electoral process. Therefore, it is necessary to analyze carefully how electronic voting takes place in the world, the advantages and disadvantages of existing models paying attention to applying of foreign experience in Ukraine.

Recent research and publications analysis. Regarding that electronic voting

has been in the focus of attention of politicians and society for a long time, obviously considerable attention has been paid to this theme in the studies of domestic scientists, namely: Yu. Danko, N. Bilotserkivska, A. Konstantinivska, S. Mykhalchuk, Ya. Turchyn, O. Stogova.

Paper objective. The aim of the article is to analyze the peculiarities of implementation of digital voter participation as a global trend.

Paper main body. The article examines the peculiarities of implementation of digital voter participation as a global trend. The advantages of providing public services in electronic format have been determined. The possibilities of further development of state electronic services in Ukraine are analyzed. The analysis of the latest domestic and foreign research, which examines the problem of electronic voting in elections, was carried out, previously unresolved parts of the general problem were identified, to which the article is devoted. The definition of digitization of elections is given, regarding the point, considered in the article. A brief review of the global experience of implementing electronic voting as a component of the election process was carried out. The main disadvantages are noticed taking into account the available experience, and they are discussed in the article in detail. Peculiarities of traditional participation in elections which must be ensured by digitalizing are determined. Recommendations CM/Rec(2017)5¹ of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states regarding electronic voting standards can also be considered the quintessence of the European states experience, which is also explored in the article. The experience of Estonia deserves special attention regarding the study of digitization of participation in elections, that is why the article examines the preconditions for the electronic voting introduction, markers of readiness for such introduction, and most importantly, it is investigated how it was possible to overcome legislative, technical, and political obstacles. As a result, the peculiarity of the Estonian experience of introducing electronic voting in elections was determined. Based on the analysis of the experience of digitalization of voter participation as a global trend, recommendations for its implementation for Ukraine were formulated.

Conclusions of the research. Due to the digitization of all forms of public services, more and more countries around the world apply the electronic voting in elections not only as a way to simplify access for citizens to election participation, but also as reconsideration of voting in elections, taking into account the possibilities provided by a new way of voting. The introduction of electronic voting in elections has become a global trend since the 2000s. However, at the same time, digitalization has not become the only form of election participation in any country in the world. On the contrary, in different countries it develops differently depending on specific tasks: from automation of reading and processing of paper ballots to the possibility of voting via the Internet and, even, with the help of an SMS message - all these forms have the right to live. The advantages and disadvantages of each of the systems are closely intertwined, that means that it is impossible to implement a certain system without getting rid of the potential disadvantages of its use. The introduction of electronic voting in Ukraine is possible only after reaching the markers that are discussed in the article using the example of Estonia.

An extended abstract of the paper on the subject:
**"FEATURES OF THE STATE POLICY OF SOCIAL PROTECTION
OF THE POPULATION UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL
LAW IN UKRAINE"**

Problem setting. In the conditions of martial law in Ukraine, introduced as a result of full-scale armed Russian aggression, a significant number of the population is in a state of active search for new jobs, and their permanent sources of income have significantly decreased. After all, about half of the enterprises turned out to be closed, and the other half is experiencing economic difficulties. As a result, hundreds of thousands of people have lost income and do not have adequate savings. Naturally, under these conditions, state support for Ukrainians should be strengthened, and therefore the issue of social protection of the population becomes especially urgent.

Recent research and publications analysis. Such scientists as N. Balabanova, V. Zhukov, T. Novikova, O. Paliy, V. Pylypenko, V. Skurativskiyi and others have devoted their publications to the study of issues related to the peculiarities of the state policy of social protection of the population. However, many questions regarding the substantiation of the directions of transformation of the state policy of social protection of the population in the conditions of martial law in Ukraine remain insufficiently researched.

Paper objective. The purpose of the article is to substantiate the directions of transformation of the state policy of social protection of the population in the conditions of martial law in Ukraine.

Paper main body. The full-scale Russian invasion of Ukraine, the introduction of martial law in the country became a huge challenge for the social protection system. The very essence of social services is that they are provided to people who are in trouble and cannot cope with it on their own. Damage (psychological, material, physical) caused by war, hostilities, temporary occupation of territories is one of the factors that negatively affects the lives of people and families (especially families with children), so today most citizens of Ukraine need the help of the state through social workers in matters of ensuring the necessary level of their social protection.

In general, social work and the provision of social services is a professional activity that requires a balanced approach to making decisions about the provision of social services, requires a thorough study of the situation of each person, his problems and opportunities, involves working only in close contact with each citizen, in including, in order to maximize his involvement in solving his own problems.

In the conditions of the introduced martial law in Ukraine, the support of the population should be strengthened, including through the redistribution of funds from the budgets of all levels, directing additional appointments to strengthen the social protection of certain categories of people living in the country. It is also necessary to try to make accruals and payments of all types of state social benefits, benefits and subsidies on time and in full, even in spite of existing significant problems with filling the budgets of all levels.

Therefore, social protection of the population, assistance to the victims in the

conditions of martial law in Ukraine is an extremely important function of the state. And one of the main tasks of the formation and implementation of state policy in the field of social protection should be to provide citizens with timely, accessible, high-quality support (to the extent possible in the conditions of martial law) and to build a system of providing social services and carrying out social work, close to the best European practices in post-war period.

Conclusions of the research. Thus, an effective response to modern challenges and threats requires a corresponding transformation of the state social policy in Ukraine, which will ensure coordinated, legally regulated activities of its subjects, aimed at social protection of the population in the conditions of martial law in the country. The state policy of social protection of the population in the conditions of martial law should also comprehensively contribute to ensuring the defense capability and economic development of the country and its further post-war reconstruction.

Horbenko O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"PUBLIC REGULATION OF ENSURING THE EFFICIENCY OF THE
UKRAINIAN ECONOMICS STATE POLICY SECURITY"**

Problem setting. The article analyzes and provides an assessment of the ensuring of public regulation of the efficiency of the economics state policy security.

It has been found that the economic security of Ukraine means such a state of economic development, in which social tensions within the state are relieved by increasing the welfare of the population, increasing the prestige of the country at the world level and prioritizing national interests, establishing the competitiveness of the latest technologies and types of production, and increasing the potential of Ukraine in the foreign economic space.

The peculiarities of the use of investment capital at modern enterprises with the aim of increasing their economic security are analyzed. Problems and prospects of investment attraction at enterprises are given. The characteristics of the results of investment activity are outlined, which made it possible to determine the general increase in well-being from investment activity as a set of positive and negative external effective factors. Recommendations for increasing the efficiency of the usage of investment capital in the conditions of an industrial enterprise have been developed.

The target setting lies in solving the problem of increasing the economic security of enterprises, which is closely related to the development of the investment sector, the activation of which contributes to technological modernization, the creation of new industries, the creation of additional jobs, and the creation and commercialization of new competitive products. Investment activity is a key to the development of both an individual enterprise and the economy of the state as a whole.

Paper objective. The purpose of the article is the necessity to analyze the public regulation of ensuring the effectiveness of the state security policy of the economy of Ukraine.

Paper main body. Thus, the modern era is characterized by the presence of many new factors, macroeconomic challenges and risks, which lead to unpredictable and unbalanced states of national economies embedded in an unstable world order.

The concept of economic security for the domestic economy is relatively new. This term is closely related to its derivative and extremely important concept - economic security, which is considered at the macro- and microeconomic levels of research. The genesis of the complex and multifaceted concept of "Economic security of the enterprise" is not the subject of this work. We will give its basic definition, which will be used as a starting point for research.

Conclusions of the research. Thus, the state must not only form the framework conditions for the functioning of the economy, which allow feedback mechanisms to work, but also, if necessary, directly regulate economic processes, stimulating or directly organizing the production of the necessary amount of goods and services. This once again proves the need for the existence and functioning of the public sector in all countries, regardless of modifications and the level of development of economic systems. Despite the profound changes in the nature and functions of the state that took place in the 1990s, we believe that their modern interpretation can be presented as a set of normative functions of macroeconomic regulation and state entrepreneurship.

Hrynko Y.

An extended abstract of the paper on the subject of:

"THE EXPERIENCE OF FOREIGN STATES IN SOLUTION OF THE PROBLEM OF FORMING PATRIOTISM IN MODERN YOUTH"

Problem setting. The issue of patriotic education and civic formation of the younger generation has become one of the urgent tasks of the state and society today. The need for patriotism is especially great in modern Ukraine, which is at a steep historical turning point. It is in the conditions of modern development that the idea of patriotism can and should become the core around which high, significant feelings, beliefs, positions, aspirations of each person, their readiness and ability to take active actions for the good of the country will be formed.

Recent research and publications analysis. Modern scientific literature substantiates the relevance of the need to study the experience of patriotic education in certain leading countries of the world, and analyzes the peculiarities of the functioning of the spheres of patriotic education. To some extent, these issues are covered in the works of G. Berchenko, O. Didenko, V.M. Garniychuk, Yu. Kalnysha, V. Troshchynskyi, T. Bezverhoi and in the works of other researchers. The current state of national-patriotic education in Ukraine also calls for taking into account foreign experience in the formation of patriotic consciousness in connection with challenges to national security.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the foreign experience of patriotic education of citizens.

Paper main body. The main content of the activities carried out in these areas is

focused on the formation of citizens, especially the younger generation, historical memory, respect for the heroic and dramatic history of the country, high learning, culture, spirituality, love for Ukraine, concrete filling of the patriotic idea, especially in connection with the values and interests of society, the state, the individual, civic responsibility, readiness for worthy service to the Motherland and protection of sovereignty, state integrity and national interest of Ukraine.

Conclusions of the research. The article analyzes the foreign experience of patriotic education of the population, investigates practical approaches to the formation of patriotic consciousness. The main directions of state policy in the field of patriotic education in Ukraine are determined and their tasks are defined. The possibilities of adapting positive experience into domestic practice are substantiated.

Inozemtseva O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"SPECIFICITY OF THE STATE PERSONNEL POLICY OF THE CIVIL
DEFENSE SERVICE"**

Problem setting. Despite the general desire for security, neither individuals nor states are able to fully protect humanity from emergencies. However, this in no way diminishes the importance of the state in this process, as it is its structural units that carry out surveillance and preventive activities and rapid response to emergencies as a form of civil protection of the population and territories. That is why people serving in the civil defense deserve special attention.

Thus, it is the professionalism of the personnel and staff of the SES of Ukraine that largely determines the consequences of emergencies, and therefore the problem of improving the state personnel policy in this area remains relevant.

Recent research and publications analysis. The study of the mechanisms and processes of training specialists of the civil protection service was carried out by Yu.E. Kharlamova, D.V. Bondar, V.M. Shamrayeva, S.M. Dombrovska, O.O. Trush, Y.B. Zorii, V.V. Govorukha, M.I. Kusii, Yu.G. Danyk, M.I. Omelchenko, V.G. Bulba, S.A. Osypenko, A.V. Pidgainy, S.P. Lost, A.V. Romin, V.Yu. Streltsov, V.P. Sadkovy, A.E. Tamm, V.O. Tyshchenko, N.V. Myrna, V.A. Shoyko and others. According to the results of the review of their scientific developments on this issue, it should be noted that in their scientific works, not enough attention is paid to the consideration of the transformation of the state management mechanisms of the system of training of civil protection specialists.

Paper objective. The purpose of the article is to develop recommendations for improving the personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine. To achieve this goal it is necessary to solve the following tasks:

1. to characterize the elements of the state personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine;

2. to improve the classification of its features;
3. to ensure further development of understanding of the hierarchy of requirements for the staff of the SES of Ukraine at different stages of their careers;
4. to identify priority areas for further development of the state personnel policy of the Civil Defense Service of Ukraine.

Paper main body. The issue of personnel policy, staff development has been and remains insufficiently studied. It is considered not only as an economic category, but also studied by other sciences, covers a fairly large niche in research and plays a key role in the production activities of enterprises, institutions and organizations in domestic and foreign markets.

The main elements of the existing system of training for the civil defense service can be divided into individual (in a certain area (specialty, specialization) and level of education, which should correspond to the profession and position he holds) and general (training of government agencies and civil defense forces to perform emergency response tasks) training, each of which may contain components that are characterized by their inherent purpose and features of functioning.

Thus, the following components of the subsystem can be distinguished in the system of individual training: training of ordinaries and officers of the civil defense service; training of rescuers, other key employees of professional rescue services; training of non-core (auxiliary) personnel of professional rescue services; training of personnel of other emergency services (non-professional, communal, object and public organizations); retraining and advanced training of medical workers from among the rank and file and senior staff of the Civil Defense Service and employees of professional rescue services; training of management and specialists whose activities are related to the organization and implementation of measures for civil protection.

Conclusions of the research. Particular attention should be paid to preventing violations of the established procedure for appointments and dismissals of managers, the requirements of current legislation on the admission of citizens to the civil service, dismissal of civil servants, admission to the civil defense service and assignment of ranks to civil servants and special ranks, management, training, retraining and advanced training, rewarding employees and personnel records. At the same time, there are still shortcomings in the registration of personal files of ordinaries and officers of the civil protection service. Also there are cases of appointment of persons to positions of managerial staff whose educational and professional qualification level does not meet professional qualification requirements.

The conducted generalizations allowed to improve the classification of features of the state personnel policy in the system of civil protection. The results of the study allows to suggest that the specifics of the state personnel policy of the SES of Ukraine determines the content of its elements.

Continuation of scientific research on the opened topic should be aimed at creating favorable conditions for improving the quality of staffing of bodies and departments of the SES of Ukraine and increasing the motivation of personnel.

Karpeko N.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"DEVELOPMENT OF MECHANISMS OF STATE REGULATION OF
THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF MODERNIZATION OF
THE ECONOMY"**

Problem setting. In modern conditions, it is very important that the functioning of the labor market and all its elements be regulated by the state to some extent. Such control is needed primarily at the macro level. Otherwise, in the absence of a coordinated state policy on the labor market, serious social conflicts and its further imbalance are possible.

Recent research and publications analysis. Ukrainian scientists V. Geets, O. Amosha, Yu. Bazhal, D. Boginya, O. Grishnova, T. Zayats, E. Libanova, U. Sadova devoted their works to the study of theoretical foundations and the development of practical measures for the formation of modern approaches to ensuring the employment of the population. L. Semiv, O. Volkova and others.

The paper objective. The purpose of the article is to develop a theoretical and practical approach to the implementation of a holistic concept of state regulation of the labor market, taking into account a comprehensive analysis of global trends and the existing limitations of their effective implementation in Ukraine.

The paper main body. It is necessary to formulate a theoretical concept of the development of the labor market in modern conditions as soon as possible and to adjust the mechanism of its state regulation. In Ukraine, a new policy in the field of regulation of social and labor relations should appear, corresponding to modern technologies that ensure effective state action. Active "reform therapy" of the labor market is extremely necessary in order for employment in our country to be truly full and effective in practice. And finally, it should be emphasized that a necessary condition for competent regulation of the labor market is not only a scientific analysis of the processes taking place at the current stage, but also a correct prediction of the features of the development of the labor market in the future.

Conclusions of the research. This article is devoted to the analysis of one of the most important aspects of the functioning of the labor market - the formation of an effective control system. This increases the requirements for the development of new research tools and the use of scientific approaches, which must be constantly modified and improved, relying on everything progressive and new. The article proposes an approach designed to give a generalized description of the subject of this study, to find an effective answer to the current problems of state regulation of the labor market.

Khmeliuk O.
Kolokolov V.

An extended abstract of the paper on the subject of:

**"PROBLEMS OF ADAPTATION OF CADETS IN INSTITUTIONS OF
HIGHER EDUCATION WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS UNDER
THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL"**

Problem setting. Recently, the scientific analysis of various aspects of human adaptation in the rapidly changing and extreme conditions of the social environment has become particularly relevant. The problem of adapting cadets to the educational process in institutions of higher education with specific conditions of study in wartime is currently becoming an urgent problem. Successful adaptation and further training of cadets will allow a young specialist to achieve better results in independent professional activity. That is why it is important to identify problematic issues and provide recommendations for improving the effectiveness of management during the adaptation of cadets to the educational environment, especially in the conditions of martial law.

The paper objective of the article is to analyze the problems in the adaptation of cadets of higher education institutions with specific learning conditions to the educational process in modern conditions of reform and martial law introduced in the state in Ukraine.

The paper main body The process of a young person entering the initial educational stage of a higher education institution with specific learning conditions is very complicated. The conditions of life and activity in such an institution are significantly different from the former way of life of the cadets. These conditions include: a strictly regulated daily routine, compact living in barracks far from home, wearing uniforms, observing discipline, eating and sleeping, a predominantly male team, mandatory daily morning physical exercise and independent preparation for classes, significantly greater volume of physical training, strict control by the teaching staff and course management, wearing daily uniforms. It should be noted that successful adaptation to these specific learning conditions is the foundation for further successful professional activity.

Adaptation of cadets to the educational process in an educational institution with specific learning conditions is now of great importance. The importance of this problem is determined by a certain number of conditions. First, the successful overcoming of difficulties in the specified period mainly determines the vector of the young man's further professional self-determination. Secondly, the success of their educational and service-professional activities will largely depend on the quality and speed of adaptation of cadets to the conditions of study in such an educational institution. Thirdly, practical experience shows that the conclusion is basically correct: if cadets successfully adapt to the educational environment of an educational institution with specific learning conditions, then they will be able to realize themselves in professional activities without any particular problems.

Conclusions of the research. Based on the reviewed literature, experts' opinions and own observations, the following conclusions can be drawn:

1. The components of adaptation are: matching assessments, individual efforts, real and potential personal capabilities with the specifics of the educational institution;

goals, values, personality orientation and the ability to implement them in a specific social environment; the relationship between the individual and society, as a process of homeostatic balancing.

2. Pedagogical adaptation is a determining factor in increasing the interest in the educational process of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions, as it makes it possible to learn the essence, principles, conditions, regularities and methods of formation of cadets and their teams in a shorter time; master the theory and practice in the specific conditions of the pedagogical process; creation of positive personal motivation of cadets for service; to form the necessary qualities of a high-class specialist (in particular, in the field of fire safety).

3. Pedagogical adaptation of cadets in the conditions of a higher education institution with specific training conditions is a process of gradual formation of professionally important personal qualities of an officer, based on close relationships and interaction between leaders and cadets, which contributes to the professional formation of a future high-class specialist in the field of fire safety.

**Klochko A.,
Borysova L.,
Nikitina L.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
"ON FIRE SAFETY STATISTICS"

Problem setting. In the 20 most developed countries of the world, the costs of fighting fires annually make up approximately 0.1 to 0.3% of the country's total GDP. Ukraine is no exception. As the statistics of emergency situations show, the risk of their occurrence on the territory of Ukraine remains high, which puts the problem of preventing emergency situations among the number of priority tasks of civil protection. Statistics show that when the population increases by 1%, the number of fires increases by approximately 5%, and the damage from them increases by 10%. Today, issues of fire safety remain relevant. Every five seconds there is a fire on the globe, and in Ukraine - every 10 minutes. During one day, 120-140 fires occur in Ukraine, in which 6-7 people die, 3-4 people are injured; 32-36 buildings, 4-5 pieces of equipment are destroyed by fire. Daily losses from fires amount to about UAH 500,000.

Resistance to fire risks directly depends on the organization of society and the development of relevant state institutions. Accordingly, questions of qualitative analysis of fire statistics are used to identify factors affecting the value of fire statistics indicators, and this makes it possible to predict the value of fire safety indicators.

Recent research and publications analysis. Representatives of the school of management science or the "new school" R. Ackoff, S. Beer, A. Goldberg, D. Ekman viewed management as a logical process that can be represented mathematically. Mathematics, statistics, engineering sciences, and related fields of knowledge have made significant contributions to management theory. [2]. M. Andrienko substantiated the urgent need to find new approaches to the further development of state management mecha-

nisms in the field of fire safety in Ukraine and developed a theoretical and methodological basis for their formation. O. Trush and A. Koshkina define the structures and functions of emergency management centers as a tool for supporting decision-making by state administration bodies, which these centers, based on the experience of managing emergency situations in the countries of the European Union, define as situational.

Paper objective. The purpose of the article is the analysis of scientific research on the state of state administration in the field of fire safety, the determination of the main directions of research, the outline of the relevance of problems in the specified area, the proposal of the main directions of improvement of the civil protection system of the state.

Paper main body. To determine the statistical indicators, it is necessary to identify those phenomena and processes that belong to the study, identify their nature and essence. Statistical science uses data, summarizes them and develops methods of statistical research, applying the theoretical provisions of statistical science in practice to solve specific management tasks. It is shown that in order to ensure the effectiveness of management activities, it is important that basic actions, operations, forecasting estimates, expertise, statistical generalizations, information, sociological data on which this or that management decision is documented and analyzed.

The study analyzed the statistics on fires and their consequences.

Conclusions of the research. The introduction of efficiency and effectiveness indicators using statistical information in the choice of management influences in the predicting the number of fires in order to make effective management decisions is proposed.

Statistics are analyzed and patterns have been identified about the causes of fires. It has been proven that providing information on fires allows you to fully evaluate the scale of problems and make effective management decisions on the existing critical situation in the country in this area.

Kravchenko A.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"SOCIAL POLICY IN MODERN STATES: MAIN CONTENT,
DIRECTIONS AND MODELS"**

Problem setting. Social policy is a sphere of state activity that determines the strategy and goals of society's development, includes the areas of activity of non-state institutions, ensures the effective and fair functioning of the labor market, the spheres of education, health care, the family sphere, pension provision and other spheres included in life activities a person The main directions of the state's social policy can be called the material security of citizens in the form of social assistance and a guaranteed minimum income, the functioning of social services for various socio-demographic population groups, information, supervision and counseling.

Recent research and publications analysis. Issues of the current state of the

state's social policy are constantly in the focus of experts' attention. A number of scientists, in particular O.V. Brazhko, M.F. Golovatyy, O.O. Davidyuk, K.M. Nikolayets, G.S. Lopushnyak, O.V. Makarova, O.S. Pavlega, A.O. Silenko, V.A. Kolyadenko, I.F. Prokopenko, Yu.O. Oily and others.

The paper objective. The purpose of the article is to determine the main content, directions and models of state social policy.

The paper main body. Social policy is a system of measures and tools invested in achieving the social well-being of citizens. The main directions of the state's social policy can be called the material security of citizens in the form of social assistance and a guaranteed minimum income; functioning of social services for various socio-demographic population groups; information, supervision and counseling. The interaction of such factors as the nature of economic activity, the political structure of the state, cultural and historical features of society determines the emergence and functioning of social policy models. The prism of social support makes it possible to distinguish the differences of modern social states based on the care of children and the elderly, the contribution of civil society sectors to the care and care of citizens, the degree of privatization and collectivization of these social services. The main problems and urgent unresolved tasks of social policy in modern developed countries at the beginning of the XXI century. the demographic crisis and the processes of population aging, immigration and migration, the social consequences of structural changes in the economy and modernization of the economy, the growth of expenses for social needs have become. Among the disadvantages of the existing model of social policy in Ukraine, one can name the vagueness of the migration policy, the unresolved institutional modernization of the social system, the fragmentedness and incompleteness of the reforms in the social sphere, any revision of the state's social obligations rests on budgetary and political-administrative limitations.

Conclusions of the research. This article is devoted to the analysis of one of the most important aspects of the functioning of the labor market - the formation of an effective control system. This increases the requirements for the development of new research tools and the use of scientific approaches, which must be constantly modified and improved, relying on everything progressive and new. The article proposes an approach designed to give a generalized description of the subject of this study, to find an effective answer to the current problems of state regulation of the labor market.

**Kuleshov N.,
Yashchenko O.**

An extended abstract of the paper on the subject of:

**"CURRENT ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF CIVIL DEFENSE
TASKS IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES AND THREATS"**

Problem setting. During the revision of the concept of state management in emergency situations, in the 90s, there was a departure from the post-Soviet system of

civil defense, traditionally oriented to solving wartime tasks. Rejecting the component of military threats, which was practically ignored, instead of finding and building an optimal model of the central defense system taking into account all types of dangers, the system of civil protection (defense) of Ukraine from the mid-90s was completely reoriented to the performance of tasks to protect the population and territories from natural disasters man-made and natural. Such a one-sided approach, as confirmed by the present, turned out to be wrong, because the practical refusal to solve the tasks of the central government during the war, which were related to increasing the stability of economic objects, the system of training and protecting the population from the impressive factors of modern weapons, the tactics of the management bodies and forces of the central government in the conditions military threats led to negative consequences.

Recent research and publications analysis. The analysis of legal and normative-technical documents, scientific publications, speeches of leading scientists and specialists, as well as the analysis of statistical data based on the results of the assessment of real emergency situations and their consequences show that ensuring the safety of the population is a complex scientific-technical, socio-economic, organizational and political problem, the solution of which requires a nationwide systemic approach.

Rapper objective. Analysis and assessment of the state of implementation by the subjects of providing civil protection of the tasks of the EDPSZ and measures to protect the population and territories from natural disasters in the new security conditions.

Paper main body. It is noted that the directions and measures of the state policy in the field of civil protection in peacetime and in a special period are implemented within the framework of the functioning of the unified state system of civil protection. The directions of state policy are based on relevant principles, and the regulatory component of tasks and measures of civil protection is regulated by relevant state standards and building regulations. Recently, there has been a re-evaluation of the approaches to the introduction of measures of the Central Intelligence Agency, which have become relevant during real events caused by military actions. This especially applies to the measures of alerting and sheltering the population in protective structures and its evacuation, which have long been the subject of discussions and discussions as the most urgent and problematic. The conducted analysis of changes to legislative and regulatory documents on the issue of civil protection provides an opportunity to increase the effectiveness of measures to protect the population from emergency situations, including those of a military nature.

In the conditions of the implementation of the reform of the decentralization of power in Ukraine, we should expect a certain "decentralization" of civil protection as well. This should be expressed in the provision of greater powers to local authorities, which characterize their legal position in solving civil protection tasks, which will strengthen their institutional capacity to protect united territorial communities from natural disasters and their consequences. The aforementioned provides for the formation of new organizational structures of civil protection formed on the ground, which are currently sub-links of local links of the territorial subsystems of the EDPS, which would be able to implement the measures of the Central Security in the respective territories. In addition, there is an urgent need to continue the processes of reforming the EDRC, whose activities should be based on scientific and economic substantiation of issues related to civil protection; unconditional implementation of legal and legal legislative acts;

transparent and understandable mechanisms for the implementation of civil protection tasks; confirmation of accepted programs and declared goals with financial and material resources. In accordance with world practice and domestic experience, which is currently being acquired in military conditions, the EDPSZ should have in its composition: trained management bodies at all levels of its functioning; modern means of notification and communication systems; systems of radiation intelligence, dosimetric and chemical control; reliable systems of protective structures; stocks of food products, raw materials and material resources; forces and means of civil defense are prepared to perform assigned tasks.

Conclusions of the research. In connection with the continuation of hostilities in Ukraine and the emergence of new types of threats, the existing civil defense system and its management bodies and forces need further structural and functional improvement in order to increase the level of operational response to all types of dangers and ensure effective protection of the population from emergency situations .

**Leonenko N.,
Postupna O.**

An extended abstract of the paper on the subject of:

"INFORMATION SECURITY OF UKRAINE: MECHANISMS, CURRENT CHALLENGES AND THREATS IN THE CONDITIONS OF INFORMATION GLOBALISM"

Problem setting. Taking into account the trends of democratization and digitalization, our state has passed and continues to pass a number of stages, levels and stages of ensuring information security. Despite the legislative establishment of the powers of the relevant state authorities and local self-government in this area, there are obvious problems of demarcating their competence and interaction, real and effective guarantees of prevention of various informational threats to national security, as well as effective and timely methods of their elimination.

In the context of the research, it is important to clarify the content of the legal category "mechanism for ensuring information security" and to determine the approach to understanding this category. This will make it possible to comprehensively and thoroughly consider the structure of the mechanism for ensuring the information security of the state, to identify the reasons for the insufficient effectiveness of this mechanism as a whole and its individual elements in particular.

Recent research and publications analysis. The doctrinal analysis of the peculiarities of information security of Ukraine in the conditions of information globalism was the subject of research by numerous legal scientists, economists, and state managers, which was reflected in the works of such scientists as: A. V. Vozhenikova, Y. F. Nuzhdina, A. A. Streltsova, D. S. Chereskin, I. M. Panarin, A. A. Prokhozhev, at the same time, scientists did not conduct a comprehensive analysis, which caused the author's scientific interest.

Paper objective. The purpose of this article is to study the peculiarities of information security in the conditions of the formation of information globalism, to highlight its conceptual and doctrinal mechanisms.

Paper main body. Theoretical approaches to defining the essence of the concept of information security are analyzed; types of real and potential information threats to the media space of Ukraine were comprehensively investigated, practical recommendations were given for improving the state information policy and creating an effective information security system of Ukraine.

It has been proven that the institutional mechanism for ensuring information security is a special structural component of the state mechanism, which ensures the creation of norms and rules regulating the interaction of various economic entities in the information sphere regarding the prevention of threats to information security. The institutional mechanism activates institutions (formal and informal), structures the interaction of subjects that exercise control over compliance with established norms and rules, and also provides for the formation of legislative foundations and institutional structures that ensure it. In order to improve the institutional mechanism and form new mechanisms of economic security in the conditions of information globalism, it is advisable to foresee such separate elements as: overcoming the declarative nature of legislation and reducing the gap between legislation and practice in the information sphere, the formation of supranational legislation in the information sphere, the creation of new institutions that determine framework of interaction and rules of behavior in the Internet space.

Conclusions of the research. Threats to information security have a completely objective nature, are determined by the modern political process and have a very close connection with changes in the information sphere based on the development of information technologies. The growing spectrum of threats to national security increases the role of the state in the implementation of a strong information policy in practice, the special attention of society to the educational sphere, which directly affects information technologies, and, undoubtedly, the improvement of the legal regulation of the activities of citizens and the state in the information sphere, which is due to modern political and state processes.

Liashevskia O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"TEORETICAL ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLICADMINISTRATIVE DECISION-MAKING"

Problem setting. To date, improving the mechanisms of state administration to ensure state security is an urgent scientific task. The innovative character of management nowadays is represented by new connections, new management tools, organizational schemes and social processes. The needs of management innovations cause the emergence of new goals and management tasks, functions and tools through which they are carried out, cause the need for purposefulness of management activities aimed at bet-

ter results that occur in processes and have managed systems. The study of the ways of development of management systems, their methodological and organizational support in order to carry out the appropriate innovative modernization of existing or the construction of the latest management systems, should be understood as priority areas of management activity in our time.

Recent research and publications analysis. Analysts in the field of public administration science pay sufficient attention to the study of problematic issues related to the mechanisms of public administration in general. For example, V. Bakumenko believes that any social system consists of a multi-level logical model of the basic elements of the management process, namely: management problem → management function → management structure management task → management decision → management influence → management assessment. According to the scientist, this model is a hierarchy of basic control elements, the stratification of which can be a corresponding tree of basic control elements.

V. Bakumenko cites the main factors influencing the formation and implementation of management decisions, namely: taking into account the goals and parameters of the management object and its behavior over time; the quality of the parameters of the communications system, which brings the decision to the object of management, as well as the implementation of management functions; clarity of setting tasks; sufficiency and high quality of relevant information necessary for decision-making; the choice of the method of formation of management decisions; availability and effectiveness of decision implementation mechanisms; organization of control.

In our opinion, the specified scientific task requires a separate scientific study.

Paper objective. The purpose of the article is to determine the essence of the theoretical aspects of public administration and the adoption of public and administrative decisions.

Paper main body. To achieve the goal of the research, we consider it necessary to define the concept of "state-management decisions". The concept of "state-management decisions" is the result of the activities of its subjects, aimed at solving certain problems at the state level, which, in turn, are associated with relevant management situations, making management decisions, and choosing one of the alternatives. G. Sytnyk considers management decision-making as a process of executive and administrative activity aimed at establishing certain rules of behavior of bodies, organizations, officials and citizens

In the Encyclopedic Dictionary of Public Administration, public administrative decisions are interpreted as acts of social administration, with the help of which the state determines the grounds for the emergence, change, or termination of regulated social relations.

The concept of "state management decisions" is closely related to the process of state management and is its fundamental constituent part. In order to clarify the mentioned concept regarding the essence and significance of state management mechanisms that ensure the adoption of well-founded state management decisions, we will consider the management process and actions of the management of the state management body to ensure state security in crisis conditions using the example of the State Emergency Service of Ukraine (hereinafter - DSNS).

Therefore, the state management decision in crisis conditions is ensured, in par-

ticular, by organizational and structural and functional mechanisms of state management. The study does not consider other mechanisms that, obviously, also ensure the adoption and implementation of state management decisions in crisis conditions to ensure state security, for example, political, informational, resource, etc.

Conclusions of the research. The goal of the article to define the essence of theoretical aspects and state-management decision-making has been achieved.

1. An analysis of previous scientific studies on public administration and public administration decision-making was carried out, which proved the lack of a single opinion among scientists on the specified topical issue, which requires further research and improvement.

2. A general definition of the concept of "state-management decision" is proposed as the result of the management subject's choice of the best alternative of management influence on the management object, in particular, the mechanism of its implementation aimed at achieving the goals of the management subject.

3. The essence of state management mechanisms for making state-management decisions in the field of state security is determined, namely: organizational - in establishing a rational sequence of actions of state management bodies during the adoption of a reasoned decision, structural-functional - in determining the optimal structure of the decision in accordance with the functions and tasks of management bodies to ensure state security, which, together with other mechanisms, play an important role in ensuring the adoption of a reasoned decision by state management bodies both in everyday activities and in crisis conditions.

4. The main elements of the state-management decision are highlighted in a generalized form, in particular, the purpose of actions (the direction of the concentration of main efforts, the sequence and methods of achieving the goal of actions by partial tasks, areas and terms), the tasks of security structures, the organization of interaction between them, the organization of management and ensuring their actions in crisis conditions.

Maistro S.

An extended abstract of the paper on the subject of:

**"THEORETICAL-METHODICAL AND NORMATIVE-LEGAL BASIS
OF STATE ANTI-MONOPOLY POLICY"**

Problem setting. The functioning of the economies of most countries of the world, including Ukraine, is characterized by the presence of monopolized sectors. A monopolized economy cannot be called efficient in terms of resource allocation. The fact is that consumer losses from price increases and a monopolist's output reduction are always greater than the monopoly's gains. By producing few products and selling them at high prices, the monopolist distorts the distribution of resources in the economy. Therefore, monopoly is a problem that requires active government intervention, because it leads to an artificial increase in the prices of products that are produced (and thus to the distortion of price signals) and to an inefficient production structure. The main

drawback is the deviation from the efficient allocation of resources as a result of market monopolization and the loss of welfare for consumers.

Recent research and publications analysis. Theoretical and methodological questions regarding the definition of the essence and development of monopolies and the issue of state regulation of monopolies were studied by many scientists, in particular: Amosov O., Borysenko Z., Vorobyov E., Zaloga Z., Latynin M., Mykhasyuk I., Melnyk A., Mocherny S., Porter M., Schumpeter J. and others. The significant achievements of these scientists include the development of the theoretical foundations of monopolies in various sectors and spheres of the economy, strategies for state regulation of monopolies, research into the peculiarities of state antimonopoly policy.

Paper objective. The purpose of the research is to determine the theoretical and methodological foundations of the state antimonopoly policy and to substantiate the directions for its improvement in Ukraine.

Paper main body. Monopolistic tendencies in various forms and manifestations were observed at all stages of market development, accompanying them. The reasons for the emergence of monopolies are primarily related to changes in the technological method of production. The prerequisite for these changes was the industrial revolution of the late 18th and early 19th centuries, technical inventions, the emergence of new industries and the rapid development of production in many of them, primarily in light industry.

The latest history of monopolistic tendencies begins with the last third of the 19th century. (especially during the economic crisis of 1873). The interrelationship of phenomena - crises and monopolies - indicates another reason for monopolization, namely: the attempt of many firms to find salvation from crisis shocks in monopolistic practice. It is not by chance that monopolies were called "children of the crisis" in the economic literature of that time.

The Ukrainian practice of antimonopoly regulation gravitates more towards the European model. This finds expression in the content of Ukrainian antimonopoly legislation, as well as in the powers and practical activities of antimonopoly bodies, which are included in the system of executive power and use mainly administrative and organizational methods of implementing state antimonopoly policy.

Ukraine has gone from a planning-administrative system, which practically excluded full-fledged competitive relations in the field of legal economy, to a country with an internationally recognized market economy, which implies an active role of the state in the protection, creation and development of competition.

Conclusions of the research. Thus, the state antimonopoly policy is an important and integral component of the economic policy, which must be effectively implemented by the relevant state administration bodies to ensure an integrated system of distribution and redistribution of production resources in the modern market economy and promote the growth of social welfare. That is, a transparent, consistent and clear state antimonopoly policy should promote competition and limit the manifestations of monopolies in the economic sphere, which is especially relevant in the conditions of European integration of Ukraine.

**Moroz S.,
Moroz V.,
Moroz O.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"RISKS IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF
LABOUR MARKET: GENERAL CLASSIFICATION AND CONTENT'S
CHARACTERISTICS"**

Problem setting. Functioning of the labour market, like any market-based institution, is accompanied by actualization and development of certain risks. Ignoring these risks by the labour market management and regulation actors can negatively affect not only the efficiency of the labour market itself, but also country's social-political and socio-economic state on a whole. Under certain circumstances, risks in the system of state regulation of the labour market can be considered at the level of threats to national security.

Recent research and publications analysis. The problem of labor market functioning is not a fundamentally new direction in the organization of scientific research. Among the foreign researchers whose focus of scientific attention was the functioning of the labor market, F. Blau, V. Dickens, L. Kahn, R. Layard, D. Mortensen, S. Nickell, K. Pissarides, M. Rich, Sh. Rosen, J. Stigler, H. Fields and other scientists. Despite the sufficient level of scientific attention to the problems of the functioning of the labor market, some of its issues still remain open for further scientific research.

Paper objective. To update the problem of risks in the system of state regulation of the labor market, as well as to propose an approach to their general classification and definition of content.

Paper main body. Basing on the analysis of scientific literature, the possibility of classification of risks in the system of state regulation of the labour market by two main groups was substantiated, namely: A group of static, natural or so-called theoretical risks; a group of dynamic or practical risks. Risks of each of these groups have their own peculiarities in actualization at the level of direct objects of state administration, both by nature of their origin and by actual time of identification with the content. The classification proposed within the framework, as well as the classification formulated in accordance with its content, can be used to form a unified for each of the identified risks combination of methods and tools of public administration of labour market functioning and development.

Conclusions of the research. According to the results of the statistical information provided in the publication of the State Employment Service and the National Bank of Ukraine concerning the current situation and prospects of labour market development, the most relevant ones were identified in view of the possibility of state influence and risks. The causal relationships between the risk groups have been established and the potential of public administration to influence them has been identified.

Mykhaylov D.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"THE STATE OF FUNCTIONING OF THE ORGANIZATIONAL
AND LEGAL MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT
OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE, TAKING
INTO ACCOUNT PUBLIC OPINION"**

Problem setting. The influence of a number of factors makes it impossible to implement the reform of decentralization of power, which is a requirement of time and society, which is put forward in relation to public power and its bodies. These requirements lead to improvement, on the one hand, of the existing regulatory and legal framework in the researched area (for example, no legislative acts have yet been adopted regarding the administrative-territorial system). And on the other hand, the organizational mechanism necessary for the implementation of the reform. In view of this, we believe that it is important to implement the third (final) stage of the reform of the decentralization of power in Ukraine. In addition, it is important to assess the state of implementation of the reform of power decentralization, in particular, from the standpoint of taking into account the opinion of the population itself.

Analysis of recent research and publications. In modern scientific literature, numerous scientific works are devoted to the study of various aspects of the functioning of local self-government, in particular, M. Baimuratov, V. Bordenyuk, V. Vakulenko, P. Vorona, S. Gazaryan, S. Dombrovska, V. Kampo, V. Kuybida. At the same time, there remains a need to research new aspects of local self-government reform in accordance with existing legislation and new societal requirements, one of the ways to identify which is conducting questionnaires and using sociological survey methods.

Paper objective. The purpose of the article is to study the state of functioning of the organizational and legal mechanism for the development of local self-government in Ukraine, taking into account public opinion.

Paper main body. Examining the results of the sociological research makes it possible to state that in a fairly short period of time, Ukrainian citizens have increased their level of trust in the regional elite. Its representatives were able from the very beginning of the war period to maintain the security system in individual regions at the level of their "circle center" of management. The established fact gave grounds to claim a new milestone in the paradigmatic development of local self-government and regional management. Actually, according to the results of the survey, it was found that the formation of personnel security is taking place at the level of local self-government bodies and state authorities in the regions. These public authorities form the basis of Ukraine's national security in wartime conditions. Under these extremely difficult conditions, the management elite in the regions are the closest to the local residents and the solution to their life problems. It is the region that is the strategic core in the formation of national and social security, as well as sustainable development of the state and regions.

Conclusions of the research. The article analyzes the features of the organizational and legal mechanism for the development of public administration and local self-government.

Orobey V.

An extended abstract of the paper on the subject of:

"LEGAL REGULATION OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE IN RURAL AREAS IN UKRAINE"

Problem setting. The state of the social infrastructure of rural areas in Ukraine is one of the important indicators of improving the level and quality of life of villagers and largely depends on the level of socio-economic development of the area. In order to ensure the effective implementation of public management of the development of the social infrastructure of the village, regulatory and legal acts are being developed, and an appropriate legal field is being created. However, in the process of the development of society, there are always objective or subjective problems that restrain the development of the social infrastructure of the village, so there is a need to analyze the current system of regulatory and legal acts for their compliance with the solution of existing problems and, if necessary, to improve this system.

Recent research and publications analysis. Theoretical and methodological problems of the functioning and development of the social infrastructure of the village in the conditions of the market economy are sufficiently covered in the scientific works of Ukrainian authors. Scientists mainly investigate the essence, classification, state and features of the development of the social infrastructure of rural areas. The issue of legal regulation of public management of the development of the social infrastructure of the Ukrainian village has not been properly reflected in the scientific literature.

Paper objective is to establish the chronology of the adoption of key legal acts aimed at ensuring the development of the social infrastructure of rural areas in Ukraine; to carry out an analysis of the main provisions of these acts, to compare them with the practice of public administration aimed at the development of the social infrastructure of the village, to identify achievements and opportunities for ensuring this development in the future.

Paper main body. The analysis of key normative legal acts aimed at ensuring legal regulation of public management of the development of social infrastructure of rural areas in Ukraine allowed establishing the chronology of their adoption. It is noted, that at the legislative level the priority of social development of the village was determined for the first time in 1990. At the same time, the discussion about the need to form the proper social infrastructure of the village began. Later relevant regulatory and legal documents were developed, they were aimed at fulfilling the tasks set for the development of social infrastructure.

It is determined that for the first time since 2020, regions and territorial communities have gained access to powerful state investments aimed at the socio-economic development of territories, development of the infrastructure of territorial communities, etc. This requires local self-government officials to acquire new knowledge, skills and abilities in effective resource mobilization in the field of long-term planning and design of territorial development.

Conclusions of the research. The results of the analysis of the main provisions of regulatory and legal documents, their comparison with the practice of public admin-

istration, as well as the implementation of a number of reforms in Ukraine, among which land, state administration, decentralization, medical, educational and other major reforms of the government, allow us to conclude that today opportunities are being created for the development of complexity not only in the production, but also in the social sphere of the rural areas. The management of rural areas and of agricultural enterprises gained access to financial resources and can use them to ensure the sustainable development of the social infrastructure of the rural area. Today's realities, the conduct of active military operations against the aggressor country, testify the need to transfer even greater powers to local authorities, which are forced, first of all, to support the operation of critical infrastructure, the functioning of which depends on the life of the population and the functional stability of the entire region (community).

**Paliukh V.,
Kononovych V.,
Polivanov O.**

**An extended abstract of the paper on the subject of:
"THE ROLE AND PLACE OF PHYSICAL TRAINING AT THE CURRENT
STAGE OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH
SPECIFIC LEARNING CONDITIONS"**

Problem setting. The study of problematic issues in the training of cadets in institutions of higher education with specific learning conditions revealed problematic issues in the outdated and insufficiently effective system of physical training and evaluation system. It is an important question at the present stage, and it is impossible without a comparative analysis of it with the foreign experience of the system of physical training of future rescuers. The modern world demonstrates an effective system of education and the need to raise the level of education in Ukraine, therefore a deep study of foreign experience and substantiation of effective proposals for improving the system of physical training in institutions of higher education with specific learning conditions is necessary which are more suitable for modern realities in a difficult time of transformations and in conditions of martial law.

The paper objective of the article is to study problematic issues in the system of training cadets of higher education institutions with specific conditions of study at the stage of reform in Ukraine. To analyze foreign experience to determine the main directions of reform in modern realities in Ukraine.

The paper main body As a result of the comprehensive development of society, the range of requirements for the development and training of employees of the State Service of Ukraine for emergency situations is expanding. Releasing them from the exhausting expenditure of physical strength, technical progress does not relieve them from the need for optimal physical training for official activities.

One of the decisive conditions for the high efficiency of the service was and re-

mains a high level of work capacity based on good health and high physical development of employees. At the same time, in modern conditions, new demands are placed on the physical training and directly related abilities of employees. More and more types of service require not so much gross physical effort as finely coordinated and precisely calculated movement actions instead of stereotypical skills - the ability to master everything with new and improved forms of movement. In the future, as serious studies show, the tendency to combine and update professional specialties will increase, which will require the appropriate physical fitness of rescuers. A particularly high and versatile requirement will have to be met by those who will take on the most difficult operational tasks of extinguishing fires. Thus, technical progress does not remove, but in a certain aspect strengthens the need for physical training for official activities.

The practice of the modern rescue service shows that one of the main components of the high combat effectiveness of fire and rescue units remains the physical fitness of the employee. The requirements for it do not decrease with the progress of special equipment, but increase. As the pace of technical rearmament accelerates, units of the State Emergency Service are increasingly in need of employees who are able to master complex special equipment in a short period of time, effectively use it in an operational environment that requires the maximum mobilization of spiritual and physical forces.

Conclusions of the research. Determining the role and place of physical culture in the educational and professional activities of cadets of higher education institutions with specific learning conditions, we examined the system of physical training that operates in educational institutions of the State Emergency Service of Ukraine and came to the conclusion that the system of physical training that has developed has many positive aspects: daily morning physical exercise, weekly training classes on physical training, monthly holding of physical culture and health and mass sports events, work of sports sections, which unites all those who want to engage in cultivated sports, but all this is not enough for modern conditions and needs to be improved and the introduction of an updated incentive systems for sports among cadets. We also observe an increase in professionally important physical qualities in cadets who are engaged in firefighting sports, but this is not enough in modern conditions.

All this creates prerequisites for the formation of physically developed specialists, mostly ready to perform service and combat tasks. However, there are a number of shortcomings: the success rate in physical training is decreasing year by year, no more than 30% of cadets are covered by sports and mass work, there is an increase in morbidity and a slowdown, or even a lack of growth in the physical development of cadets, the means and methods that allow not only to develop physical qualities, but also to promote the improvement of the quality of education in other disciplines, physical training is separate, a connection with the entire process of education and upbringing is necessary.

Therefore, the system of physical training of cadets requires refinement, the introduction of new, more effective means and methods capable not only of developing and improving the physical qualities of cadets, but also actively influencing her inner world, and relationships within society, as well as adapting to the conditions of service and professional, which constantly changing activities.

**Podolchak N.,
Tsygylyk N.,
Bilous N.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
«QUALIFICATION ASYMMETRY OF CIVIL OFFICERS AND OFFICERS OF LOCAL GOVERNMENT: CAUSES OF OCCURENCE AND METHODS OF ELIMINATIO»

Problem setting. The BANI world is changing so quickly that the skills and abilities of civil servants and employees of local government do not have time to improve. Young specialists, as well as those who are appointed to a new position for the first time, do not yet have enough experience to fully meet all the requirements that apply to them. At the same time, it is necessary to ensure, along with the continuity and sustainability of activities in the field of public administration and public administration, its high efficiency. Therefore, it is necessary to find ways out of the qualification asymmetry that is present in every body of local self-government and state power.

Recent research and publications analysis. There is no literature on the qualification asymmetry of working people in Ukraine, both in domestic and foreign sources. In a number of works, the issue of educational-qualification asymmetry and professional-qualification asymmetry in certain fields has been considered, but there is no such data regarding civil servants.

Paper objective. The main goal of this work is to establish the causes and develop ways to eliminate the qualification asymmetry of civil servants and employees of local government in Ukraine.

Paper main body. In the presentation of the main material of the study, the concept of personnel qualification asymmetry is defined and its differences from educational and professional qualification asymmetry are established. The cause of qualification asymmetry of civil servants and employees of local self-government bodies is analyzed - the difference between hard-skills and soft-skills of employees and what is necessary for a certain position. A set of measures has been developed that allow to overcome the qualification asymmetry in a short period of time and prevent a decrease in the efficiency of the performance of assigned tasks. In particular, this is the advisory support of an expert, the completion of unscheduled professional development courses, trainings lasting no more than six months while continuing to perform official duties and reducing wages by 30-40%. The proposed approach will make it possible to activate synergistic phenomena for a quick and significant increase in the degree of qualification and efficiency of civil servants and employees of local government, and, therefore, will increase the efficiency of the civil service and local government.

Conclusions of the research. The main difference between qualification asymmetry and education-qualification asymmetry is that hard-skills and soft-skills are included in the first concept, and only hard-skills are included in the second. Since today's world is a BANI world, in which soft-skills play a much greater role than hard-skills, especially for top-level managers, it is more appropriate to apply the concept of qualification asymmetry.

Ways to overcome qualification asymmetry among civil servants and employees of local government are consultative support of an expert who has extensive experience in the effective performance of tasks of the required type or passing unscheduled training courses, trainings.

The proposed approach to overcoming the qualification asymmetry of civil servants and local government officials will enable the activation of synergistic phenomena for a rapid and significant increase in the degree of qualification and efficiency of civil servants and local government officials, and, therefore, will increase the efficiency of the civil service and local government. As a result, this will bring Ukraine closer to joining the European Union and will ensure an increase in the standard of living of the population as a whole.

**Pomaza-Ponomarenko A.,
Batyr Yu.,
Lopatchenko I.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
"PLAN FOR THE RECOVERY OF UKRAINE (PART 1) "

Problem setting. External military aggression caused a lot of damage to the population of Ukraine and the state in general. War is always accompanied by huge destruction and massive destruction of both production capital and the infrastructure of people's livelihood.

Since the beginning of the war, enemy forces have concentrated their efforts on the total destruction of the occupied territories, which is why scientific discussions on the ways of restoring the economy of Ukraine are being updated. Researchers call it the "Marshall Plan for Ukraine". Such an analogy refers us to the restoration of a number of European states that entered the sphere of influence of the United States after the Second World War. In view of this, it is appropriate to consider the peculiarities of such foreign experience in post-war reconstruction, which can be examples of the possible restoration of Ukraine after the end of the war against it.

Analysis of recent research and publications. The problems of ensuring the development of the socio-economic sphere in the war and post-war periods are the subject of both domestic and foreign scientists O. Borysenko, V. Vorotin, S. Dombrovska, O. Dulgerova, T. Kryshthal, G. Ortina, V. Chuban, A. Shinkaryova et al. At the same time, since February 24, 2022, external aggression has reached such a scale that it threatens not only the territorial integrity of Ukraine, but also its social integrity, because almost 10 million Ukrainians were forced to leave abroad. Taking this into account, it is important to study trends regarding possible, first-order and priority directions for the recovery of Ukraine, as well as means of regulating non-systemic factors and transferring them to the rank of controlled.

Paper objective. The purpose of the article is to define a possible plan for the recovery of Ukraine.

Paper main body. In our opinion, the restoration of Ukraine should take place in the following main directions: 1) urban planning and territorial development; 2) behavioral and step-by-step economics; 3) research on memory and the impossibility of socio-political conflicts (which pose a threat to Ukraine, as shown by the practice of their sinusoidal occurrence in 2004 and 2014); 4) definition and implementation of the national idea to increase the size of the middle class of Ukrainians.

Conclusions of the research. The article analyzes directions and measures for recovery in the post-war period of various countries of the world (USA, Germany, Japan, South Korea and Israel), which faced such a problem and solved it successfully. The priority measures for the restoration of Ukraine and the stabilization of the socio-economic situation in it have been identified.

Primush R.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"THE ROLE OF DIGITALIZATION IN THE SYSTEM OF PUBLIC
ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY IN
UKRAINE"**

Problem setting. Analysis of the Strategy in the field of national security of Ukraine "Human security - country's security" gives reason to claim that digitalization belongs to the spectrum of action of information security. This is evidenced by the fact that among the tasks in the field of national security, the guarantee of information security is defined, but there is no indication of the effective use of ICT and other innovative tools in the specified field [ibid.]. Strictly speaking, digitization is already a requirement not only of time, but also of society, especially in aspects related to ensuring the normal functioning of society and the security system. In addition, there is an increasing shift in emphasis and priorities regarding the support of national security, including towards ensuring the implementation of the principle of publicity at all levels of public administration. Taking this into account, the role of digitalization in the field of national security and mechanisms of public administration in this field requires a separate scientifically based consideration.

Paper objectives. The purpose of the study is to determine the role and directions of implementation of digitalization in the system of public administration in the sphere of national security of Ukraine.

Paper main body. It is determined that security is guaranteed at the central, regional and local levels of government, which involves ensuring public order and civil protection. It has been proven that it is possible to realize the ubiquity, scale and timeliness of this function due to the use of digitalization tools. It was revealed that it is a reality and a requirement not only of time, but of society itself. This understanding, unfortunately, was facilitated by the influence of extrasystemic factors. Among them, the emergence and spread of the COVID-19 pandemic, external military aggression against Ukraine, etc. have been identified. In view of this, it is insisted on using digitalization

tools as a tactical and strategic tool that brings the state (in the form of its bodies) closer to the needs of the population. It was found that the importance of using digitization tools should be determined "before" and "after" the activation of the influence of extra-systemic factors. In order to neutralize the negative impact of the latter factors, the need to increase the directions of implementation of digitalization with the help of public-private partnership is argued.

Conclusions of the research. The article defines the place and role of digitization during the functioning of the public administration system in the sphere of national security of Ukraine. Directions for using digitization tools in the system of public management of national security in Ukraine are outlined. Among these directions, a promising role is assigned to public-private partnership. The public-management practice of institutional interaction in this area has been studied. Emphasis is placed on the influence of non-systemic factors on it, which should be monitored and evaluated with the help of digitalization tools.

**Putintsev A.,
Khutoryni B.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEFENSE-INDUSTRIAL COMPLEX
WITHIN THE INTEGRATION PROCESSES OF MILITARY-TECHNICAL
COOPERATION"**

Problem setting. The study of problematic issues in the public management of the defense-industrial complex and the main stages of its reform is an important issue at the present stage, and it is impossible without a comparative analysis of it with foreign experience. The modern world demonstrates various effective models of defense-industrial complex management, which necessitates the need to raise the level and conduct it in accordance with the modern model of defense-industrial complex management in Ukraine, therefore it is necessary to improve our system to adequate realities. A significant point in the implementation of the tasks of theoretical analysis of foreign experience is the determination of directions that are more suitable for reforming the defense-industrial complex in Ukraine, as well as factors that influence it, both internal and external.

The paper objective of the article is to study problematic issues and the main stages of reforming the defense-industrial complex in Ukraine. To analyze foreign experience and management models of the defense-industrial complex.

The paper main body When studying foreign trade activities for military products, most scientists distinguish several organizational models of its management: presidential-parliamentary, presidential-governmental and governmental. Naturally, the key link of the studied system is the state intermediary, a specially organized and function-

ing enterprise to which the state has delegated the right to prepare and carry out military-technical cooperation with foreign countries, to protect the specifics of this technology, to develop and improve it, to preserve the historical and functional continuity of its foreign policy. foreign economic and commercial actions.

Representatives of the state intermediary are interested in establishing a monopoly position, just as representatives of enterprises of the defense-industrial complex are interested in its elimination.

In the field of activities of intermediaries, additional costs are associated with the payment of commissions, which objectively leads to a decrease in profit for direct performers. For intermediaries, the situation is exactly the opposite: the more transactions are carried out through them, the greater the amount of profit they will receive in the end. Since military-technical cooperation is a sphere of realization of state interests, the criteria for choosing the number of supply channels must be appropriate.

Conclusions of the research and prospects of the further studies in this field

The analysis of the organizational and economic foundations of the marketing system of domestic products for military purposes allows us to draw the following conclusions.

In Ukraine, de jure and de facto, a presidential-government vertical of the VTS has been formed, which acts as the basis of the marketing system of military products. It must be recognized that its basis is not only the regulatory and legal framework, but also the system of trust relations between the first persons of the state, the leadership of the defense-industrial complex and the state intermediary.

The functioning of the "one-window" regime during export deliveries of final products has the following advantages over the multi-channel marketing system of military products: it simplifies the implementation of export control measures; increases specialization in the field of military-technical cooperation; reduces temptations of simultaneous supplies to conflicting states; increases the level of trust of foreign customers by providing state guarantees; prevents competition of domestic producers in the foreign market; increases the marketing potential of the state intermediary with the help of resource consolidation in carrying out priority activities; contributes to the reduction of the bureaucratic apparatus.

The single-channel organization of marketing of military products for final products in combination with multi-channel supplies of spare parts, tools and accessories should not be considered as an axiom. Based on the priority of state interests in the field of military-technical cooperation, it can be considered expedient for the current moment. Meanwhile, the dynamic development of the world market for military products, the change in the geopolitical situation may require other, more flexible approaches, which will lead to an increase in the number of supply channels for finished military products.

As you know, the starting point of Ukraine's presence on the world market of military products is the activity of enterprises and organizations of the defense-industrial complex. Any marketing efforts are useless if the manufactured products for military purposes meet the requirements of the market. The antithesis is also true: the ability to produce competitive military products is the most important prerequisite for market success.

**Sychenko V.,
Marenichenko V.,
Rybkina S.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"STATE REGULATION OF COMPETENT APPROACH DEVELOPMENT IN
THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE"**

Problem setting. Today, the competency-based approach makes fundamental changes in the organization of educational activities in all areas of the education system. Nevertheless, the application of this approach has presented a number of new challenges and tasks to researchers, among which is the study of competencies that both those who teach and those who learn should possess. The most common (and currently operating in our country) educational model is aimed at the learning subject's assimilation of information in the form of theoretical provisions and practical skills, the mastery of which will allow him to be professionally successful throughout his life. Nevertheless, the modern labor market makes higher and higher demands not only for knowledge, abilities and skills, but also for the competence of the employee.

The government, the scientific community, business and society are faced with the task of consolidating efforts aimed at developing a competence approach, which has a vector for in-depth theoretical and applied training using a multi-channel, variable design model of personnel training, a system of independent assessment of the quality of formed competences, as well as their network interaction.

Recent research and publications analysis. The scientific works of such scientists as I. Bilodid, S. Bondar, O. Gluzman, M. Dubova, O. Zhuk, S. Karavanskyi, Ya. Kodlyuk, I. Medintseva, J. Raven, Sh. Taubaeva, M. Urban, G. Halash, A. Chomsky, S. Shishov and others are devoted to the issue of the evolution of scientific thought from the perspective of the competence approach, state regulation of the development of the education system, and the search for mechanisms for the development of professionalism of personnel. The task of increasing the effectiveness of the quality of education, in general, and the pedagogical process implemented in various branches, is due to the presence of a number of very significant, sometimes contradictory factors. On the one hand, the flow of information is growing intensively and a new dimension of multitasking is emerging, which the consumer of educational services must perceive. On the other hand, due to many reasons, the consumer of educational services often has very low motivation to learn information and perform several tasks at the same time. This leads to the fact that there is a need to acquire not just knowledge and skills, but the possibility of their adaptation to the modern, constantly changing environment. A person needs to clearly imagine the informational picture of the world as a whole, in all its diversity and interconnection of various processes and phenomena. It is obvious that in order to form an educated citizen, it is necessary to develop a modern education system on a new methodological basis.

Paper objective. The purpose of the article is to substantiate the directions of state regulation of competence approach development in the education system of Ukraine.

Paper main body. The essence and evolutionary approaches to the concepts of «competence» and «competent approach» are defined. In particular, it is determined that in science there are different approaches to the definition of these concepts. One opinion, there is based on the difference of these concepts, the other on their identification. The basic ideas of the competent approach are analyzed. In particular, it is determined that competent is not opposed to knowledge, skills, but it does not contain them, although it is not their simple sum. Modern mechanisms in implementation of the competent approach in the education system have been identified. In particular, mechanisms for providing clients with educational opportunities for self-development should be highlighted. Key competences are identified and their main characteristics are characterized. In particular, the key competencies in the Concept of the New Ukrainian School, the Law of Ukraine «Pro osvitu» for life-long learning are considered. The study found that the most important criteria for the formation of competencies are the following: relevance of education content to social and economic changes of society; social ordering of society for the preparation of a competitive specialist; level of development of pedagogical science.

Conclusions of the research. Today, education requires a radical change in the goals of activity, and with it, work technologies. The requirements are changing in changing the type and nature of work, as well as the speed of modern processes. When a young person first takes a workplace, he simply will not have time to adapt what he has learned. Business needs specialists who work effectively from first day, able to create new approaches, not reproduce old ones. In other words, as a result of education, not individual knowledge and skills are needed, but a competent specialist, ready to act in the conditions of a changing environment. As a result, the idea of the competence approach appeared and began to develop, which became, without exaggeration, a new paradigm of education.

Applying a competent approach to education should become one of the priority directions of Ukraine's state policy in the field of education. The development of this approach will allow us to reconstruct and enrich the content of education, which should result in practical activities, knowledge-based activities, which will strengthen the interaction of educational structures with the labor markets and will help solve the economic, political and social challenges facing society in the era of transition to the digital economy.

**Shvedun V.,
Kovalchuk V.,
Kryukov O.**

An extended abstract of the paper on the subject of:
"DEVELOPMENT OF THE INFOLOGICAL MODEL OF PUBLIC ADMINISTRATION OF KNOWLEDGE IN THE SOCIAL GROUP"

Problem setting. Adaptive systems include a variety of independent agents inter-

acting with each other. Their behavior makes possible the appearance of some complex adaptation circumstances. The general model of complex handling is the result of all interactions. Within the adaptive model, intellectual elements consist of people who self-organize, but some may remain in the general hierarchies of companies.

Recent research and publication analysis. In fact, the challenge is to use the benefits that arise as a result of the interaction of the people in the group, while maintaining a global sense of unity. Thus, the company can solve problems by creating opportunities, using resources, both internal and external, in order to gain competitive advantages, within social network groups.

Paper objective. The purpose of the paper is development of the infological model of public administration of knowledge in the social group.

Paper main body. It is proved that concerning consolidation of information about the consumer's perception of the value offered by him, it is traditionally necessary to implement CALS technologies. Consolidation of information in this case involves not only the creation of databases based on common (for the consumer and the manufacturer) standards, but also the formalization of the experience of joint interaction by adjusting the strategic directions of development. Accordingly, the consolidated information system collects knowledge of all business processes that form the life cycle of the value provided to the consumer. It is knowledge about the structure of the life cycle that allows you to more accurately identify areas in which you can improve the strategic compliance of the company.

Conclusions of the research. The model offers a social learning cycle to simulate the dynamic flow of knowledge through a number of the following stages: scanning – wisdom is achieved by data that is public or distributed; problem-solving – problems are solved within the framework of knowledge placement when knowledge becomes codified; abstraction – newly codified wisdom extends to a wide range of situations where knowledge becomes more abstract; siffusion – new wisdom derived from the target population in codified and abstract form when knowledge becomes scattered; absorption – newly codified ideas are applied to various situations that give rise to a new learning experience when knowledge is absorbed and caused learned behavior and, accordingly, becomes uncoded; ampancting – abstract knowledge is fixed in specific practices, such as rules or patterns of behavior when knowledge becomes specific.

Semiletov O.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"PUBLIC ENERGY RESOURCES MANAGEMENT"

Problem setting: To date, a lot of attention is focused on the problems of the war, including on the territory of our country, because its active phase began in the morning of February 24, 2022, at the entrance to hostilities on the territory of Ukraine, monuments of nature, museums, production were damaged or destroyed, objects. objects of socially important infrastructure, agribusiness, social well-being, the way of life

of millions of people in our territory and beyond, because with such threats, one of the largest nuclear power plants in Ukraine, Zaporizhia NPP, is occupied today, our history has already arisen from the problem of radiation pollution, but according to scientists' forecasts, if there is a violation of reaction groups or critical equipment, the accident will reach a global scale and it may become quite possible to lead to the destruction of all mankind, or to significant ecological reformation and deterioration of the ecology of our planet, scientists' opinions are focused on the development of ways held in the state administration of the ecological sphere. Overcoming today's problems that arose as a result of hostilities. The rate of development of our society and the level of development of the industry.

Analysis of recent research and publications: Scientific and literary base The source base consists of the publications of domestic scientists on the one hand, The problem of public administration:

Basic state management of sustainable ecological development in the system of rational nature management Korten D., Meadows D., Melnyk L.G., Norberg-Khodzha H., Pavlikha N.V., Prokopenko O.V., Reimersa N.F., Sadchenko O. V., Sinyakevicha I.M., Telizhenka O.M., Kharichkova S.K., Hensa L.

The basics of strategic management, in particular the formation of strategies, are covered in the works of Lamben Zh., Strickland A., Fathutdinov R.A.

The influence of the energy potential on the energy security of Ukraine - E. Bakulina, Y. Zhalilo, M. Zemlany, V. Mykytenko, O. Sukhodoli, V. Fedorova, A. Shevtsov, A. Shidlovsky, V. Lira, S. Denisyuk. and on the other hand - annual reports of the country's gas transportation system operators and official statistics of state information. The coverage of assessments of the fuel and energy complex of Ukraine in the domestic mass media is also taken into account. The Ukrainian energy market is one of the largest in Europe.

Paper objective. The purpose of the article is to investigate the public management of energy resources.

Paper main body. That is, the environmental problem began to become widespread in the early 60s of the 20th century, when noticeable changes in the ecological balance of these regions began, the sharp deterioration of the natural environment was caused primarily by human activity as a result of the largest area of land poisoning and pollution, namely: water, atmosphere. That is, this one made us consider projects, strategy, development, modern politics, technologies, etc., regarding the future of our planet.

Conclusions of the research. The development of our state, despite all troubles and war, does not stop, new ways to the autonomy and productivity of the state on the world stage are being developed and developed, new development strategies, regulations and laws are being developed, norms are being adapted according to agreements and legislation of other countries of the world, new ideas of overcoming the energy and environmental crisis, by creating new enterprises and productions of the processing industry, sorting stations, because the War put many issues on hold. But this is the case when a crisis is an opportunity. I continue to work and contribute to the development of the state in other more progressive branches of production.

Stepanov V.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"TOURISM AS UNIVERSAL SOCIAL INSTITUTION"

Problem setting. The article covers tourism as a universal social institution, taking into account the concepts of creating social institutions. It is shown that the functioning of tourism is based on generally recognized social norms and procedures that govern certain types of behavior of individuals, social groups, and participants in tourism activities.

Recent research and publications analysis. The article reveals the essence of evolutionary changes in social institutions that have two sides of development. That is, firstly, there is a process of specialization and differentiation of a number of institutions. Secondly, at a certain time, some institutions begin to acquire a universal character. In real life, these processes are closely interrelated. At the same time, it is proved by the author that in the world, tourism has long ceased to be a peculiar form of realization of individual human needs in spending free time. It is prevalently perceived as a universal social phenomenon. In addition, it was found that modern tourism is not only a segment of the service market, but also a sphere of certain social relations between the subjects of tourist interaction.

Paper objective. The purpose of this article is to define the tourism as universal social institution.

Paper main body. In the article, the author focuses on institutional processes in tourism, which are not limited to economic or political strand. They have a more pronounced social aspect, including cultural and spiritual components. Tourism is integrated into various systems of action of a wide range of public interests, including economy, politics, as well as education, ecology, sports, recreation, international relations, etc. That is, to perform functional tasks as a universal social institution, tourism has at its disposal certain subject and social, material, social and normative and informational resources of society.

Conclusions of the research. The author offers a conclusion that the functioning of tourism as a universal social institution is based on established and generally recognized social norms and procedures that govern certain types of behavior of individuals, social groups, and participants in tourism activities, taking into account formal and legal legitimization.

Sydorenko N.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"INTERACTION BETWEEN PUBLIC ADMINISTRATION BODIES AND THE PUBLIC AS A FACTOR FOR OVERCOMING MANIFESTATIONS OF FAMILY VIOLENCE"

Problem setting. Ukraine has joined the majority of international treaties adopted by the UN, the conventions of the Council of Europe, and recently also to the Convention on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena (Istanbul Convention) [3], which establish the main principles of combating domestic violence, indicating the priority of this direction of state and legal policy.

However, in Ukraine in recent years there has been an increase in the level of crime related to family violence. The interaction between public administration bodies and the public is imperfect, the effectiveness of their activities is directly related to the proper mechanism of institutional cooperation. Taking into account that all the measures adopted during the period of independence to prevent and overcome manifestations of violence in the family did not give effective results, it can be noted that the problem of overcoming manifestations of violence in the family is relevant and requires additional research and the development of the latest mechanisms for overcoming it.

Recent research and publications analysis. In the field of interaction of public administration bodies with other subjects, the problem was investigated by P. Bilenko, Yu. Kuzmenko, who analyzed the place and role of authorized units of the national police in the field of countering and preventing domestic violence. O. Stasyuk and K. Arushunyan highlighted the activities of prosecutor's offices in the field of preventing and countering domestic violence in their works. K. Levchenko, N. Shamruk, L. Dymitrova, I. Hamburg studied the role of public associations in preventing and countering domestic violence.

Administrative and legal regulation of preventing and countering domestic violence occupies a special place in the scientific research of such scientists as: O. Kovaleva, K. Levchenko, T. Minka, R. Kalyuzhny.

In their works, M. Bratkovskiy, N. Gaeva, V. Dreshpak, V. Novak, and S. Seryogin considered problematic aspects of interaction between public organizations and public authorities.

Paper objective. The aim of the article is to study and analyze the special system of public administration in the field of fire protection in the USSR during the formation of the totalitarian regime (1927-1934).

Paper main body. The purpose of the study is to substantiate the need for interaction between public administration bodies and the public as a factor in overcoming manifestations of violence in the family.

Conclusions of the research. The article is devoted to a problem that is relevant for modern Ukraine - domestic violence, which undermines the foundations of life not only of the family, but also of society in general. The conceptual apparatus of the research is considered and the terms: "public administration", "public", «civil society» are analyzed. It is noted that the public, as a participant in the interaction with the state, does not include a chaotic and mechanical collection of individuals living in the relevant territory, but participants of effective interaction, constructive dialogue and cooperation, that is, an organized public, as well as a public characterized by self-identity and self-awareness, the presence ideals and values. In a certain context, the category «society» acquires quite specific features, transforming into the category «civil society». It was established that in Ukraine, violence in the family is distinguished by a high degree of latency. This is expressed in the reluctance of victims to apply to competent authorities,

as well as the inability of dependent family members to apply to law enforcement agencies. Another factor in the latency of violence in the family is the reluctance and partial inability of law enforcement agencies to provide real protection for the victims. The characteristics of the types of family cruelty are given: from parents to children, from one spouse to another, and from children and grandchildren to elderly relatives. It is noted that each variant of violence is an independent problem that has specific characteristics and ways of developing preventive measures. A number of factors associated with violence in the family are highlighted. These include: unequal family distribution of roles, living in rural areas, lack of complete secondary education and alcohol abuse by one of the spouses. Circumstances that reduce the risk of violence are a situation of mutual understanding and family support. The main domestic methods used today in the fight against domestic violence are described. These include: administrative and legal regulation of the system and legal status of the subjects of combating violence and general and individual prevention of family aggressors by keeping them on preventive records. Modern forms of interaction between public administration bodies and the public are defined, namely: the involvement of public organizations and their specialized institutions in the provision of a range of services in the field of combating violence in the family, the involvement of the public in the fight against child abuse and the right to initiate at the meeting «advisory body», consisting of representatives of public and social entities, the issue of taking the family under social support, based on the consideration of materials about the state of the family, which found itself in difficult life circumstances.

Synyshyn M.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"ASPECTS OF ENSURING BORDER SECURITY IN UKRAIN"

Problem setting. The article analyzes the reform of border authorities, which are among the most important in the field of ensuring the protection of national interests from external threats manifested in the border area. The processes taking place in Ukraine make it necessary to conduct further research and analysis of the content of administrative and legal regulation in the area of ensuring the functioning of the state border.

The relevance of the raised problem in the theoretical and methodological plan is due to its insufficient development in the domestic theory of public administration.

Administrative activity carried out in the field of state border protection, like state administration in general, represents by its nature a purposeful, organizing and regulatory action carried out on a national scale by specially created subjects of the executive power. Its essence is the direct practical implementation of tasks and functions of the state in the field of border policy while solving problems related not only to the maintenance of the country's defense capability, ensuring state security, territorial integrity and independence, but also to the protection of the economic foundations of the state, related to ensuring the normal functioning of the economy as a whole.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze modern aspects of ensuring border security in Ukraine.

Paper main body. The constitutional and legal status of the state border of Ukraine was formed in difficult political and economic conditions. The activity of establishing the state border of Ukraine is an important sphere of state construction.

The difficulty of fulfilling this historical task lies in the decision of Ukraine of a new type, which will harmoniously combine human rights and freedoms with the provision of state and public security. Secondly, the formation of the new state border of Ukraine and its reliable protection presuppose the implementation of a complex complex of political, economic, organizational, special measures of an operational and military nature. Thirdly, when establishing the state border, it is impossible to allow the rupture of various socio-economic, cultural and other ties. Fourthly, the geopolitical position of Ukraine emphasizes the weakening of the degree of security, the level of protection of the state border.

Presentation of basic material of the research. The concept of 'state security threat' in relation to the border area is new and theoretically not fully developed. The methodological base for the definition, systematization and interpretation of various types of threats in general and threats to border security in particular, as well as the practice of political and legal regulation of activities to identify, prevent and stop threats to national security objects on the territory of Ukraine and in the sphere of its vital interests, is insufficiently developed.

The regulatory and legal framework for the security and protection of the state border of Ukraine is inadequate to modern realities and socio-political requirements of ensuring national security, it needs scientific systematization, further improvement taking into account the development of the situation and prospects for the construction of systems for ensuring the border security of Ukraine. Modern realities increase the significance of the development of the theoretical and methodological foundations of ensuring national security of the entire conceptual apparatus of the theory of ensuring border security of Ukraine, laws and principles of the country's border security policy.

Conclusions of research. Thus, in modern conditions, Ukraine faces a variety of threats to national security, including directly on the state border and in the border area of the country, as well as on the external borders. At the same time, the military-political and operational situation in many parts of the border remains tense, and in a number of areas it tends to become more complicated. The expansion of the range of threats manifesting at the state border, the strengthening of their destabilizing effect on the security of Ukraine in the border area, actualize the problem of developing the theoretical-methodological and political-legal foundations of ensuring the border security of Ukraine, and optimizing the mechanism of its functioning.

Tiurina D.

An extended abstract of the paper on the subject of:
"MODELS OF STATE MANAGEMENT IN THE TOURISM INDUSTRY"

Problem setting. The tourism sector is one of the most dynamically developed sectors of the world economy and national economies. Tourism has a significant impact on the economic effect, which is measured as a share in gross domestic product or the amount of employment in enterprises engaged in the creation of a tourist product. Therefore, it is an important area of socio-economic policy. The role of public authorities in influencing the tourism economy includes economic and social challenges.

Recent research and publications analysis. Scientific works of many modern foreign and domestic scientists are devoted to the research of state regulation of tourism, theoretical issues of tourism policy, innovative potential of regional tourism development.

Paper objective. The purpose of the article is to determine the role of state administration in the tourism sphere, as well as to highlight the main models of state administration in the world tourism market.

Paper main body. Today, tourism policy, including European, adopts a mixed model formula. The use of specific tools for tourism provides a basis for ensuring compliance with the standards proposed and applied in the global tourism market. The tourism economy as a subject of socio-economic policy should be taken into account in strategic decisions made at the international, domestic, regional and local levels.

Conclusions of the research. World practice shows that there is no ideal model that allows the state to create an optimal structure for managing the tourism sector. This can be identified at least four models of state regulation in the global tourism market, including strict authoritarian management; association of the tourism sector with related sectors of the economy (combined type); soft approaches to regulation and coordination; indifference to tourism.

Treskov A.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"THE CURRENT STATE OF NATIONAL ENERGY AS AN OBJECT
OF STATE ENERGY POLICY IN THE CONDITIONS
OF MARTIAL LAW IN UKRAINE"**

Problem setting. Ensuring the balance of the economic, social and ecological dimensions of the sustainable development of Ukraine in the long term is envisaged, including by ensuring access to inexpensive, reliable, sustainable and modern sources of energy. Unfortunately, this is practically impossible to achieve in the conditions of Russian military aggression against Ukraine, which has been going on for eight months and is accompanied by the destruction of the country's critical infrastructure, including energy. As a result of enemy bombings, the life support systems of all regions of the country are subject to catastrophic destruction, the war has caused colossal losses in the energy sector, which are constantly increasing. In the areas of active hostilities, the energy infrastructure is practically destroyed, thousands of critical infrastructure enterprises (including energy) lose their assets, and millions of Ukrainians suffer due to the lack of

electricity.

Recent research and publications analysis. Scientists such as Y. Vinnichuk, A. Zamulko, S. Maistro, S. Moskalyuk, A. Semanishina, A. Sheremet and others have devoted their scientific publications to consideration of the peculiarities of the formation and implementation of the state energy policy of Ukraine.

However, many issues regarding the substantiation of directions for improving the state energy policy in order to meet the country's energy needs in the conditions of martial law in Ukraine remain insufficiently researched.

Paper objective. The purpose of the article is to substantiate the directions for improving the state energy policy in order to ensure the energy needs of the country in the conditions of martial law in Ukraine.

Paper main body. The enemy, which is retreating and cannot compete with the Armed Forces of Ukraine on the battlefield, is cynically attacking the civilian energy infrastructure of our country. First of all, the Russian troops are attacking the balancing thermal generation, which produces about a third of the electricity in Ukraine. Consequently, the Ukrainian energy system will suffer significant damage as a result of massive Russian shelling. Never before has the energy infrastructure of any country suffered from such attacks as Ukraine. Massive Russian shelling of energy facilities in Ukraine led to restrictions in the supply of electricity to consumers, but their rapid restoration indicates the presence of a powerful system of electrical networks in Ukraine. The war demonstrated that the Ukrainian energy system is stable, because even during such large-scale attacks, the proper frequency is ensured, repair work is carried out promptly, and energy supply to consumers is quickly restored.

The above-mentioned realities of today imply the need for economical consumption of electricity, namely the need for conscious consumption of energy by Ukrainians in all spheres of life and compliance with the selected scheme for limiting electricity consumption as long as there is a shortage of energy in the country's general energy system. This is especially important to ensure the protection and well-being of people from vulnerable population groups, children and the elderly in the conditions of the approaching cold period.

Conclusions of the research. Thus, the formation and implementation of the state energy policy in the conditions of martial law in the country is an important component of ensuring the national security of Ukraine and its independence. Therefore, taking into account the existing challenges of today, related to Russian military aggression, should be a mandatory factor when justifying the directions of the transformation of the state energy policy of Ukraine, the reconstruction and modernization of the national energy industry in the post-war period, as an important component of ensuring the sustainable development of the country in the long term.

Tsybmal B.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"THE CONCEPT OF PERSONAL SECURITY: PROSPECTS FOR ITS
SPREAD IN UKRAINE"**

Problem setting. more than 100 countries have developed sustainable development strategies. As you know, in our country a similar document was adopted in 2015. Currently, the decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030". In addition, a decree of the President of Ukraine "On the National Security Strategy of Ukraine" was developed, which received a rather negative assessment in scientific circles of the country. The main disadvantage of this bylaw is that, despite the increase in attention to the social factor (human security as a component of national security), such a decree still does not take into account the key problems of the majority of Ukraine's population. On this basis, we consider it appropriate to consider in more detail the features of organizational and legal regulation of personal security in the context of ensuring sustainable development of Ukraine.

Analysis of recent research and publications. The conceptual foundations of public administration in the field of the security system in general and personal security in particular are devoted to the work of such scientists as Z. Bzezinsky, V. Horbulin, I. Hrytsyak, S. Dombrovska, O. Yevsyukova, S. Kruk, O. Kryukova, V. Oluyka.

Paper objective. The purpose of the article is to determine the prospects for the introduction of the concept of personal safety in Ukraine.

Paper main body. Thus, rightly noting many internal contradictions and imperfections in the structure of international law, it can be noted that the dynamics of its development regarding the normative consolidation of humanitarian intervention will occur precisely because of the violation of existing norms, as well as the consistent implementation of new state practices. Undoubtedly, over the last decade, interest in the concept of personal security has grown, and the issues raised have become relevant in the context of the emergence of a new generation of threats. Although in its current state this concept does not differ in ideological structure, it is sometimes criticized for its vagueness and breadth of definition, but it has formed a format within which the individual is placed in the central focus of analysis and action. It cannot be said that the concept of personal security was able to go beyond the theoretical scheme and the general paradigm of development, becoming the subject of global political discourse. The concept of personal security, one way or another, has been adopted by many states, based on the recommendations of the UN and some other regional organizations. In addition, this concept received wide support from non-governmental organizations. It has an applied meaning and is a platform for coordinating the efforts of governments to solve the multifaceted tasks of protecting people and requires an integrated approach involving a wide range of actors.

There are a number of obvious problems regarding the adoption of the concept of personal safety in the toolkit. Despite the fact that personal security aims to establish justice and protect citizens, it can lead to the entrenchment of interventionist policies. While maintaining all the sharpness of the scientific debate about the "responsibility to protect the individual", it is clear that new forms of intervention to ensure collective personal security must include not only military intervention as a response to a crisis, but also responsibility for crisis prevention and comprehensive post-conflict management. In essence, it provides for the creation on the territory of the state of the conditions for the implementation of the basic elements of law and order, the creation of efficient power structures and the restoration of vital infrastructure.

Conclusions of the research. The article analyzes the peculiarities of the devel-

opment and implementation of the concept of personal security in Ukraine. The peculiarities of its correlation with the Strategy of National Security of Ukraine, the Strategy of Sustainable Development of Ukraine, etc. have been determined.

Vavreniuk S.

An extended abstract of the paper on the subject of:
**"COMPONENT MODELS OF MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT
OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN IN-
STITUTIONS OF HIGHER EDUCATION"**

Problem setting. This article is devoted to the analysis and improvement of the component models of public management of the development of physical culture and sports in institutions of higher education.

The author comes to the conclusion that one of the most promising directions for improving some aspects of theoretical and practical measures of public management of physical culture and sports is university system design. The introduction into the theory and practice of physical culture of the system-teaching design model of readiness for the development of physical culture and sports among students of institutions of higher education is a need of modern social conditions associated with the accumulation of data in science, which allow solving the task of building the educational process at a higher quality level and management.

Recent research and publications analysis. In numerous works, theorists and practitioners in the fields of management, theory of organizations, and public administration agree that the organizational structure of management should be understood as the form of organization of the management system, which, depending on the strategic goal, tasks, and functional purpose of a specific system, is characterized by a certain combinatoriality of its individual management links and, as a result, forms a set of stable multifunctional connections that ensure the identity of the management system itself, its integrity and stability, adaptability, homeostasis in dynamic conditions of functioning under the influence of various external and internal factors.

The paper objective. The purpose of this article is to highlight current approaches to improving the component models of public management mechanisms for the development of physical culture and sports in higher education institutions.

The paper main body. The system of formation in institutions of higher education of students' readiness for the development of physical culture includes a multi-component structure and criteria for evaluating its integrated and differentiated indicators, a functional model for obtaining an integral indicator of the formation of the level of readiness for the development of physical culture of students and a four-level model for the formation of students' readiness for the development of physical culture in the process of learning in a higher education institution, as well as systematic monitoring of students' levels of readiness for the development of physical culture.

In our opinion, the organizational structure of public management of the development of physical culture and sports should be understood as a set of relations between

the links of the public administration apparatus, organizational connections between them, which are in such a decomposition that ensures the most optimal interaction and coordination between them and is able to ensure positive dynamics industry development and day-to-day functioning. The effectiveness of public management of the development of physical culture and sports largely depends on the balance, optimality, proper functionality, flexibility, economy, stability, and efficiency of organizational management structures.

Conclusions of the research. Thus, one of the most promising directions for improving some aspects of theoretical and practical measures of public management of physical culture and sports is university system design. The introduction into the theory and practice of physical culture of the system-teaching design model of readiness for the development of physical culture and sports among students of institutions of higher education is a need of modern social conditions associated with the accumulation of data in science, which allow solving the task of building the educational process at a higher quality level and management.

This system of formation in institutions of higher education of students' readiness for the development of physical culture includes a multi-component structure and criteria for evaluating its integrated and differentiated indicators, a functional model for obtaining an integral indicator of the formation of the level of readiness for the development of physical culture of students and a four-level model for the formation of students' readiness for the development of physical culture in the process training in a higher education institution, as well as systematic monitoring of students' levels of readiness for the development of physical culture.

Vitovetskyi V.

An extended abstract of the paper on the subject of:

"HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: STATUS-ROLE DIFFERENTIATION AND PRESTIGE CRITERIA"

Problem setting. The study of problematic issues in Ukrainian education and issues of increasing its prestige at the current stage of reform is an important issue, and it is impossible without a comparative analysis of it with the foreign experience of reforming the educational system. The modern world demonstrates an effective education system and the need to raise the level of education in Ukraine, therefore it is necessary to conduct an analysis of foreign experience, study problematic issues in the Ukrainian education system and develop specific proposals for improving the education system, with a specific direction regarding the prestige of Ukrainian education, which in turn will provide it will be possible to reduce the outflow of personnel who continue to leave in search of more prestigious education abroad. A significant point in the implementation of the tasks of theoretical analysis of foreign experience is the determination of directions that are more suitable for reforming the educational system in Ukraine, as well as factors that influence it, both internal and external.

The paper objective of the article is to study problematic issues and the main stages of reforming the educational system in Ukraine to increase its prestige. To analyze foreign experience to determine the main directions of reforming the Ukrainian education system.

The paper main body As a result of the analysis of the evolution of the education system, we were convinced that it, depending on the historical context, was always a special channel through which the formation of one or another stratification structure of society was carried out. The channel of social mobility can be considered as a social practice associated with a change in social status. And the institution of social mobility is a special type of social institution that includes, among others, one or more channels of social mobility or institutional practices related to a change in social status.

It can be said that the education system "preserved" the hierarchical structure of society. Of course, even today the institution of education reflects the structure of society; reproduces the structure of society reflected by it and influences the formation of the structure of society. But, since we are interested in the perspective of the development of the Ukrainian reality in the social context through the prism of education, the focus of our interests shifts to consideration of education as a factor that determines social inequality and the intensification of differentiation processes. And this means that the center of attention is the function of the institute of education, which is defined as a social elevator, it reflects the ability of education to act as a channel of vertical mobility. Although an integral characteristic of the educational system is also the function of transferring values and knowledge, as well as the implementation of social control.

Any institutional ties characterized by the presence of stable social differentiation both horizontally and vertically. The Institute of Ukrainian Education is, of course, no exception. Although education can be defined as a formal process on the basis of which society transmits values, skills and knowledge from one person or group to another, it is also an indispensable functional element of the social hypersystem, its role and significance in stratification has long been a topic of scientific controversy. Although the statement that in modern societies education becomes the most important resource, determining the social status of an individual, the level of his income and career growth opportunities is quite logical, adequate to the trends of reality and widespread, it has been repeatedly refuted.

Conclusions of the research. Based on the above, we come to the conclusion that the diversity of opportunities creates conditions for high social mobility of young people. Vertical movements are directly dependent on the ascriptive status and socio-economic environment in which the individual is located. Choosing a prestigious educational institution to a certain extent contributes to upward mobility. The availability of knowledge, abilities and skills becomes important, since quality education is characterized by an orientation towards the selection of the most gifted and capable. This is one of the main tasks of the institute of education, it lays down the principle of its functioning. Moreover, an important point is the institutionalization of cultural capital, that is, the awarding of academic qualifications to an individual.

СПИСОК АВТОРІВ

Батир Ю.Г., к.е.н., доц., кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту ННВЦ, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Білоус Н.Б., к.е.н., Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Борисенко О.П., д.держ.упр., проф., професор кафедри публічного управління та митного адміністрування, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

Борисова Л.В., к.ю.н., доц., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Бригада О.В., к.т.н., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Вавренюк С.А., д.держ.упр., професор кафедри пожежної і техногенної безпеки об'єктів та технологій, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Вітовецький В.О., аспірант ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Головко В.В., ад'юнкт ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Горбенко О.М., аспірант ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Гринько Ю.М., аспірант ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Древаль Ю.Д., д.держ.упр., проф., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Дуброва О.М., к.пед.н., доц., докторант Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ

Іноземцева О., к.держ.упр., ДСНС України, м. Київ

Карпеко Н.М., к.держ.упр., старший викладач кафедри управління та організації діяльності в сфері цивільного захисту, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Клочко А.М., д.ю.н., проф., проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків

Ковальчук В.Г., д.держ.упр., проф., завідувач кафедри публічного управління та підприємництва, Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» м. Харків

Колоколов В.О., викладач кафедри фізичної підготовки Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Кононович В.Г. к.держ.упр., Національний університет цивільного

захисту України. м. Харків

Кравченко А.О., аспірант ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Крюков О.І., д.держ.упр., проф., професор кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Кулешов М.М., к.т.н., доц., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Леоненко Н.А., д.держ.упр., доц., завідувач кафедри менеджменту ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Лопатченко І.М., к.держ.упр., доцент кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Ляшевська О.І., к.держ.упр., доц., доцент кафедри управління та організації діяльності в сфері цивільного захисту Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Майстро С.В., д.держ.упр., проф., завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Малько О.Д., к.військ.н, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Мареніченко В.В., к.держ.упр., доцент кафедри публічного управління та права, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, м. Дніпро

Михайлов Д.С., здобувач, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

Мороз О.В., студент Медичного коледжу Тунцзі, Хуачжонский університет науки і технології, м. Вухань, Китай

Мороз С.А., к.держ.упр., с.д., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Мороз В.М., д.держ.упр., проф., Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Нікітіна Л.О., к.т.н., доц., Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Оробей В.В., аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики, Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразін, м. Харків

Палюх В.В., доктор філософії, старший науковий співробітник ННВЦ Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Подольчак Н.Ю., д.е.н., проф., Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Поліванов О.Г., викладач кафедри інженерної та аварійно-рятувальної техніки, Національний університет цивільного захисту України,

м. Харків

Помаза-Пономаренко А.Л., д.держ.упр., с.д., начальник наукового відділу ННВЦ, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Поступна О.В., д.держ.упр., проф., професор кафедри менеджменту ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Примуш Р.Б., к.держ.упр., Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Київ

Путінцев А.В., к.е.н., доц., Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського м. Київ

Рибкіна С.О., доктор філософії зі спеціальності Публічне управління та адміністрування, доцент кафедри публічного управління та права КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, м. Дніпро

Семілетов О.С., науковий співробітник, ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Сидоренко Н.С., д.ю.н., доц., професор кафедри управління та адміністрування, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро

Синишин М.М., аспірант ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Сиченко В.В., д.держ.упр., проф., ректор, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР, м. Дніпро

Степанов В.Ю., д.держ.упр., проф., Харківська державна академія культури, м. Харків

Тресков А.В., к.держ.упр., докторант ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Тюріна Д.М., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту ННВЦ, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Фросіняк Р.В., аспірант, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Хмелюк О.В., заступник начальника курсу факультету пожежної безпеки, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Хуторний Б.В., аспірант Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського м. Київ

Цигилик Н.В., к.т.н., Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

Цимбал Б.М., докторант ННВЦ Національного університету цивільного захисту України, м. Харків

Шведун В.О., д.держ.упр., проф., начальник наукового відділу з проблем управління у сфері цивільного захисту ННВЦ, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

Ященко О. А., к.е.н., доц., Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

CONTRIBUTORS

Batyr Yu., PhD of Economic Sciences, associate professor, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Bilous N., Ph.D., Lviv Polytechnic National University, Lviv

Borysenko O., Doctor in Public Administration, Full Professor, Professor of the Department Chair of Public Administration and Customs Administration, University of Customs and Finance, Dnipro

Borysova L., Ph.D in Law Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Bryhada O., Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Dreval Yu., Doctor in Public Administration, Full Professor, Professor of the Department of Occupational Safety, Technogenic and Ecological Safety, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Dubrova O., Candidate of pedagogical sciences, associate professor, doctoral, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

Frosiniak R., postgraduate student of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Golovko V., Adjunct of the Educational, Research and Production Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Horbenko O., postgraduate student of educational-scientific-production center at National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Hrynko Y., researcher of Training Research and Production Center of the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Inozemtseva O., PhD in Public Administration, Deputy Head of Education and Science Department of the Personnel Department, The State Emergency Service of Ukraine, Kyiv

Karpeko N., PhD, Senior Lecturer, Department of Management and organization in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Khmeliuk O., National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Khutornyi B., researcher of V.I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv

Klochko A., Doctor in Law Sciences, Professor, Vice-Rector, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv

Kolokolov V., National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Kononovych V. PhD in Public Administration National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Kovalchuk V., Doctor of Science (Public Administration), Full Professor,

Head of the Department of Public Administration and Business, National Aerospace University H.E. Zhukovsky «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv

Kravchenko A., PhD student of Training, Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Kryukov O., doctor of science in public administration, professor, educational and production center of the National university of civil protection of Ukraine, Kharkiv

Kuleshov N., Ph.D of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Management and Organization of Activities in the Field of Civil Protection National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Leonenko N., Doctor in Public Administration, Associate Professor, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Liashevskia O., PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and organization in the field of civil protection, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Lopatchenko I., PhD of Public Administration, Lecturer of the Department of Public Administration in the sphere of Civil Defense of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Maistro S., Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Head of the department of public administration for civil defence of the National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Malko O., Candidate of Military Sciences, Associate Professor, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Marenichenko V., associate professor of the department of public management and law, PhD in public administration, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro

Moroz O., Graduate student, Tongji Medical College of Huazhong University of Science and Technology Wuhan, China

Moroz S., Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Research Officer, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Moroz V., D.Sc. in Public Administration, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv

Mykhaylov D., PhD-Student of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

Nikitina L., Ph.in Technical Sciences, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv

Orobey V., Postgraduate student of the Department of Social and Humanitarian Policy, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

Paliukh V., Doctor of philosophy in Public Administration Senior Research Fellow of State Security Research Department of Educational-scientific-production center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Podolchak N., Sc.D., professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv

Polivanov O., Teacher, Department of Engineering and Rescue Machinery, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Pomaza-Ponomarenko A., Doctor in Public Administration, Head of the Scientific Department for State Security Problems of the Training Research and Production Centre of National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Postupna O., Doctor of Science in Public Administration, Full Professor, Associate Professor of the Department of Management of Educational-scientific-production center, National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Primush R., PhD in Public Administration, The State Emergency Service of Ukraine, Kyiv

Putintseva A., PhD of Economic Sciences, associate professor, V.I. Vernadsky Taurida National University Kyiv

Rybkina S., associate professor of the department of public management and law, PhD in public administration, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro

Semiletov O., researcher, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Shvedun V., Doctor of Sciences (Public Administration), Full Professor, Head of the Scientific Department on Problems of Management in the Civil Defence Sphere of the Educational and Scientific and Production Center, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Sychenko V., rector, doctor of science in public administration, professor, Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR, Dnipro

Sydorenko N., Doctor of law science, Associate Professor, Professor at the Department of Administration and Management, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro

Synyshyn M., postgraduate student of educational-scientific-production center at National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Stepanov V., Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

Tiurina D., PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Management of Educational-scientific-production center, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Treskov A., PhD of Public Administration, doctoral student of Training Research and Production Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Tsygylyk N., Ph.D., Lviv Polytechnic National University, Lviv

Tsymbal B., Doctoral of Training Research and Production Center of the National university of civil defence of Ukraine, Kharkiv

Vavreniuk S, Doctor of Sciences (Public Administration), Professor of the department of fire and technogenic safety of facilities and technologies, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

Vitovetskyi V., researcher of Training Research and Production Center of the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

Yashchenko O., Ph.D in economics, Associate Professor, Department of Management and Organization of Civil defence, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	3
<i>Вітовецький В.О.</i>	
Вища освіта в Україні: статусно-рольова диференціація та критерії престижності.....	3
<i>Ляшевська О.І.</i>	
Теоретичні аспекти державного управління та прийняття державно-управлінських рішень.....	10
<i>Помаза-Пономаренко А.Л., Батир Ю.Г., Лопатченко І.М.</i>	
План відновлення України (Частина 1).....	17
<i>Сиченко В.В., Мареніченко В.В., Рибкіна С.О.</i>	
Державне регулювання розвитку компетентнісного підходу в системі освіти України.....	28
<i>Тресков А.В.</i>	
Сучасний стан національної енергетики як об'єкту державної енергетичної політики в умовах воєнного стану в Україні.....	36
<i>Тюріна Д.М.</i>	
Моделі державного управління в туристичній сфері.....	46
ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	53
<i>Вавренюк С.А.</i>	
Складові моделі механізмів публічного управління розвитком фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти.....	53
<i>Головка В.В.</i>	
Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні.....	65
<i>Гринько Ю.М.</i>	
Досвід зарубіжних держав у рішенні проблем формування патріотизму у сучасної молоді.....	74
<i>Древаль Ю.Д., Малько О.Д., Бригада О.В.</i>	
Організаційно-правовий механізм адаптації сфери охорони праці до міжнародних та європейських стандартів.....	83
<i>Горбенко О.М.</i>	
Публічне регулювання забезпечення ефективності державної політики безпеки економіки України.....	89
<i>Карпеко Н.М.</i>	
Розвиток механізмів державного регулювання ринку праці	

в умовах модернізації економіки.....	96
<i>Кравченко А.О.</i>	
Соціальна політика в сучасних державах: основний зміст, напрями і моделі.....	104
<i>Леоненко Н.А., Поступна О.В.</i>	
Інформаційна безпека України: механізми, сучасні виклики та загрози в умовах інформаційного глобалізму.....	113
<i>Майстро С.В.</i>	
Теоретико-методичні та нормативно-правові основи державної антимонопольної політики.....	121
<i>Семілетов О.С.</i>	
Публічне управління енергетичними ресурсами.....	129
<i>Фросіняк Р.В.</i>	
Особливості впровадження діджиталізації участі у виборах як загальносвітовий тренд.....	139
ІНСТИТУТИ ТА СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	149
<i>Батир Ю.Г., Помаза-Пономаренко А.Л., Лопатченко І.М.</i>	
Демократичні та недемократичні форми політичного правління: виклики сучасному світу.....	149
<i>Борисенко О.П.</i>	
Державні фінансові інструменти підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.....	158
<i>Путінцев А.В., Хуторний Б.В.</i>	
Публічне управління оборонно-промисловим комплексом в рамках інтеграційних процесів військово-технічної співпраці.....	168
<i>Сидоренко Н.С.</i>	
Взаємодія органів публічного управління та громадськості як чинник подолання проявів насильства в сім'ї.....	177
<i>Синишин М.М.</i>	
Напрями забезпечення прикордонної безпеки України.....	191
<i>Степанов В.Ю.</i>	
Туризм як універсальний соціальний інститу.....	199
КАДРОВА ПОЛІТИКА ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА.....	208
<i>Inozemtseva O.</i>	
Specificity of the state personnel policy of the civil defense service.....	208
<i>Дуброва О.М.</i>	
Підхід до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою.....	214

<i>Подольчак Н.Ю., Цигилик Н.В., Білоус Н.Б.</i>	
Кваліфікаційна асиметрія державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування: причини виникнення та способи усунення.....	230
<i>Шведун В.О., Ковальчук В.Г., Крюков О.І.</i>	
Розробка інтерактивної моделі публічного управління знаннями у соціальній групі.....	238
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК.....	247
<i>Михайлов Д.С.</i>	
Стан функціонування організаційно-правового механізму розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням думки громадськості.....	247
<i>Оробей В.В.</i>	
Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні.....	254
РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ.....	263
<i>Палюх В.В., Кононович В.Г., Поліванов О.Г.</i>	
Роль і місце фізичної підготовки на сучасному етапі реформування закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.....	263
<i>Хмелюк О.В., Колоколов В.О.</i>	
Проблеми адаптації курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану.....	272
<i>Цимбал Б.М.</i>	
Концепція особистої безпеки: перспективи впровадження в Україні.....	279
РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ.....	285
<i>Клочко А.М., Борисова Л.В., Нікітіна Л.О.</i>	
Щодо статистичних даних у сфері пожежної безпеки	285
<i>Кулешов М.М., Яценко О.А.</i>	
Актуальні питання реалізації завдань цивільного захисту в умовах сучасних викликів та загроз.....	294
<i>Мороз С.А., Мороз В.М., Мороз О.В.</i>	
Ризики в системі державного регулювання ринку праці: загальна класифікація та характеристика змісту.....	304

Примуш Р.Б.

Роль цифровізації в системі публічного управління у сфері національної та цивільної безпеки в Україні..... 316

ABSTRACTS..... 323

Список авторів..... 370

Contributors..... 373

Національний університет цивільного захисту України – провідний вищий навчальний заклад у системі підготовки кадрів для Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

В університеті здійснюється підготовка за такими напрямками:

- Цивільний захист;
- Охорона праці;
- Пожежна безпека;
- Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування;
- Хімічна технологія;
- Психологія;
- Управління у сфері цивільного захисту;
- Охорона праці у сфері цивільного захисту;
- Екологічна безпека;
- Управління пожежною безпекою;
- Туризм.

В університеті працюють ад'юнктура і докторантура, функціонують спеціалізовані вчені ради:

- Д 64.707.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук за спеціальністю 21.06.02 "Пожежна безпека";
- К64.707.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеню кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 "Психологія діяльності в особливих умовах";
- Д 64.707.03 із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук з державного управління за спеціальностями 25.00.02 "Механізми державного управління" і 25.00.05 "Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку";
- Д 64.707.04 із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора технічних наук за спеціальностями 21.02.03 "Цивільний захист" і 21.06.01 "Екологічна безпека".

Пріоритетні напрямки наукової діяльності:

- Управління у сфері цивільного захисту;
- Підвищення ефективності забезпечення пожежної безпеки об'єктів, процесів та ін.;
- Запобігання та локалізація надзвичайним ситуаціям, а також ліквідації їх наслідків;
- Психологічне забезпечення діяльності співробітників ДСНС та населення в умовах НС;
- Державне управління у сфері цивільного захисту.

Університет – організатор науково-практичних конференцій, а саме:

- Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика;
- Проблеми цивільного захисту: управління, запобігання, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи;
- Забезпечення пожежної та техногенної безпеки;
- Проблеми техногенної та природної безпеки: міжнародне партнерство у НС;
- Сучасний стан розвитку екстремальної та кризової психології тощо.

В університеті видаються такі збірки наукових праць:

- "Проблеми пожежної безпеки";
- "Проблеми надзвичайних ситуацій";
- "Проблеми екстремальної та кризової психології";
- "Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія "Державне управління")" (категорії Б).
- EAST JOURNAL OF SECURITY STUDIES.

З вимогами, що висуваються до статей, можна ознайомитися на сайті – <http://vdu-nuczu.net/ua/>.

61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94, тел./факс: (057) 700-31-71, факс: (057) 715-63-91, E-mail: post@nuczu.edu.ua, dergupr@nuczu.edu.ua

**ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
Серія "Державне управління"**

Збірник наукових праць

2022

Випуск 2 (17)

Вісник заснований у 2014 р.
Включений до Переліку наукових фахових видань України групи Б у 2018 р.

*Включений до міжнародної наукометричної бази даних
Index Copernicus (Польща) у 2016 р.*

Включений до міжнародної бібліографічної бази даних RePEc (США) у 2016 р.

*Включений до міжнародної бібліографічної бази даних
Ulrich's Periodicals Directory у 2017 р.*

*Включений до міжнародних індексаційних баз даних
Eurasian Scientific Journal Index (Казахстан) і ResearchBib (Японія) у 2018 р.*

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2

Підписано до друку 16.12.2022. Формат 60x84/16.

Папір 80 г/м². Друк ризограф. Ум. друк. арк. 20,5

Тираж 300 прим. Вид. № 112/15. Обл.вид арк. 12,1.

Навчально-науково-виробничий центр

Національного університету цивільного захисту України

61024, м. Харків, вул. Лермонтовська, 28

www.nuczu.edu.ua

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 2475418720 від 19.11.2014 р.

61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 2475418720 від 19.11.2014 р.

61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80